

Mihovil Glavinić

Glavinić, Stanko

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:131:230902>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-24**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

FILOZOFSKI FAKULTET

Odsjek za povijest umjetnosti

Diplomski rad

MIHOVIL GLAVINIĆ
KONZERVATORSKI I MUZEJSKI RAD

Stanko Glavinić

Mentor: dr. sc. Franko Ćorić, izv. prof.

ZAGREB, 2023.

TEMELJNA DOKUMENTACIJSKA KARTICA

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za povijest umjetnosti
Diplomski studij

Diplomski rad

Mihovil Glavinić: konzervatorski i muzejski rad

Mihovil Glavinić: Conservation and Museum Work

Stanko Glavinić

SAŽETAK

Ovaj diplomski rad predstavlja djelovanje istaknutog hrvatskog klasičnog filologa, arheologa i epigrafičara, konzervatora dalmatinskih spomenika, muzejskog kustosa i ravnatelja Mihovila Glavinića (1833. – 1898.). Strukturiran je u tri povezana poglavlja koja prate njegov životni put, ocrtavajući prijelomne profesionalne etape: Porijeklo, mladenaštvo i školovanje; Arheološki muzej u Splitu i spomenici splitskog okruga; Arheološki muzej u Zadru i spomenici zadarskog okruga. Približava se i rasvijetljuje Glavinićev muzejski rad za razdoblja njegova upravljanja navedenim muzejima, kao i konzervatorski rad za različita odjeljenja unutar mreže bečkog Carskog i kraljevskog Središnjeg povjerenstva za proučavanje i održavanje umjetničkih i historijskih spomenika. Dodatno, objelodanjuju se u domaćoj stručnoj literaturi dosada potpuno nepoznata Glavinićeva pisma iz studijskih dana u Berlinu, kao i upisi iz kataloga Filozofskog fakulteta u Beču. Na kraju se valorizira konkretna uloga Mihovila Glavinića u razvoju funkcija najstarijih muzejskih ustanova u Hrvatskoj, ali i njegova uloga u sveukupnom očuvanju dalmatinske kulturne baštine, odnosno prijenosu iste na buduće generacije. Kako bi se pomoglo razumijevanju društveno-političkog konteksta u kojemu je Glavinić živio i djelovao, u obzir su uzeta značajna događanja tokom Druge austrijske uprave, naročito ona koja se odnose na same početke državnih muzeja i uspostavu konzervatorske službe u pokrajini Dalmaciji.

Rad je pohranjen u: knjižnici Filozofskog fakulteta u Zagrebu

Rad sadrži:

Ključne riječi: *Mihovil Glavinić, konzervatorstvo, C. kr. Središnje povjerenstvo, dalmatinski spomenici, dalmatinska kulturna baština, Arheološki muzej u Splitu, Arheološki muzej u Zadru*

Mentor: dr. sc. Franko Ćorić, izv. prof., Filozofski fakultet u Zagrebu

Ocjenjivači:

Datum prijave rada: _____

Datum predaje rada: _____

Datum obrane rada: _____

Ocjena: _____

IZJAVA O AUTENTIČNOSTI RADA

Ja, Stanko Glavinić, diplomant na Istraživačkom smjeru – modul Konzervatorstvo diplomskoga studija povijesti umjetnosti na Odsjeku za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, izjavljujem da je diplomski rad pod nazivom “Mihovil Glavinić: konzervatorski i muzejski rad” rezultat mog istraživanja i u potpunosti samostalno napisan. Također, izjavljujem da niti jedan dio diplomskoga rada nije izravno preuzet iz navedene literature ili napisan na nedozvoljen način, te da se tekst u potpunosti temelji na literaturi kako je navedeno u bilješkama, uz poštivanje etičkih standarda u citiranju i korištenju izvora.

U Zagrebu,

Vlastoručni potpis

Zahvale

Primarno se zahvaljujem svome mentoru, dr. sc. Franku Ćoriću, na znanju, usmjerenju i nizu korisnih savjeta. Osim toga, gosp. Ćorić je izniman čovjek čiji je ljudski pristup pomogao da ne posustanem za vrijeme pisanja ovog rada. Ne želim propustiti zahvaliti se i ostatku profesora s Katedre za zaštitu kulturne baštine i Odsjeka za povijest umjetnosti.

Zahvaljujem se na susretljivosti djelatnicima Državnog arhiva u Zadru, Državnog arhiva u Splitu, Arhivskog sabirnog centra Metković-Opuzen-Ploče te arhivistu Ivanu Balti iz Nadbiskupskog arhiva u Splitu. Poseban spomen zaslužuju i arhivistice Leonie Zelenka iz Sveučilišnog arhiva u Beču i Nancy Röstel iz Središnjeg arhiva Državnih muzeja u Berlinu.

Na pokazanim Mijinim knjigama želim se zahvaliti knjižničarki Marini Maruni iz Arheološkog muzeja Zadar, kao i knjižničaru Arsenu Duplančiću iz Arheološkog muzeja u Splitu. Iz splitskog Muzeja zahvaljujem se i dr. sc. Sanji Ivčević na stručnim konzultacijama. Zahvale idu i u smjeru Mijine rodne Makarske – knjižničaru Gradske knjižnice Marinu Srziću. Na velikoj pomoći oko prijevoda zahvaljujem se kolegici iz Mostara, talijanistici Nikolini Niče Aničić.

Za kraj se još želim zahvaliti roditeljima, ocu Željki i majki Mariji, bratu Martinu, djevojci Alini, prijateljima i svima ostalima koje sam možda zaboravio. Otac je svakako najveći „krivac“ što sam razvio strast prema antičkoj baštini jer me kao dječaka vodio u Naronu promatrati rimske mozaike iz Augusteuma i njihovo restauriranje te slušati priče o Liviji. Hvala ti ćaća!

SADRŽAJ

UVOD	1
1. PORIJEKLO, MLADENAŠTVO I ŠKOLOVANJE	4
1.1. Glavinići i Pavlovići-Lučići	5
1.2. Biskupsko sjemenište i preporodna regimenta <i>Ne boj se!</i>	16
1.3. Splitska Klasična gimnazija: od zamjenskog nastavnika do ravnatelja	24
1.4. Između Beča i Berlina – boravak na sveučilištima i odnos s tri Nijemca	30
2. ARHEOLOŠKI MUZEJ U SPLITU I SPOMENICI SPLITSKOG OKRUGA	49
2.1. Salona, Split i <i>cicerone</i> Glavinić iz pera putopisaca	55
2.2. Dioklecijanova palača i njegov akvedukt	96
2.3. Naron – prva poduzeta arheološka istraživanja	104
2.4. Osnutak časopisa <i>Bullettino</i> i rad na muzejskoj knjižnici	126
3. ARHEOLOŠKI MUZEJ U ZADRU I SPOMENICI ZADARSKOG OKRUGA	137
3.1. Nastavak rada na iskapanjima – Asserija pa Aenona	144
3.2. Glavinićeva smrt i neka otvorena pitanja	149
ZAKLJUČAK	153
POPIS KRATICA	154
POPIS ARHIVSKIH IZVORA I LITERATURE	154
POPIS SLIKOVNIH PRILOGA	165
SUMMARY	169

UVOD

Makaranin i porijeklom Neretvanin Mihovil (Mihovio, Miho, Mihael, Mijo, Michele, Michael) Glavinić bio je jedan od istaknutih našijenaca čiji životopis otkriva uistinu šarolik spektar znanja i interesa. Pobrojavanje u kratkim crtama disciplina kojima se bavio ili funkcija koje je obnašao za svog radnog životnog vijeka zato ne predstavlja nimalo lagan zadatak. Na Filozofskom fakultetu u Beču Glavinić je prvo studirao klasičnu filologiju, a zatim se zaposlio u splitskoj Klasičnoj gimnaziji kao suplent, tj. pomoćni nastavnik. Nakon položenog ispita za učitelja filološke nastave na Filozofskom fakultetu u Padovi postao je profesor. U splitskoj Klasičnoj gimnaziji je predavao grčki, latinski te talijanski jezik i književnost. Radio je i kao knjižničar, a u konačnici je dospio do pozicije ravnatelja ove ustanove. Paralelno je uspio realizirati svoju sklonost proučavanju materijalne kulture antike, napose povijesnih spomenika: prvo odlaskom na tek osnovani studij klasične arheologije na Sveučilište u Beču kod Alexandra Conzea, a potom i odlaskom na Sveučilište u Berlin radi specijalizacije latinske epigrafije kod Theodora Mommsena. Ove reference su mu priskrbile mjesto ravnatelja splitskog Arheološkog muzeja, kao i počasnog konzervatora za splitski okrug, odnosno spomenike srednje Dalmacije. Novu profesionalnu etapu započeo je preseljenjem u Zadar. Tu je svoju prosvjetnu karijeru nastavio na poziciji pokrajinskog nadzornika za srednje škole. Odmah je preuzeo i upravljanje zadarskog Arheološkog muzeja. Također je nastavio vršiti službu c. kr. konzervatora bečkog Središnjeg povjerenstva, ali mu je promijenjen djelokrug – tada je skrbio za spomenike bivšeg zadarskog okruga, tj. sjeverne Dalmacije. Dok je radio u muzejima bavio se nizom aktivnosti – pisanjem članaka i konzervatorskih izvještaja, vođenjem arheoloških iskapanja, proučavanjem spomenika, sabiranjem predmeta za zbirke, uređivanjem časopisa itd. U žarištu interesa ovog diplomskog rada upravo je taj dio njegovih aktivnosti. Želi se odgovoriti na pitanja poput: Kako je Glavinić stekao interes za povijesne spomenike? Tko su bili njegovi mentori? Po čemu je zaslužan kao ravnatelj muzeja? Na kojim je zbirkama radio? Koje je predmete otkrio? Kakav je bio u ulozi konzervatora? Za koje je spomenike graditeljstva skrbio? S kakvim se problemima susreo kao konzervator?

Glavna motivacija za ovaj rad je nepostojanje jedinstvenog rada o djelovanju Mihovila Glavinića. O njemu se pisalo najčešće usko vezano uz pojedinu temu ili lokalnu sredinu. Primijetio sam da su u enciklopedijskim natuknicama prisutne brojne manjkavosti, različiti podaci, pa čak i neke faktografske netočnosti. Historiografski pregledi djelovanja muzeja i

konzervatorske službe u Dalmaciji ga u pravilu ne izostavljaju spomenuti, ali u isto vrijeme rijetki donose konkretne sudove o njegovu radu. Iz rakursa muzejskog rada o njemu su pisali autori poput Šime Batovića, Nede Anzulović i Arsena Duplančića, dok su njegov konzervatorski rad najviše obrađivali Stanko Piplović i Franko Ćorić. Međutim, dosada nije objavljen niti jedan članak ili knjiga koji bi spojili ove dvije usko vezane Glavinićeve aktivnosti. Nasušno dakle nedostaje djelo koje bi približilo i rasvijetlilo Glavinićev dugogodišnji konzervatorski rad za različita odjeljenja unutar mreže bečkog Carskog i kraljevskog Središnjeg povjerenstva za proučavanje i održavanje umjetničkih i povijesnih spomenika, kao i muzejski rad za razdoblja njegova upravljanja Arheološkim muzejem u Splitu (1872. – 1883.) i Arheološkim muzejem u Zadru (1883. – 1898.).

Ostvarenjem ovog glavnog postavljenog cilja bi se valoriziralo konkretnu ulogu Mihovila Glavinića u razvoju funkcija najstarijih muzejskih ustanova u Hrvatskoj, kao i njegovu ulogu u sveukupnom očuvanju dalmatinske kulturne baštine, odnosno prijenosu iste na buduće generacije. Ujedno bi se time postavili početni temelji za jedan budući, sintetski rad o liku i djelu Mihovila Glavinića. Kako bi se pomoglo boljem razumijevanju društveno-političkog konteksta u kojemu je Glavinić živio i djelovao, u obzir su uzeta značajna događanja za vrijeme Druge austrijske uprave – naročito ona koja se odnose na same početke državnih muzeja i uspostavu konzervatorske službe u pokrajini Dalmaciji. U svrhu rekonstrukcije Glavinićeva razvojnog puta i popunjavanja određenih lakuna, kao i prepoznavanja utjecaja koji su ga formirali u školovanog klasičara, sakupljena je sva postojeća sekundarna literatura o njemu te pojedini arhivski izvori. U radu se također objelodanjuju u domaćoj stručnoj literaturi dva potpuno nepoznata Glavinićeva pisma iz studijskih dana u Berlinu, kao i upisi iz kataloga Filozofskog fakulteta u Beču. Rad je strukturiran u tri međusobno povezana poglavlja koja prate njegov životni put od rođenja u Makarskoj 14. X. 1833. pa sve do smrti u Zadru 22. VIII. 1898. godine, ocrtavajući prijelomne profesionalne etape: Porijeklo, mladenaštvo i školovanje; Arheološki muzej u Splitu i spomenici splitskog okruga te Arheološki muzej u Zadru i spomenici zadarskog okruga.

To što ti dobro o Homeru govoriš, nije umijeće [...] nego božanska snaga koja te pokreće, kao ona u kamenu koji je Euripid nazvao magnetom, a ostali Heraklovim. I taj kamen ne samo da privlači željezne prstenove nego daje moć tim prstenovima da čine to isto kao kamen, da privlače druge prstenove, te se nekad načini dug lanac od tog željeznog prstenja. A svima njima moć dolazi od onoga kamena. Tako i Muza sama stvori one nadahnute a kroz te obogotvorene od drugih se oduhovljenih stvara lanac.¹

Platon

¹ Platon, »Ion«, u: *Ion, Lahet, Meneksen*, Zagreb: Biblioteka Scopus, 1998., str. 29. (prev. Željko Senković)

1. PORIJEKLO, MLADENAŠTVO I ŠKOLOVANJE

Mihovil Glavinić je došao na svijet tokom Druge austrijske uprave (1813. – 1918.), kada je Dalmacija bila zasebna krunovina, tj. Kraljevina Dalmacija (njem. *Königreich Dalmatien*), u sastavu Austrijskog Carstva, apsolutističke monarhije kojom je vladala dinastija Habsburgovaca. Car Franjo I. ju je 3. VII. 1816. godine potvrdio kao samostalnu pokrajinu koja je bila izravno podvrgnuta Beču.² To znači i da je tadašnja Dalmacija bila bez ikakvog oblika samouprave, tj. da je civilnu i vojnu vlast Beč povjeravao visokim vojnim časnicima kao namjesnicima. Od 1831. godine namjesnik u pokrajini je bio general Wenzel Vetter von Lilienberg (1776. – 1840.) koji je potakao njen gospodarski, ali i kulturni razvoj. Prvi je inicirao muzejsku djelatnost u sjedištu pokrajine – gradu Zadru. Naime, upravo je on 30. XI. 1832. godine izdao proglas za narod i sve ustanove Dalmacije o sakupljanju i obradi različite građe (poput prirodnih dobara, industrijskih proizvoda i starina) za novi Narodni ili Pokrajinski muzej.³ Iako je Lilienberg potaknuo napredak Dalmacije, ipak ju za ovog razdoblja u cjelini promatramo kao prometno izoliranu i zaostalu pokrajinu.⁴

Posebice se to odnosi na rodni grad Mihovila Glavinića – Makarsku. Ovo priobalno naselje podno planine Biokovo u početnom je administrativnom planu austrijske uprave bio samostalni okrug (tal. *Capitanato Circolare*), ali kao isti je prestao djelovati 30. X. 1818. godine, kada je čitavo područje pripojeno splitskom okrugu. Otada se Dalmacija sastojala od četiri okruga, od sjevera k jugu: zadarski, splitski, dubrovački i kotorski (*Zara, Spalato, Ragusa, Cattaro*). Ova degradacija važnosti Makarske na političkoj razini prelila se i na religijsku jer je 1828. godine ukinuta samostalna Makarska biskupija.⁵ Ona je također pridružena susjednoj splitskoj. Osim nebrige vlasti, za nazadovanje Makarske odgovorne su bile i nepovoljne prirodne okolnosti. Dobar je primjer strašna epidemija kuge iz 1815. godine koja je prouzročila smrt gotovo trećine domicilnog stanovništva, ali i glad u nadolazećim godinama.⁶ Tradicionalno seljačko društvo Makarskog primorja zato je živjelo na samom rubu egzistencije, teško se prilagođavajući čestim izmjenama političke vlasti. S druge strane, glavni kotač dalmatinskog društva tada je bila zemljovlasnička oligarhija. Taj tanki građanski sloj, oslonac vlasti, sastavljen

² Stjepan Ćosić, »Obilježja i ustroj austrijske vlasti u Dalmaciji u doba apsolutizma«, u: *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* 40 (1989.), str. 350.

³ Radomir Jurić, »170. obljetnica Arheološkoga muzeja u Zadru«, u: *II. skup muzejskih pedagoga Hrvatske s međunarodnim sudjelovanjem* (Zadar, 7.–9. XI. 2002.), (ur.) Eduard Kletečki, Zagreb/Zadar: Hrvatsko muzejsko društvo-Sekcija za muzejsku pedagogiju/Arheološki muzej Zadar, 2004., str. 14.

⁴ Stjepan Ćosić, »Obilježja i ustroj...«, 1989., str. 351–352.

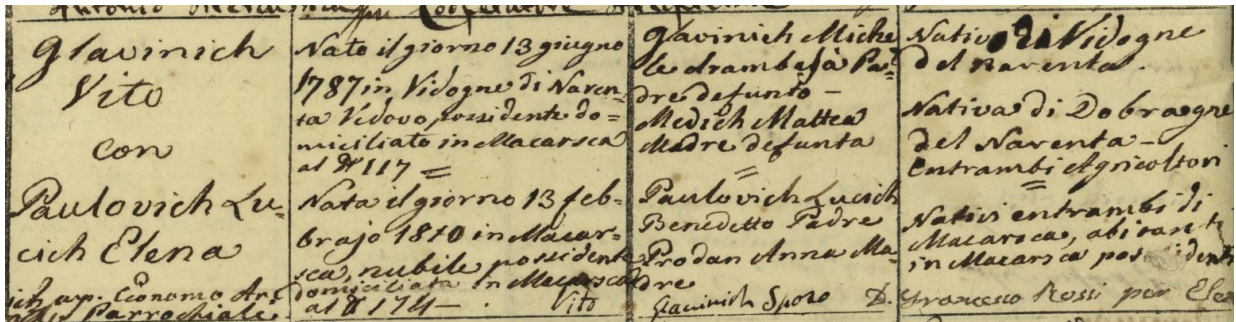
⁵ Ivan Hrštić, *Društveni razvoj Makarske od 1918. do 1929.*, doktorski rad, Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2013., str. 24.

⁶ Isto, str. 25.

je bio od starog patricijata – prežitka srednjovjekovne komunalne strukture – i manjeg broja bogatih trgovaca koji su također ulagali u zemlju.

1.1. Glavinići i Pavlovići-Lučići

Mihovilov otac Vido (zvan Vide) Glavinić (1787. – 1833.) predstavljao je upravo taj malobrojni sloj uzdižuće trgovačke buržoazije koja je živjela razmjerno lagodno u inače teškim vremenima za makarski kraj. Naime, kako svjedoči Mihovilov rođak i kasnije najbliži suradnik Josip Alačević (1826. – 1904) – Vido je bio istaknuti makarski trgovac koji je uživao popriličan ugled u gradu (tal. *negoziante abbastanza ricco e considerato*).⁷ Ovomu u prilog govori podatak kako je on prilikom sklapanja braka 14. II. 1831. godine s Jelom (sl. 1), pripadnicom plemenitaške familije Pavlović-Lučić i Mihovilovom majkom, u jednoj od rubrika Matične knjige vjenčanih Makarska zapisan kao zemljoposjednik (tal. *possidente*).⁸

Slika 1. Upis vjenčanja roditelja Mihovila Glavinića iz matice vjenčanih, DAZD

Međutim, Glavinići nisu autohtoni element u Makarskoj jer je Vide – riječima Alačevića – porijeklom Neretvanin (tal. *oriundo Narentino*), došljak duže vrijeme nastanjen u Makarskoj. Protoprezime Glavinić na nešto južnijem prostoru Donje Neretve posvjedočeno je već u kasnom srednjovjekovlju, tj. polovinom XV. stoljeća, u trgovištu Drijeva (lat. *mercatum Narenti*) koje se nalazilo uz desnu obalu rijeke Neretve; na mjestu današnje Gabele.⁹ Kao što je vidljivo iz knjige matice, Mihovilov djed Mijo je obitavao u brdskom selu Vidonje u Neretvi nedaleko Metkovića (tal. *Nativo di Vidogne di Narenta*), dok je baka Matea, djevojačkog prezimena Medić, bila rodnom iz susjednih Dobranja (tal. *Nativa di Dobragne*). Oba naselja se danas nalaze unutar administrativnih granica Općine Zažablje.¹⁰ Prvi pak podatak o zažapskim Glavinićima nalazimo

⁷ Josip Alačević, »Michele Glavinić«, u: *Bullettino di archeologia e storia dalmata* 21(10-11) (1898.), nepaginirano.

⁸ HR-DAZD-378, Zbirka matičnih knjiga (1565.–1949.), Matična knjiga vjenčanih Makarska (1824-1852), sign. br. 592., str. 6, upis br. 2.

⁹ Domagoj Vidović, *Metkovski prezimenski mozaik*, Metković: Gradsko kulturno središte Metković, 2014., str. 225.

¹⁰ Nekada demografski vitalna brdska naselja i sjedišta istoimenih župa Vidonje i Dobranje, danas su gotovo u potpunosti depopulirana. Vidi u: Stanko Glavinić, *Baština kao pokretač razvoja – studija slučaja donjoneretvanske Općine Zažablje*, diplomski rad, Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2022., str. 61–64.

1658. godine kada se ženi Glavinićev imenjaka, izvjesni Miho.¹¹ Na prostor Vidonja, dakle na neretvansku stranu gore Žabe (tzv. Mala Žaba), izdanci ove familije doselili su u jednom od niza prekrajanja granice između Mletačke Republike i Osmanskog Carstva. Naime, zbog istaknute uloge “viteškog junaka” Marka Glavinića (kako ga je u *Pismi vitezova neretvanskih* oslovio Andrija Kačić Miošić) u mletačko-osmanlijskim ratovima, oni su vjerojatno doživjeli odmazdu od strane Turaka.¹² U izoliranim uvjetima pograničnih Vidonja Glavinići su živjeli razmjerno skromno, tradicijski se baveći stočarstvom i poljodjelstvom na svojim kraškim lazinama. To uostalom sugerira zapis matičara kako su Mihovilov djed i baka oboje bili poljoprivrednici (tal. *Entrambi Agricoltori*). U sačuvanim knjigama Stanja duše župe Vidonje (lat. *Status animarum cure Vidogne*) bivše, tj. ukinute Makarske nadbiskupije (danas pohranjene u Nadbiskupskom arhivu Split; dalje NAS) mogu se pratiti mnogobrojni pripadnici ove loze, pa tako sa sigurnošću možemo smjestiti i odlazak Mihovilova oca Vide sa svog rodnog ognjišta oko 1806. godine, dakle nedugo nakon navršene punoljetnosti. Naime, u popisu duša iz 1805. godine Vide je naveden kao sin pok. Mije (lat. *def. Michaelis filius*), pripadnik sedmeročlanog kućanstva Ante Glavinića, dok se u narednom popisu iz 1807. njegovo ime uopće ne spominje.¹³ Ukoliko teškim uvjetima života nadodamo činjenicu da je Vide bio najmlađi od trojice sinova koji je istovremeno stanovao u kući najstarijeg brata Ante, njegov odlazak iz pretijesnog doma u danas napuštenom vidonjskom zaselku Reljinovac¹⁴ ne treba nas pretjerano čuditi. Što je utjecalo na odluku ovog mladića da svoj rodni neretvanski zavičaj zamijeni baš Makarskom ostaje nam nepoznato, ali se može pretpostaviti kako je iz njegove perspektive bilo koja obližnja gradska sredina mogla ponuditi više mogućnosti od Vidonja – poput primjerice većeg izbora obrtničkih zanimanja.

Ostaje nam još pokušati kratko odgovoriti na pitanje o načinu kako se uspio tako brzo snaći u novoj sredini i od težaka skromna podrijetla u relativno kratkom periodu postati bogati trgovac zemljoposjednik koji je svome sinu mogao omogućiti materijalno blagostanje i samim time vrijeme za istraživačku dokolicu. Jedan od razloga bi mogao predstavljati odabir životnih partnerica. Vidi je naime Jela bila treća supruga u nizu. On je ranije već bio sklopio brak s jednom drugom pripadnicom starog i uglednog roda iz obližnje Podgore. Riječ je o Ludoviki

¹¹ Domagoj Vidović, *Metkovski prezimenski...*, 2014., str. 224.

¹² Isto.

¹³ NAS, M 113, Stanje duša, 1802-1807.

¹⁴ U matičnim knjigama ovaj se zaselak pojavljuje najčešće u ovom obliku, ali drugdje se može naići i na slične toponime *Reljanovac* ili *Reljenovac*.

Mrkušić¹⁵ (1800. – 1828.) koja je umrla pri porodu njihove kćeri. Ludovika je time – uvjetno rečeno – prekinula uvriježenu tradiciju u obitelji Mrkušić. Perspektivu na stanje stvari u makarskom društvu prve polovine XIX. stoljeća dao je knjižničar Marino Srzić:

“Matice vjenčanih su i odličan materijal za istraživanje socijalnih i društvenih odnosa. Pripadnici istih staleža ili klasa uglavnom stupaju u brakove unutar svog socijalnog kruga. [...] Djeca rođena u brakovima Mrkušića s potomcima makarskih i primorskih odličnika, također nastavljaju praksu vjenčavanja s pripadnicima makarske, primorske i dalmatinske društvene kreme. Ovaj običaj na izvjestan način prekida Ludovika Mrkušić, kći Petra i Margarite Nonković, udavši se za Vidu Glavinića iz Vidonja, kojem je to bio drugi brak. Glaviniće iz neretvanskog areala, ne valja nikako miješati sa sličnim domaćim prezimenima. [...] Tako se njegov [Vidin, op. a.] položaj od dolaska u Makarsku do druge ženidbe mijenja iz seljaka preko obrtnika do posjednika, što je neobično brz uspon. Sasvim je jasno da su za takvo brzo uspinjanje na društvenoj ljestvici, zaslužne i *pametne* ženidbe.”¹⁶

Srzić je dakle zaključio kako je Vide Glavinić jedan od onih spretnih doseljenika koji su sebi u novim okolnostima osigurali prosperitet, između ostalog, mudrim biranjem supruga – bogatih „dotarica“¹⁷. Kada se pak tek doselio u Makarsku sa svojom prvom suprugom iz Komina, Vide se odlučio izučiti u postolarstvu jer je u jednom popisu stanovništva u rubrici zanimanja zaveden kao postolar (tal. *calzolaio*). Mihovil ipak nikada nije upoznao svog oca. Zapravo, njegovo je rođenje obilježeno velikom obiteljskom tragedijom jer je Vide umro samo 8 dana prije, ostavivši tako Jelu kao samohranu majku.¹⁸ Mihovil je zato kao prvorodeni sin naslijedio imena obaju svojih najbližih muških predaka, tj. imena djeda i oca, zajedno s krsnim imenom Marija – često srednje ime za mušku djecu u obiteljima koje štuju Djevicu Mariju. U Matičnu knjigu rođenih Makarska on je tako upisan kao *Michele Vito Maria Glavinich*, s preciznim satom rođenja: oko 7 sati prijepodne na 18. X. 1833. godine (sl. 2). Četiri dana kasnije je kršten. Bio je drugo dijete u obitelji Glavinić; od ranije su Vide i Jela imali kćerku Anu Mariju Mateu Glavinić (kasnije Borović), rođenu 8. IX. 1832.¹⁹ Kuća Glavinića, u kojoj je Mihovil proveo najranije dane zajedno s majkom i starijom sestrom Anom, upisana je u knjigama matice kao br. 117., a nalazila se u samom srcu grada, nedaleko Trga Hrpine.

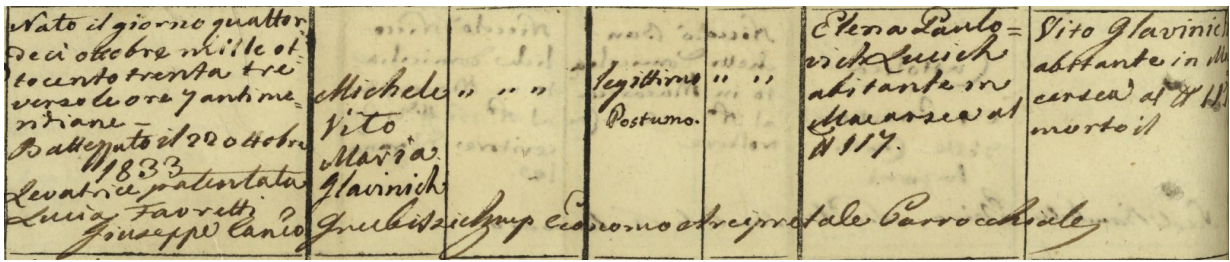
¹⁵ Vidi u: Tatijana Gareljić, *Grbovi i rodoslovi Makarske i Makarskog primorja*, katalog izložbe, Makarska: Gradski muzej Makarska, 1996., str. 53–54.

¹⁶ Usmeno kazivao Marino Srzić, Gradska knjižnica Makarska (dalje GKM), 5. IV. 2022.

¹⁷ Misli se na djevojke iz imućnijih obitelji koje su u brak sa sobom donosile veliku dotu, tj. imovinu.

¹⁸ Josip Alačević, »Michele Glavinić«, 1898., nepaginirano.

¹⁹ HR-DAZD-378, Zbirka matičnih knjiga (1565.–1949.), Matična knjiga rođenih Makarska (1824-1837), sign. br. 590., str. 47, upis br. 39.

Slika 2. Upis rođenja Mihovila Glavinića iz matice rođenih,²⁰ DAZD

Iako je Mihovil naslijedio imena s očeve strane, prerana smrt oca i geografska dislociranost većine očeve rodbine,²¹ značili su da je za sve odluke po pitanju njegova životnog usmjerenja najveću odgovornost snosila majka i njena strana obitelji. Zaključke na tom tragu ipak valja izvoditi sa stanovitim oprezom, ne gubeći iz vida duh vremena i specifičan položaj žene u ondašnjem društvu. Jela Pavlović-Lučić nije mogla biti ta koja će Mihovilu još zarana usaditi ljubav prema klasičnoj kulturi i usmjeriti ga prema grčko-rimskoj književnosti ili epigrafici, odnosno iščitavanju natpisa sa (antičkih) spomenika, iz jednog prostog razloga: bila je nepismena. Naime, kako je župnik zapisao u posljednjoj rubrici napomena u matici vjenčanih: “Mlada se izjašnjava nepismenom” (tal. *Si dichiara essere illetterata la sposa*).²² Ovaj detalj se slaže s kazivanjem unuke sluškinje u domu Glavinića. Prema istomu, ta je sluškinja prije svog umirovljenja, kao nagradu za dugogodišnji rad, poželjela ulomak rimskog friza s dijelom natpisa, a kojeg u obiteljskoj konobi bio pohranio sam “Mijo”. U tom se kazivanju Jela pojavljuje kao osoba koja, doduše, načelno shvaća interes sina za arheologiju i “bokun kamena” koji joj je povjerio na čuvanje, ali ne posjeduje znanja da bi prosudila o važnosti istog, ili barem ne dovoljno da bi ga pod svaku cijenu zadržala u kući:

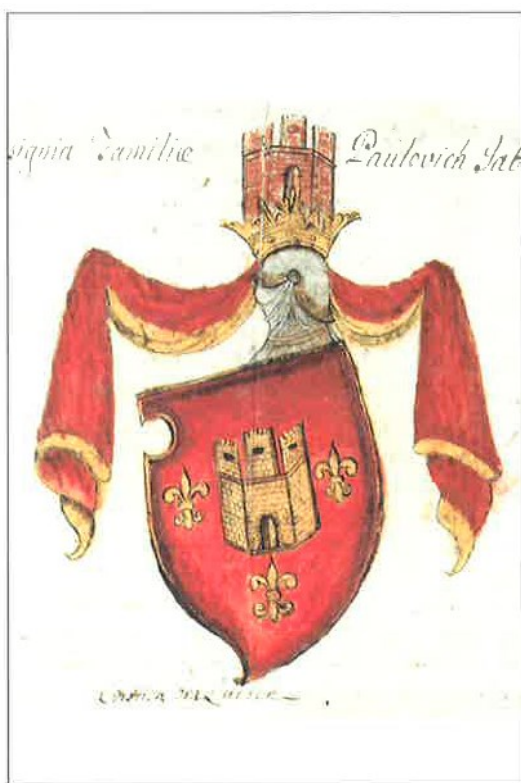
“Moja je baba godinama radila u Mijine matere, šjore Jele. Kad je ostarila i napuštala službu, gospodarica joj je rekla da za puste godine virnosti uzme iz kuće za uspomenu šta god oće. Bila je blekasta ta moja baba! Umisto da se mašila za koji kandilir ili svetački kvadar, kazala je ovako: *Ja bi tila oni bokun stine šta vam je sin donio i držite ga u konobi, jer mi baš paše za pritisnit srdele u mujači i za speštat balancane da iz njih izade gorčina!* Gospodarica se malo ominjala, jer je znala da je Mijo taj bokun kamena proučava za učenu stvar šta se zvala arkologija, ali je na kraju popustila.”²³

²⁰ Isto, str. 57, upis br. 46.

²¹ Ovdje svakako treba napomenuti da Mihovil nije izolirani pripadnik ove loze Glavinića u Makarskoj. Tu je doselio i njegov prvi rođak, sin Vidinog brata Ivana, Marko Glavinić (1812. – 1866.).

²² Uz to, određene probleme stvarala je činjenica što se već kao maloljetna djevojka upustila u vezu s 23. godine (!) starijim muškarcem, zbog čega je zatraženo delegiranje jednog svjetovnog svećenika i pristanak roditelja.

²³ Marino Srzić, *Štorijice o rasprodanoj, ukradenoj i nestaloj baštini, I. dio*. Mrežna stranica *Makarska Danas*, <https://makarska-danas.com/kamarin-marina-srzica-storijice-o-rasprodanoj-ukradenoj-i-nestaloj-bastini/> (pregledano 5. IV. 2022.).

Slika 3. Grb Pavlovića-Lučića, akvarel, 1789.

Iako su bili "prosvijećeni" pripadnici starog dalmatinskog patricijata, u porodici Pavlović-Lučić glavnu su riječ vodili isključivo njeni muški članovi koji su bili neizostavni sudionici javnog života Makarske i pokrajine Dalmacije, svi redom dobro obrazovani. Potvrdu o pripadnosti plemstvu Makarske i Primorja od makarskih sudaca dobili su 29. IV. 1757. godine, dakle za vrijeme mletačke uprave.²⁴ Posjedovali su vlastiti grb (sl. 3) prepoznatljiv po srcolikoj tarči, tj. konjaničkom štitu, unutar koje se nalazi tvrđava s tri kule, okružena s tri ljiljana. Dali su niz znamenitih ličnosti – najčešće su to bili crkveni velikodostojnici, pripadnici dominikanskog reda.²⁵ Na kojeg se od njih svojedobno mogao ugledati mladi Mihovil Glavinić? Pođimo od najužeg prstena: djed mu je bio Benedikt conte Pavlović-Lučić (1759. – 1844.), pok. Stjepana.²⁶ Benediktu je plemićku titulu *conte* – u prijevodu grof – priznat 31. V. 1793. godine terminacijom Magistrata nad feudima u Mlecima.²⁷ Sa srodnicima je još istog dana upisan u *Libro Aureo* (Zlatnu knjigu). Njegova sestra Magdalena je bila baka Josipa Alačevića, iz čega proizlazi da su

²⁴ Tatijana Gareljić, *Grbovi i rodoslovi...*, 1996., str. 58.

²⁵ Nikola Alačević, *Slavni i zaslužni muževi: Makarska i Primorje*, Split: Narodna tiskara, 1910., str. 20.

²⁶ Josip Alačević, »Michele Glavinić«, 1898., nepaginirano.

²⁷ Tatijana Gareljić, *Grbovi i rodoslovi...*, 1996., str. 58.

Josip i Mihovil bili drugi rođaci upravo po liniji Pavlovića-Lučića.²⁸ Benedikt je umro dok je Mihovil bio tek jedanaestogodišnji dječak. Od njegove djece najviše se ističe jedno ime – Stjepana Klementa Pavlović-Lučića (1790. – 1853.). On je na krštenju također dobio ime Marija, a ovdjekovječio ga talijanski pisac Silvio Pellico u svom autobiografskom romanu *Le mie prigioni* (Moji zatvori, 1832.).²⁹ Za Mihovilova odrastanja obnašao je visoku ulogu u crkvenoj hijerarhiji – u sjedištu najjužnijeg okruga pokrajine Dalmacije, gradu Kotoru, bio je imenovan biskupom 1827. godine.³⁰ Ne čudi stoga da su se Mihovilovi suvremenici, kada su govorili o njemu, posredno nadovezivali na obiteljsku vezu sa Stjepanom. Tako je urednik *Katoličke Dalmacije* Ivo Prodan (1852. – 1933.) u kontekstu Mihovilove privrženosti narodnom jeziku istaknuo: „Nije njemu išlo po tragu gaziti svoj narodni jezik: i njegovi su ga stari njegovali, ta pokojni mu stric, glasoviti biskup Pavlović-Lučić izdao je liepo čislo hrvatskih propoviedi.“³¹ Stjepan je doista uživao velik ugled u pokrajini i isticao se obrazovanjem puno prije nego što je postao biskupom. Nakon obranjenog doktorata teologije u Padovi, poslan je 1823. godine na Kolegij sv. Augustina (tzv. *Frintaneum*), poslijediplomski studij za biskupijske svećenike u Beču, kako bi se pripremio za profesuru u zadarskom sjemeništu.³² Kao daroviti pitomac se isticao i neobveznim javnim aktivnostima, pa je tako držao mise u talijanskoj crkvi.³³ S obzirom da je jedan od preduvjeta da se dobije poziv na *Frintaneum* bilo i dobro poznavanje jezika na kojima se studij održavao, tj. njemačkog i latinskog, može se zaključiti kako je suvereno baratao s najmanje četiri jezika.³⁴ Dakle, crta poliglotizma i sklonost učenju jezika itekako je bila prisutna među tadašnjim Pavlovićima-Lučićima.

Osim toga, da nisu zaboravljali pridati pažnju svom narodnom jeziku u vremenima kada je isti u školama bio potisnut od strane službenog talijanskog, govori još jedan primjer. Kada je jezik postao prijeporno pitanje u školstvu sredinom XIX. stoljeća, Stjepan Benedikt Pavlović-Lučić (1825. – 1905.), Mihovilov prvi rođak, također crkveni dužnosnik koji se za života uspeo do pozicije splitsko-makarskog pomoćnog biskupa, dao je svoj vlastiti sud o ovoj temi. Istaknuo je tada kao kotarski školski nadzornik da bi nastavni jezik u osnovnim školama gdje je većina

²⁸ Josip Luka Alačević je rođen 18. X. 1826 (upisan *Giuseppe Luca Alacevich*). Vidi u: HR-DAZD-378, Zbirka matičnih knjiga (1565.–1949.), Matična knjiga rođenih Makarska (1824-1837), sign. br. 590., str. 7, upis br. 112.

²⁹ Isto, str. 77.

³⁰ Isto.

³¹ Ivo Prodan, »Srednje Spljetske škole i “Avvenire”«, u: *Katolička Dalmacija*, Zadar, 25. X. 1880., str. 2.

³² Ivana Horbec, »Studirati u okrilju bečkoga dvora Kolegij sv. Augustina i formiranje crkvene elite u hrvatskim zemljama«, u: *Croatia Christiana periodica* 42(82) (2018.), str. 83.

³³ Isto, str. 87.

³⁴ Na latinskom 1832. godine objavljuje *Ordo pro divinis rite persolvendis in ecclesia, et dioecesi Catharensi*.

stanovništva slavenska, tj. hrvatska i srpska, trebao biti jezik upravo te većine.³⁵ Ovo dakako uključuje i osnovnu školu koju je Mihovil Glavinić završio u Makarskoj, a u kojoj je u doba kada je pohađao, početkom 1840-ih godina, talijanski bio isključivi nastavni jezik. Stjepan Benedikt je objašnjavao kako on nikako nije protiv talijanskog u nastavi te da učenje istog ima velike koristi, no da u školama gdje je većini djece “ilirsko-slavenski” materinski jezik zbog toga dominira “zbrka i nered”.³⁶ Na ovom mjestu treba spomenuti kako je u tadašnjoj Dalmaciji manje od polovice djece pohađalo školu u mjestima (poput grada Makarske) koja su je imala.³⁷ Važnu je dakle odluku i ovdje igrao socijalni status. Za potomke imućnih roditelja gradskih obitelji, što je bio slučaj s Mihovilom, pohađanje iste bilo je ipak samorazumljivo.

Slika 4. Glavinićev prastric Ivan Josip Pavlović-Lučić, grafički list, Beč, 1798., NSK

Konačno, slušajući predaje starijih Pavlovića-Lučića dječak se Mihovil zasigurno mogao upoznati sa životom i djelovanjem jednog velikog pretka, antikvara i epigrafičara, makarskog kanonika i provikara Ivana Josipa Pavlovića-Lučića (1755. – 1818.). Ivan Josip (sl. 4) bio je brat spomenutog grofa Benedikta, dakle Mihovilov prastric. Svoju lozu je zadužio savjesnim

³⁵ Ivo Perić, *Borba za ponarođenje dalmatinskog školstva: 1860 – 1918*, Zagreb: Hrvatski školski muzej u Zagrebu, 1974., str 39–40.

³⁶ Isto.

³⁷ Nikša Stančić, *Hrvatska nacionalna ideologija preporodnog pokreta u Dalmaciji: Mihovil Pavlinović i njegov krug do 1869.*, Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, 1980., str. 6.

risanjem rodoslovnog stabla sve do najstarijeg poznatog Pavlovića.³⁸ Radilo se o marljivom pregaocu zavičajne prošlosti, istraživaču antičkih starina koji je pišući o razorenim i zaboravljenim “mramorima” (mnogo prije preporodnih pisaca) razvijao senzibilitet suvremenika za dalmatinsku kulturnu baštinu i time zadužio arheologiju, povijest umjetnosti i konzervatorsko djelovanje u našim krajevima.³⁹ Iako je objavljivao nabožne spise na talijanskom, latinskom i narodnom jeziku, daleko su mu poznatija ilustracijama popraćena antikvarska djela: *Marmora Macarensia* (Makarski natpisi, 1789.), *Marmora Traguriensia* (Trogirski natpisi, 1811.), te *Romanarum antiquitatum analecta quaedam* (Izabrani članci o rimskim starinama, 1813.). U njima je Ivan Josip Pavlović-Lučić fokus usmjerio na prijepis i interpretaciju natpisa s rimskih spomenika područja bivše makarske dijeceze (Makarsko primorje, Donjoneretvanski kraj i biokovsko zaleđe), a naposljetku i šireg splitskog područja. Interes za tim spomenicima ponajprije je bio potaknut sviješću o njihovoj ugroženosti.⁴⁰ Ivan Josip Pavlović-Lučić ih je na svaki mogući način želio oteti zaboravu i nepravdi vremena, odnosno sačuvati ih za nadolazeća pokoljenja. Upravo je zato prepisivanje natpisa, opisivanje kamenih ulomaka, pa čak i njihov fizički prijenos u prostor stanovanja predstavljao za njega čin zaštite.⁴¹

Nekadašnji bogati dom Pavlovića-Lučića kraj nekadašnje makarske stolne crkve – u kojem je Ivan Josip živio sa svojom brojnom braćom (Benedikt, Grgur) i sestrama (Perina, Magdalena, Marija) – predstavljao je tako i svojevrsni *lapidarij*, tj. zbirku kamenih spomenika. Tu su se nalazila, zajedno s knjižnicom, oratorijem i kapelom, čak 24 spomenika objavljena u *Makarskim natpisima*; što uzidani kao spoliji u kapelu, što izloženi u dvorištu. Pošto su tijekom Drugog svjetskog rata stradali u bombardiranju, premješteni su u dvorište barokne crkve sv. Filipa Nerija na obali.⁴² Neki od njih su 1886. godine otkupljeni za Arheološki muzej u Splitu, a neki se još uvijek čuvaju u Makarskoj, tj. u Gradskom muzeju. Mihovil Glavinić je bio jako dobro upoznat s navedenim ulomcima, njihovim porijeklom i sadržajem. Stupajući kao autoritet u svom putnom izvještaju pisao je kako su iz Basta nedaleko Baške Vode dva natpisa koja su smještena u kućnoj kapeli obitelji Pavlović Lučić, dok je većina ostalih nadgrobnih spomenika i bareljefa koji se nalaze na istom mjestu – prema pouzdanim informacijama (njem. *verlässlichen Mittheilungen*) i pisanim zapisima obitelji – otkrivena u Vidu (Naroni) i potom dovezena u

³⁸ Tatijana Gareljić, *Grbovi i rodoslovi...*, 1996., str. 58.

³⁹ Marko Špikić, »Život i djelo antikvara Ivana Josipa Pavlovića-Lučića«, u: *Peristil*, 51(1) (2008.), str. 66.

⁴⁰ Isto, str. 50.

⁴¹ Žarka Vujić, *Izvori muzeja u Hrvatskoj*, Zagreb: Kontura art magazin, 2007., str. 151–152.

⁴² Jadranka Neralić, »Povijesni izvori za antičku epigrafiju u Dalmaciji«, u: *Grada i prilozima za povijest Dalmacije* 24 (2012), str. 320.

Makarsku.⁴³ Da su svi oni mogli predstavljati prvi doticaj Glavinića još kao dječaka s antičkim spomenicima, te biti vrelom nadahnuća za neka kasnije poduzeta arheološko-epigrafska istraživanja i intenzivnu sabirateljsku inicijativu koju je iskazivao kao ravnatelj muzeja, može se također uočiti na ovome mjestu:

“U Makarskoj su [...] svi predmeti iz kućne kapele Pavlovića-Lučića temeljito provjereni. Ovdje su uzeti otisci [njem. *Abklatsch*⁴⁴] deset napisa uzidanih u prethodno spomenutu kapelu s ciljem da se nastavi sabiranje [*Sammlung*] natpisa razasutih po Dalmaciji; jer ih izvjestitelj namjerava sabrati za Muzej u Splitu da bi se na ovaj način olakšalo njihovo studiranje i smanjili troškovi.”⁴⁵

Dakako, promatrano iz današnjeg rakursa ovakav bi tip zaštite bilo olako suditi i označiti negativnim predznakom. Međutim, iz perspektive kolekcionara Ivana Josipa Pavlovića-Lučića, događanja na arheološkim lokalitetima onkraj XVIII. stoljeća bila su daleko razornija po spomenike negoli njihovo premještanje iz originalnog konteksta.⁴⁶ Zaštićivali su se primarno od pogubnog ljudskog faktora – nemara domaćih ljudi i lukavstva stranaca. Potvrđuju to i događaji kojima je kao kanonik neposredno svjedočio, a koji najzornije pokazuju tretman koji su takvi spomenici – često doživljavani kao zazora vrijedni ostaci poganstva – mogli prolaziti. Tako je, primjerice, u Naroni jedan bio barbarski razbijen da mu se razasuti dijelovi nisu više mogli ni na kakav način ponovno sastaviti.⁴⁷ “Barbarski” je prikladan epitet i za jedan događaj za biskupske vizitacije iz 28. VII. 1789. godine u Bristu:

“Presvijetli i prečasni gospodin, gospodin Fabijan Blašković, biskup makarski itd., ušao je u župnu crkvu svete Margarite djevice i mučenice, i kad je na arhitravu glavnih vrata ugledao neki antički kip (donesen sa starih zaostroških iskopina) koji je – kako su tvrdili domaći stanovnici – prikazivao svetog Ivana Krstitelja, pomnijivije ga je promotrio; zatim je sazvao vijeće članova Svete vizitacije, te je shvatio da je to bio kip poganskoga boga Pana. Prijašnjih je godina kip bio pogođen gromom, te je odmah položen, a gospodin biskup ga je svojim rukama razbio u komadiće.”⁴⁸

⁴³ Mihovil Glavinić, »Aus einem Reiseberichte des k. k. Conservator Mich. Glavinich«, u: *Mittheilungen der k. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale* 4 (1878.), str. 91-92.

⁴⁴ Otisci su rađeni na upojnom papiru, još poznatom kao bugaćica.

⁴⁵ Isto, str. 91.

⁴⁶ Žarka Vujić, *Izvori muzeja...*, 2007., str. 152.

⁴⁷ Marko Špikić, »Život i djelo...«, 2008., str. 61.

⁴⁸ Ivan Josip Pavlović-Lučić, *De supplicio aedificiorum sub Diocletiano Imperatore Excursus historiographo-criticus*, Venecija: Corleti, 1796., str. 31. Citirano prema: Marko Špikić, »Život i djelo...«, 2008., str. 53.

Glavinić je kao konzervator i sam pisao o ovome događaju i – premda nije naveo izvor – razvidno je da je za njega doznao iščitavajući upravo martirološki spis svog pretka Ivana Josipa Pavlovića-Lučića iz 1796. pod nazivom *De supplicio aedificiorum sub Diocletiano imperatore excursus historiographo-criticus* (Historiografski znanstveni osvrt na smaknuća po građevinama za vladavine cara Dioklecijana). Osim kipa Pana, doznajemo kako je ista sudbina zadesila i reljef skupine muškaraca i žena koji je mogao prikazivati bitku Grka s Amazonkama.⁴⁹ Sve to jer su ga “sirovi” seljani (njem. *die rohen Dorfbewohner*) – kako ih Glavinić oslovljava – štovali, vidjevši u njemu mučeništvo sv. Barbare. Zabilježio je sudbinu i brončanog kipića božice Atene (visoke 20 cm s postoljem) koja je otputovala za Italiju, doduše u jednom komadu. Nju je pak za Prve austrijske uprave, prilikom prolaska Primorjem, odnio barun Franz Maria Carnea-Steffaneo (1751. – 1825.); isti onaj koji je kao upravitelj 1802. godine Ivana Josipa dao uhititi i izolirati od dodira s vanjskim svijetom premještajem u franjevački samostan na otoku Visovcu.⁵⁰ O ovom događaju detaljnije je izvijestio upravo Josip Alačević.⁵¹

Iz svega navedenog se izvodi kako je konzervatorska misao Mihovil Glavinića naslijedila antikvarski interes, tj. oduševljenje antičkim starinama i “starinarstvom” uopće, upravo iz djela prastrica Ivana Josipa Pavlovića-Lučića. Postoji, međutim, jedna bitna razlika: Mihovil kao svjetovnjak nije osjećao onu istu podvojenost između “poganskog”, tj. klasičnog svijeta i svijeta kršćanstva, a koju je Ivan Josip kao crkvenjak nastojao kompromisno pomiriti u svojim brojnim djelima. Prema svemu sudeći, upravo je on kao član Vijeća vizitatora spomenutog događaja u Bristu pomogao razotkriti kršćanski spomenik kao poganski.⁵² Kao što će se to pokazati u sljedećem potpoglavlju, iako je Mihovil bio – najvjerojatnije pod utjecajem majčine strane – predodređen da krene istim stopama, on se u već u ranoj mladosti udaljio od klera. Zbog toga je posjedovao nesputanu intelektualnu slobodu da bez lažnih skrupula kritizira sve one koji su se bez imalo poštovanja odnosili prema predmetima starine. U opisima izgubljenih predmeta kod Zaostroga osjeća se zato stanovita distanca između Glavinića s jedne strane, i seljaka i svećenika s druge.⁵³ Tako je za župnika malog naselja Vid kraj Metkovića, don Barišu Ereša (1779. – 1851.) izjavio, bez natruhe kurtoazije, kako je bio “[...] idiot bez ikakva poznavanja latinskog”

⁴⁹ Mihovil Glavinić, »Aus einem Reiseberichte...«, 1878., str. 92.

⁵⁰ Marko Špikić, »Život i djelo...«, 2008., str. 55–56.

⁵¹ Isto, str. 47, 66.

⁵² Isto, str. 53.

⁵³ Daniel Baric, »Illyrian Heroes, Roman Emperors and Christian Martyrs: The Construction of a Croatian Archaeology between Rome and Vienna, 1815–1918«, u: Gábor Klaniczay, Michael Werner, Ottó Geccser, *Multiple Antiquities – Multiple Modernities*, Frankfurt/New York: Campus Verlag, 2011., str. 459.

(njem. *ein Idiot, ohne jede Kenntnis des Lateinischen*).⁵⁴ Ereš je – pisao je Glavinić – bio klesar po zanimanju (*Steinmetz von Profession*) i dugo godina sluga Ivana Josipa Pavlovića-Lučića. Nakon što se u starosti zaredio, poslan je u Vid. Tu je od njega preostala tzv. *Erešova kula* (sl. 5). Radi se o kući koju je gradio „vlastitim rukama“ uz jugozapadni potez gradskih zidina stare rimske kolonije Narone. Istovremeno je u Vidu – što iz ljubavi prema prijašnjem zanatu, što zbog primjera i istraživanja njegova prijašnjeg gospodara – započeo sakupljati rimske spomenike te ih uzidavati u kuću. Glavinić je izbrojao da se u njoj nalazi ne manje od 34 latinska natpisa.⁵⁵ Ali – kako je to kao epigrafičar ispravno primijetio – samo je 17 originala. Šest natpisa je upitne izvornosti jer ih je Ereš „popravljao dlijetom“ (*mit dem Meissel ausgebessert*), a 11 natpisa su naknadne kopije originala koji su većinom odnešeni u Zadar (za budući Pokrajinski muzej). Dodatno, kada se uzme u obzir da je upravo vidonjski župnik don Bariša Ereš ostao trajno zapisan u kapitalnom djelu *Corpus Inscriptionum Latinarum* (Zbornik latinskih natpisa) Theodora Mommsena kao onaj koji je ne samo uklesavao vlastita slova, već i lomio ploče kako bi izvadio brončana slova,⁵⁶ Glavinićev gnjev – kao pravednički gnjev potaknut manipulacijom naronitanske baštine – postaje nam sasvim razumljiv. O samom Korpusu, arheologu Mommsenu, kao i njegovu mentorskom odnosu s Glavinićem bit će posebno riječi u zasebnom poglavlju.

⁵⁴ Mihovil Glavinić, »Aus einem Reiseberichte...«, 1878., str. 94.

⁵⁵ Erešova kula je građena od 1825. do 1851. godine. U njoj je uzidano sveukupno 40 latinskih i dva natpisa na hrvatskom jeziku, a od ostalih spomenika tu su još rimski cipus, starokršćanski impost, dva antička muška torza od vapnenca i baza od starokršćanskog oltara. Vidi u: *Erešova kula – prvi "muzej" antičke Narone*. Mrežna stranica *Arheološki muzej Narona*, <https://www.a-m-narona.hr/eresova-kula/> (pregledano 10. IV. 2022)

⁵⁶ Žarka Vujić, *Izvori muzeja...*, 2007., str. 151.

Slika 5. Erešova kula u Vidu

1.2. Biskupsko sjemenište i preporodna regimenta *Ne boj se!*

Nakon završene osnovne škole u Makarskoj, Mihovil Glavinić se sredinom 40-ih godina XIX. st. uputio u jednu novu i veću sredinu – grad Split. Tu je prvo upisao Biskupsko sjemenište, crkveno-obrazovni zavod za odgoj svećeničkih pripravnika koji je još 1700. godine osnovao splitski nadbiskup i metropolit Stjepan Cosmi (1629. – 1707.).⁵⁷ Glavinić je sjemenište upisao

⁵⁷ Splitsko sjemenište je od osnivanja 1700. do ukinuća splitske nadbiskupije i metropolije 1828. godine nosilo naziv *Nadbiskupsko. Biskupsko* će biti od tada pa sve do 1969. godine, kada je bulom pape Leona XII. splitsko-makarska biskupija ponovno uzdignuta na razinu nadbiskupije. Vidi u: Mile Vidović, »Nadbiskupsko sjemenište u Splitu (1800.-2000.)«, u: 300. *obljetnica splitskoga sjemeništa i klasične gimnazije*, Split: Crkva u svijetu, 2000., str. 101.

najvjerojatnije ugledajući se na tradiciju istaknutih pripadnika crkvenjaka Pavlovića-Lučića, a možda i poradi osobnog nagovora ili pozitivnih impresija strica Stjepana koji je tu ranije bio upraviteljem. U vrijeme kada je Glavinić pohađao sjemenište, ono se nalazilo u staroj zgradi u današnjoj Cosmijevoj ulici, unutar same Dioklecijanove palače. Ovo je okruženje djelovalo nadahnjujuće na mladog Glavinića; svagdanji pogled na rimske spomenike pobudio je u njemu strastvenu ljubav za arheologijom.⁵⁸ U istoj zgradi tih je godina dr. Francesco Carrara (1812. – 1854.) višim razredima predavao povijest i vjeronauk. Profesor Carrara je bio antikvar, arheolog i povjesničar koji je slovio u učenim krugovima Habsburške Monarhije za jednog od najpoznatijih splitskih profesora uopće.⁵⁹ Glavinić se tada mogao po prvi put upoznati s topografijom antičke Salone jer je upravo Carrara kao ravnatelj Arheološkog muzeja u Splitu (od 1842. do 1853. godine) vodio iskapanja gradskih bedema objavljena 1847. godine u djelu *Salona und seine Ausgrabungen* (Salona i njezina iskapanja). Ipak, ovaj rani, adolescentni period Glavinićeva života nije bio ispunjen samo poticajnim iskustvima i potragom za ostacima klasične kulture. Ukoliko pažljivo sagledamo izvore, bez zadržke možemo zaključiti kako se ponajprije radi o preporoditeljskom, “buntovničkom” životnom razdoblju Mihovila Glavinića u kojem je zapadao u određene neprilike s upravom, pa čak i školskim drugovima, a što se sve odrazilo u njegovu odmjerenom i apolitičnom stavu kasnije u životu.

⁵⁸ Frano Radić, »Mihovio Glavinić«, u: *Starohrvatska prosvjeta* 4(2) (1989), str. 97.

⁵⁹ Slavo Kovačić, »Filozofski studij - licej u splitskom sjemeništu od 1817. do 1856. godine«, u: *300. obljetnica...*, 2000., str. 437.

Slika 6. Glavinićev prijatelj don Mihovil Pavlinović, 68 x 54 cm, ulje na platnu, 1916., GKM

On se u sjemeništu ophodio s mladićima koji su uglavnom postali crkvenjaci i aktivni pripadnici domaće političke sfere, odnosno narodni preporoditelji u pokrajini Dalmaciji. Tako je razredne klupe dijelio s još jednim Makaraninom, Kažimirom Ljubićem (1835. – 1897.), a kroz druženja s đacima iz ostalih – ponajprije viših razreda – razvio je prijateljstva s Mihovilom Pavlinovićem (1831. – 1887.), također iz Makarskog primorja (Podgora), i Lukom Botićem (1830. – 1832.) iz Splita. U sjemeništu je zato iniciran u njihovu emancipatorsku đачku grupu *Pobratimi*.⁶⁰ Djelovanje iste se s vremenom intenziviralo, pa 1849. godine to postaje tajna *regimenta* (pukovnija) znakovita naziva *Ne boj se!*. Bila je to prva politički organizirana grupa, tj. ćelija, u toku pripreme faze narodnog preporoda u Dalmaciji.⁶¹ Idejni vođa i organizator bio je upravo Pavlinović (sl. 6) koji je zajedno s Botićem regrutirao najinteligentnije đake u sjemeništu i gimnaziji, koji su k tomu pokazivali sklonost prema društvenom angažmanu.⁶²

⁶⁰ Nikša Stančić, *Hrvatska nacionalna ideologija...*, 1980., str. 76.

⁶¹ Isto.

⁶² Isto, str. 79.

Pouzdana se zna da je Mihovil Glavinić u grupi aktivan od školske godine 1846/47. do 1849/50., dakle od svoje 13. do 17. godine života (II. - V. razred),⁶³ nakon čega se djelovanje iste preselilo u Zadar jer je tamo Pavlinović otišao studirati bogosloviju. Neki od istaknutih pojedinaca koje je Glavinić upoznao kroz rad društva bili su i Natko Nodilo, Vicko Perišić i Mate Benković. Glavna lozinka im je bila “Bog i narod”, a zakletva je bila da će se predano boriti za slobodu istog.⁶⁴ To je uključivalo i zalaganje po pitanju afirmacije narodnog jezika koji je tada živio u sjeni apsolutne prevlasti talijanskog – što u školstvu (gdje je nazivan “ilirski”), što u sudstvu ili politici. Da je Glavinić bio istinski oduševljen revolucionarnim idejama ove rodoljubne grupe svjedoči i incident kojeg je izazvao 1849. godine. Tada je otkriveno kako je zajedno s još jednim članom, Petrom Škaricom iz Podgrađa kod Omiša, unosio određene spise u sjemenište, po ocjeni tadašnje vlasti “[...] opasne za školsku mladež a protivne osjećajima podaničke vjernosti”.⁶⁵ Naime, ta je godina donijela uzbuđenje družbi jer se odvijala Revolucija u više europskih zemalja poznata kao *Proljeće naroda*. Ona je uspjela u Kraljevini Pijemont gdje je ukinuta apsolutna vlast, a uvedeni su parlament i ustav. Članovi đачke Regimente su zato predmnijevali da su zbivanja u Monarhiji, banskoj Hrvatskoj i Dalmaciji posjedovala potencijal da dovedu do zamašnih promjena, pa su se preko drugova iz Gimnazije obavještavali o zbivanjima u ostatku Europe i unosili političku literaturu premda je to bilo izričito zabranjeno. Pavlinovićev naziv za grupu koji aludira na vojnu formaciju treba promatrati upravo u ovom zanesenjačkom svjetlu.⁶⁶

Ova događanja u Europi su dovela i do stanovitih promjena u radu sjemeništa koje će se u bitnome odraziti i na Glavinićev životni put. Ministarstvo za javnu nastavu je odlukom od 10. V. 1848. odlučilo da se dvogodišnji filozofski studij, tzv. Licej, pripoji državnoj gimnaziji.⁶⁷ Na taj je način Licej – uz određene promjene u programu – nadomjestio VII. i VIII. razred nove osmogodišnje gimnazije. Dodatno, ova je odluka omogućavala učenicima gimnazije upise na sveučilišta. Sve do tog trenutka sjemenišni filozofski studij je primarno pripremao klerike za bogoslovne nauke, iako je bio otvoren i za vanjske đake. Uprava sjemeništa je promjenu pokušala odgoditi, ali ona se morala provesti. U skladu s navedenim, Namjesništvo u Zadru je donijelo odluku 22. VIII. 1849. godine o bitnom povećanju broja sati latinskog jezika, povijesti i

⁶³ Isto, str. 78.

⁶⁴ Drago Šimundža, »Duhovna i kulturna uloga učenika splitskog sjemeništa i sjemenišne klasične gimnazije«, u: *300. obljetnica...*, 2000., str. 623.

⁶⁵ Nikša Stančić, *Hrvatska nacionalna ideologija...*, 1980., str. 88.

⁶⁶ Benedikta Zelić-Bučan, *Hrvatski narodni preporod u Dalmaciji i Don Mihovil Pavlinović*, Split: Matica Hrvatska, 1993., str. 13.

⁶⁷ Slavko Kovačić, »Filozofski studij...«, 2000., str. 449.

zemljopisa, a smanjenju filozofije.⁶⁸ Najveća je promjena svakako uvođenje novih predmeta: materinskog jezika (hrvatski se po tom programu zvao *lingua slavo-dalmata*) i drugog jezika u zemlji. Unatoč tomu što će se nastava dalje odvijati u istoj zgradi i većinom od strane istih profesora, Licej kojeg su pohađali Pavlinović i Botić nije jednak Liceju kojeg je kasnije pohađao Glavinić. U tom smislu treba naglasiti da je ovakav, “svjetovniji” program Liceja omogućio Glaviniću veće stjecanje znanja njemačkog (zbog kojeg je lakše slušao predavanja u Beču i Berlinu), a naročito latinskog jezika i latinskih pisaca, u čemu se on posebno isticao⁶⁹ i što mu je bilo jako dobrom podlogom za predavanja iz klasične filologije koja je pohađao na fakultetu.

No, kako su izgledali Glavinićevi dani u sjemeništu do te promjene? S obzirom da je djelovanje Pavlinovićevog kolektiva obavijeno velom tajnosti, svi podaci do nas su došli tek posredno. Vrijedan primaran izvor predstavljaju zato sačuvana pisma članova. Ukoliko bi spomenuti incident Glavinića s upravom sjemeništa bili spremni otpisati kao izolirani slučaj, prevarili bismo se. Naime, uvidom u pismo kojeg je Botić uputio iz Đakova 14. V. 1855. godine studentu prava, a kasnijem odvjetniku Ignjatu Brliću (1834. – 1892.) u Beč, Glavinić se uistinu doima kao “nestašni” i incidentima skloni *enfant terrible* ondašnjeg splitskog sjemeništa:

“Prvi put kad mi pišeš, piši mi kako je Glavinić primio moj pozdrav. O njemu bi ti imao dugo pripovijedati, jer me je njegovo prijateljstvo koštalo dosta muke, nemira i dangube. Ono vrijeme što sam o njegovom poboljšanju potrošio, da sam potrošio čitajući, danas bi imao štogod više u glavi nego što imam. [...] Ja i Pavlinović prije još nego što ćemo u filozofiju stupiti, dugo prije bili smo ti vatreni rodoljubi. I tako među ostalim, tražili smo u Sjemeništu između izvrstnijih i boljeg značaja mladićih da steknemo što više privrženika. U onijem okolnostima ta stvar nam je prilično s’početka išla za rukom, i mi smo već imali nekoliko rodoljubivijeh prijatelja ili pokrštenijeh talijanacah. Jednom mi se pokaže prilika, te ću ti ja i Glav[inića] krstiti. Bio je dobre glave, i drugčije odličan, no nestašica da mu goreg para nije bilo. Sprijateljimo se u brzo, pokazivao se kano da poprimsa sva moja načela, i ja sam ga s’te pripravnosti vatreno i iskreno ljubio. Jest! Ali moj Glavinić, ne projde nekoliko vremena, reve na stranu. Ostali moji prijatelji, koji su njegovu nestalnost dobro poznavali i sveder me od njega odvrćali da riječi ni vremena ne trošim u zalud, kad vide da se njiova proricanja obistinjavaju, okrenu oko mene da ga se okanim. A ja tada to više nastojati i nagovarati ga na dobro. Ali on sada mi obriče sve, sada ga opet neimam ni iz daleka. [...] Tražio sam da ga u Sjemeništu, kano u mjestu za njega sigurnijemu zbog društva moje ostale braće, zadržim, a on iz Sjemeništa ode; dok mi najedanput i ne očituje namjeru, da će se razpopiti; i to me šnjime rastavi; jer sam se bojao onako mlad lud da će jamačno stradati, kano što možda i jest.”⁷⁰

⁶⁸ Isto.

⁶⁹ Frano Radić, »Mihovio Glavinić«, 1898., str. 97.

⁷⁰ Jakša Ravlić, »Botićeva pisma i neka pitanja iz kronologije njegova života«, u: *Arhivski vjesnik* 13(1) (1970.), str. 145.

Izgleda da niti “mladi i ljudi” Glavinić nije gajio prevelike simpatije prema Botiću jer mu je – kako saznajemo iz jednog kasnijeg pisma Ignjatu Brliću iz 8. X. iste godine – uporno odbijao odgovarati za vrijeme boravka u Beču: “Glavinić se jedva dakle jedanput odvaži pisati mi.”⁷¹ Čini se da je to Botića posebno pogodilo; on je pretpostavljao da ga Glavinić možda nije umio cijeniti, pa ga je iz istog razloga počastio svakojakim pogrđama u svom pismu. On je tako “nestalan, rasipan, razmazan”. Botić zato moli svog “Nacu” da što god napravi “[...] za zdrelije njegove sadanje zameti, što ja nijesam mogao za djetinje”. Ipak, izričito je naglasio kako se ne nada previše i da mu stoga ne laska “ni za vlas”. Ilustrativan je spomen strašnih udaraca i nesreća koje se referiraju na Glavinićev boravak u sjemeništu. Botić se nije nadovezao na koje događaje je točno mislio, ali iz navedenog proizlazi kako je Glavinić uistinu imao znatnih problema s autoritetima, a što je u konačnici rezultiralo odustajanjem od svećeničkog zvanja. Tu konstataciju učvršćuje i kasniji iskaz njegova učenika Dinka Politea: “U početku narodnoga pokreta pokazao je pače karaktera na veliku svoju štetu”.⁷² Spomenuto posvjetovljenje, u smislu odstupanja od zacrtanog puta mladog pitomca, Botić drži kao najveći krimen svom nekadašnjem prijatelju.

U istom pismu se jasno uočava i jedan konkretni razlog upornih javljanja Glaviniću – pokušaj političkog vrbovanja: “U ostalom da bi vrijedno bilo predobiti ga za srpstvo, to sam uvjeren, jer je talent, ako i zapušten”. Botić je, naime, u to doba bio pod snažnim utjecajem srpske ideologije.⁷³ Dakako, Botića kao izvor treba uzeti s dozom rezerve jer nemamo zabilježen pogled na odnos iz drugog kuta, a izgleda kako ni sam Botić nije bio imun na ponašanje koje pripisuje Glaviniću kada se ima na umu da je nešto ranije – 1851. godine – bio protjeran s navedenog studija teologije u Zadru zbog iskazivanja neposlušna.⁷⁴ Upravo je u Zadru stupio – iščitavajući književna djela Vuka Karadžića – u doticaj sa srpskom nacionalnom idejom, a od istog utjecaja nije bio lišen niti sam Pavlinović. U pismu od 7. XII. 1855. godine, stječe se dojam kako je Glavinić te godine odlučio prekinuti bilo kakav izravni kontakt s Botićem: “Od Glavinića nikad ni rječice više osim one njegove prve ceduljke.”⁷⁵ Zanimljivo je kako se, osim Luke Botića, o Glaviniću kasnije negativno izjašnjavao još jedan sjemeništarc iz Regimente, i to već spomenuti sudrug iz školskih klupa, don Kažimir Ljubić. On je Glavinića u osobnom

⁷¹ Isto, str. 152–153.

⁷² Dinko Politeo, *Izabrani članci: Predgovor*, Dubrovnik: Knjižare Jadran, 19uu., str. 48–49.

⁷³ Vidi u: Benedikta Zelić-Bučan, *Hrvatski narodni...*, 1993., str. 14.

⁷⁴ Botić, Luka. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 17. 4. 2022. <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=8980>>.

⁷⁵ Jakša Ravlić: »Botićeva pisma...«, 1970., str. 154–155.

pismu Pavlinoviću iz Zadra od 18. III. 1884. godine pejorativno oslovio s “Jovin prirepina”.⁷⁶ Misli se na austrijskog podmaršala Stjepana Jovanovića (1828. – 1885.) koji je 1881. godine bio promaknut na mjesto dalmatinskog namjesnika u Zadru. Na tom je mjestu ostao zapamćen po pokušaju germanizacije namjesničkog činovništva čemu su se oštro protivili pripadnici Narodne stranke poput Pavlinovića i Mihe Klaića (1829. – 1896.).⁷⁷ Glavinić se ovdje pojavio kao vrst medijatora koji je narodnjaka Klaića pokušao pridobiti na zajednički sastanak s namjesnikom Jovanovićem; dovoljno da ga Ljubić u svom pismu prikaže kao odnarođeni element.

Za razliku od propalog prijateljstva s Botićem kojeg se kasnije trudio kloniti, sigurno je da se prijateljstvo Glavinića s predvodnikom družbe don Mihovilom Pavlinovićem bilo nastavilo i nakon splitske epizode. U Botićevu pismu od 28. V. 1856. godine, naslovljenu na Ignjatova brata, političara i pisca Andriju Torkvata Brlića (1826. – 1868.), saznajemo kako se Pavlinović kao mladi pop u Beču često sastajao upravo s Glavinićem.⁷⁸ Ne čudi stoga da je kasnije u životu, dok je Glavinić prebivao u Zadru, Pavlinović od njega osobno tražio određena pojašnjenja. Za pretpostaviti je da Pavlinović – koji je 70-ih i 80-ih godina XIX. stoljeća javno polemizirao s pripadnicima srpskog nacionalnog pokreta u Dalmaciji – u nesačuvanom pismu od 21. IV. 1886. tražio od svog starog prijatelja izričitu potvrdu njegova hrvatstva zbog glasina o bliskosti sa srpskom stranom. Je li ovdje kao doušnik svoju ulogu opet odigrao Ljubić, ostaje nam nepoznato. Iz dijela ostavštine Mihovila Pavlinovića – koja se danas čuva u Državnom arhivu u Splitu (dalje DAST) – nam je zato ostalo sačuvano vrijedno autografsko pismo napisano na hrvatskom jeziku (sl. 7), ujedno i osobna obrana Mihovila Glavinića.⁷⁹ U njemu je on – tada kao potpuno zaokružena osobnost – iznio kako se učitelji poput njega nemaju baviti politikom, već isključivo prosvjetnim radom i, u skladu s tim, poticanjem mira i sloge. Dakle, od političkih nazora,⁸⁰ Glavinić je u zrelosti njegovao jedino vlastitu neovisnost i nepripadnost bilo kojoj političkoj stranci ili njenoj frakciji. Politeo je Glavinićevu političku nepripadnost pripisao “diplomatziranju”, ali uz to ipak priznao kako se on nikada nije iznevjerio svojem narodnom načelu.⁸¹

⁷⁶ Ante Palavršić, Benedikta Zelić, *Korespondencija Mihovila Pavlinovića*, sv. 4., Split: Historijski arhiv Split, 1962., str. 417.

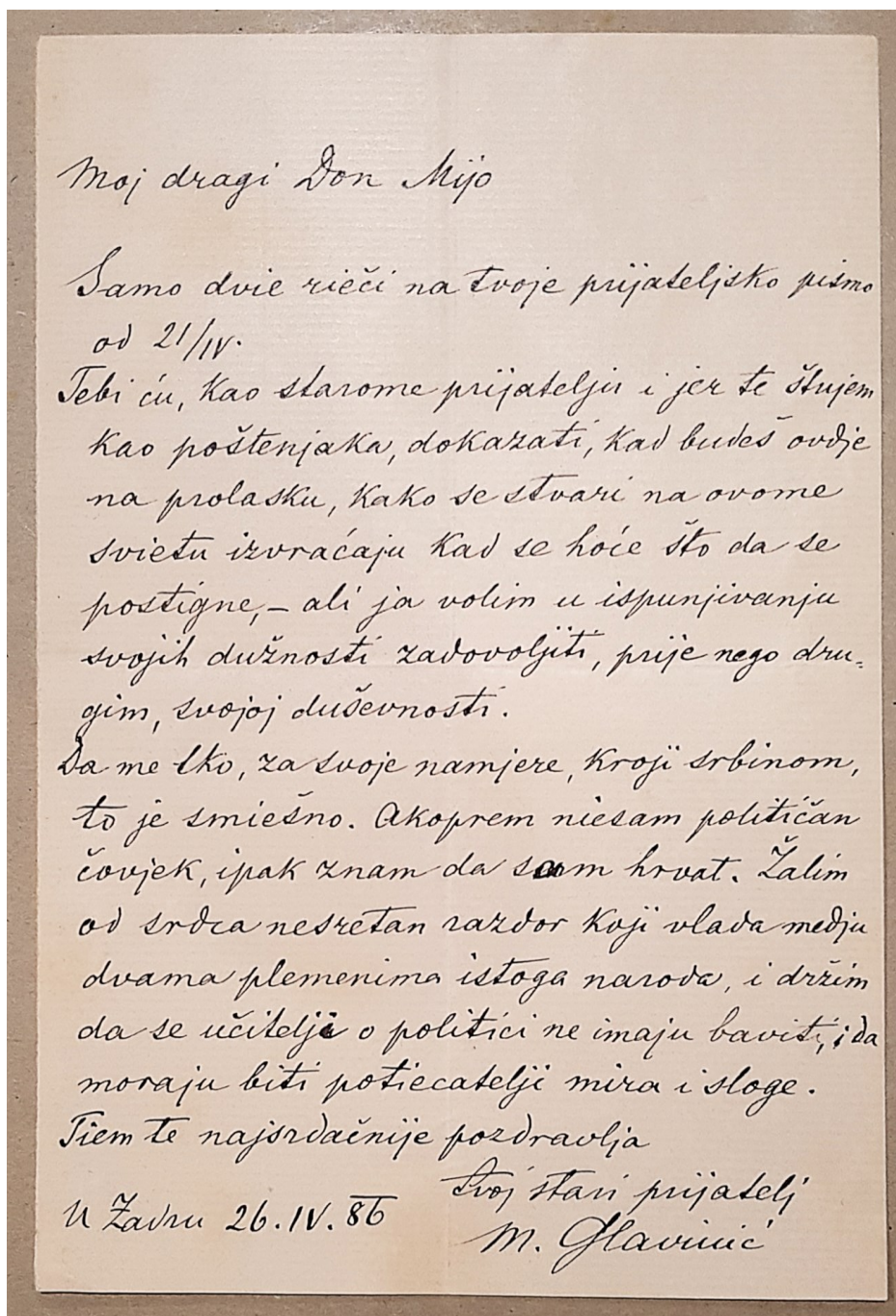
⁷⁷ Jovanović, Stjepan. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 20. 5. 2022. <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=2938>>.

⁷⁸ Jakša Ravlić: »Botićeva pisma...«, 1970., str. 115.

⁷⁹ HR-DAST-175, Osobni fond Pavlinović Mihovil, Glavinić MP-XXIX/1.

⁸⁰ Vidi u: Arsen Duplančić, »Pokretanje časopisa *Bullettino di archeologia e storia dalmata* i Theodor Mommsen«, u: *Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku* 101(1) (2008.), str. 16–17.

⁸¹ Dinko Politeo, *Izabrani članci...*, 19uu, str. 49.

Slika 7. Pismo M. Glavinića upućeno don Mihovilu Pavlinoviću, DAST

Ukoliko su se još mogle preispitivati njegove namjere i karakter, dvojbe oko nacionalne pripadnosti zapravo nema: Mihovil Glavinić je vlastitim perom napisao da iako nije političan čovjek, zna da je Hrvat. Krojiti ga Srbinom iz kojekakvih namjera – kako zaključuje – zapravo je smiješno. Mišljenje pravaša Prodana navedeno samo dodatno potvrđuje: “Ravnatelj Glavinić hrvat je dušom i tielom. Takovim ga spoznaju i inostranci, koji, neupličuć se u našu politiku, mogu da nepristranije sude.”⁸² Paradoksalno u čitavoj situaciji jest to što je Glavinić jedan od

⁸² Ivo Prodan, »Srednje spljetske škole...«, 1880., str. 2.

rijetkih iz regimente koji nisu imali svoju “srpsku fazu”. Ne smije se ipak izostaviti kako su kontakti Srba početkom 1880-ih godina prema Glaviniću zaista postojali. Međutim, oni su bili pokrenuti isključivo Glavinićevim renomeom i dostignućima na arheološkom polju. Tako mu je 1881. godine bio pristigao poziv iz ministarstva Srbije da postane profesor na Sveučilištu u Beogradu i ravnatelj tamošnjeg muzeja, ali se on na tim visokim častima samo zahvalio.⁸³ U konačnici valja istaknuti kako je tegobna epizoda iz sjemeništa, vjerojatno i narušeni odnosi s politički angažiranim autorima poput Luke Botića i don Kažimira Ljubića, kod Glavinića stvorili određen zazor od javnog bavljenja politikom i glasnog iskazivanja svojih političkih stavova. Ono što je možda bio gubitak za kasniju fazu hrvatskog narodnog preporoda u Dalmaciji, definitivno je bio sretna okolnost za znanost; rečena iskustva su pozornost Glavinića dodatno usmjerila na istraživački rad u muzejima i konzervatorski rad unutar austrijske službe za zaštitu spomenika. Politika je, međutim, kontinuirano nalazila načina da se – što direktno, a što indirektno – bavi Glavinićevim znanstvenim radom.⁸⁴

1.3. Splitska Klasična gimnazija: od zamjenskog nastavnika do ravnatelja

Prije govora o Glavinićevu plodnu razdoblju na splitskoj gimnaziji, uputno je pokušati razriješiti jedno pitanje iz kronologije njegova obrazovanja. Naime, Botić je jasno naveo kako je Mihovil Glavinić u jednom trenutku napustio sjemenište. S obzirom da je Glavinić aktivan u društvu do 1849. godine, a Botić je svjedokom zbivanja u sjemeništu mogao biti zaključno do te godine (jer tada je, poput Pavlinovića, otputovao na teologiju u Zadar), izvodi se zaključak kako je Glavinić upravo te školske godine napustio sjemenište (1848/49.). Nakon toga se pojavljuje jedna lakuna koju nam pomaže nadopuniti Alačević kao najbolji poznavatelj Glavinićeva života. Alačević je napisao kako je on dio gimnazije proveo u Dubrovniku, a dio u Splitu (tal. *parte a Ragusa e parte a Spalato*).⁸⁵ Iz ovog se čini logičnim kako se spomenuti Glavinićev “naum” iz razgovora s Botićem odnosio i na premještanje u dubrovačku gimnaziju. Treba spomenuti kako tada nije bio rijedak slučaj prelaska pojedinih učenika u druge škole u pokrajini.⁸⁶ Ova nova promjena životne sredine se u Glavinićevu slučaju – uzevši u obzir njegove “probleme s vladanjem” i alijenaciju od okoline – doima sasvim opravdana. Ipak, na jugu se on nije zadržao

⁸³ Josip Alačević, »Michele Glavinić«, 1989., nepaginirano; Nikola Alačević, *Slavni i zaslužni...*, 1910., str. 50.

⁸⁴ Ovo je posebno došlo do izražaja kada se Glavinić odlučio zajedno s Alačevićem pokrenuti časopis *Bullettino di archeologia e storia dalmata* kao organ Arheološkog muzeja u Splitu. O istom više u poglavlju koje se bavi Glavinićevim upravljanjem navedenog muzeja.

⁸⁵ Josip Alačević, »Michele Glavinić«, 1989., nepaginirano.

⁸⁶ Slavko Kovačić, »Filozofski studij...«, 2000., str. 442.

dugo jer je u Splitu dovršio spomenuti dvogodišnji filozofski studij; tada u okviru Klasične gimnazije.

Mihovil Glavinić prosvjetnu karijeru je započeo najprije kao suplent, odnosno pomoćni nastavnik splitske Klasične gimnazije. Zaposlen je 3. XI. 1858. godine, što znači da je prvi put mlađim generacijama predavao školske godine 1858/59.⁸⁷ Tada se Gimnazija nalazila u zgradi kraj Srebrnih vrata (lat. *Porta argentea*), istočnog ulaza u Dioklecijanovu palaču.⁸⁸ Posjedovala je razne zbirke i nastavničku knjižnicu od sveukupno 1818 svezaka, a koja je Glaviniću zasigurno omogućavala velik izbor po pitanju klasika grčke i rimske književnosti. U toj je zgradi Gimnazija djelovala do kraja 1863. godine kada se preselila u novu, četvrtu po redu zgradu u današnjoj Nodilovoj ulici. Svečano otvorenje dogodilo se 7. XII. 1863. Te je godine Gimnazija brojala 192 učenika. Prije otvorenja, služila se misa u crkvi Duša očišćenja (tj. Dušica), poznata kao prvo mjesto za čuvanje zbirke Muzeja starina.⁸⁹ Gimnazijska kronika bilježi kako su uz 30-godišnjeg suplenta Glavinića taj dan snage zbora nastavnika predstavljali: carsko-kraljevski privremeni upravitelj Luka Svilović (izrekao govor otvorenja), Ivan Dominik Svilan, Jakov Pangrazi, Jeronim Cindro, Karlo Körnig, Josip Peričić, Vicko Benevoli, Frane Locati, Sebastijan Giovannizio i Jordan Vragnizan.⁹⁰ Zbog bolesti ipak nije bilo prisutno jedno bitno ime za ovaj rad, ono dr. Francesca Lanze (1808. – 1892.) koji je upravo te godine preuzeo ravnateljstvo Arheološkog muzeja u Splitu kao nekada njegov otac Carlo. Lanzi je zbirke muzeja predao u ime bivšeg ravnatelja don Šime Ljubića (1822. – 1896.) upravitelj Gimnazije prof. Svilović.⁹¹ Iz Glavinićeve perspektive ova je godina ostala u lijepom sjećanju i zbog jednog drugog važnog događaja iz privatnog života. Naime, 11. V. 1863. godine u katedrali sv. Dujma oženio se za Eugeniju Bernetić s otoka Silbe.⁹² Glavinić je u knjizi vjenčanih naveden kao gimnazijski profesor (tal. *Professore Ginnasiale*), a kao dva od sveukupno četiri svjedoka ovog vjenčanja potpisali su se njegove gimnazijske kolege i prijatelji Jeronim (*Girolamo*) Cindro, profesor zemljopisa i povijesti, i doktor filozofije Jakov (*Giacomo*) Pangrazi. Supružnici Mihovil i Eugenija pet su godina poslije, na 12. III. 1868. dobili kćerku Jelu Eugeniju Mariju Glavinić.⁹³

⁸⁷ Josip Alačević, »Michele Glavinić...«, 1989., nepaginirano.

⁸⁸ Josip Posedel, »Iz povijesti klasične Gimnazije«, u: *Spomenica 150-godišnjice Klasične gimnazije u Splitu*, Split, 1967., str. 16–17.

⁸⁹ Jasna Jeličić-Radonić, Darko Pereža, »Topografija antičke Salone (II) Istraživači Salone u XIX. stoljeću«, u: *Tusculum* 3, 2010., str. 176.

⁹⁰ Ljerka Šimunović, »Kronika splitske gimnazije od ljeta Gospodnjega 1817./18. do godine 1866./67.«, u: *Grada i prilozima za povijest Dalmacije* 23 (2010.), str. 278.

⁹¹ Jasna Jeličić-Radonić, Darko Pereža, »Topografija antičke Salone...«, 2010., str. 188.

⁹² HR-DAST-179/588, Split – Sv. Dujma, Matična knjiga vjenčanih 1858 – 1871., str. 44., upis br. 19.

⁹³ HR-DAST-179/577, Split – Sv. Dujma, Matična knjiga rođenih 1867 – 1871., str. 27., upis br. 86.

Iz gimnazijske kronike se dalje iščitava kako je naredne 1864. suplent Glavinić pomoću upraviteljskog izvještaja br. 219 od 17. IV. zatražio dopuštenje od šest mjeseci izbivanja radi stručnog usavršavanja za nastavničku službu klasične filologije.⁹⁴ Ovo je jako koristan podatak jer služi kao nepobitni dokaz kako Mihovil Glavinić u Padovi nije studirao filozofiju, kako se to zna često pogrešno navoditi u literaturi o njemu nakon Brunšmidova nekrologa.⁹⁵ Namjesništvo je isto dopustilo odlukom br. 9622/2367 u trajanju zimskog polugodišta 1864/65. Nadalje, br. 418 glavnog protokola Uprave navodi i kako je Glavinić, prije nego što je otputovao za Padovu, morao predati gimnazijsku knjižnicu učitelju Peričiću koji je za nju preuzeo odgovornost.⁹⁶ Ovaj je pak podatak indikativan jer nam kazuje kako je Glavinić, uz sve ostale nastavničke obveze, bio i osoba od povjerenja zadužena od upravitelja za gimnazijsku knjižnicu. Međutim, on 1860-ih godina XIX. stoljeća nije bio angažiran samo kao knjižničar Gimnazije jer se početkom srpnja 1862. godine pojavio u sastavu privremenog odbora za osnivanje Narodne slavjanske čitaonice u Splitu zajedno s istaknutim narodnjačkim imenima poput dr. Eduarda Tacconija, Andrije Zlodre, dr. Kosta Vojnovića i dr. Pave Kambera.⁹⁷ Glavinić je kao dio ove malobrojne, ali odlučne i svjesne skupine pomogao sastaviti molbu Namjesništvu u Zadar preko Kotarskog poglavarstva u Splitu da se dopusti njeno osnivanje. Namjesništvo je rješenjem br. 11990 od 14. VII. 1862. odobrilo osnivanje *Gabinetto di lettura slavo*, iako je predložilo određene izmjene priloženog statuta. Ovaj je odbor još i prije formalne potvrde statuta objavio 13. IX. 1862. poziv građanstvu na upis u Narodnu čitaonicu koja se planirala nakon pripremnih radova otvoriti u kući Andrić na obali.⁹⁸ To se uistinu i zbilo 30. IX. 1862. godine, pa se nakon par mjeseci, u skladu sa svojom kulturnom misijom u zajednici, Upraviteljstvo čitaonice obratilo svojim članovima i prijateljima s molbom da pomognu osnivanje čitaonične biblioteke knjigama i slikama. U prilogu uz *Il Nazionale* stoji poziv od 10. I. 1863. kojeg je supotpisao “Mijo Glavinić”:

“Između poglavitih načina po koji društvo Narodne Slavjanske Čitaonice nakanilo je razširiti poznanje i ljubav na nauk i na narodnu književnost po svake ruke čeljadi ovoga grada, bio je zavod narodne knjižnice i sbirke slavni narodnih slikah. [...] Začevši paka sbirku slikah najglasovitijih narodnih ljudi, bila mu je namiera podali u svojih dvoranah sviedočanstvo procieni i štovanja pram oni koji su s knjigami i s dieli stekli dobrih zaslugh o narodu; i dati u isto vrieme priliku da im se svak divi a da oni svakoga potiču na nasljedovanje književnih i gradjanskih kriepostih koje su njih resile. [...] Upraviteljstvo Narodne Slavjanske Čitaonice na ime i po nalogu društva poziva

⁹⁴ Ljerka Šimunović, »Kronika splitske gimnazije...«, 2010., str. 280.

⁹⁵ Vidi u: Josip Brunšmid, »Mijo Glavinić«, u: *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu* 3(1) (1989), str. 246.

⁹⁶ Ljerka Šimunović, »Kronika splitske gimnazije...«, 2010., str. 283.

⁹⁷ Jakša Ravlić, *Hrvatski narodni preporod u Dalmaciji i Istri*, Zagreb: Matica Hrvatska, 1969., str. 195.

⁹⁸ Isto, str. 196.

sve domorodce da svaki po svojoj mogućnosti priskoči, te ju obdari bilo s knjigami bilo sa slikami, i tako sudjeluje u razširenju nauka i uglađenja jezika narodnoga”⁹⁹

Iz priloženog poziva nema nikakve sumnje – rad u ovoj baštinskoj instituciji predstavlja prvo iskustvo Mihovila Glavinića sa sabiranjem baštinskih predmeta. Dakle, puno prije posla s prijenosom teških kamenih spomenika, naročito sarkofaga, njemu je kroz ruke prošlo “sitnije” narodno blago u vidu knjiga i slika, a koje je pristizalo ne samo iz Splita, već sa svih strana iz Dalmacije. U ovim Glavinićevim nastojanjima oko ravnopravne zastupljenosti hrvatskog jezika i narodne kulture u javnom diskursu osjeća se i utjecaj zacrtanih ciljeva iz regimente o borbi za “slobodu narodnog jezika” – ali dakako ovdje na puno odmjereniji način. Nije naodmet zamisliti s kolikim je trudom i zalaganjem Upraviteljstvo moralo pristupiti obimnom poslu evidentiranja i katalogiziranja novog bibliotečnog fonda i zbirke slika. Glavinić je ovo prvo sabiračko iskustvo kasnije jamačno prenio u svoj rad kao ravnatelj muzeja, jer se i tada s jednakom gorljivošću na sve moguće načine zalagao po pitanju akvizicije rijetkih i stručnih knjiga za Arheološki muzej u Splitu. Sve to kako bi one jednog dana mogle biti lako dostupne za korištenje svim studentima, istraživačima, muzealcima i ostalima koji bi ih htjeli koristiti u svojim radovima, ili pak iz njih ponešto naučiti o zavičajnoj povijesti i svijetu antike.

Kao što je već spomenuto, na jesen 1864. godine Mihovil Glavinić je napustio Split kako bi se stručno školovao za učitelja filološke nastave na Gimnaziji. U kronici se vidi kako je on još jednom tražio dopuštenje odsutnosti da bi se pripremio za ispit na padovanskom sveučilištu, tako da se u Split vratio prvih dana rujna 1865. godine zajedno s dokazom osposobljavanja za nastavu latinskog jezika za sve razrede gimnazije i grčkog za nižu gimnaziju.¹⁰⁰ Dozvolu je od Filozofskog fakulteta u Padovi dobio 21. VII.¹⁰¹ U Padovi je dakle boravio punih godinu dana, a ovaj akademski uspjeh mu je priskrbio zaslužen napredovanje u učiteljskoj hijerarhiji – 28. VI. 1866. godine stiglo je njegovo konačno imenovanje u stalnog učitelja Gimnazije. Priopćeno je to posredstvom namjesničkog dokumenta br. 10934/2507 od 25. VI.¹⁰² Glavinić je tom prilikom položio zakletvu vjernosti na ruke carsko-kraljevskog okružnog upravitelja doktora Pinija, nakon čega je zatražio dopuštenje od 20 dana odsutnosti radi zdravlja. Nije se međutim Mihovil Glavinić zaustavio samo na tome – 26. X. 1872. dobio je naime dopuštenje Sveučilišta u Beču da

⁹⁹ Pave Kamber, Eduardo Takoni, Kosto Vojnović, Mijo Glavinić, Ante Slodre, »Poziv«, u: *Prilog k Narodnomu listu*, 7. II. 1863., str. 56.

¹⁰⁰ Ljerka Šimunović, »Kronika splitske gimnazije...«, 2010., str. 288–289.

¹⁰¹ Josip Alačević, »Michele Glavinić...«, 1898., nepaginirano. Alačević je napisao kako je dozvola dobivena 1866. godine, ali je po svoj prilici ona prethodila Glavinićevo promaknuće u redovnog učitelja.

¹⁰² Ljerka Šimunović, »Kronika splitske gimnazije...«, 2010., str. 296.

podučava i talijanski jezik na Gimnaziji.¹⁰³ Kada se pak u kontekstu ponarođivanja srednjih škola u Dalmaciji postavilo pitanje prilagodbe službenih udžbenika na hrvatski jezik, dalmatinski namjesnik Gabrijel Rodić (1812. – 1890.) je u svom izvještaju od 25. II. 1875. godine naveo Glavinića kao jednog od profesora koji su kadri obaviti zahtjevni posao prijevoda s njemačkog jezika.¹⁰⁴ Mihovil Glavinić je dakle bio na glasu kao lingvistički nadaren pojedinac (a to će potvrditi i reprodukcije u radu) koji je – poput svojih predaka Pavlovića Lučića – iskazivao izvrsno poznavanje više stranih jezika; što u govoru, što u pismu. Naposljetku je preuzeo mjesto upravitelja Klasične gimnazije carskom rezolucijom od 12. X. 1878. i na tom se mjestu zadržao do odlaska u Zadar početkom 1883. godine. O postupku izbora ravnatelja izvijestio je tada predstavnik Pokrajinskog školskog vijeća Klaić u svom pismu Pavlinoviću od 17. IX. 1878.¹⁰⁵ Klaić je prenio kako se izbor vodio između Glavinića i njegova vršnjaka Antuna Konstantina Matasa (1833. – 1884.), bivšeg franjevačkog svećenika, profesora i ravnatelja Franjevačke klasične gimnazije u Sinju. Matas je bio predložen većinom s četiri glasa. Protiv su bila tri člana od kojih je jedan bio pokrajinskog školskog nadzornika Stjepana Carića. Upravo je Carić predložio Glavinića, ali uz opasku da “[...] po njegovom mnjenju nijedan od natjecatelja nije bio vriedan za ono mjesto”.¹⁰⁶ Unatoč prednosti po broju glasova, izbor na kraju nije pao na Matasa, već na Glavinića. Matas je zato bio imenovan za ravnatelja gimnazije u Dubrovniku.¹⁰⁷ Glavinić je poziciju ravnatelja splitske Gimnazije preuzeo od fizičara i pisca Antuna Karla Bakotića (1831. – 1887.). Njegovo je petogodišnje ravnateljstvo, slično kao u vrijeme Bakotića, obilježeno nastavkom odgoja u nacionalnom duhu i kulturi.¹⁰⁸ Iako je nastavni program bio uglavnom anacionalan, učenici su odgajani tako da vole svoj narod i narodni jezik, što je bilo omogućeno odlukom iz Beča s kraja školske godine 1879/80. prema kojoj se u splitskim srednjim školama hrvatski jezik postepeno počeo uvoditi kao nastavni.

Zaposlenje na Gimnaziji je dakle Mihovilu Glaviniću omogućilo afirmaciju u društvenim krugovima Splita i poznavanje niza istaknutih profesora od kojih su mu neki postali jako dobri prijatelji, odnosno kumovi. No, što je s učenicima kojima je predavao i kakav je Glavinić bio kao učitelj? Nikola Alačević je napisao kako se “njegovi mnogobrojni učenici po pokrajini svegjerno i harno se sjećaju dobrote, učenosti i ljubeznosti svog milog i simpatičnog nastavnika”.¹⁰⁹ Jedan

¹⁰³ Josip Alačević, »Michele Glavinić...«, 1898., nepaginirano.

¹⁰⁴ Ivo Perić, *Borba za ponarođenje...*, 1974., str. 107.

¹⁰⁵ Ante Palavršić, Benedikta Zelić, *Korespondencija Mihovila...*, 1962., str. 269.

¹⁰⁶ Isto.

¹⁰⁷ Isto, str. 270.

¹⁰⁸ Ivo Perić, *Ante Trumbić na dalmatinskom političkom poprištu*, Split: Muzeja grada Splita, 1984., str. 11–12.

¹⁰⁹ Nikola Alačević, *Slavni i zaslužni...*, 1910., str. 50.

od mnogobrojnih zahvalnih učenika bio je već spomenuti Dinko Politeo (1854. – 1903.), novinar i publicist koji je u svojoj karijeri uređivao – između ostalog – zadarski *Narodni list* i zagrebački *Obzor*, a poznat je i po tome što je pokrenuo časopis *Mlada Hrvatska*. Politeo je u svojem djelu *Izabrani članci* reminiscirao na provedene dane u klupama Gimnazije te nam tako ponudio i jedinstven, neposredan uvid u Mihovila Glavinića kao predavača, ali i čovjeka sa svim vrlinama i manama. Politeo je o njegovim satima napisao sljedeće:

“Glavinić nije bio u vršenju svoje školske dužnosti ni onako sdušan, ni onako revan kao Peričić. Milo mu je bilo kadkada čitave sate razgovarati se sa djacima; ali je uz to posjedovao jedno vanredno svojstvo. Znao se je razgovarat o svemu uprav povjerljivo; nu kad je htio znao je opeta preći na najstrožu kojoj se nitko nije smio otići. Bilo bi se reklo, da mu je kao neka naslada imponirati oštrim pogledom i energijom glasa. Nas je podučavao grčki. Poznao je izvrstno etimologiju, ali se ne sjećam da sam od njega čuo jedno pravilo grčke sintakse. Nego unatoč tomu jedan njegov sat škole, kad bi dobro bio razpoložen, vriedio je mnogo. Onda su se u gimnaziji čitala samo dva grčka auktora: Senofont i Homir. Ilijadu je predavao nekom vatrom oduševljenja. Nije prodirao u jezične tančine; ali je osjećao umjetničku ljepotu djela i svoju vatru nama saobćivao. Osim toga često put, kad ne bi bio razpoložen da podučava, čitao bi nam razne knjige. Tako nam je n. pr. čitao *Gorski vienac*, neke pjesme talijanskih pjesnika Aleardia i Zanelle, neke tragedije Niccolinia i mnogo toga iz Mommsenove rimske poviesti, osobito u koliko se Cicerona tiče. Sve to nije možda bilo korektno; ali ja sam mu i danas radi toga zahvalan. Omira je shvaćao onako kao i ove auktoare. Bilo mu je do umjetničkoga užitka, pa su nam takav užitak sbilja pribavljali mnogi njegovi satovi.”¹¹⁰

Glavinić je dakle kao profesor grčkog jezika svojim učenicima na čitanje davao djela filozofa i historičara Ksenofonta (oko 428. pr. Kr. – oko 354. pr. Kr.) i čuvenog pjesnika Homera. Posebno se zanosio njegovim epom Ilijada – *toposom* klasične književnosti – kojeg je svojim učenicima predavao, kako to Politeo slikovito dočarava, “vatrom oduševljenja” s ciljem da im prenese estetiku drevnog herojskog heksametra. Osim Ilijade, osjećaj za lijepo pronalazio je u pjesmama Alearda Aleardija (1812. – 1878.), Giacoma Zanelle (1820. – 1888.), kao i tragedijama Giovannija Battiste Niccolinija (1782. – 1861.). Rimski državnik i govornik Marko Tulije Ciceron (106. pr. Kr. – 43. pr. Kr.) je historijska figura koja ga je posebno zanimala, a da je poput njega znao intrigirati retoričkim vještinama, odnosno ostaviti snažan utisak na slušatelje, prisjetio se i Prodan: “On mi je bio uza više godina profesorom, te ga dobro poznajem. Spominjem se kad bi kadkad naški stao govoriti, tekla mu je rieč čista i bistra, da ga bilo milota slušati.”¹¹¹ Međutim, Politeo se dotaknuo i nekih drugih stvari o Glaviniću. Tako je smatrao kako

¹¹⁰ Dinko Politeo, *Izabrani članci...*, 19uu., str. 46–47.

¹¹¹ Ivo Prodan, »Srednje spljetske škole...«, 1880., str. 2.

su neki od faktora zašto je Glavinić bio izabran na mjesto upravitelja, kao i na mjesto nadzornika za srednje škole u Zadru, društvena duhovitost i veze koje je sklopio radi arheologije.¹¹² Neke od tih sklopljenih veza na koje referira je ona s Theodorom Mommsenom. Ovaj je odnos, kao i onaj s Alexanderom Conzeom, doista značajno utjecao na Glavinića; pomoću njih su u konačnici uspostavljeni temelji znanstvenog bavljenja arheologijom u Dalmaciji i Hrvatskoj. Odnosu Glavinića s njegovim učiteljima i mentorima posvećeno je zato sljedeće potpoglavlje.

1.4. Između Beča i Berlina – boravak na sveučilištima i odnos s tri Nijemca

Iz par pisama Luke Botića u kojima se pokušava informirati o Glaviniću, sa sigurnošću možemo ustvrditi kako je on sredinom 1850-ih godina boravio u Beču. Međutim, po kojem se poslu Mihovil Glavinić zatekao u prijestolnici Habsburškog Carstva između 1855. i 1856. godine? Po tom pitanju problematičan je jedan ovlaš zapisani dodatak iz već spomenutog pisma upućenog Andriji Torkvatu Brliću iz kojeg smo saznali kako se Glavinić u Beču družio s don Mihovlom Pavlinovićem. Naime, Botić je u istom pismu Glavinića nazvao, ni manje ni više nego “dalmatinskim juristom”,¹¹³ što bi nam sugeriralo kako je on na Bečkom sveučilištu u to doba studirao pravo. No, je li tome uistinu tako? Prije svega, ovo bi saznanje – ukoliko je točno – dobro objasnilo razlog zašto je Botić uporno pokušavao doći do Glavinića upravo preko Ignjata Brlića. Za njega je pouzdano da je u tom razdoblju bečki student prava – tu je u konačnici i doktorirao 1859. godine.¹¹⁴ K tomu, znamo da su pojedine osobe iz Glavinićeve neposredne blizine uspješno pomirile, pa čak i sljubile pravne i “antikvarske” interese. Tu se ponajprije misli na Glavinićeve mentora Mommsena koji je završio filologiju i pravo na Sveučilištu u Kielu, poslije predavao rimsko pravo na Sveučilištima u Zürichu i Leipzigu, ali i suradnika i rođaka Alačevića koji je radio kao savjetnik pokrajinskih sudova u Splitu i Zadru, dok je s druge strane vršio dužnost konzervatora starina za arhive splitskog (1878. – 1887.) i zadarskog okruga (1887. – 1904.). Međutim, da ipak ne treba brzati sa zaključkom o Mihovilu Glaviniću kao studentu prava nalaže nam zdrav razum – takav podatak bi se kosio sa svime što znamo (ili mislimo da znamo) o njegovu kasnijem životnom putu. Glavinićeve interese prvenstveno su bili usmjereni na svijet antike, odnosno znanstvena polja klasične filologije i arheologije, a nije poznato da je ikada u životu obnašao funkciju suca ili odvjetnika. Također, komunikacija između Botića i Glavinića je većinom bila jednosmjerne prirode, što znači kako ne treba isključiti mogućnost da

¹¹² Dinko Politeo, *Izabrani članci...*, 19uu., str. 49.

¹¹³ Jakša Ravlić, »Botićeva pisma...«, 1970., str. 115.

¹¹⁴ Brlić, Ignjat. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 10. 10. 2022. <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=9598>>.

Luka Botić jednostavno nije bio dobro obaviješten o konkretnim razlozima Glaviniceva boravka u Beču.

Nedvojbeno solucija ovog problema krije se u jednom drugom arhivskom gradivu i odgovara načelu jednostavnosti Occamove britve. Naime, u Arhivu bečkog Sveučilišta (*Archiv der Universität Wien*; dalje UAW) pohranjeni su tzv. *Nationali*, katalozi s abecednim popisom upisanih studenata na tamošnjim fakultetima. Isti su redovito vođeni od sredine XIX. pa sve do početka XX. stoljeća. Njihovom pretragom nalazimo 22-godišnjeg studenta iz Dalmacije pod imenom *Michael Glavinich* po prvi put upisanog u ljetni semestar 1855. godine na Filozofskom fakultetu u Beču (sl. 8).¹¹⁵ Kao njegov zakonski skrbnik (njem. *Vormund*) ovdje je naveden jedan od mnogobrojne majčine braće, zemljoposjednik (*Gutsbesitzer*) Spiridon (tj. Špiro) Pavlović-Lučić (1800. – 1878.). U stupcu predavanja (*Vorlesungen*) na starom njemačkom pismu *Kurrentschriftu* navedeni su svi predmeti koje je Glavinich taj semestar upisao. Vidljivo je kako je bio opterećen s 2 sata tjedno Grčke sintakse (*griechische Syntax*) kod prof. Hermanna Bonitza (1814. – 1888.), zatim 3 sata Latinske stilistike (*lateinische? Styl*) kod prof. Karla Josefa Grysara (1801. – 1856.). Kod istog profesora Glavinich je 2 sata tjedno slušao predavanja o rimskom historičaru Publiju Korneliju Tacitu (*Tacitus*), dok je kod prof. Gustava Linkera (1827. – 1881.) tri sata tjedno slušao o rimskom govorniku Ciceronu (*Cicero*). Bonitz, Grysar i Linker bili su istaknuti profesori na polju klasične filologije, a Grysar i Linker su svojevremeno bili i voditelji Filološkog seminara na bečkom Filozofskom fakultetu.¹¹⁶ Dakle, već iz letimičnog pogleda na imena Glavinicevih odslušanih predmeta i profesora nam je potpuno jasno da on u Beč nije otišao studirati pravo, već klasičnu filologiju.

¹¹⁵ AT-UAW/Phil. Nat. 10.

¹¹⁶ Linker, *Gustav Wilhelm Reinhard*. Mrežna stranica *Deutsche Biographie*, <https://www.deutsche-biographie.de/sfz51690.html?language=en> (pregledano 18. X. 2022.)

Vor- und Zuname, Alter, Religion, Wohnung des Studierenden.	Vaterland und Geburtsort.	Name, Stand und Wohnort des Vaters oder Vormundes.	Vorlesungen, für welche der Studierende an einer oder an verschiedenen Facultäten eingeschrieben ist.	Wochent- liche Stundenzahl derselben.
Glavinich Mihovil 22 J. alt Kath. 1852	Kroatien Zadar	+ Gjinić Kroatien Zadar	griech. Sprache	2
			lateinische Sprache	3
			Arithmetik	2
			Logik	3

Name des Docenten.	Bestätigung des Besuches.	Stipendium oder Stiftungs- Betrag. Verleihung.	Wurde befreit von dem ganzen halben Collegiengelde		Vorschreibung des Collegiengeldes.	Abstat- tung	Anmerkung.
			durch Decret des Profess. Colleg. vom	für die Semester			
Chernitz					2	2	30/4 855
Gyuffa					3	3	
"					2	2	
Chintan					3	3	

Slika 8. Prvi upis studenta Mihovila Glavinića na Filozofski fakultet u Beču, UAW

Ovo predstavlja potpuno nov, nepoznat podatak u Glavinićevu životopisu. Studij klasične filologije u Beču se ne spominje u niti jednom nekrologu ili enciklopedijskoj natuknici o njemu. Nadalje, nije to jedini upis bečkog studenta Glavinića, jer se on pojavljuje i u drugim katalozima ovog fakulteta iz sredine 1850-ih godina. Tako ga pronalazimo upisanog u zimski semestar akademske godine 1855/56.,¹¹⁷ zimski semestar 1856/57.,¹¹⁸ ljetni semestar 1857.,¹¹⁹ i najzad kao 24-godišnjaka u zimski semestar 1857/58.¹²⁰ Njegov dakle (prvi) boravak u Beču možemo točno smjestiti u trogodišnji period između 1855. i 1858. godine, tj. od 22. do 25. godine života. Čitavo ovo vrijeme Glavinić je redovito pohađao predavanja, seminare ili vježbe iz bilo grčke,

¹¹⁷ AT-UAW/Phil. Nat. 11.

¹¹⁸ AT-UAW/Phil. Nat. 13.

¹¹⁹ AT-UAW/Phil. Nat. 14.

¹²⁰ AT-UAW/Phil. Nat. 15.

bilo latinske stilistike i sintakse. Posebno su nam dragocjeni upisi ostalih predmeta koji otkrivaju prezimena Glavinićevih profesora, kao i njegove tadašnje preokupacije. U zimskom semestru 1855/56. on se tako pobliže upoznao s književnim prvacima Weimarskog klasicizma, odnosno književnostima Friedricha Schillera i Johanna Wolfganga von Goethea, na predavanjima kod germanista Karla Tomascheka (1828. – 1878.). Također se upoznao i s onodobnim antikvarskim studijama jer je tada slušao predmet *Griechische Staatsaltertümer* (Grčke državne starine) kod već spomenutog Bonitza. O djelu grčkog filozofa i biografa Plutarha je učio od Franza Hoheggera (1815. – 1875.), također klasičnog filologa. Uočljivo je u katalogu br. 11 da je ispod Glavinića upisan njegov dalmatinski zemljak Šime Ljubić (*Simon Gliubich*), u to doba također bečki student. Štoviše, s Ljubićem se taj semestar imao priliku i družiti jer su zajedno slušali predavanja latinske stilistike kod Grysara. Iz zimskog semestra 1856/57. vrijedi izdvojiti još jedan antikvarski predmet, ali ovaj put *Römische Staatsaltertümer* (Rimske državne starine) kod Linkera. U katalogu br. 14 za ljetni semestar 1857. godine Glavinićev se upis opet nalazi iznad Ljubićevog, ali oni tada nisu imali ni jedan zajednički predmet. U tom semestru Glavinić je kod Linkera slušao objašnjenja iz dijaloga Simpozij ili O ljubavi (*Erklärung von Platons Symposium*) starogrčkog filozofa Platona. Opet je naveden predmet koji se bavi Tacitom, doduše kod jednog drugog klasičnog filologa, prof. Emanuela Hoffmanna (1825. – 1900.). U zadnjem semestru, tj. zimskom 1857/58. godine, Glavinić je opet pohađao Hoffmanova predavanja iz tri predmeta, a od kojih možemo izdvojiti *Geschichte der römischen Literatur* (Povijest rimske književnosti).

Ukoliko bi dakle pedesete i šezdesete godine XIX. stoljeća predstavljale razdoblje Glavinićevih prvih akademskih uspjeha i društvene afirmacije u svojoj lokalnoj sredini, tj. Splitu, sedamdesete će za njega predstavljati doba punog ostvarenja vlastitih potencijala i dugo vremena gajenog interesa prema antičkoj baštini. To je vrijeme kada je Glavinićevo ime u znanstvenim krugovima postalo sve više prepoznato, ne samo na razini pokrajine Dalmacije, već čitave Monarhije (a i šire!).

Glavinić se početkom 1870-ih po drugi put uputio na duži boravak u Beč, ali ne kao student početnik, već 36-godišnji filolog sa znatnim znanjem klasičnih jezika. Njemački arheolog i utemeljitelj Austrijskog arheološkog instituta Otto Benndorf (1838. – 1907.) u svom kratkom nekrologu *Michael Glavinić* u prvom broju glasila tog Instituta donio je važan podatak kako je Glavinić pohađao studij klasičnih starina na Sveučilištu u Beču (*Studium des classischen*

Alterthums).¹²¹ Isti je međutim ostao izoliran i kao takav je relativna nepoznanica u domaćoj literaturi, iako ne i stranoj.¹²² Simptomatično je da ni ovaj drugi Glavinićev odlazak u Beč Alačević uopće nije spomenuo, iako je napisao kako poznanstvo Glavinića s Conzeom i Benndorfom traje još od studijskih dana. S obzirom na to da je Benndorf 1877. godine naslijedio Conzea kao pročelnik Odsjeka za klasičnu arheologiju Sveučilišta u Beču, odnosno voditelj tada utemeljenog *Arheološko-epigrafskog seminara*,¹²³ ovaj je podatak neosporan jer nam dolazi sa samog izvorišta.

Iako nam upis Mihovila Glavinića na studiju klasične arheologije nije ostao sačuvan, postoji jedno pouzdano svjedočanstvo koje potvrđuje kako je slušao predavanja na Bečkom sveučilištu baš kod Conzea i koje njegov boravak u prijestolnici Monarhije smješta točno u ljetni semestar 1870. godine. Riječ je o posthumno objavljenoj autobiografskoj knjizi *Mein Leben* (Moj život) njemačkog povjesničara umjetnosti Arnolda Wilhelma von Bodea (Calvörde kraj Magdeburga, 10. XII. 1845. – Berlin, 1. III. 1929.). Bode je – baš poput Glavinića – jedna od ličnosti koje su revnim sabiračkim radom izmijenili muzejsku kartu vlastite domovine. U Berlinu je, radeći pod patronatstvom cara Fridrika, organizirao *Kaiser-Friedrich-Museum* gdje je bio prvi kustos i ravnatelj. O njegovim zaslugama najzornije govori kako je taj muzej, smješten na tzv. Muzejskom otoku (*Museumsinsel*), preimenovan njemu u čast 1956. godine u *Bode-museum*, a dan danas nosi isto ime. U svom autobiografskom djelu Wilhelm Bode se tako prisjetio svog jednogodišnjeg studijskog boravka u Beču, gdje se uputio na Uskrs 1870. On je opisao Beč tog doba kao mjesto bujajućeg umjetničkog života u kojemu se razvio krug mladih i za njihovo zanimanje oduševljenih povjesničara umjetnosti i arheologa.¹²⁴ Ističe kako ta godina predstavlja strukovno najuspješnije i najsretnije razdoblje njegova života koje je bilo ispunjeno – osim istraživanjima kulturnih blaga Beča – prijateljskim odnosima s profesorima i kolegama. Jedan od pripadnika tog kruga entuzijasta i Bodeov kolega bio je i Mihovil Glavinić – njih dvojica su zajedno slušali Conzeova arheološka predavanja i vježbe:

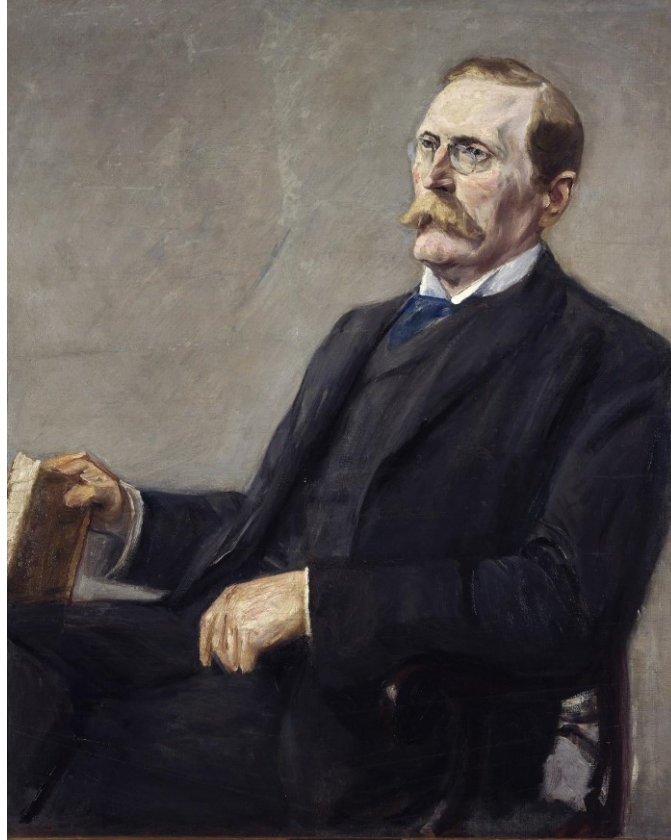
¹²¹ Otto Benndorf, »Michael Glavinić«, u: *Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Institutes in Wien* 1 (1898.), str. 197.

¹²² Karl R. Krierer, »Alexander Conze und Theodor Mommsen Die Wiener Briefe (1870-1877)«, u: *Netzwerke der Altertumswissenschaften im 19. Jahrhundert* (Universität Wien, 30.–31. 5. 2014.), (ur.) Karl R. Krierer, Ina Friedmann, Beč: Phoibos Verlag, 2017., str. 111.

¹²³ *Institut für Klassische Archäologie - Institutsgeschichte*. Mrežna stranica *Universität Wien*, <https://klass-archaeologie.univie.ac.at/ueber-uns/institutsgeschichte/> (pregledano 19. VI. 2022.)

¹²⁴ Wilhelm Bode, *Mein Leben*, sv. 1., Berlin: Hermann Reckendorf, 1930., str. 32.

“Na fakultetu sam pohađao [...] sva arheološka predavanja i vježbe kod profesora Conzea. Iako nisam bio nešto posebno filološki školovan, imao sam uglavnom bolju gimnazijsku izobrazbu od austrijskih studenata, tako da nisam samo pratio vježbe, nego se čak i pokatkad iskazivao ispred mladih arheologa – kasnijih profesora Klein, Glavinic i Majonica.”¹²⁵

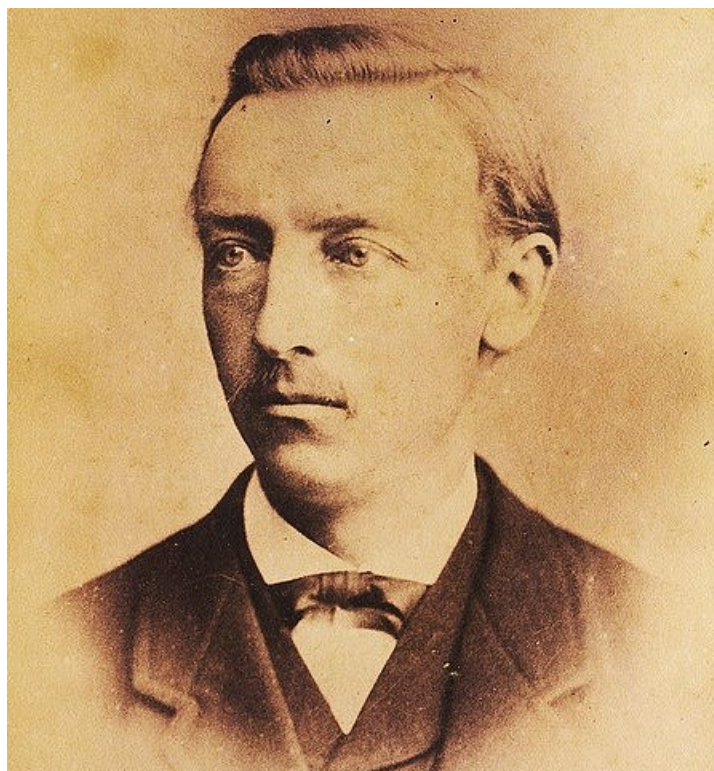

Slika 9. Max Liebermann, Portret dr. Wilhelma Bodea, ulje na platnu, 1909., SMB, Nationalgalerie

Uz Glavinicia, od “austrijskih studenata“ Bode je spomenuo Enrica Majonice (1853. – 1916.) i Wilhelma Kleina (1850. – 1924.), što nam pomaže rekonstruirati studentski sastav. Klein i Majonica su poput Glavinicia također poduzimali iskapanja prema interesima austrijskih vlasti i instruiranju prof. Conzea. Zanimljivo je primijetiti kako je karijera lingvista Majonice nakon studijskog boravka u Beču u svim bitnim crtama nalikovala Glavinicievoj. Majonica je tako poslije studija klasične arheologije postao konzervator I. odjeljenja u Austrijskom Primorju. Tu je također preuzeo vezanu funkciju voditelja novoosnovanog Državnog muzeja u Akvileji, gdje su u fokusu interesa dakako bili antički nalazi.¹²⁶ Njegovi radovi u periodici ticali su se najčešće epigrafskih spomenika tog područja. Ove sličnost u profilu znanstvenika i njihovu kasnijem usmjeravanju – kao što će se to uskoro u radu pokazati – nipošto nisu bile slučajne.

¹²⁵ Isto, str. 33.

¹²⁶ Franko Čorić, *Carsko i kraljevsko Središnje povjerenstvo za proučavanje i održavanje starinskih građevina u hrvatskim zemljama - Ustroj, zakonodavstvo i djelovanje 1850.-1918.*, doktorski rad, Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2010., str. 519–520.

Slika 10. Alexander Conze oko 1870., portretna fotografija, Fritz Luckhardt, foto album Arheološko-epigrafskog seminara, UAW

Glavinićev profesor i mentor, punim imenom Alexander Christian Leopold Conze (Hannover, 10. XII. 1831. – Berlin, 19. VII. 1914) u Beč je pristigao tek godinu dana ranije. Krajem ožujka 1869. godine on je napustio grad Halle (an der Saale), odnosno tamošnje Sveučilište, kako bi u Beču postavio na noge netom osnovani studij klasične arheologije.¹²⁷ Time je postao prvi docent arheologije na Bečkom sveučilištu.¹²⁸ Službeni datum osnutka studija upravo je potvrda imenovanja Conzea 14. IX. 1868. od strane cara Franje Josipa I. Conzeovo nastupno predavanje *Ueber die Bedeutung der classischen Archaeologie* (O značaju klasične arheologije) održano je 15. IV. naredne godine. Glavinić, Bode, Klein i Majonica pripadaju dakle prvim generacijama slušačima ovog studija. Osnivanje istog treba promatrati u kontekstu državnog klasicizma, tj. sve snažnijeg interesa Austrijske Carevine za razdobljem Rimskog Carstva. Naime, znanstvena istraživanja rimskih lokaliteta na područjima pod vlašću dinastije Habsburg obilato su financirana i podupirana sa samog vrha iz jednog preciznog, političko-programskog razloga: bolji uvid u rimsku vlast i kolonizaciju trebao je zrcaliti suvremenu situaciju.¹²⁹ Conze je svoj zacrtani smjer obznanio na uvodnom predavanju. Dio njegova podučavanja i istraživanja nisu trebali biti samo grčko-rimski hramovi, keramičke posude i

¹²⁷ Karl R. Krierer, »Alexander Conze...«, 2017., str. 111.

¹²⁸ Franko Ćorić, *Carsko i kraljevsko...*, 2010., str. 179.

¹²⁹ Daniel Baric, »Illyrian Heroes...«, 2011., str. 457.

kipovi, već svi antički nalazi na tlu Habsburškog Carstva.¹³⁰ Njegovo uvažavanje cjelokupnosti kulturnih krajolika i svih antičkih svjedočanstava – bez obzira na umjetničku vrijednosti – govori o naprednom arheološkom pristupu za ono vrijeme. U programskom smislu Conze je naumio provesti dva projekta koja su direktno zahvatila i neka hrvatska područja; posebno Salonu. To je bila serija publikacija izdana od 1872. do 1878. godine pod nazivom *Römische Bildwerke einheimischen Fundorts in Österreich* (Rimske skulpture pronađene na lokalnim nalazištima u Austriji) i poduzeta iskapanja na grčkom otoku Samotraki (dvije kampanje, odnosno “arheološke ekskurzije” iz 1873. i 1875. godine).¹³¹

Ne začuđuje stoga da je Conze odmah po dolasku u Beč prionuo stvaranju bliske mreže znanstvenika koji su u budućnosti na svom lokalnom terenu trebali pomoći provedbi ciljeva. Bio je mišljenja kako je u Dalmaciji vladao manjak arheologa osposobljenih za takav posao.¹³² U tom svjetlu valja promatrati ulogu arheologa i konzervatora Mihovila Glavinića u rimskim starinama izdašnoj pokrajini Dalmaciji – on simbolizira uspon generacije naših domaćih znanstvenika koji su bili sposobni proučavati antičku prošlost svog zavičaja u skladu s bečkim standardima.¹³³ Glavinić je dakle prvi hrvatski student koji se školovao u Beču da bi postao klasični arheolog. Međutim, valja spomenuti kako A. Conze kao ličnost koja je oblikovala (klasičnu) arheologiju kao akademsku disciplinu u Austriji nije bio autohtoni Bečanin niti Austrijanac. On je predstavnik “uvozne inteligencije”; Nijemac koji dolazi iz protestantske Pruske, a što nam govori kako na širokom germanofonom području recentni Austrijsko-pruski rat iz 1866. godine – poznat i kao Rat braće (*Bruderkrieg*) – nije prekinuo razmjenu stručnjaka i cirkulaciju novih ideja.¹³⁴ U povijesno-umjetničkom smislu radilo se o stručnjaku pripadniku kulta antike koji je razvio profinjen ukus za klasičnu starinu.¹³⁵ Dodatno, Glavinić je od Conzea mogao prigrliti njegove metode poput uzimanja u obzir provincijalnih i prehistorijskih istraživanja, povezivanja arheologije i povijesti umjetnosti te uvođenja arhitekata u arheološka istraživanja.¹³⁶

¹³⁰ *150 Jahre Klassische Archäologie*. Mrežna stranica *Universität Wien*, <https://medienportal.univie.ac.at/uniview/wissenschaft-gesellschaft/detailansicht/artikel/die-klassische-archaeologie-feiert-150-jahre/> (pregledano 20. VI. 2022.)

¹³¹ Isto.

¹³² Emilio Marin, »Predgovor«, u: *Der attische Jagdsarkophag = Atički sarkofag s prikazom lova*, (ur.) Emilio Marin, Split: Arheološki muzej, 1992., str. 6.

¹³³ Daniel Barić, »Illyrian Heroes...«, 2011., str. 459.

¹³⁴ Franko Ćorić, *Carsko i kraljevsko...*, 2010., str. 12.

¹³⁵ Isto, str. 166.

¹³⁶ Emilio Marin, »Predgovor«, 1992., str. 7.

Slika 11. Christian Matthias Theodor Mommsen, oko 1863.

Još jedan Nijemac odigrao je ključni, ako ne i presudni utjecaj u formiranju Glavinića kao školovanog klasičara. Riječ je o historičaru, arheologu i političaru Theodoru Mommsenu (Garding, 30. XI. 1817. – Charlottenburg, 1. XII. 1903.). Kod njega na Sveučilište u Berlinu, tj. *Friedrich-Wilhelms-Universität*, Glavinić je otišao 1871. i 1872. godine kako bi usavršio latinsku epigrafiju, a za ovaj odlazak u Kraljevinu Prusku saznajemo da je od cislitavskog ministra dobio i putnu stipendiju.¹³⁷ Slično poput Conzea, Mommsen je na tom sveučilištu bio predstojnik Katedre za rimske starine (*Lehrstuhl für Römische Altertumskunde*).¹³⁸ Benndorf je napisao kako je Glavinić s Mommsenom stupio u osobni školski odnos,¹³⁹ iz čega se može tumačiti kako je osim pohađanja njegovih predavanja, on od njega bio i pojedinačno podučavan. Radić ističe kako se tada Mommsen zaljubio u “[...] simpatičnu ličnost i veselu ćud našeg Dalmatinca”.¹⁴⁰ Iz iskaza Politea vidljivo je pak kako je Glavinić već otprije poznao i cijenio njegovo najpoznatije djelo *Römische Geschichte* (Povijest Rima), odnosno prva tri sveska tiskana 1854-55. godine. U njima je Mommsen iscrpno i sveobuhvatno obradio političku i

¹³⁷ Josip Brunšmid, »Mijo Glavinić«, 1989., str. 246.

¹³⁸ Theodor Mommsen. Mrežna stranica *Humboldt-Universität zu Berlin*, <https://www.hu-berlin.de/de/ueberblick/geschichte/nobelpreise/mommsen> (pregledano 20. VI. 2022.)

¹³⁹ Otto Benndorf, »Michael Glavinić«, 1898., str. 197.

¹⁴⁰ Frano Radić, »Mihovio Glavinić«, 1898., str. 97.

kulturnu historiju Rima, za što mu je Švedska akademija 1902. godine uručila Nobelovu nagradu za književnost kao prvome Nijemcu koji je ostvario takvo priznanje.¹⁴¹

Međutim, ono što je u Glavinićevu slučaju naročito važno jest to da je upravo Theodor Mommsen glavni inicijator i sastavljač monumentalne epigrafičke edicije *Corpus Inscriptionum Latinarum* (akronim CIL) u kojoj su se od 1863. godine organizirano objavljivali svi poznati latinski natpisi na području nekadašnjeg Rimskog Carstva. Glavinić je na specijalizaciju epigrafije u Berlin zato došao u pravo vrijeme – upravo su tada trajale pripreme za izdavanje trećeg sveska CIL-a koji će sadržavati natpise iz Dalmacije, što ujedno znači da je mogao dobiti izravan uvid u obujam posla koji ulazi u jedan tako ambiciozan projekt.¹⁴² Da Glavinić nije dobio samo površan uvid, već bio i svojski angažiran u radu na trećem CIL-u, potvrđuje nam pismo koje se danas čuva u Državnoj biblioteci u Berlinu (*Staatsbibliothek zu Berlin*; dalje SBB) u okviru ostavštine Johannesa Vahlena (*Nachlass Vahlen*). Isto je Mihovil Glavinić uputio iz Berlina Alexanderu Conzeu u Beč 11. IV. 1872. godine (sl. 12).¹⁴³ U autografskom pismu na talijanskom jeziku on se svom profesoru obratio s jednim žurnim zahtjevom, tako da ga je Conze odmah po primitku, tj. 12. IV. 1872. godine, proslijedio klasičnom filologu Johannesu Vahleu (1830. – 1911). Nijemac Vahlen je u tom trenutku Conzeov kolega, tj. profesor na Sveučilištu u Beču. Glavinić piše kako je prof. Vahlen trebao dobiti latinski natpis koji je pronašao jedan Kotoranin *Gelcich*, pomoćni profesor na tamošnjoj Gimnaziji.¹⁴⁴ Pritom je dodao da je mjesto pronalaska spomenika – ukoliko se dobro sjeća – Risan (lat. *Risinium*) u današnjoj Crnoj Gori, a da mu vrijeme pronalaska nije poznato. Stoga je molio Conzea da poruči Vahleu da se natpis preko njega što je prije moguće dostavi Mommsenu jer je treći CIL upravo bio u procesu izdavanja – kroz koji mjesec će ugledati svjetlo dana. Conze je, prije nego što je proslijedio pismo, pri dnu dopisao par rečenica za svog kolegu u kojima je predložio u kojem obliku da mu se dostavi spomenuti natpis te je izrazio uvjerenje da će on Mommsenov zahtjev odraditi na najprimjereniji način.

Osoba o kojoj se radi u pismu je Josip Gelcich/Gelčić (1849. – 1925.). Gelčić (nekad i Jelčić) je bio hrvatski historičar, rođeni Kotoranin, koji se bavio arhivistikom i epigrafikom. U brojnim radovima najviše ga je zanimala kulturna i politička prošlost Dalmacije, napose

¹⁴¹ Mommsen, Theodor. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 20. 6. 2022. <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=41642>>.

¹⁴² Arsen Duplančić, »Pokretanje časopisa *Bullettino*...«, 2008., str. 14.

¹⁴³ SBB, NL Vahlen, Bl. 21.

¹⁴⁴ Isto.

Dubrovačke republike i Boke kotorske, a bio je konzeravtor za dubrovački i kotorski okrug.¹⁴⁵ Od 1881. do 1904. godine bio je zadužen za sva tri odjeljenja.¹⁴⁶ Putevi su mu se ukrstili s Alačevićim pa je tako imao priliku – slično kao i Glavinić – zajedno s njim uređivati zbirku pod nazivom *Biblioteca storica della Dalmazia* (Biblioteka za povijest dalmatinsku) izdavanu od 1882. do 1890. godine. Epigrafski spomenik u pitanju jest počasni natpis Gaja Statija Celza, centuriona VII. legije *Gemina*, pronađen 1867. godine. To znamo jer je Glavinićeva urgencija očito naišla na plodno tlo, te je on kasnije i objavljen u Korpusu (CIL 3, 6359) uz popratnu Mommsenovu bilješku “poslao Jelčić, profesor na Kotorskoj gimnaziji” (lat. *Ielčić professor gymnasium Cattarensis misit*).¹⁴⁷ Zanimljivo je primijetiti da, iako se Mihovil Glavinić kompetentno služio njemačkim jezikom, njegova se komunikacija s Conzeom ipak odvijala na talijanskom jeziku. Od drugih detalja doznajemo adresu za vrijeme njegova boravka u Berlinu – *Große Frankfurter Straße* (Velika frankfurtska ulica). Riječ je o ulici koja je – kao uostalom i većina Berlina – porušena za vrijeme Drugoga svjetskog rata. Poslije se našla u sovjetskom, tj. istočnom Berlinu, tako da joj je 1950. godine promijenjeno ime u *Stalinallee* (Staljinova aleja), a potom 1961. godine u *Karl-Marx-Allee* (Aleja Karla Marxa); naziv koji i danas nosi. S obzirom da se Glavinićevo pismo Conzeu po prvi put objelodanjuje u domaćoj stručnoj literaturi, sadržaj se niže donosi u cjelovitom obliku, uz prijevod i digitaliziranu reprodukciju Državne biblioteke u Berlinu:

“Moj Gosp. Professore. Profesor Vahlen je morao primiti od jednoga iz Kotora, izvjesnog Gelčića, vjerujem zamjenskog učitelja u tamošnjoj Gimnaziji, jedan latinski natpis, pronađen koliko se sjećam u Risnu. Ne sjećam se točno kada je pronađen. Ljubazno molim da se informirate s gore navedenim gosp. profesorom da Vam se preda i da se pošalje Mommsenu u najkraćem mogućem roku, jer je dodatak III. izdanju *Corpusa*, koji će upravo sadržavati dalmatinske, upravo u procesu izdavanja i nadamo se da će ugledati svjetlo dana kroz koji mjesec. Oprostite ukoliko Vas ometam, i želi Vam dobro

Vaš sluga i prijatelj,
M. Glavinić”¹⁴⁸

¹⁴⁵ Jelčić, Josip. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 28. 11. 2022. <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=28968>>.

¹⁴⁶ Franko Čorić, *Carsko i kraljevsko...*, 2010., str. 363.

¹⁴⁷ Theodor Mommsen, *Corpus Inscriptionum Latinarum*, sv. 3, Berlin, 1873., str. 1028.

¹⁴⁸ Transkripcija: *Mio ottimo Sigr. Professore. Il prof. Vahlen deve aver ricevuto da uno di Cattaro, certo Gelcich, credo maestro supplente a quel Ginnasio, una iscrizione latina, trovata se ben mi ricordo a Risano. L'epoca in cui fu trovata non ben mi ricordo. Voglia aver la bontà d'informassi dal suddetto sigr. professore e di farsela dare e di spedirla a Mommsen od a me colla massima possibile sollecitudine, giacché sono sotto i torchi additamento del III° vol. del Corpus che comprende appunto le dalmate, volume che si spera in un paio di mesi uscirà alle luce. Perdoni se lo molesto, e voglia bene al Suo [affezionatissimo?] [obbligatissimo?] servo ed amico M. Glavinić*

21

Berlino 11 Aprile 1872.
gr. Frankfurterstr. 78.

Mio ottimo Sig. Professore. Il prof. Vahlen deve aver ricevuto da uno di Cattaro, certo Jelcich, credo maestro supplente a quel Ginnasio, una iscrizione latina, trovata se ben mi ricordo a Risano. L'epoca in cui fu trovata non ben mi ricordo. Voglia aver la bontà d'informarsi dal suddetto sig. professore e di farsela dare e di spedirla a Mommsen od a me colla massima possibile sollecitudine, giacchè sono sotto i torchi gli Additamenta del III. vol. del Corpus che comprende appunto le Dalmate, volume che si spera in un paio di mesi escirà alla luce. Perdoni se la molesto, e voglia bene al

Suo aff. oblig. servo amico
M. Glavinicius

Slika 12. Pismo M. Glavinicia upućeno Alexanderu Conzeu, SBB

Dakle, u stvaranju CIL-a Mommsenu je bilo stalo do uključivanja odabranih stranih učenjaka kao svojih suradnika.¹⁴⁹ Ogroman natpisni materijal zahtijevao je njihovu zajedničku suradnju kako bi se s lica mjesta mogli pribaviti pouzdani podaci. Mommsen je zato, slično poput Conzea u Beču – ali na široj, internacionalnoj razini – bio u procesu stvaranja vlastite mreže znanstvenika u kojoj je polatinjeni *Glavinicius* (kako je kasnije najčešće bio navođen kao

¹⁴⁹ Stefan Rebenich, *Theodor Mommsen: Eine Biographie*, München: Verlag C.H. Beck, 2002., str. 84.

suradnik u izdanjima CIL-a) odigrao svoju zapaženu ulogu. Na berlinskom Sveučilištu se zato Glavinić, preko svog mentora Mommsena, upoznao i s najvećim njemačkim arheolozima svoga doba, ali i čitavom plejadom stručnjaka sličnog profila, odnosno iz srodnih humanističkih disciplina.¹⁵⁰ Riječ je o Reinhardu Kekuléu (1839. – 1911.), Ottu Hirschfeldu (1843. – 1922.), Heinrichu Kiepertu (1818. – 1899.), Adolfu Michaelisu (1835. – 1910.) i Ernstu Curtiusu (1814. – 1896.).¹⁵¹ Koliko je on mogao biti oduševljen ovakvim okruženjem oslikava podatak kako je u svojoj privatnoj knjižnici već otprije posjedovao knjige poput *Griechische Geschichte* (Grčka povijest) arheologa i historičara Curtiusa i *Atlas Antiquus* (Antički atlas) geografa i kartografa Kieperta.¹⁵² Koliko je pak ovo istraživački plodno razdoblje bilo za njega govori u prilog brojka od sveukupno 43 knjige u 50 svezaka, koliko ih je za svog boravka u Njemačkoj ak. godine 1871/72. kupio i dopremio u Split. Sve ove naslove Mihovil Glavinić je donirao Arheološkom muzeju u Splitu, a navedeni su u jednom od popisa knjiga (tzv. *Elenco III*) koje je već nepunih mjesec dana nakon preuzimanja uprave Muzeja, dakle krajem 1872. godine, sastavio i poslao ministru za bogoštovlje i nastavu u Beču.¹⁵³

Conze i Mommsen – kao dva najveća Glavinićeva akademska utjecaja – dobro su se dakle poznavali i surađivali. Možemo reći kako su događanja počela biti uzbudljiva po Glavinića s početkom 1871. godine. Conze se tada uputio poblize upoznati s južnim krajevima Monarhije. U Dalmaciji i Istri proveo je oko mjesec dana. Poziv da se pridruži na ovom putovanju uputio je i bivšem studentu i zemljaku Wilhelmu von Bodeu. Bode se prisjeća kako je Conze bio poslan po jednom posebnom zadatku, a isti je bio po vezan i uz novo usmjerenje Arheološkog muzeja u Splitu:

“U međuvremenu je Conze od austrijskih vlasti bio zadužen da u Dalmaciji istraži njene rimske starine. Na njegov poziv odlučio sam se brzo [...] Maleni Lloyd parobrod nas je dovezao od Trsta do Splita. Ovdje je Conze već dulje vremena postavljao temelje za jedan Muzej antičkih starina u Dalmaciji. Iskristio sam to vrijeme da u blizini veličanstvenih ostataka Dioklecijanovih građevina proučim i nacrtam bogate dogradnje i pregradnje, kao i crkveni namještaj iz romaničkog razdoblja; osobito divljenja vrijedna korska sjedala.”¹⁵⁴

¹⁵⁰ Josip Alačević, »Michele Glavinić«, 1898., nepaginirano.

¹⁵¹ Frano Radić, »Mihovio Glavinić«, 1898., str. 97.

¹⁵² Neda Anzulović, »Postanak i razvoj biblioteke Arheološkog muzeja u Splitu«, u: *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 78 (1985.), str. 158.

¹⁵³ Isto.

¹⁵⁴ Wilhelm Bode, *Mein Leben*, 1930., str. 39.

S druge strane, Conze je napisao da se na ovom terenskom obilasku po Splitu i Solinu (ali i Trogiru, kao što će se to uskoro obznanimi) svojoj fakultetskoj družini pridružio i u tom trenutku zamjenik ravnatelja splitskog Muzeja starina Glavinić, u svojstvu vodiča: “Kada sam na proljeće 1871. u društvu dr. W. Bodea posjetio Split, poveo nas je gimnazijski profesor M. Glavinić – u čije je ruke carski konzervator i muzejski ravnatelj dr. F. Lanza prepustio brigu za Muzej i spomenike za vrijeme svog odsustva – iz Splita do Salone i tu nam pokazao već dugo poznate, kao i pojedine novopronađene primjerke starina.”¹⁵⁵ Iz Bodeove ostavštine koja se danas čuva u Središnjem arhivu Berlinskih državnih muzeja (*Zentralarchiv der Staatlichen Museen zu Berlin*; dalje SMB-ZA) saznajemo konkretnu kronologiju putovanja. Iz dnevnika je vidljivo kako su Bode i Conze od sredine ožujka pa do sredine travnja posjetili, osim Trsta, Splita i Salone, također i Trogir, Šibenik, Zadar, Pulu i Poreč.¹⁵⁶ Da su Wilhelm von Bode i Mihovil Glavinić nastavili komunikaciju i poslije terenskog druženja po Splitu, Salonu i Trogiru razvidno je iz pronađenog autografskog pisma M. Glavinića pisanog na njemačkom jeziku (sl. 13).¹⁵⁷ Ono je upućeno 14. II. 1872. kao odgovor na nesačuvano Bodeovo pismo Glaviniću od 1. XII. 1871. godine, a po svom sadržaju očito je kako se direktno referira na navedeno putovanje. Glavinić ga je uputio iz Berlina, tako da je jasno kako se u tom trenutku Bode nije nalazio u gradu. S obzirom da se Glavinićevo pismo Wilhelmu Bodeu po prvi puta objelodanjuje u stručnoj literaturi, njegov se sadržaj donosi u cjelovitom obliku uz prijevod i digitaliziranu reprodukciju berlinskog Središnjeg arhiva:

“Poštovani gospodine doktore,

Tek sam danas u stanju odgovoriti na Vaše cijenjeno pismo od 1. prosinca prošle godine, jer sam tek danas dobio odgovor iz Splita. Šaljem vam pismo od fotografa tako da sami pogledate što zahtijeva. S najvećim zadovoljstvom ću Vas vidjeti sljedećeg ožujka, kako ste mi to obećali u svom pismu, i pričat ćemo o našem Conzeu s kojim me povezuje vječna zahvalnost. Radujem se da sam Vam ostao u tako dobrom sjećanju, i nadam se da ćete me o Vašem dolasku obavijestiti čim pristignete u Berlin. Uz najljepše pozdrave ostajem

Srdačno Vaš
M. Glavinić”¹⁵⁸

¹⁵⁵ Conze, Alexander, *Römische Bildwerke einheimischen Fundorts in Österreich. I. Heft. Drei Sarkophage aus Salona*, Wien: Karl Gerold's Sohn, 1872., str. 2.

¹⁵⁶ Friedrich Künzel, *Nachlaß Wilhelm von Bode*. Mrežna stranica Staatliche Museen zu Berlin, https://www.smb.museum/fileadmin/website/Institute/Zentralarchiv/Bestaende/Dokumente/ZA_Findbuch_Nachlass_Wilhelm_von_Bode.pdf (pregledano 25. VI. 2022.)

¹⁵⁷ SMB-ZA, IV/NL Bode 2070.

¹⁵⁸ Transkripcija: *Geehrter Herr Doctor, Erst heute bin ich im Stande zu antworten an Ihren werthen Brief von I Dezember vergangenes Jahr, denn erst heute bekam ich Antwort aus Spalato. Ich schicke Ihnen den Brief von Photograf damit Sie selbst sehen was er verlangt. Ich werde Sie sehen mit grössten Vergnügen im nächsten März,*

Berlin, gr. Frankfurterstr. 78
14/72
2

Geehrter Herr Doctor

Erst heute bin ich im Stande zu antworten an Ihren werthen Brief von 1 Dez. v. J., denn erst heute bekam ich Antwort aus Spalato. Ich schicke Ihnen den Brief von Photograph damit Sie selbst sehen was er verlangt. Ich werde Sie sehen mit grösstem Vergnügen im nächsten März, wie Sie mir in Ihrem Brief versprechen, und wir werden von unserem Conze sprechen an welchem ich mit ewige Dankbarkeit gebunden bin. Ich freue mich dass Sie sich von mir mit solcher Güte erinnern, und hoffe dass sobald Sie nach Berlin kommen werden mich von Ihrer Ankunft zu benachrichtigen. Mit den besten Grüessen verbleibe ich

Hochachtungsvoll
M. Glavinić

Slika 13. Pismo M. Glavinića upućeno Wilhelmu Bodeu, SMB-ZA

Uz ovo pismo bilo je dakle priloženo i pismo jednog splitskog fotografa. Poznato je kako je Glavinić običavao koristiti usluge fotografskih obrta s ciljem dokumentiranja predmeta. Jednom je prilikom dao fotografu Marcu Manenizzi (1847. – 1912.) da snimi dvije brončane statuete koje mu je radi stručnog tumačenja proslijedio Petar Brainović iz Zadra.¹⁵⁹ Manenizza međutim nije mogao biti konkretni fotograf u ovom slučaju jer se on u Split doselio tek 1874. godine. Daljnjom pretragom pisama iz Bodeove ostavštine po imenima tada aktivnih splitskih

wie Sie mir in Ihrem Brief versprechen, und wir werden von unserem Conze sprechen an welchem ich mit ewige Dankbarkeit gebunden bin. Ich freue mich dass Sie sich von mir mit solcher Güte erinnern, und hoffe dass sobald Sie nach Berlin kommen werden mich von Ihrer Ankunft zu benachrichtigen. Mit dem besten Grüessen verbleibe ich
Hochachtungsvoll M. Glavinić

¹⁵⁹ Arsen Duplančić, »Arhivski izvori o dvjema statuetama i dva natpisa iz Dalmacije«, u: *Starohrvatska prosvjeta*, 48 (2021.), str. 36–38.

fotografa, pronašao sam jedno naslovljeno na P. Zinka. Pietro Zink je bio prvi stalni splitski fotograf s profesionalnim ateljeom.¹⁶⁰ Taj atelje je potjecao iz 1859. godine, a Zink ga je dao urediti odmah po završetku gradnje palače Bajamonti (Dešković) na splitskoj Rivi, i to na posljednjem katu, tj. u mansardnom potkrovlju te zgrade. Na dijelu zapadne krovne konstrukcije on je crijep zamijenio ostakljenjem kako bi dobio nužan izvor svjetlosti u zatvorenom prostoru jer tada još nije bilo električne i plinske rasvjete.¹⁶¹ Zink je iz Splita poslao pismo Glaviniću u Berlin 8. II. 1872. godine, a ono nam također služi kao izniman dokument vremena iz više razloga. Kao prvo, nepobitni je dokaz da je Zink u Splitu bio aktivan još početkom 1872. godine. Dosad se smatralo, s obzirom da je 1870. godine počeo raditi s Josipom Popovićem koji je ubrzo preuzeo vodstvo i upravu studija, kako se tad razbolio, ili čak umro.¹⁶² Kao drugo, saznajemo razne detalje o djelovanju ranog fotografa u Splitu poput potrebne opreme i poteškoća s kojima se mogao susreti na terenu. Kao treće i ono najvažnije za ovaj rad, otkrivamo kako je Glavinić kratko po dolasku u prijestolnicu Njemačkog Carstva krajem 1871. godine teško obolio. Zink je napisao:

“Dragi Glaviniću, s iskrenim sam žaljenjem čuo o tvojoj teškoj bolesti, ali istovremeno mi je rečeno o oporavku, ako ne potpunom, barem naprednom; i zato sam donekle utješeno. Zašto se to dovraga baš tebi dogodilo! Taman u trenutku kada se nalaziš daleko od familije, i spreman da, kao nasljednik, malo uživaš izvan zemlje koja ako i jest naša domovina, ne možemo zanemariti da u trenutnom stanju pruža malo da nas učini sretnim u životu!”¹⁶³

U nastavku pisma Zink je potanko objasnio Glaviniću zašto nije u mogućnosti prihvatiti njegovu, tj. Bodeovu narudžbu od 90 forinti za fotografiranje nekih predmeta u Trogiru. Zink tvrdi kako je vidio “komade” (tal. *pezzi*) koje bi trebalo fotografirati, ali je argumentirao kako je to po njegovu mišljenju nemoguće dobiti na ploči bez umjetnog osvjetljenja. Trebalo bi mu za taj posao barem dvije magnezij svjetiljke (tal. *lampade a magnesio*), koje bi zajedno stajale 25

¹⁶⁰ Duško Kečkemet, *Fotografija u Splitu 1859.-1990*, Split: Marjan tisak, 2004., str. 27.

¹⁶¹ Isto.

¹⁶² Isto, str. 35.

¹⁶³ SMB-ZA, IV/NL Bode 6071.

Transkripcija: *Caro Glavinić, Ho udito con vero dispiacere la grave tua malattia, ma nello stesso tempo, mi fu annunciata anche la guarigione se non piena, almeno ben progredita; epperiò, ne sono alquanto consolato. Che diavolo doveva capitarti addosso! Proprio nel momento ti trovi allontanato dalla famiglia e disposto, come erede, al godere un po' fuori di questa terra che se ci è patria, non-possiamo nonpertanto sconoscere che ben poco si presta nelle condizioni attuali al farci ben lieta la vita!*

forinti.¹⁶⁴ Tomu bi se trebao dodati trošak magnezija koji u njih ide, oko 8-10 forinti.¹⁶⁵ Posao mu se nije činio svrhovit jer od njega nije imao daljnje koristi. Zink je zaključio da bi prihvatio navedenu ponudu ukoliko bi mu se pribavile magnezij svjetiljke iz Beča, ili kad bi mu se za ovaj angažman dalo sveukupno 120 forinti. On je Glaviniću obrazložio kako u tu cijenu ubraja i dva dana boravka u Trogiru, kao i izradu 72 kopije. S obzirom da se tu očito radilo o izdašnom trošku Zink je obrazložio kako bi ostankom u Splitu toliko zaradio bez svog dodatnog truda i bez dodane odgovornosti za pronalazak smještaja u Trogiru – što je problem s kojim se već susretao. Završava kako bi mu Glavinić trebao čim prije odgovoriti prihvaća li ponudu, jer odlazi u Italiju na par mjeseci, a da magnezij svjetiljke može posuditi na 20 dana. Odgovor na pitanje koji su to trogirski predmeti Bodeu bili toliko intrigantni da je za njihove reprodukcije bio spreman platiti 90 forinti i dopremiti ih čitavim putem do Berlina zacijelo se krije u dnevniku kojeg je revno vodio za putovanja po Dalmaciji, ali takvo istraživanje izlazi izvan opsega ovog rada.

Iz Glavinićeva se pak pisma može iščitati kako je Bodeu u nadasve lijepom sjećanju (osim "divljenja vrijednih" naslona korskih sjedala katedrale sv. Dujma i dijelova Dioklecijanove palače) ostao i on sam. Njih su dvojica zbog toga, nakon Beča i Splita, nastavili toplu prijateljsku suradnju te su ovim putem dogovarali neke buduće susrete u Berlinu i drugdje. Iz ovog ulomka njihove korespondencije najznačajnija nam je svakako potvrda kako Glavinića i Bodea osim afiniteta prema spomenicima umjetnosti, spajala i naklonost prema profesoru Conzeu. Glavinić je napisao Bodeu – pričat ćemo o “našem” Conzeu. Čime je Conze zavrijedio toliku količinu uvažavanja kod svojih učenika? Prije svega, on je kao profesor ostajao u kontaktu sa studentima koji su se isticali (a Glavinićeva generacija mu je očito bila pri srcu), bezrezervno im pomagao – bilo postavljanjem na prava mjesta, bilo u stjecanju dotacija za rad i stipendije, ili na neki treći način. U svojim autobiografskim sjećanjima Wilhelm Bode je iznio kako su Conzeov “miran, jednostavan i ozbiljan karakter”, kao i “smireno akademsko poznavalaštvo” bili stalna podrška “[...] ne samo u Beču, nego i od tada kroz život”.¹⁶⁶ Kao i u slučaju Bodea, Conze je obilato podupirao Glavinićevu aktivnost dok je on bio ravnatelj Arheološkog muzeja u Splitu. Pedagošku stranu Conze je pokazao na primjeru studenta Majonice. U pismu od 16. XI. 1874. molio je Mommsena da “marljivom slušaču” (njem. *eifrigen Zuhörer*) ustupi konstruktivni komentar ohrabrenja, ali i honorar iz fonda CIL-a za natpisni materijal – ukoliko je dakako Mommsen zadovoljan obavljenim poslom – jer bi mu isti jako dobro došao; uz napomenu da

¹⁶⁴ Magnezij svjetiljke upotrebljavale su se od 1865. godine. Imale su spremnik u koji bi se umetao magnezijev prah te bi se njegovim spaljivanjem umjetno osvjetljavao odabrani motiv za fotografiranje.

¹⁶⁵ S obzirom da tada nije bilo raširene industrijske proizvodnje magnezija, bio je jako skup za nabavu.

¹⁶⁶ Wilhelm Bode, *Mein Leben*, 1930., str. 33.

Majonica o toj njegovoj intervenciji ništa nije znao niti je trebao znati.¹⁶⁷ Ne treba zato eksplicite ukazivati po čijoj je preporuci Glaviniću mogla biti odobrena stipendija upravo kod Mommsena. U tom pogledu od neprocjenjive važnosti za ovaj period nam je i pismo od 22. IV. 1871. godine. U istom je Conze prosljedio Mommsenu epigrafske materijale koje je susreo na putu po Dalmaciji, a nije se propustio referirati nakon opisanog susreta s Glavinićem u Splitu na pozitivnu promjenu koju je kod njega primijetio uslijed njegove suradnje s Mommsenom na prijepisu natpisa. Conze je u pismu upućenom kolegi Mommsenu oduševljeno konstatirao:

“Kod Glavinića Vi ste ostvarili istinsko preobraćenje, kao što jedino uspijeva samo apostolima i svecima. On se, nakon Vašeg prisustva u Splitu i ohrabrenja, dobro – koliko je mogao – pobrinuo za stvari. Nadam se da će se preko njega, uz pomoć ove Vlade, ondje moći sve još bolje oblikovati.”¹⁶⁸

Iz navedenog i više je nego jasno – Conze i Mommsen su pomno i s izrazitim interesom pratili Glavinićev napredak. Conze je bio uvjeren kako je Mommsen snažno utjecao na Glavinića – do točke njegova “istinskog preobraćenja” (njem. *wahre Bekehrung*). Mommsena on zbog toga uspoređuje s apostolima i svecima. Ovo svjedočanstvo iz prve ruke stavlja *ad acta* pretpostavku o želji za “prestížem u znanstvenim krugovima” kao jednom od mogućih razloga Glavinićeve posvete premijernog broja glasila Arheološkog muzeja u Splitu upravo Mommsenovu imenu.¹⁶⁹ Conzeova religijska aluzija nam govori kako je Mommsen očito prouzrokovao Glavinićevu metamorfozu koja se ponajviše odrazila u pozitivnoj radnoj etici, tj. angažiranosti na ostvarenju zajedničkog cilja – prikupljanja epigrafskih natpisa “razasutih po Dalmaciji”. Iz te perspektive glavni razlog pozivanja na Mommsena treba prvenstveno pripisati iskazu dubokog poštovanja Glavinića prema svome mentoru, a kojeg ne možemo promatrati iz usko akademskog aspekta, ili konkretnije – projekcije znanstvene taštine. Theodor Mommsen je u očima Mihovila Glavinića uistinu “velik” – kao znanstvenik, ali ponajprije “učitelj i iskren prijatelj” (tal. *maestro ed amico sincero*).¹⁷⁰ Mommsenov 60. rođendan bila je zato prigodna prilika za Glavinića da se zahvali stavljanjem časopisa *Bullettino di archeologia e storia dalmata* pod njegovu zaštitu. Nije Alačević bez razloga zapisao kako je Glavinić u ranim danima na čelu muzeja iskazivao veliku zahvalnost onima koji su mu u povjerljivim razgovorima pružali savjete i materijalnu potporu.

¹⁶⁷ Vidi u: Karl K. Krierer, »Alexander Conze...«, 2017., str. 117–118.

¹⁶⁸ Isto, str. 115.

¹⁶⁹ Arsen Duplančić, »Pokretanje časopisa *Bullettino*...«, 2008., str. 12.

¹⁷⁰ Josip Alačević, »Michele Glavinić«, 1898., nepaginirano.

Srodan osjećaj možda najbolje dočarava Glavinićeva rečenica iz prethodnog pisma (privatna komunikacija!) u kojem nije propustio pripomenuti Bodeu kako je on s Conzeom “[...] povezan vječnom zahvalnošću”.

Na kraju ovog izlaganja o Glavinićevu visokoškolskom obrazovanju i odnosima s tri glasovita Nijemca, potrebno je načiniti kratki ekskurs. Dotaknuti ćemo se jednog naoko neznatna faktografskog podatka koji može pomoći ispraviti historijsku nepravdu učinjenu Glaviniću i, samim time, vratiti mu zaslužno mjesto koje mu pripada. Naime, Glavinićeva nasljednika na mjestu ravnatelja Arheološkog muzeja u Splitu, don Franu Bulića (1846. – 1934.), u stručnoj se literaturi – pa čak i na službenim stranicama rečenog muzeja – častilo titulama poput “prvi naš školovani arheolog koji je tim znanjem istraživao”¹⁷¹ ili recimo “prvi školovani epigrafičar u Arheološkome muzeju u Splitu”¹⁷². Štoviše, išlo se toliko daleko pa se tvrdilo kako je Bulić nakon završetka studija bio “jedini školovani arheolog”, dok su u dalmatinskim muzejima radili “ljubitelji arheologije”.¹⁷³ Uzevši u obzir da se Bulić kao arheolog i epigrafičar školovao poslije Glavinića, jasno je da se radi o zabludi i da slijedom toga ovakve i slične konstatacije nikako ne drže vodu.¹⁷⁴

Na ovome mjestu mora se zato jasno i nedvosmisleno apostrofirati – bez da se na bilo koji način oduzima od zaista enormnih postignuća Frane Bulića – Mihovil Glavinić je ustvari bio prvi školovani arheolog i epigrafičar na čelu Arheološkog muzeja u Splitu. To što je, na našu veliku sramotu, kao jedan od rodonačelnika znanstvenog bavljenja klasičnom arheologijom i epigrafijom u Dalmaciji gotovo zaboravljen, nikako ne mijenja ovu činjenicu. On je bio ključna spona između inozemnih krugova i naše sredine te kao takav uistinu simbol uspona generacije domaćih znanstvenika arheologa. Jedan od rijetkih koji je valorizirao ulogu Glavinića u razvoju dalmatinske arheologije bio je Frane Batović. On je o 160. obljetnici njegova rođenja napisao: “Glavinić je jedan od naših najznačajnijih kulturnih i znanstvenih radnika. Prvi je naš školovani stručnjak-arheolog, pa on i započinje suvremena znanstvena arheološka istraživanja u Dalmaciji.”¹⁷⁵ Sljedeća poglavlja će pokazati koja je to arheološka istraživanja vodio Glavinić i po čemu su ona bila važna.

¹⁷¹ Milan Ivanišević, »Frane Bulić«, u: *Kulturna baština* 15 (1984.), str. 4.

¹⁷² *Epigrafička zbirka*. Mrežna stranica *ARMUS - Arheološki muzej u Splitu*, <https://www.armus.hr/izlozbe/stalni-postav/epigrafička-zbirka> (pregledano: 26. VI. 2022.)

¹⁷³ Milan Ivanišević, »Frane Bulić«, 1984., str. 5.

¹⁷⁴ Sam Ivanišević je jasno napisao kako je Bulić studij arheologije kod Conzea završio tek 1873. godine.

¹⁷⁵ Frane Batović, »Mihovil Glavinić (Makarska 1833 — Zadar 1898)«, u: *Zadarska smotra* 42(4-5) (1993.), str. 252.

2. ARHEOLOŠKI MUZEJ U SPLITU I SPOMENICI SPLITSKOG OKRUGA

Početak ubrzanog razvoja disciplina (klasične) arheologije, konzerviranja i restauriranja spomenika u Dalmaciji – ali i Hrvatskoj uopće – osnutak je Arheološkog muzeja u Splitu. Kao povod za osnivanje tog muzeja poslužio je posjet cara Franje I. (1768. – 1835.) krunskoj zemlji Dalmaciji na proljeće 1818. godine. Iako Split početkom 19. stoljeća nije bio osobito značajan grad, štoviše bio je poprilično zapušten i stagnirajuće trgovine, bogatstvo njegovih antičkih starina nagnalo je Franju I. da kulturni akcent svog putovanja stavi baš na nj.¹⁷⁶ Ovome caru – koji je ujedno bio i posljednji vladar Svetoga Rimskoga Carstva – Dioklecijanova je palača predstavljala političko pitanje; u univerzalističkom sjaju rimskog imperatora Dioklecijana uvidio je obrazloženje organskog kontinuiteta habsburške vlasti u Dalmaciji.¹⁷⁷ To naročito ilustrira njegov prijedlog da se na splitskom Peristilu poruši sve ono što nije podigao Dioklecijan, dok se on sam na svojim portretima često znao prikazivati u liku rimskog vojskovođe. Na putovanje po Dalmaciji je u pratnji kao osobni “antikvar Njegova Veličanstva” došao i tada mladi Anton Steinbüchel (1790. – 1883.), profesor arheologije i numizmatike. On je sastavio osvrt o ovoj carskoj ekspediciji u kojima je pokopano rimsko naslijeđe iz Salone entuzijastično prozvao “austrijskim Pompejima”.¹⁷⁸ Dok je u ruševinama metropole stare rimske pokrajine Dalmacije pronalazio sličnosti s najčuvenijim arheološkim nalazištem Europe, čitava se „austrijska“ Dalmacija iz njegovih tekstova zapravo doživljava kao nepoznata zemlja i djevičansko područje. Ne treba zato čuditi da je Steinbüchel, koji je svojom učenošću izrazito imponirao Caru, već početkom 1819. godine uspostavio sustav dotacija preko Kabineta za numizmatiku i starine (*Münz- und Antikenkabinett*) kako bi se obnovila iskapanja i osnovao muzej.¹⁷⁹ Glavna je motivacija u pozadini bila bogaćenje carskog kabineta i dolazak do novih znanstvenih spoznaja o antičkoj Dalmaciji. Prema carevoj naredbi, pokrajinska je vlada u Zadru odlukom od 22. VIII. 1820. konačno osnovala državni muzej u Splitu, *C. kr. Muzej starina*, što je svakako događaj od iznimnog značaja za hrvatsku kulturnu i istraživačku historiju. To čini splitski Arheološki muzej najstarijom muzejskom institucijom u Hrvatskoj i jugoistočnoj Europi, na čitavom prostoru od Ljubljane do Atene.¹⁸⁰ Arheološki muzej u Ateni osnovan je 9 godina kasnije, tj. 1829. godine.

¹⁷⁶ Ivan Pederin, »Franjo I. i počeci antičke arheologije u Dalmaciji«, u: *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 78 (1985.), str. 124, 127.

¹⁷⁷ Isto, str. 123.

¹⁷⁸ Marko Špikić, *Konzerviranje europskih spomenika od 1800. do 1850. godine*, Leykam international: Zagreb, 2009., str. 86–87.

¹⁷⁹ Isto, str. 89–90.

¹⁸⁰ Emilio Marin, *Arheološki muzej - Split AD 2000*, Split: Arheološki muzej, 2000., str. 7.

Slika 14. Fotografija prve zgrade Arheološkog muzeja u Splitu, 1908.

Prva zgrada muzeja (sl. 14) podignuta je 1836. godine uz istočne zidine Dioklecijanove palače prema projektu klasicistički obrazovanog arhitekta Vicka Andrića (1793. – 1866.).¹⁸¹ Dio zbirke iz muzeja smjestio se nešto kasnije, 1832. godine, u prizemlje susjedne Ženske osnovne škole. Za prvog ravnatelja muzeja imenovan je vojni liječnik rodom iz Italije, Carlo Lanza (oko 1778. – 1834.). On je posjedovao bogatu numizmatičku zbirku i pojedinačne predmete starine poput urni i lakrimatorija u predgrađu Dobri u vlastitoj kući.¹⁸² Njih je pregledao i car Franjo, što je uredno zapisao u svom dnevniku boravka u Splitu.¹⁸³ Nakon Carla Lanze, pa sve do konačnog dolaska Mihovila Glavinića na čelo splitskog Muzeja starina, na vremenski poredanom popisu imena koja su njime upravljala nalaze se: Josip Čobarnić (od 1832. do 1842.), Francesco Carrara (od 1842. do 1853.), Sebastijan Giovannizio (od 1853. do 1858.), Šime Ljubić (od 1858. do 1863.), Francesco Lanza di Casalanza (od 1863. do 1872.) i Ivan Dević (1872.).¹⁸⁴ Mihovil Glavinić je službeno postavljen za ravnatelja 2. X. 1872. godine.¹⁸⁵ Zbog toga je kanonik Dević već 18. XI. 1872.,¹⁸⁶ dakle nakon nepunih godinu dana na mjestu ravnatelja, izvršio primopredaju dužnosti Glaviniću. To ujedno znači da je Glavinić u historijatu zabilježen kao osmi po redu ravnatelj Arheološkog muzeja u Splitu – uz Lanza i Bulića jedan od najvažnijih.

¹⁸¹ Arheološki muzej u Splitu. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 12. 10. 2022. <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=70340>>.

¹⁸² Marko Špičić, »Carlo Lanza, prvi ravnatelj Arheološkog muzeja u Splitu«, u: *Kulturna baština* 34 (2007.), str. 379.

¹⁸³ Ivan Pederin, »Franjo. I. i počeci...«, 1985., str. 141.

¹⁸⁴ Emilio Marin, *Arheološki muzej...*, 2000., str. 92.

¹⁸⁵ Josip Alačević, »Michele Glavinić«, 1989., nepaginirano.

¹⁸⁶ Neda Anzulović, »Postanak i razvoj...«, 1985., str. 157.

Osnivanje Arheološkog muzeja u Splitu za početka Druge austrijske uprave treba promatrati i kroz prizmu institucionalizacije arheoloških istraživanja i uspostave dalmatinske konzervatorske i arheološke službe. Funkcija ravnatelja muzeja nije shvaćena isključivo kao zaštitna, u smislu brige samo za zbirku koja se fizički trebala nalaziti unutar zgrade muzeja. Naime, kada je C. Lanza – prema Steinbüchelovim prijedlozima – pisao splitskom okružnom poglavaru Henriku Rehi o podjeli poslova 1819. godine, osim pronalaska zasebne lokacije u Splitu na kojoj bi se smjestili predmeti (koju je on tada zamislio kod splitskih dominikanaca ili franjevac), kao druge dvije točke prioriteta naveo je konzerviranje istaknutih antičkih spomenika koji su sačuvani u Splitu i Saloni, te iskapanja u Saloni kojima bi se otkrile neke nove građevine i predmeti učenosti.¹⁸⁷ Muzej je dakle od svojih samih početaka istraživački vezan uz arheološki lokalitet “austrijskih Pompeja”, tj. Salone, a pridružena funkcija ravnatelju bila je ona konzervatora za splitske i salonitanske spomenike. Lanzi su u vršenju navedenih dužnosti na samom početku djelovanja ustanove pomagali prvi kustos Vicko Solitro i Rafo Martini kao provizorni inspektori starina (tal. *Ispettore delle antichità*), dok je već spomenuti Vicko Andrić bio tehnički direktor zadužen za nadgledanje mehaničkih radova pri iskapanjima.¹⁸⁸ Navedene funkcije kustosa zbirki, voditelja salonitanskih istraživanja i konzervatora starina – napose gradske jezgre, tj. Dioklecijanove palače – ubrzo su objedinjene u jedinstvenoj osobi ravnatelja muzeja.¹⁸⁹ Kada je, dakle, pedesetak godina kasnije Mihovil Glavinić službeno preuzeo dužnosti ravnatelja Arheološkog muzeja u Splitu, on je istovremeno postao kustos zadužen za zbirke u zgradi muzeja, voditelj arheoloških istraživanja u Saloni, ali i konzervator koji skrbi za sve lokalne spomenike i novopronađene predmete starine.

Iako je skrb za Dioklecijanovu palaču bilo zaduženje muzejskog ravnatelja već od početka, o prvom pravom konzervatoru u Splitu ipak ne možemo govoriti sve do 1854. godine. Naime, tada je Ministarstvo trgovine, obrta i javnih radova na temelju prijedloga i mišljenja bečkog Carskog kraljevskog Središnjeg povjerenstva za proučavanje i održavanje spomenika radova (njem. *Kaiserl. Königl. Central-Commission für Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale*), službeno imenovalo Andrića konzervatorom za splitski i zadarski okrug, kojom je prilikom tituliran i vitezom uz križ ondašnjeg austrijskog cara Franje Josipa I. (1830. – 1916.).¹⁹⁰ Upravo je car Franjo Josip I. vrhovnom rezolucijom 31. XII. 1850. godine odobrio

¹⁸⁷ Marko Špikić, *Konzerviranje europskih spomenika...*, 2009., str. 89.; Marko Špikić, »Carlo Lanza...«, 2007., str. 380.

¹⁸⁸ Jasna Jeličić-Radonić, Darko Pereža, »Topografija antičke Salone...«, 2010., str. 177

¹⁸⁹ Franko Ćorić, *Carsko i kraljevsko...*, 2010., str. 81.

¹⁹⁰ Jasna Jeličić-Radonić, Darko Pereža, »Topografija antičke Salone...«, 2010., str. 179.

osnivanje Središnjeg povjerenstva u okviru spomenutog Ministarstva, kao i postavljanje konzervatora u pojedinim pokrajinama i krunskim zemljama – poput Dalmacije.¹⁹¹ Od samog čina osnutka ovog stručnog tijela do vremena kada se ono organiziralo prošlo je par godina – 24. VI. 1853. ministar trgovine Andreas von Baumgartner (1793. – 1865.) pokrenuo je ured u Beču te propisao – između ostalog – svrhu njegovog osnivanja, podjelu poslova, nadležnost povjerenstva, sastav i pravo glasa kroz tekst *Djelokrug Središnjeg povjerenstva*. Taj normativni akt je *de facto* služio kao prvi statut Središnjeg povjerenstva.¹⁹² U *Djelokrugu* su kao organi, shvaćeni u širem smislu, bili navedeni konzervatori, dopisnici i građevne službe, a oni su se pak oslanjali na rad raznih privatnih društava, svećenstva, učitelja i predstavnika lokalnih vlasti. Imenovanju konzervatora i dopisnika pristupalo se s puno opreza. Prije nego što su se imenovali, ispitivao se njihov politički i moralni karakter, kao i društveni kontakti.¹⁹³ Što se pak tiče Središnjeg povjerenstva u užem smislu – tada su imenovani njegovi članovi (mahom istaknuti predstavnici raznih Ministarstava i Akademija), od kojih je jedan bio predsjedavajući, a jedan tajnik koji je održavao korespondenciju. Tek je međutim od 1856. godine Središnje povjerenstvo počelo efikasno djelovati na terenu. Pedesete godine XIX. stoljeća zato u Austrijskom Carstvu promatramo kao period početka organizirane zaštite spomenika kulture.

Nakon dokumenta kojim se odredio djelokrug Povjerenstva, sastavljen je i dokument pod nazivom *Djelokrug konzervatora*; zamišljen ponajprije kao naputak za rad konzervatora. Svaki konzervator imenovan od Središnjeg povjerenstva je posjedovao posebni pečat kojim su njegovi dopisi bili oslobođeni pristojbi i točno određeno područje na kojem je provodio svoje zadaće.¹⁹⁴ Zadaće konzervatora u ovom tekstu su podijeljene na obveze i ovlasti. Neke od bitnih obveza konzervatora bile su:

- Poznavanje svih spomenika na dodijeljenom području, njihovog trenutnog stanja i pisanih izvora o njima
- Nadgledanje spomenika, te posredovanje radi sprečavanja uništavanja ili raznošenja njegovih ostataka
- Iz “ljubavi prema spomenicima” senzibiliziranje okoline podukom i podizanjem svijesti o njihovim historijskim i umjetničkim vrijednostima

¹⁹¹ Stanko Piplović, »Središnje povjerenstvo za spomenike u Beču i graditeljsko nasljeđe Dalmacije«, u: *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske* 28 (2004.), str. 8.

¹⁹² Franko Ćorić, *Carsko i kraljevsko...*, 2010., str. 41.

¹⁹³ Isto, str. 56.

¹⁹⁴ Isto, str. 46–47.

- Sastavljanje i ažuriranje popisa spomenika uz sakupljanje već postojećeg slikovnog materijala (reprodukcije, fotografije, grafike, crteži) i poticanje nastanka novog
- Istraživanje vlasničkih odnosa radi što potpunije spoznaje o spomenicima i utjecaju na njihovo očuvanje
- Klasificiranje spomenika prema kategorijama radi procjene žurno potrebnih ili poželjnih konzervatorskih radova
- Redovito ažuriranje već prosljeđenih popisa i opisa za Povjerenstvo, zatim podnošenje izvješća istom o svom djelovanju i rezultatima znanstvenih istraživanja itd.

Slika 15. Rudolf Jabornigg von Altenfels, Podjela Dalmacije na okruge, prikaz splitskog, 1834.

Služba konzervatora je bila počasna, odnosno neplaćena. S obzirom na slabu prometnu povezanost austrijske krunske zemlje Dalmacije i činjenice kako se ona protezala od otoka Prvića (sjeverno od otoka Raba) pa sve do Budve u današnjoj Crnog Gori, postalo je brzo očividno kako jedan konzervator sa sjedištem u Splitu ili Zadru nije mogao nadzirati sve spomenike na ovako široko definiranom području.¹⁹⁵ U Dalmaciji je zato po prvi put 1857. godine imenovan po jedan konzervator u svakom od četiri administrativna okruga. Od tada je Andrić konzervator isključivo zadužen za splitski okrug, a pridodana mu je dužnost konzervatora u splitskom Arheološkom muzeju. Splitski okrug je obuhvaćao sljedeće političke kotare: Trogir

¹⁹⁵ Isto, str. 82.

(Trau), Split (*Spalato*), Sinj (*Sign*), Omiš (*Almissa*), Imotski (*Imoschi*), Brač (*Brazza*), Vis (*Lissa*), Makarska (*Macarsca*) i Opuzen (*Fort Opus*), što je prikazano na geografskoj karti iz prve polovine XIX. stoljeća (sl. 15). Ovakvo stanje po pitanju terenskog zaduženja se bez bitnih promjena zadržalo do službenog imenovanja Mihovila Glavinića za konzervatora splitskog okruga dekretom ministarstva od 14. IX. 1873. godine.¹⁹⁶ On je mjesto počasnog konzervatora naslijedio od umirovljenog profesora Klasične gimnazije Francesca Lanze.

Predsjednik Središnjeg povjerenstva kojemu je Glavinić izravno odgovarao bio je praški doktor prava, historičar, političar i barun Joseph Alexander von Helfert (1820. – 1910.). Praksa je bila da predsjednika Središnjeg povjerenstva imenuje na temelju prijedloga Ministarstva sam Car. Helfert je bio predsjedavajući od 30. IV. 1863. do svoje smrti u Beču 16. III. 1910. godine, dakle gotovo pola stoljeća. Čitavo je ovo vrijeme svoju dužnost obavljao punim angažiranjem i velikim zanosom.¹⁹⁷ Potrebno je još napomenuti kako je ovo državno tijelo više puta mijenjalo svoj naziv i strukturu, pri čemu je sintagma *Središnje povjerenstvo* (ili *Centralna komisija*) ostala konstanta.¹⁹⁸ Vrijeme kada je Glavinić preuzeo obveze i ovlasti konzervatora koincidiralo je s početkom drugog razdoblja Središnjeg povjerenstva. Objavom novog statuta od 18. VII. 1873. institucija je reorganizirana i preimenovana u Središnje povjerenstvo za proučavanje i održavanje umjetničkih i historijskih spomenika (njem. *K. k. Zentral-Kommission für Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale*). Povjerenstvo je stavljeno pod ingerenciju Ministarstva bogoštovlja i nastave, a za razliku od prethodnog razdoblja u njegovu su sastavu uglavnom sjedili stručnjaci (umjesto predstavnika pojedinih ministarstava). Najvažnija je novost u organizaciji zasigurno grananje Središnjeg povjerenstva na tri odjeljenja, kojim se pratio usporedan proces raslojavanja, tj. specijaliziranja historijskih znanosti.¹⁹⁹ Prvo odjeljenje je bilo zaduženo za prethistoriju i antiku (prvenstveno arheološku baštinu, a samo iznimno poput slučaja Splita za cjelovite građevine), drugo za spomenke srednjeg i novog vijeka, a treće za pisane izvore za austrijsku povijest umjetnosti i s time povezanom brigom za arhive. Mihovil Glavinić je zato krajem 1873. godine imenovan konzervatorom I. i II. odjeljenja, što znači da je preuzeo iznimnu odgovornost – skrbiti za arheološke lokalitete i spomenike srednje Dalmacije u

¹⁹⁶ Stanko Piplović, »Središnje povjerenstvo...«, 2004., str. 10.

¹⁹⁷ Isto, str. 8.

¹⁹⁸ Franko Ćorić, »Razvojne faze i intervencijske koncepcije carskog i kraljevskog Središnjeg povjerenstva na primjerima iz hrvatskih krajeva«, u: *Peristil*, (57) 2014., str. 127.

¹⁹⁹ Franko Ćorić, *Carsko i kraljevsko...*, 2010., str. 119.

vremenskom rasponu od prethistorije pa sve do novog vijeka.²⁰⁰ Prema novom Statutu, obveze konzervatora se nisu mijenjale. Izdan je i poseban naputak za rad prvog odjeljenja koji je izričito zabranjivao samostalne restauratorske zahvate na rimskim spomenicima.

2.1. Salona, Split i cicerone Glavinić iz pera putopisaca

Colonia Martia Iulia Salonae bila je glavni grad i sjelo svih vlasti rimske provincije Dalmacije, a razvila se uz ušće rijeke Salon (današnji Jadro), na mjestu nekadašnje luke ilirskog naroda Delmata. S obzirom da je sudbina Muzeja vezana uz Salonu, Glavinićevi prethodnici na mjestu ravnatelja tu su vršili svoja iskapanja. Međutim, u godinama koje su prethodile dolasku Glavinića na mjestu ravnatelja vladalo je zatišje po pitanju ozbiljnih istraživanja. Kao arheolog Glavinić je zato 1871. godine oživio aktivnosti započevši svoja prva sondiranja salonitanskog tla, i to po naputcima svog profesora sa studija klasične arheologije na Bečkom sveučilištu – Alexandera Conzea.²⁰¹ Odabrana lokacija se ipak nalazila izvan granica stare Salone, odnosno sjeverno od njenih perimetralnih zidina. Riječ je bila o antičkoj nekropoli Manastirine gdje su dosta rano započela istraživanja: prva je poduzeo 1825. godine C. Lanza, a nakon njega 1848. i Carrara.²⁰² To je primjer grobišta s kontinuitetom kršćanskih ukopa od 3. do 7. stoljeća na kojem je došlo do umnažanja privilegiranih ukopa zbog razvoja kulta svetaca.²⁰³ Od svih salonitanskih lokaliteta Mihovil Glavinić se ovim najduže i najintenzivnije bavio. Zbog toga ga pamtimo kao prvog ravnatelja Arheološkog muzeja u Splitu koji je pokrenuo sustavna iskopavanja lokaliteta Manastirine.²⁰⁴

Na istom je predjelu podignuta cemeterijalna bazilika čiji se sjeverni brod nalazio iznad ranije grobnice s tri sarkofaga: Fedra, Dobri pastir te antički s prikazom lova. Njih je na svom zemljištu Luka Gašpić otkrio 1859. ili 1860. godine.²⁰⁵ Kada je Glavinić vodio Conzea i Bodea po ruševinama Salone na proljeće 1871. godine, pokazao im je Manastirine i ovaj sretan nalaz dragulja antičke skulpture.²⁰⁶ Oni su dakle *in situ* zatekli otvorenu jamu s još uvijek djelomično

²⁰⁰ Piplović navodi – očito se vodeći Alačevićim nekrologom – kako je Glavinić bio imenovan konzervatorom spomenika za cijelu Dalmaciju, međutim to ipak ne odgovara tadašnjem ustrojstvu Središnjeg povjerenstva, a niti stanju personala (njem. *Personalstand*). Vidi u: Franko Ćorić, *Carsko i kraljevsko...*, 2010., str. 186.

²⁰¹ Noel Duval, Emilio Marin, *Salona III: Manastirine*, Rim/Split: École française de Rome/Arheološki muzej u Splitu, 2000., str. 10.

²⁰² Stanko Piplović, »Arheološki radovi u Saloni sedamdesetih i osamdesetih godina 19. stoljeća«, u: *Tusculum* 6 (2013.), str. 145.

²⁰³ Dino Milinović, *Nova post vetera coepit. Ikonografija prve kršćanske umjetnosti*, Zagreb: FF Press/Hrvatska sveučilišna naklada, 2016., str. 159.

²⁰⁴ Noel Duval, Emilio Marin, *Salona III...*, 2000., str. 11.

²⁰⁵ Nenad Cambi, *Sarkofag Dobrog pastira iz Salone i njegova grupa*, Split: Arheološki muzej, 1994., str. 9.

²⁰⁶ Don Frane Bulić, *Po ruševinama stare Salone*, Split: Arheološki muzej, 1986., str. 133.

Sredstva su od strane Ministarstva uskoro odobrena i početni je korak bio postići dogovor s dr. Rossignolijem, koji se prigodom pregovora pokazao pun razumijevanja za Muzej svoga rodnog grada. Prvi sarkofag je procijenjen na 200 forinti, a 120 forinti je izdvojeno za prijevoz.²¹⁰ Trebalo ga je podići s dubine od 5 metara, a zbog procijenjene težine od 40 stotina funta²¹¹ čak i pristupiti popravku dotrajalih putova od Solina do Splita. Za kupnju drugog sarkofaga također je traženo 200 forinti, kao i 120 za prijevoz. S obzirom da su oba sarkofaga čitavo desetljeće ležali u iskopu na otvorenome koji se povremeno urušavao i tako zatrpavao nalaze i arhitekturu, bilo je potrebno ponovno iskopavanje.²¹² Glavno zaduženje za poslove iskapanja i čišćenja sarkofaga dobio je Mihovil Glavinić, dok se za sam prijenos zasluge pripisuju natporučniku 12. topničkog bataljuna Josephu Reiteru, zapovjedniku tvrđave Klis. Štoviše, Reiteru je 1874. godine ministar odobrio nagradu od 100 forinta “[...] za posebne zasluge na iskopinama u Solinu tijekom 1871. i 1872.”²¹³ Iako je Piplović napisao kako nam nije poznato u čemu se sastojao njegov doprinos, razvidno je kako je riječ o nagradi za dobro obavljen posao prijenosa sarkofaga Dobrog pastira i Fedre. S kojim se sve problemima suočio “marljivi posrednik” (njem. *eifriger Vermittler*) – kako ga je Alexander Conze oslovio – prof. Glavinić tokom podizanja sarkofaga i njihove pripreme za prijenos najbolje je predočio suradnik Alačević:

“Čim je preuzeo dužnost ravnatelja Muzeja u Splitu, njegova prva misao bila je preseljenje u prostorije tog objekta dva preteška i značajna sarkofaga od mramora: *Dobri Pastir* i *Fedra*. Takav poduhvat [...] tada je bio za konzervatora jako neugodan zbog nestručnosti radnika u izvlačenju, podizanju i rukovanju ogromnih i teških kamenja, te zbog opasnosti od oštećenja delikatno isklesanih reljefa.”²¹⁴

Sarkofazi su trebali dakle prijeći više od 6 kilometara; od nalaza u Manastirinama do muzejskog doma kraj istočnih vrata Dioklecijanove palače u Splitu. Recentno su objavljene dvije fotografije koje nam otkrivaju i detaljnije okolnosti samog prijenosa. Obe su dokumentacija trenutka kada je sarkofag Dobrog pastira pristigao ispred muzeja, prije nego što je spušten na tlo.²¹⁵ Na jednoj od fotografija prikazana je prednja strana sanduka sarkofaga Dobrog pastira (sl. 17). Pokrov je dakle prevezen odvojeno poradi manjeg opterećenja. Vidljivo je kako je sanduk

²¹⁰ Stanko Piplović, »Arheološki radovi u Saloni...«, 2013., str. 144.

²¹¹ S obzirom da bečka ili trgovačka funta iznosi 0,56 kg, sarkofag Hipolita i Fedre je procijenjen na circa 2,2 tone.

²¹² Mirja Jarak, Nenad Cambi, »O Dobrom pastiru...«, 2016., str. 321.

²¹³ Stanko Piplović, »Arheološki radovi u Saloni...«, 2013., str. 152.

²¹⁴ Josip Alačević, »Michele Glavinić«, 1898., nepaginirano.

²¹⁵ Mirja Jarak, Nenad Cambi, »O Dobrom pastiru...«, 2016., str. 317–318.

postavljen na mala, ali čvrsta željezna kolica s cijevi koja je ojačavala konstrukciju. Takvim kolicima su se prevozili topovi, a pokretala ih je konjska zaprega, što je u skladu s Conzeovim navodom kako su u prijenosu sudjelovali pripadnici austrijske vojske.²¹⁶ Da nema sumnje da je fotografija načinjena ispred stare lokacije muzeja Nenad Cambi je zaključio na temelju analize pozadine, po svoj prilici zida koji je zatvarao istočni portal Dioklecijanove palače u kasnom srednjem vijeku. Iako je njegova ocjena da se radi o veoma kvalitetnim fotografijama vrsnog majstora iz samih početaka fotografije, potpis ili vinjeta istog nisu nam nažalost ostali sačuvani na poleđini. Sporno je i pitanje naručitelja fotografija, a tu Cambi jedino napominje kako to nije mogao biti Conze. Izvjesna je zato – po njemu – datacija snimaka koje smješta u prosinac 1871. godine. S druge strane, Piplović je premještaj sarkofaga Dobrog pastira smjestio – iščitavajući izvještaj podnesen Središnjem povjerenstvu 6. II. 1872. – početkom 1872. godine.²¹⁷

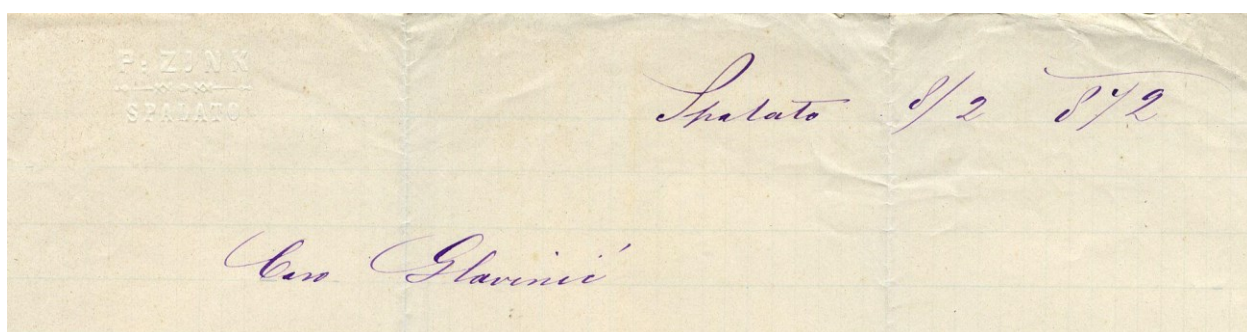
Slika 17. Pietro Zink (?), Fotografija sarkofaga s prikazom Dobrog pastira, zima 1871/72.

Simptomatično je kako je trag korespondencije između fotografa Pietra Zinka i Mihovila Glavinića o mogućem angažmanu u Trogiru za Wilhelma Bodea datiran dva dana poslije (sl. 18). Odgovor na pitanje o atribuciji, tj. autoru fotografija, kao i njihovom naručitelju trebao bi se zato činiti poprilično jasnim – tadašnje aktivne splitske fotografe moguće je nabrojati na prste jedne ruke, a isto važi i za glavne sudionike u procesu vađenja i premještaja dvaju sarkofaga u

²¹⁶ Isto, str. 320.

²¹⁷ Stanko Piplović, »Arheološki radovi u Saloni...«, 2013., str. 144.

Arheološki muzej u Splitu. K tomu, Zink je bio na glasu kao izvrstan fotograf – njegove su fotografije bile profesionalno izvedene, tehnički vrlo čiste i precizne poput prikazane.²¹⁸ Glavinić je imao posebnu motivaciju da se ovjekovječi trenutak prije spuštanja sarkofaga Dobrog pastira jer je prije kraja posla morao otputovati iz Splita u Berlin. Iz Zinkova već predstavljenog pisma Glaviniću vidljivo je kako su njih dvojica gajili prijateljski odnos, te je zbog toga sasvim izvjesno da je postojala prethodna suradnja i komunikacija. Pitanje ostaje međutim – ukoliko znamo da se Zink javio Glaviniću s ponudom za Bodea nakon dva mjeseca zakašnjenja, zašto u svom pismu nije niti jednom riječju spomenuo u međuvremenu nastale fotografije spuštanja sarkofaga s prikazom Dobrog pastira?

Slika 18. Zaglavlje pisma P. Zinka sa suhim žigom ateljea, SMB-ZA

Ne smije se propustiti naglasiti kako su kasnoantički sarkofazi Fedre i Dobrog pastira do nas dospjeli u stanju visoke očuvanosti prvenstveno kao rezultat pravovremene intervencije njemačkog arheologa Alexandra Conzea i konzervatorskog pothvata njegova učenika Mihovila Glavinića. Od Glavinićeva vodstva i prvog susreta Conzea s njima *in situ*, pa do njihove sigurne zaštite u prostorijama muzeja prošlo je nešto manje od godine dana. Bulić svjedoči kako je vidio Fedrin sarkofag u jami između 1870. i 1871. godine čitavog, tj. dok glava treće osobe s lijeva još nije bila odbijena i ukradena.²¹⁹ Pitanje je u kakvom bi danas stanju sarkofazi bili da se tada nije žurno interveniralo. Oni su zajedno od opisanog premještaja još jedanput promijenili svoje prebivalište, tako da se sada nalaze u dvije kule lapidarija ispred današnje muzejske zgrade u Zrinsko-Frankopanskoj ulici 25. Oba ova “bratska” sarkofaga od bijela mramora, pronađeni paralelno tik jedan uz drugog u memoriji VIII na Manastirinama, datiraju se na sam početak IV. stoljeća (300–310. po. Kr.) i kao takvi svjedoče o prijelaznom razdoblju kada je jenjavala proizvodnja sarkofaga s poganskom tematikom, a ona s kršćanskom se tek očekivala. Sarkofag Dobrog pastira (inv. br. D 15) je zasigurno najpoznatiji spomenik splitskog Arheološkog muzeja

²¹⁸ Duško Kečkemet, *Fotografija u Splitu...*, 2004., str. 30.

²¹⁹ Don Frane Bulić, *Po ruševinama...*, 1986., str. 157.

– on je najdublje i najšire prisutan u europskoj arheološkoj literaturi.²²⁰ Opsežno se razmatrao barem sedamdesetak puta, pa se može kazati kako je o njemu, od Conzeova inicijalnog rada iz 1872. godine pa do danas, napisana gotovo čitava biblioteka znanstvenih i popularnih radova.²²¹ Radi se o jedinstvenom prikazu muškarca i žene na postoljima koji su okruženi mnoštvom manjih figura. Ovo mnoštvo ukazuje na tradicionalna okupljanja na grobu i odavanje počasti pokojnicima, a pastoralni ikonografski motiv Dobrog pastira u centralnoj edikuli vjerojatno na kriptokršćansku prirodu spomenika, tj. “meko” prakticirano kršćanstvo unutar aristokratske obitelji pokojnika.²²² S druge strane, Dino Milinović je ocijenio kako je mitološki sarkofag Hipolita i Fedre (inv. br. D 29) najbolje očuvani primjerak takve vrste spomenika u hrvatskim zbirkama.²²³ Sarkofag predstavlja popularan mit iz panhelenskog repertoara o neuzvratioj ljubavi maćeha Fedre prema Tezejevu sinu Hipolitu. Ljubavlju shrvana Fedra je prikazana kako sjedi lijevo, a naga frontalna figura Hipolita, kojemu žena prenosi ljubavnu ponudu na diptihu, gotovo po sredini. Desno je uplašeni Tezej koji se drži za bradu u trenutku kada je doznao za Fedrino samoubojstvo.²²⁴

Na ovome mjestu mora se učiniti kratka digresija kako bi se ispravio jedan anakronizam. Iako je Alačević naveo kako je ovo bila prva zadaća Glavinića kao ravnatelja, kronološki se to ipak ne podudara jer dakle pouzdano znamo kako je prijenos sarkofaga Dobrog pastira izvršen tijekom zime 1871/72., a Glavinić je – kao što je već pokazano – preuzeo upravu od Devića tek krajem 1872. godine. Glavinić nije mogao preuzeti dužnost ravnatelja za navedena razdoblja jer ga je čekao odlazak u Berlin kod Theodora Mommsena. Drugdje u literaturi se može pak pronaći podatak kako su sarkofazi Fedre i Dobrog pastira premješteni za vrijeme svećenika Devića na čelu muzeja, što također ne odgovara točnom slijedu događaja.²²⁵ Conze naime naglašava u svom radu kako je dr. F. Lanza zaključio svoju aktivnost na mjestu ravnatelja “na gotovo neshvatljiv način” (njem. *in fast unbegreiflicher Weise*) kada je poručnik Reiters vješto savladao prepreke oko prijevoza sarkofaga Dobrog pastira do muzeja, a nakon što je Glavinić morao oputovati iz Splita.²²⁶ Kako bi se popunilo ovo naglo upražnjeno mjesto ravnatelja, tadašnji arhivist katedrale Ivan Dević postavljen je kao privremeno rješenje do povratka Glavinića. Što je utjecalo na F. Lanzu da iznenada i u osjetljivom trenutku za muzej napusti mjesto ravnatelja?

²²⁰ Emilio Marin: »Predgovor«, u: *Sarkofag Dobrog pastira...*, 1994.,

²²¹ Mirja Jarak, Nenad Cambi, »O Dobrom pastiru...«, 2016., str. 317.

²²² Dino Milinović, *Nova post vetera...*, 2016., str. 175.

²²³ Isto, str. 110.

²²⁴ Zrinka Buljević: »Ergo sit Hippolytus«, u: *Opuscula archaeologica*, 21 (1997.), str. 118.

²²⁵ Jasna Jeličić-Radonić, Darko Pereža: »Topografija antičke Salone...«, 2010., str. 189.

²²⁶ Alexander Conze, *Römische Bildwerke...*, 1872., str. 3.

Možda je upravo Conzeova odluka da posao iskapanja na Manastirinama povjeri svom studentu Glaviniću umjesto njemu kao tadašnjem ravnatelju izazvala određenu sumnjičavost prema Conzeovim namjerama s upravljanjem muzeja. On je već pokušavao pokrenuti iskapanja bazilike na Manastirinama, ali se susreo s teškoćama oko odnošenja velike količine zemlje, te pretjeranim novčanim zahtjevima vlasnika zemljišta zasađenih vinovom lozom i maslinama.²²⁷

U ovom kontekstu valja ispitati mogućnost suparništva između Mihovila Glavinića i Francesca Lanze. Unatoč razlici u godinama, njih dvojica su se još otprije poznavali kroz rad na Klasičnoj gimnaziji i očito je kako su imali mnogo zajedničkih tema za razgovor. Naime, F. Lanza je bio svjestan da Glavinića zanimaju starine, te ga je stoga zamolio da ga zamijeni u upravljanju splitskim muzejem kada je u ožujku 1871. godine (dakle u vrijeme dolaska Conzea i Bodea u Dalmaciju) morao otputovati u Zadar da bi sudjelovao u radu Pokrajinskog povjerenstva za uređenje zemljišnog poreza.²²⁸ Glavinić kao novo lice dalmatinske arheologije za F. Lanza u tom trenutku nije bio sporan. Spor an je međutim uskoro postao njegov mentor Alexander Conze kao netko tko je tada započeo intenzivno istraživati antičke spomenike splitskog i solinskog područja, i koji je slijedom toga namjeravao pisati o sarkofazima Dobrog pastira i Fedre. Helfert je zato od konzervatora F. Lanze u dopisu od 28. I. 1872. zahtijevao da podnese detaljan izvještaj njihova rasporeda unutar cemeterijalne bazilike na Manastirinama u Saloni, što nije poznato da je ikada ispunio.²²⁹ F. Lanza je sam pripremio za objavu tekst o sarkofagu s prikazom Fedre i Hipolita, ali on za to nije dobio dopuštenje. Što nije ispunio F. Lanza, učinio je Mihovil Glavinić. Poslao je Conzeu izvještaj na temelju kojeg je on u svom radu *Drei Sarkophage aus Salona* (Tri sarkofaga iz Salone, 1872.), predstavljenom 15. V. 1872. godine na Akademiji znanosti u Beču, dao skicu položaja i okolnosti nalaza sarkofaga.²³⁰ Nakon što je Conze napokon objavio svoj članak u kojem se po prvi put ozbiljno i znanstveno pisalo o sarkofagu Dobrog pastira, F. Lanza je iznio sumnje u njegovu stručnost zato što je reljefnu scenu protumačio kao prikaz muža i žene koji su okruženi djecom, rođacima i prijateljima pokojnika.²³¹ Postavio je pritom pitanje – zar bi to trebao biti autoritet kojemu se vjeruje? Prisutna je bila i stanovita doza etnocentrizma jer je – kako je to vjerovao F. Lanza – problematično bilo odbacivati savjesna proučavanja znanstvenika vlastite domovine kako bi se prihvatila mišljenja stranaca koji sebi prisvajaju pravo da poučavaju Dalmatince.

²²⁷ Stanko Piplović, »Arheološki radovi u Saloni...«, 2013., str. 142.

²²⁸ Isto, str. 141.

²²⁹ Franko Ćorić, *Carsko i kraljevsko...*, 2010., str. 98.

²³⁰ Nenad Cambi, *Sarkofag Dobrog pastira...*, 1994., str. 10–11.

²³¹ Andreja Mrkonjić, »Francesco Lanza. Dioklecijanov mauzolej: današnja katedrala ili krstionica«, u: *Kulturna baština* 23 (2005.), str. 304.

Uostalom, često neslaganje F. Lanze s odlukama nadležnog Ministarstva rezultiralo je i njegovim svojevolumnim napuštanjem počasne službe konzervatora. Kada je početkom 1873. godine Mihovil Glavinić zajedno s Josipom Alačevićem po prvi put stupio u ured konzervatora, nije zatekao niti pečat niti primjerak statuta Središnjeg povjerenstva.²³² Oni su se tu trebali nalaziti jer je u prijepisu ulomka protokola za imenovanje F. Lanze konzervatorom od 21. I. 1867. godine izričito stajalo da su proslijeđeni. Kasnije je konkretno objasnio i što je to zamjerio Glaviniću. “Novopečeni” arheolog – kako ga je nazvao – je preuzeo tvrdnju od nekog “turista” da je današnja splitska katedrala bila carev mauzolej, a današnja krstionica – hram posvećen kultu.²³³ Francesco Lanza je naime zastupao tezu da je katedrala bila Dijanin hram, a mali hram zapravo Dioklecijanov mauzolej. Sve do svoje smrti nije prihvatio mišljenja stranih stručnjaka poput Conzea i Aloisa Hausera (1841. – 1896.) koji su tumačili drugačije. Iz navedenog je jasno kako je F. Lanzi kod Glavinića ponajprije zasmetala činjenica što se on, kao porijeklom domaći istraživač, “otuđio” i prihvatio Nijemca Conzea kao većeg autoriteta za pitanja lokalne historije od njega.

Ipak, da su nadišli svoje profesionalne razlike, ili barem ostali u pristojnim odnosima i nakon što je Glavinić preuzeo direkciju Muzeja i službu konzervatora, možemo iščitati u tekstu *The Long Wall of Salona and the Ruined Cities of Pharia and Gelsa di Lesina* (Stare građevine u Saloni i ruševine Starigrada i Jelse na Hvaru, 1876.) britanskog vojnika, etnologa i istraživača Richarda Francisa Burtona (1821. – 1890.). Burton se naime interesirao za arheološke nalaze u Dalmaciji i Istri dok je službovao kao britanski konzul u glavnoj austrougarskoj trgovačkoj luci Trstu.²³⁴ Namještenje u centru pokrajine Austrijsko primorje dobio je 1872. godine, ali je zbog male opterećenosti poslom posjedovao znatnu slobodu da piše i putuje. U navedenom su radu F. Lanza i Glavinić zabilježeni kao Burtonovi vodiči kada je ovaj prvi put pohodio Salonu. S obzirom na godišta objave citirane literature i činjenicu kako je Burton samo Glavinića afilirao uz muzej – i to kao “kustosa C. kr. Muzeja u Splitu” (engl. *Curator of the I. R. Museum at Spalato*) – posjet možemo sa sigurnošću smjestiti između 1874. i 1875. godine.²³⁵ Da su F. Lanza i Glavinić tada bili u velikoj svađi, teško da bi ih pronašli na istom mjestu. Dalje je Burton pohvalio Mihovila Glavinića: “[...] nenametljiva ljubaznost ovog učenjaka [engl. *savant*], kao i

²³² Franko Ćorić, *Carsko i kraljevsko...*, 2010., str. 83.

²³³ Andrea Mrkonjić, »Francesco Lanza...«, 2005., str. 303–304.

²³⁴ Burton, Richard Francis. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 14. 10. 2022. <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=10307>>.

²³⁵ Richard Francis Burton, »The Long Wall of Salona and the Ruined Cities of Pharia and Gelsa di Lesina«, u: *The Journal of the Anthropological Institute of Great Britain and Ireland* 5 (1876.), str. 273–274.

njegova spremna žrtva dragocjenog vremena omilili su ga kod više naših zemljaka”.²³⁶ Glavinić je doista uživao – kao što će se to kasnije pokazati u radu – veliku popularnost kod Britanaca koji su iz sličnih istraživačkih pobuda posjećivali Split. Burton je u svom radu donio i dvije vlastite skice kremenog oruđa za koje je vjerovao da predstavljaju jedino takvo pronađeno u Dalmaciji,²³⁷ a iste mu je pokazao njegov “učeni prijatelj” (engl. *learned friend*) Glavinić.²³⁸ Burton je nastavio: „Predložio bih njega i dr Lanzu di Casalanzu kao dopisne članove našeg Društva; i ja ću odgovarati za njihovu vrijednost.“ Društvo kojem se obraćao na predavanju je bio Antropološki institut Velike Britanije i Irske (*The Anthropological Institute of Great Britain and Ireland*). Interesantno je spomenuti i detalj kada je Burton uplovio u Jelsu – naveo je da je sa sobom ponio Glavinićevo pismo koje je predao kapetanu Niki Dubokoviću (1834. – 1912.).²³⁹

Istraživanja na položaju Manastirine nisu se zaključila prijenosom sarkofaga Fedre i Dobrog pastira u Split. Štoviše, nemaran odnos vlasnika zemljišta – koji su nastavili uništavati lokalitet zbog obavljanja poljoprivredne djelatnosti – zahtijevao je opet brzu reakciju.²⁴⁰ Iz konzervatorske korespondencije od 17. V. 1873. godine zato iščitavamo kako su se iskapanja trebala što prije poduzeti s ciljem otkrivanja ostataka “primitivnog” kršćanskog groblja sjeveroistočno od crkvice sv. Dujma, na zemlji u vlasništvu Antice Gašpić, udove Luke.²⁴¹ Glavinić je pri tom istaknuo, vodeći se ispitivanjima koja je tu proveo dvije godine ranije, da bi ona nesumnjivo dala rezultate. Iste je godine na grčkom otoku Samotraki boravila austrijska znanstvena ekspedicija koju su sačinjavali Conze, te arhitekti Hauser i Georg Niemann (1841. – 1912.). Pri povratku su se, po naređenju ministra, zaustavili u splitsku luku kako bi utvrdili stanje Dioklecijanove palače i antičke Salone, te na temelju toga predložili mjere zaštite splitskih i solinskih spomenika.²⁴² Uslijedio je posjet Manastirinama dana 2. VII. 1873. godine gdje su predstavnici Središnjeg povjerenstva zajednički došli do zaključka kako je potrebno zauzeti se oko iskapanja tog arheološkog lokaliteta, a kao prvi korak bilo je potrebno kupiti privatno zemljište. Zbog toga je ministar za bogoštovlje i nastavu odobrio 800 forinta za kupnju, i još 200 forinta za istraživanja.

²³⁶ Isto, str. 274.

²³⁷ Pronađen u Saloni je odlomljeni vrh sjekire od “uglačanog nefrita” (engl. *fine Greenstone*) iz fundusa Arheološkog muzeja u Splitu.

²³⁸ Isto, str. 252.

²³⁹ Isto, str. 290.

²⁴⁰ Jasna Jeličić-Radonić, Darko Pereža, »Topografija antičke Salone...«, 2010., str. 189.

²⁴¹ Noel Duval, Emilio Marin, *Salona III...*, 2000., str. 10.

²⁴² Stanko Piplović, »Arheološki radovi u Saloni...«, 2013., str. 146.

Zaduženje da preuzme ove zadatke dobio je, kao odgovorni konzervator za splitski okrug i tad službeni ravnatelj Muzeja starina, Mihovil Glavinić. Međutim, već na samom početku susreo se s velikim poteškoćama u ispunjenju ovih zahtjeva. Pokušavao je Glavinić privoliti vlasnicu zemljišta na prodaju, ali ona se tome žustro protivila.²⁴³ Njegove su molbe bile uzaludne, a nisu pomogli ni savjeti osoba koji su na nju imali utjecali, pa čak niti nagovor kotarskog poglavara i namjesničkog savjetnika u Splitu, Francesca Zanchija. U konačnici se s vlasnicom Gašpić moralo dogovoriti da ustupi svoje zemljište u najam, te je napokon 3. IX. 1874. godine potpisan ugovor. Glavni uvjet je bio da godišnja naknada bude dvostruko veća od one koja se mogla postići obradom zemljišta. S druge strane, svi pronađeni predmeti postali bi državno vlasništvo i preselili bi se u prostorije muzeja ili prodali. Radi obeštećenja vlasnice, njoj bi pripala polovica od procjene materijalne vrijednosti pronađenih predmeta. Oko moguće prodaje predmeta ovdje se mora upozoriti na jednu vrlo bitnu činjenicu. Naime, praksa *izlučivanja*, tj. otpisa, pojedinih predmeta ili više njih iz muzejske zbirke (bilo putem razmjene, prijenosa, darovanja, prodaje, uništenja, repatrijacije) u mnogim je muzejima bila i još uvijek jest redovita praksa.²⁴⁴ Postupak izlučenja iz fundusa na prvi se pogled doima u direktnom sukobu s osnovnim muzejskim funkcijama sabiranja, zaštite i komuniciranja pokretnih predmeta baštine, zbog čega se radi o jednoj od najkontroverznijih tema muzejskog rada.²⁴⁵ Tomu se najčešće pristupa s ciljem dugoročnog promišljanja sastava zbirke, poglavito ako se ima na umu objektivna činjenica da muzejske čuvaonice za pohranu predmeta nemaju prostorne mogućnosti čuvati sve nalaze. Od svih specijaliziranih tipova muzeja, naročito su arheološki ti koji moraju voditi posebnu brigu; prije svega jer su arheološki lokaliteti rudnici svakojakog materijala. Zbog svega navedenog se izlučivanje može promatrati kao instrument razvoja zbirke na jednak način kao i sabiranje. ICOM-ov *Etički kodeks* zato nalaže kako bi se novčana naknada dobivena prodajom predmeta ponajprije trebala koristiti za nabavu novih predmeta.

Mihovil Glavinić nije pokazivao sklonost trgovanju predmetima baštine, a iz literature nam, barem do sada, za vrijeme njegovog upravljanja (1872. – 1883.) nije poznat niti jedan primjer izlučenja predmeta od znanstvene, estetske ili druge vrijednosti iz fundusa Arheološkog muzeja u Splitu. On je preuzimao izrazitu inicijativu kod sabiranja predmeta, pa i po cijenu pretrpavanja postojećih muzejskih prostora – što je moglo znatno otežati funkcioniranje muzeja. Navedimo samo Alačevića koji je ovako opisao stanje muzeja na kraju Glavinićeva mandata:

²⁴³ Isto.

²⁴⁴ *Etički kodeks za muzeje*. Mrežna stranica ICOM Hrvatska, <http://www.icom-croatia.hr/wp-content/uploads/2011/11/Eticki-kodeks-za-muzeje.pdf> (pregledano 24. XI. 2022.)

²⁴⁵ Žarka Vujić. »Izlučiti ili ne izlučiti predmete iz zbirke«, u: *Informatica museologica* 27 (1996.), str. 5.

“[...] do kraja 1883. godine materijal se značajno povećao, tako da je zatrpavao prostorije gdje je bio, te je bilo neophodno pribavit par drugih lokacija, i zatim se opet našao vani i daleko od istih.”²⁴⁶ Jedna od “drugih” lokacija na koje se misli zacijelo je i Arnirova kula (sjeverozapadna Dioklecijanove palače) koja je otkupljena za potrebe muzeja 1874. godine i prenamijenjena u spremište.²⁴⁷ Poznato je iz literature da je Glavinić neuspješno zahtijevao od Namjesništva iseljenje Ženske pučke škole kako bi dobio čitavu zgradu na korištenje.²⁴⁸ Dalje je Alačević ilustrirao kako je unutar zgrade sve bilo prepuno stakla, bronce, keramike, dragog kamenja, arhitektonske plastike itd. Već znamo da je Glavinić čak i vlastitu kuću u Makarskoj znao koristiti kao vrstu spremišta za pohranu epigrafskih spomenika. Ovakav Glavinićev stav prema sabiranju izravan je rezultat njegova odgoja od strane Pavlovića-Lučića i posebno školovanja u Beču i Berlinu. Ukoliko se prisjetimo, njegov profesor Conze je isticao kako je svaki antički nalaz vrijedno svjedočanstvo prošlosti bez obzira na umjetničku vrijednost, dok je Mommsen ulagao velike napore da se u CIL-u zabilježi svaki pronađeni latinski natpis.

Razlog da se pojavi navedena stavka u ugovoru s vlasnicom zemljišta bila je Carska odluka od 31. ožujka 1846. godine, a kojom se nastojalo riješiti probleme o postupanju s arheološkim nalazima.²⁴⁹ Oni su se od tada trebali dijeliti na jednake dijelove između vlasnika zemljišta i nalaznika. S druge strane, ovakav ugovor je bio izrazito nepovoljan za državu, pa je istraživanje trebalo zamisliti kao djelomično samofinancirajuće tako da se uklanjanjem, odnosno prodajom materijala trebalo smanjiti troškove.²⁵⁰ Novčani problemi oko istraživanja u Saloni bili su stalni – radova je bilo mnogo, a sredstava nedovoljno.²⁵¹ Glavinić se zato domišljao raznim, ponekad izrazito inventivnim načinima kako da pribavi sredstva za iskapanja. Primjerice, kada su se 1875. godine u Solinu, i to na dijelu rimskih gradskih zidina, odvijali neizbježni radovi na željezničkoj pruzi Split – Siverić, on se kao odgovorni konzervator obratio Eksproprijacijskom povjerenstvu željeznice u Splitu s kompromisnim prijedlogom prema kojem se za izazvanu štetu na starim zidovima (a isti su državno vlasništvo) trebala osigurati odšteta zainteresiranoj stranci, a ne vlasniku zemljišta.²⁵² Slijedom toga obratio se Središnjem povjerenstvu s molbom da se novac od eksproprijacije upotrijebi u korist iskapanja ostalih lokaliteta u Saloni. Razlog pak zašto je vlasnica odbijala prodati zemljište moglo je biti savjetovanje od strane lokalne zajednice.

²⁴⁶ Josip Alačević, »Michele Glavinić«, 1898., nepaginirano.

²⁴⁷ Duško Kečkemet, *Ante Bajamonti i Split*, Split: Slobodna dalmacija, 2007., str. 134.

²⁴⁸ Neda Anzulović, »Postanak i razvoj...«, 1985., str. 160.

²⁴⁹ Franko Ćorić, *Carsko i kraljevsko...*, 2010., str. 16-17.

²⁵⁰ Noel Duval, Emilio Marin, *Salona III...*, 2000., str. 10.

²⁵¹ Stanko Piplović, »Arheološki radovi u Saloni...«, 2013., str. 152.

²⁵² Isto, str. 149.

Na to ukazuju vidljivo Glavinićeve frustrirane opaske o legislativnoj nemoći konzervatora Središnjeg povjerenstva i uvriježenom stavu prema antičkim starinama u ruralnim krajevima tadašnje Dalmacije. Piplović je prenio njegove riječi iz izvještaja Središnjem povjerenstvu 20. VIII. 1876. godine, dakle nakon dvije godine rada na lokalitetu i zaokruživanja svih nastalih troškova (uključujući i dvogodišnjeg najma) na 932 forinte:

“Tom prilikom Glavinić je iznio mišljenje da bi se zakon o eksproprijaciji trebao proširiti i na istraživanje starina. Smatrao je kako je to u tadašnjem vremenu bila apsolutna potreba naročito u seljačkom kraju ograničene kulture gdje su se kroz naraštaje prenosile zastrašujuće praznovjerne priče i gdje se u velikom siromaštvu sanjalo goleme dragocjenosti, zlatne kipove i druga basnoslovna blaga. Naveo je kako Austrija, a posebno Dalmacija, raspolaže vrijednim starim ostacima, koji su na sreću još uvijek pod zemljom. U drugim državama mnogo siromašnijim spomenicima postoje već takvi zakoni od javnoga interesa.”²⁵³

Početak sustavnih iskapanja na Manastirinama otvorio je u ime Središnjeg povjerenstva i na Glavinićevu molbu, profesor Alois Hauser 14. IX. 1874. godine. Događaju je prisustvovao i mladi don Frane Bulić. On je također studirao arheologiju kod A. Conzea. Iako je tamo inicijalno krenuo studirati filologiju, Conze mu je uputio poziv da mu se priključi.²⁵⁴ Izgledno je kako je njih dvojicu prije toga povezao upravo Glavinić. Po Bulićevu vlastitu kazivanju, on je pratio članove Središnjeg povjerenstva kad su posjetili Manastirine na ljeto 1873. godine “kao svršeni filolog i arheolog s bečkog sveučilišta”.²⁵⁵ Nadalje, bez obzira na doživljeni neuspjeh prilikom pokušaja kupnje zemljišta od vlasnice, Glavinić se s najvećom mogućom energijom posvetio iskapanju nekropole na Manastirinama gdje je točno naslutio postojanje spomenika od velikog značaja za ranokršćansku arheologiju.²⁵⁶ O intenzitetu radova govori podatak kako su se od njihova početka 15. IX. pa do 15. XI. 1874. prekidi događali isključivo za kišnih dana. Iskopi su dobro popraćeni dokumentacijom. Terenske izmjere obavljao je ing. Antonio Inchiostri iz Kotarskog poglavarstva tako da je Mihovil Glavinić u svojim konzervatorskim izvještajima objelodanio i prve tlocrte i presjeke bazilike na Manastirinama.

Ne smije se izgubiti iz vida činjenica kako je on u isto vrijeme bio i profesor na Klasičnoj gimnaziji, tako da je za vrijeme neminovna odsustva često postavljao druge osobe da nadgledaju istraživanja i na taj ih način uvodio u posao struke. Primjerice, po Bulićevu dnevniku znamo da

²⁵³ Isto, str. 146.

²⁵⁴ Emilio Marin, »Predgovor«, 1992., str. 6.

²⁵⁵ Don Frane Bulić, *Po ruševinama stare...*, 1986., str. 133.

²⁵⁶ Alačević, »Michele Glavinić«, 1898., str. 197.

je on umjesto Glavinića rukovodio prvih sedam dana (od 15. do 22. IX.), kada je morao poći u Dubrovnik da bi predavao.²⁵⁷ Znatna je bila količina otkrivene građe iz ovog početnog razdoblja – spominju se čak tri kola natpisa (!) koja su prevezena u Muzej.²⁵⁸ Određeni anepigrafski sarkofazi (sarkofazi bez natpisa) predani su vlasniku. Lokalno stanovništvo je sarkofage odnosno “kamenice” često znalo upotrebljavati u druge svrhe. U njima se tako najčešće držalo ulje (prodavali su se u narodu prema hektolitrima sadržine), a služili su i kao pojila za stoku.²⁵⁹ Brojno kamenje, koje je uključivalo i razbijene sarkofage, prodavano je kao građevinski materijal. U spomenutom izvještaju iz 1876. godine vidi se Glavinićeva briga oko moguće krađe nalaza, tako da je na njegov vlastiti prijedlog imenovan i “čuvar spomenika” Mate Katić zvani Mornar s godišnjom nagradom od 240 forinta.²⁶⁰

Slika 19. Rimsko groblje (lokalitet Manastirine), Thiard de Laforest, 1878.

²⁵⁷ Noel Duval, Emilio Marin, *Salona III...*, 2000., str. 11.

²⁵⁸ Isto, str. 14.

²⁵⁹ Frane Bulić, *Moje zgrade u Saloni*, (ur.) Nino Švonja, Solin: Turistička zajednica grada Solina, 2021., nepaginirano.

²⁶⁰ Stanko Piplović, »Arheološki radovi u Saloni...«, 2013., str. 146.

Iz ovog razdoblja ostala je zabilježena i vrijedna fotografija stanja nekropole, a snimio ju je bečki fotograf i pisac Franz Thiard de Laforest (1838. – 1911.) i naslovio *Römischer Friedhof* (Rimsko groblje). Objavljena je u Laforestovoj knjizi, tj. vodiču *Spalato und seine Alterthümer* (Split i njegove starine) iz 1878. godine. Ona je najvjerojatnije snimljena iz grobnice s relikvijama u smjeru sjevernog zida transepta bazilike; u prvom planu se prepoznaju pronađeni kapiteli koji su grupirani u sredini apside.²⁶¹ Prema usporedbi stanja s Inchiostrijevim planovima ona je morala biti snimljena prije izrade istih. Čvrsto uporište za dataciju fotografije u 1874. godinu je i autorov navod o posjeti lokalitetu u to vrijeme.²⁶²

Osim Laforesta, još je jedna osoba u to vrijeme posjetila lokalitet i kao promatrač zabilježila svjedočanstvo s iskapanja pod vodstvom Glavinića. Riječ je o francuskom novinaru, publicistu i umjetniku Charlesu Yriarteu (1832. – 1898.).²⁶³ On je poduzeo putovanje 1874. godine po našoj obali i njenoj unutrašnjosti. Njegov doživljaji s istočne jadranske obale su mu sljedeće godine objavljeni u okviru časopisa *Le Tour du Monde* u tekstu pod naslovom *La Dalmatie* (Dalmacija, 1875.).²⁶⁴ Isti je uključen u veliko putopisno i kulturno-antropološko djelo *Les bords de l'Adriatique et le Monténégro: Venise, l'Istrie, le Quarnero, la Dalmatie, le Monténégro et la rive Italienne* (Obale Jadrana, 1878.). Prije dolaska na Manastirine njega je u Splitu – prema vlastitu kazivanju – susretljivo dočekao “erudit i Lanzin nasljednik” profesor Glavinić, kojemu je bio zahvalan i za mudre rasprave.²⁶⁵ Yriarte je odmah na početku primijetio na već upozoreno razilaženje u stavovima između njih dvojice, pa je tako zabilježio kako je Glavinić iznio jedno “[...] novo mišljenje: on smatra da je sam hram zapravo Dioklecijanov grob”. Iako je to – promatrano iz današnje perspektive – općeprihvaćeno stajalište za zgradu splitske katedrale, u tom trenutku ono je bilo dosta avangardno i mnogima “strano”. Yriarte je u svom planu palače za Jupiterov hram, tj. kasniju krstionicu dopisao *Mausolée* obrazlažući kako arheolozi “[...] definitivno ostavljaju to ime, slažući se oko pretpostavke da je taj mali spomenik

²⁶¹ Isto.

²⁶² Nada Grčević, »Franz Thiard de Laforest, autor fotografija i teksta u knjizi o Splitu (1878.)«, u: *Peristil* 45 (2002.), str. 172.

²⁶³ Yriarte je bio temeljiti poznavatelj klasične Europe, ali i reporter vođen romantičarskim idejama o otkrivanju etnokulturne historije naroda na „rubu“ europske civilizacije. Zbog toga je – nakon dobro ispečena novinarskog zanata – u više navrata napuštao Pariz kako bi donio nove kulturološke teme u središtu zanimanja francuske publike druge polovice *Ottocenta*. Jedna od tema koje su zaokupljale tadašnji romantičarski imaginarij bio je i život “dobrih divljaka” s istočne strane Jadrana. Iako je u svom putopisu bio naklonjen “slavenskome” svijetu, Yriarte se zbog odgoja živo zanimao i za klasičnu kulturu, tako da je dio putopisa posvetio opisima Dioklecijanove palače i ruševina obližnje Salone. Vidi u: Miroslav Bertoša: »Jadransko priobalje: reporterski zapisi i romantične vizije Charlesa Yriarte«, u: Charles Yriarte, *Istra i Dalmacija: putopis*, Zagreb: Izdanja Antibarbarus, 1999., str. 5–8.

²⁶⁴ Svein Mønnesland, *Dalmacija očima stranaca: Dalmatia through foreign eyes*, Zagreb: Fidipid/Sypress Forlag, 2011., str. 188.

²⁶⁵ Charles Yriarte, *Istra i Dalmacija...*, 1999., str. 147.

zapravo Dioklecijanov grob”.²⁶⁶ Zbog Glavinićeve konstatacije ipak je vidljiva doza opreza jer je za oznaku zapisao kako ona nije formalna, već se radi o hipotezi s čvrstim pristašama.²⁶⁷ Yriarte je zabilježio i detalj kako ga je Glavinić po gradu pratio s tlorisima Lanze i “Adamsa” u ruci.²⁶⁸ Misli se na britanskog arhitekta Roberta Adama (1728. – 1792.), odnosno snimke koje je izradio zajedno s francuskim slikarem Charles-Louisem Clérisseauom za posjeta Splitu 1757. godine, kasnije objavljene u djelu *Ruins of the Palace of the Emperor Diocletian at Spalatro in Dalmatia* (Ruševine palače cara Dioklecijana u Splitu u Dalmaciji, 1764.). Da su ilustracije iz ove knjige u tom razdoblju bile jako važne Glaviniću za proučavanje Dioklecijanove palače potvrđuje i podatak kako je za muzejsku knjižnicu zbavio jedan primjerak naredne 1875. godine.²⁶⁹

Iz Yriarteova obilaska palače iščitavaju se i neka nesumnjivo Glavinićeva opažanja, pa tako u dijelu koji se dotiče brige austrijske vlade za očuvanje antičkih ostataka on ističe kako “[...] ipak, trebalo bi donijeti i formalan zakon na temelju kojeg bi se mogla vršiti eksproprijacija u ime interesa umjetnosti, na koji se danas posvuda gleda kao na opći interes”.²⁷⁰ Dakle, ista ona primjedba koju je Glavinić naveo u svom konzervatorskom izvještaju dvije godine kasnije. Nakon toga je Yriarte u pratnji Glavinića obišao gradski arheološki muzej, a na mislima je imao Salonu.²⁷¹ Ustvrdio je kako se jedino tamo može u punini zamisliti efekt umjetničkih predmeta ili arhitektonskih ostataka pohranjenih u muzeju. Kao paralelu je istakao muzej *Borbonico*²⁷² u Napulju i obližnje rimske Pompeje i Herkulanej. Zato je nakon obilaska Splita pošao put Salone, a savršena prilika za takav obilazak – objašnjavao je čitateljstvu – bilo je istraživanje koje je taman započelo na Manastirinama:

“Taj dio Dalmacije istraživali smo u vrijeme kad je austrijski parlament izglasao sredstva za arheološka istraživanja u tom kraju te je profesor Glavinić, ravnatelj Splitskog muzeja, upravo započeo s radom na arheološkim iskapanjima. Susretljivo nas je pozvao da posjetimo istraživački logor i tako su arheološka i povijesna dimenzija ovo putovanje učinili još atraktivnijim.”²⁷³

²⁶⁶ Isto, str. 137, 148.

²⁶⁷ Neki od “pristaša” bili su Vicko Andrić, Valentin Lago i Francesco Borelli.

²⁶⁸ Isto, str. 150.

²⁶⁹ Neda Anzulović, »Postanak i razvoj...«, 1985., str. 160.

²⁷⁰ Charles Yriarte, *Istra i Dalmacija...*, 1999., str. 150.

²⁷¹ Isto, str. 154.

²⁷² Današnji Nacionalni arheološki muzej u Napulju nekada se zvao *Real Museo Borbonico*.

²⁷³ Isto, str. 155.

Kada je pristigao u Salonu, Yriarte je pomalo razočarano istaknuo kako na prvi pogled ništa ne odaje dojam kako se na tom mjesto nalazio antički grad. Za razliku od Pompeja i Herkulaneja, gdje je tlo zasulo vulkanski prah, u Salonu je sve uništeno opetovanim pustošenjima i požarima tako da se ne može govoriti ni o ruševinama, osim par preostalih lukova akvedukta.²⁷⁴ Tek kada se dotakne zemlja otkrije se dokaz, kao kada se ispod željeznog pluga pronade natpis kojeg neko dijete donese u grad s očekivanjem nagrade. Čini se kao da je Glavinić uvijek imao spreman adut u rukavu na takav komentar posjetitelja. On je Yriarteu pokazao vlastitu skicu rekonstrukcije Salone: “Gospodin Glavinić, naš ljubezni vodič, napravio je skicu koja se pokušava približiti izvornom izgledu grada, prije posljednjeg razaranja.”²⁷⁵ Yriarte ustanovljuje kako jedan arheolog poput njega posjeduje tu privilegiju da se upusti u moguću rekonstrukciju, iako čak i za njega brojne činjenice ostaju nepoznate. Kasnije je dodao kako mu je Mihovil Glavinić pokazao jasno vidljive ostatke teatra i amfiteatra, koji bi se – otkopani u cijelosti – dali lako restaurirati.²⁷⁶

Njegovi komentari možda su bili usputni, ali su vrlo indikativni. Kao prvo, pokazuju nam kako je Glavinić posjedovao dovoljno crtačkih sposobnosti da prikaže svoju viziju Salone na papiru – barem toliko da zaključimo kako za sekundarnu dokumentaciju muzejskih predmeta nije trebao potraživati pomoć crtača. Kao drugo, razotkrivaju odnos Glavinića kao konzervatora i klasičnog arheologa prema nelagodi susreta s fragmentima antičkog grada. Već je navedeno kako je Conze bio pripadnik kulta antičkih spomenika, a čini se da je učenik Glavinić vjerno kopirao svoj uzor. Jer kada zamislimo čovjeka kako hoda po ostacima Salone s vlastitom vizijom njenih nestalih građevina na papiru i razmišlja o mogućoj restauraciji amfiteatra i teatra, ne možemo drugačije nego zaključiti kako se radi o zanesenjaku koji se nije mogao zadovoljiti samo s fragmentom. Dakle, dok se Glavinić epigrafskim spomenicima bavio na isključivo znanstvenim osnovama (on je osuđivao vidonjskog župnika Ereša što si je dopustio slobodu da prema vlastitu nahodjenju poboljšava natpise), Salonom se bavio intuitivo – isto kao i njegov predak Ivan Josip Pavlović Lučić koji je također zamišljao Salonu cjelovitu.²⁷⁷ Da je tome uistinu tako, pokazat će se u potpoglavlju koje se bavi s restauracijom Dioklecijanova akvedukta – projektu na kojem je Glavinić dobio priliku ostvariti viziju antičkog spomenika u njegovoj cjelovitosti.

²⁷⁴ Isto, str. 156.

²⁷⁵ Isto, str. 158.

²⁷⁶ Isto, str. 161.

²⁷⁷ Marko Špikić, »Dekadencija i ideal: Principi rekonstrukcije antičkih spomenika u Dalmaciji od Adama do Andrića«, u: *Adrias* 18 (2012.), str. 192.

Kada je naposljetku Yriarte došao u “salonitansko predgrađe” Manastirine, precizno je zabilježio kako je za njegova dolaska prošlo točno sedamnaest dana otkako su počela iskapanja, tako da bi posjet trebali moći smjestiti na početak listopada 1874. godine, odnosno 2. X. Ova kronologija se ipak ne slaže sa samim djelom jer je Yriarte naveo kako je u Splitu boravio prvih dana studenoga. Međutim, on je pritom dodao kako je vrućina bila nesnosna, tolika da je njegovu družinu sunce prisiljavalo da dio dana potraže utočište.²⁷⁸ U svakom slučaju, Charles Yriarte je kao svjedok minuciozno prenio prizor s Manastirina gdje je zatekao radove u punom jeku:

“[...] četrdesetak radnika kopa zemlju koju žene iz Solina odnose u košarama na glavi, kao egipatski seljaci koji otkopavaju Gizeh. U odsutnosti direktora radove nadgleda jedan solinski katolički svećenik. Zatekli smo ga na licu mjesta; uskoro nam se pridružuje i liječnik koji je prolazio na konju [...] Arheologu se posrećilo: na dubini od sedam do osam metara ispod razine zemlje, prekriven plodnom crnicom u kojoj su voćke pustile korijenje, pronašao je nekropolu sačuvanu u tlorisu, s kružnim dijelom koji predstavlja ostatke malog hrama gdje su se tijela prala i pripremala. Kamena kada s reljefom užeta koji se proteže uokolo počiva na zemlji, baze dorskih stupova su netaknute dok su sami stupovi slomljeni na visini od oko jedan metar. Sarkofazi razbacani uokolo prilično su brojni i vrlo jednostavnog oblika. Nalazimo se na groblju ranog kršćanstva; većina sarkofaga ima grčke križeve i datum iz četvrtog i petog stoljeća naše ere; svi su okrnjeni na uglovima što izaziva veliko razočaranje: pohodili su ih barbari i sarkofazi nose tragove njihova skrnavljenja. Uglavnom su prazni ili ispunjeni zemljom. [...]

Arheološka iskapanja uvijek su vrlo zanimljiv i uzbudljiv događaj, osobito ako ih vodi čovjek koji dobro poznaje teren na kojem djeluje: on kopa gotovo na sigurno. Prizor je vrlo slikovit i pokušali smo ga reproducirati na našem crtežu. Nakon otvaranja četrnaest sarkofaga koji su svi oskrnavljeni i puni truleži čuje se mukli zvuk pijuka koji upozorava da se ispod nalazi stijena ili kamen. Direktor naređuje da se nastavi oprezno; otkopava se petnaesti sarkofag, netaknut, s pečatima i plombama koje potječu iz 437. godine. Pred očima nam se ukazuje natpis: *Kad su Honorije i Teodozije bili konzuli* [...] S iskrenim uzbuđenjem promatramo kako radnici, klečeći na jednom koljenu, ubacuju polugu između poklopca i sarkofaga. Svi su prestali kopati i promatraju što se zbiva: stoje na humcima, u grupicama, u najrazličitijim pozama, nalik na fine figure s antičkih niskih reljefa; žene iz Salone, s košarama na glavi, pogledom prate grupu u sredini. Poklopac je popustio, neoštećen je; oprezno ga spuštaju na zemlju. No kiše od prethodnih dana prodrle su u grob koji je do vrha ispunjen vodom; donose zdjelice kojima ga prazne i uskoro se pomaljaju obrisi kostura i krhotine zemljanih posuda. Nije nađeno nikakvo neočekivano blago; liječnik nam potanko izlaže svoje zaključke o spolu, godinama i konstituciji skeleta; profesor anatomije splitskog liceja [...] iznosi molbu da se kostur pokloni njegovoj školi. Profesor Glavinčić prepisuje natpis, no nalazi da je nejasan i da su samo dva čovjeka na svijetu sposobna protumačiti te znakove: Mommsen i Léon Regnier [Renier, op. a.] iz Francuskog instituta.”²⁷⁹

²⁷⁸ Charles Yriarte, *Istra i Dalmacija...*, 1999., str. 154.

²⁷⁹ Isto, str. 158-160.

Slika 20. Charles Yriarte i Louis Morel-Retz Stop, Mihovil Glavinich istražuje Manastirine, drvorez, 1883.

Dakle, Yriarte je na licu mjesta napravio crtež, a po njemu je francuski slikar, karikaturist i graver Louis Morel-Retz (1825. – 1899.), poznatiji pod pseudonimom Stop (potpis u donjem desnom kutu), kasnije izradio drvorez.²⁸⁰ Reprodukcijska koja se ovdje donosi (sl. 20) potječe iz talijanskog izdanja knjige iz 1883. godine u Milanu, s romantičkom legendom ispod *Salona: scavi fatti dal professore Glavinich per ritrovare la città antica* (Salona: iskapanje pod vodstvom profesora Glavinicha u potrazi za antičkim gradom). U središtu prizora nalaze se radnici koji polugom otvaraju dotad neoskvrnjeni sarkofag u nazočnosti Mihovila Glavinicha, neimenovanog liječnika i gimnazijskog profesora anatomije. Glavinicha prepoznajemo kao figuru koja je svoj lijevi dlan položila na poklopac sarkofaga. U pozadini grupa muškaraca i žena u narodnoj nošnji budno promatra sam čin otvaranja sarkofaga. Po Glavinichovu konzervatorskom izvještaju znamo da je on svjesno od čina otvaranja napravio predstavu za javnost – prosudio je kako se radi o važnom nalazu te je stoga odložio otvaranje sarkofaga za jedan dan kako bi se okupile ugledne osobe (uključuje i Yriarteovu grupu) i proširio interes za spomenike.²⁸¹

²⁸⁰ Arsen Duplančić, *Solinska narodna nošnja na starim grafikama i crtežima*, Split/Solin: Etnografski muzej/Zvonimir, 2009., str. 5.

²⁸¹ Stanko Piplović, »Arheološki radovi u Saloni...«, 2013., str. 146.

Radi se o doista kreativnom pristupu za ono vrijeme – očito je kako je Glavinić ozbiljno shvatio svoju zadaću da kao konzervator Središnjeg povjerenstva djeluje s ciljem senzibiliziranja i podučavanja dalmatinske javnosti o važnosti kulturne baštine, ali i da kao arheolog popularizira bavljenje tom disciplinom. Iz ove perspektive čini se prikladna ocjena Miroslava Bertoše o tome kako je slika antičke Salone s “učenicima prof. Glavinićem” simbolična jer je tu hrvatski seljak-Morlak prikazan “[...] u *tranziciji* od pučke prema učenoj kulturi. I ne radi se pri tom o drugom doli o narodnome preporodu”.²⁸² Okupljeno mnoštvo u tom trenutku možda ne može sve do u tančine dokučiti, ali ono naslućuje značaj događaja te zato s interesom sve promatra. Napomenimo ovdje kako je Glavinić poslije Mommsenu zaista poslao otisak natpisa sa sarkofaga (zajedno s drugim natpisima), a ovaj ga je razriješio i 1875. godine objavio u časopisu *Ephemeris grafica*.²⁸³ Tom je prigodom Mommsen iznio kako je najveći broj natpisa koje je tih godina dodao – a pronađeni su u Dalmaciji – zasluga suradnje s Glavinićem. Istaknuo je pritom kako su mnogi natpisi iz te pokrajine sačuvani od uništenja zahvaljujući njegovoj marljivosti i prijateljstvu, uz ocjenu kako se radi o vrlo susretljivom čovjeku. Druga osoba koju je Glavinić naveo kao jedino sposobnu da protumači natpis bio je Léon Renier (1809. – 1885.), bibliotekar *Sorbonne* i autor prve zbirke rimskih natpisa iz Alžira.²⁸⁴

Da je ipak postojala nepremostiva barijera kod lokalnog stanovništva u razumijevanju točnog opisa posla kojim se Glavinić bavio, ali i izvjesna distanca njega samog kao pripadnika jedne druge društvene skupine, vidljivo je u sljedećem prizoru u knjizi:

“U Solinu smo bili svjedoci kratke zgrade koju smo ovjekovječili crtežom; prizor koji se odvijao svakoga dana u drugom obliku. Dok smo se odmarali kraj kolibe u koju su uzidani antički natpisi mlada djevojka iz Solina, gotovo dijete, odjevena u narodnu nošnju, donijela je profesoru Glaviniću nekakav natpis koji je našla u polju. Te ljude koji svaki dan razgrću ovu povijesnu zemlju profesor je naučio da sačuvaju svaki fragment a zauzvrat bi im, kad bi mu štogod donijeli, dao malu novčanu nagradu. Pružajući ruku da uzme novac djevojka je zbunjeno zastala; uskoro se dovoljno osmjelila i upitala ne govori li natpis da je na mjestu gdje ga je pronašla zakopano blago. Smijali smo se njezinoj prostodušnosti no zaključili smo da je dobro seljake ostaviti u uvjerenju da se iza svakog natpisa može skrivati blago: to je najsigurniji način da ih spriječimo da ih ne unište. Ima li, uostalom, većeg blaga od onog koji povijesnoj znanosti otkriva postojanje naroda koji je u tim krajevima do tada bio nepoznat, čija prisutnost odjednom otkriva nekoliko linija uklesanih u mramornu ploču prije dvije tisuće godina?”

²⁸² Miroslav Bertoša: »Jadransko priobalje...«, 1999., str. 7 – 8.

²⁸³ Arsen Duplančić, »Pokretanje časopisa *Bullettino*...«, 2008., str. 14-15.

²⁸⁴ Neki su autori smatrali kako nam nije poznata druga osoba, no radilo se o tipfeleru. U izvorniku je naime stajalo Léon Regnier. Usp. Noel Duval, Emilio Marin, *Salona III...*, 2000., str. 20. i Arsen Duplančić, »Pokretanje časopisa *Bullettino*...«, 2008., str. 14.

Mihovil Glavinić je prikazan u sjedećem položaju kako čita natpis s kamenog ulomka (sl. 21). Odjeven je u zapadnjačku odjeću, a na glavi nosi crni šešir polukuglastog oblika, tzv. polucilindar (engl. *bowler hat*). Pognuta do njega nalazi se jedna crkvena osoba s uperenim prstom na natpis – radi se o upravitelju župe Vranjic-Solin.²⁸⁵ Pojedini su autori u toj osobi znali prepoznavati mladog don Franu Bulića,²⁸⁶ ali je iz njegova dnevnika, kao i iznesene kronologije istraživanja, vidljivo kako on tada uopće nije bio prisutan. Na Manastirinama je u tom razdoblju mijenjao Glavinića te za njega obavljao razne zadatke (uključujući i opisivanje natpisa!) solinski župnik – Pavao Diana (1822. – 1891.) iz Makarske.²⁸⁷ Nasuprot Glavinića stoji jedna mlada Solinjanka u narodnoj nošnji.

Ova grafika iz Yriarteove knjige značajna nam je iz više razloga. Prema viđenju Daniela Barica ona je ključna u čitavom djelu jer predstavlja temeljni prikaz (engl. *a fundamental representation*) načina na koji se arheologija razvila u Dalmaciji.²⁸⁸ Čitajući grafiku s desna nalijevo on objašnjava kako seljanka, svećenik i učenjak predstavljaju odvojene sekvence u historiji lokalne apropijacije Antike. Shvaćena u tom smislu djevojka je u ulozi ruralnog stanovništva Dalmacije koje je živjelo među spomenicima, ali iste nije znalo interpretirati. Svećenstvo (kojeg predstavlja Diana) bilo je prvi interpretator u procesu. Ono je posjedovalo dovoljno znanja da ponudi pokoji savjet o spomeniku i posreduje za učenog interpretatora. Mihovil Glavinić utjelovljuje krajnji rezultat procesa – on je školovani domaći arheolog kojemu je dešifriranje poruka antičkih spomenika Dalmacije (i njihovo objavljivanje) životni poziv. Kroz njegove su ruke prolazili razni starinarski predmeti od kojih je one najvrjednije izdvajao za muzej – poput portretne skulpture koju vidimo u prvom planu.

²⁸⁵ Isto, str. 19.

²⁸⁶ Vidi u: Jasna Jeličić-Radonić, Darko Pereža, »Topografija antičke Salone...«, 2010., str. 190.; Frane Bulić, *Moje zgrade...*, 2021., nepaginirano.

²⁸⁷ Stanko Piplović, »Arheološki radovi u Saloni...«, 2013., str. 144.

²⁸⁸ Daniel Baric, »Illyrian Heroes...«, 2011., str. 458–459.

Slika 21. Charles Yriarte i Louis Morel-Retz Stop, Mihovil Glavinić u pratnji Pavla Diane čita natpis koji je pronašla djevojka, drvorez, 1883.

Također, grafika nam omogućava da jasno uvidimo razlike između socijalnih slojeva Dalmacije 1870-ih godina prema načinu odijevanja.²⁸⁹ Božidar Jezernik naglašava kako je uloga Glavinića kao arheologa u ondašnjem društvenom kontekstu dvoznačna. S jedne strane, on je s lokalnim stanovništvom neposredno komunicirao na njihovom slavenskom jeziku pokušavajući potaknuti skrb za baštinu na njima lako razumljiv način – malim novčanim nagradama. S druge strane, on je svojom pojavom i zanimanjem zacijelo bio otklonjen od naše narodne kulture – njegovu struku su u potpunosti umjeli razumjeti isključivo pripadnici “rafiniranih” građanskih slojeva; većinom stranci poput Yriartea. Upravo su mu zato strani posjetitelji otkrića pričinjavali veliku radost.²⁹⁰ Po Glavinićevu vlastitu priznanju znamo da je bio svjestan činjenice da je Hrvat i da po očevu porijeklu pripada istom ruralnom slavenskom zaleđu, ali on je građanski pojedinac za kojeg tranzicija nije u tijeku, ona je već davno završila – ukoliko je ikada bila i započeta. Dovoljno je prizvati u svijest primjedbu o “sirovim” seljanima Makarskog primorja koji su antički kip štivali kao kršćanski ili pak već spomenutu primjedbu iz izvještaja kako su među pukom u “seljačkom kraju ograničene kulture” kružile praznovjerne “pričice” o zlatnim kipovima i basnoslovnom blagu.

Iskapanja su se nastavila, a Yriarte je po odlasku zapisao kako je Glavinić bio “uzbuđen i ispunjen nadom”.²⁹¹ Osjećaj iznimnog uzbuđenja Glavinić je imao priliku ponovno doživjeti već iduće godine. Naime, Charles Yriarte i Richard Francis Burton nisu bili jedini uvaženi gosti koje je sredinom 1870-ih godina Glavinić imao priliku voditi po Splitu i Saloni te upoznati s tekućim radovima i pronalascima. Gost u pitanju pritom nije mogao biti cjenjeniji jer se radilo o samome vladaru austrijske Dalmacije – Franji Josipu I. On je u proljeće, točnije travnju i svibnju 1875. godine poduzeo veliko putovanje po Dalmaciji, slično kao što je to više od pola stoljeća prije njega napravio Franjo I. kada se ujedno i rodila zamisao o utemeljenju muzejske institucije u Splitu. Odlasku u najjužniju pokrajinu Austro-Ugarske Monarhije pridavana je velika politička važnost: o samom tijeku putovanja izvještavale su bečke tiskovine poput *Wiener Zeitung*, pa čak i engleske poput *The Illustrated London News*.²⁹² Dalmatinski puk je s oduševljenjem primio Cara u mjestima i selima koji su bili dio putnog itinerara. Puna reportaža objavljena je već iste godine u knjizi dr. Franza Coglietine pod nazivom *Allerhöchste Reise Seiner kais. und kön. Apostol. Majestät Franz Josef I. Kaiser von Österreich, König von Ungarn* (Preuzvišeno Putovanje Njegova Visočanstva Franje Josipa I. Cara Austrije, Kralja Mađarske, 1875.).

²⁸⁹ Božidar Jezernik, »The Empress with Two Heads«, u: *Traditiones* 41 (2012.), str. 171.

²⁹⁰ Josip Alačević, »Michele Glavinić«, 1898., nepaginirano.

²⁹¹ Charles Yriarte, *Istra i Dalmacija...*, 1999., str. 160.

²⁹² Svein Mønnesland, *Dalmacija očima stranaca...*, 2011., str. 218.

Franjo Josip I. je u Splitu boravio 20. i 21. travnja 1875. godine, odakle se drugi dan u poslijepodnevnim satima uputio upoznati sa stanjem Salone.²⁹³ S obzirom da se radilo o pomno isplaniranom putovanju, sve pripremne radnje za posjet trebale su se obaviti tjednima unaprijed. Iz tog se razloga konzervator Glavinić 8. III. 1875. godine obratio kotarskom poglavaru u Splitu Zanchiju s prijedlozima određenih radova. Glavna motivacija u pozadini je bila uređenje pristupa do pojedinih građevina kako bi se Caru omogućilo što udobnije razgledanje.²⁹⁴ Glavinić je zato predložio popravak puta koji je vodio po antičkom zidu, naročito dio od potoka Kapljuča do amfiteatra koji je te godine bio oštećen vodama. Na istoj liniji trebalo je urediti urušene suhozide. Nužno je bilo otvoriti više prolaza: jedan decentni do mjesta novih istraživanja (tj. Manastirina), drugi od glavne ceste do teatra i treći do mjesta 16 sarkofaga. Također, prema mišljenju Glavinića trebale su se ukloniti gomile nastale uz različite lokalitete poput amfiteatra, krstionice te gradskih vrata *Porta Caesarea* i *Porta Gabiniana*.

U izvjesnom smislu radilo se o intervencijama koje su danas zapravo minimalni standard u baštinskom turizmu. Omogućava se adekvatan pristup baštinskim lokalitetima i oni se “dotjeruju” kako bi dočekali posjetitelje u prezentabilnom izdanju. Treba imati na umu i to da je Salona u drugoj polovici XIX. stoljeća bila poprilično nepregledna i neuređena – na teren se dolazilo slabo prohodnim i uskim putevima, a nije bilo nikakve zaštite od prejakog sunca ili nevremena.²⁹⁵ Nadalje, prema navedenim radovima uočljiva je Glavinićeva zamišljena linija kretanja za Cara i njegovu pratnju, kao i to na koja je mjesta htio staviti naglasak. Za izvedbu radova je procijenjen trošak od 600 forinti, a iz dopisa namjesnika Rodića poglavaru Zanchiju saznajemo da je predujam od 300 forinti odobren 29. III. Tri tjedna kasnije austrijski car Franjo Josip I. je pod Glavinićevim vodstvom prošao pješice duž bedema rimskog grada te vidio nove iskopine, gradska vrata, terme, akvedukt, teatar i amfiteatar. Njegov obilazak Salone u pratnji Glavinića bio je poprilično sadržajan – trajao je puna tri sata.²⁹⁶ Sam Glavinić je u glavi imao jedan strateški, nimalo jednostavan zadatak – impresionirati monarha kako bi se opravdao uloženi novac, ali i namaknuo novi za nastavak iskapanja. Očito je kako je on u tome uspio jer je u knjizi Coglietine na mjestu gdje se opisuju Manastirine istaknuto koliko se može izvaditi iz

²⁹³ Stanko Piplović, »Arheološki radovi u Saloni...«, 2013., str. 150.

²⁹⁴ Isto.

²⁹⁵ Neda Anzulović, »Muzejsko sjedište u Solinu - Tusculum«, u: *Arheološki muzej - Split AD 2000*, (ur.) Emilio Marin, Split: Arheološki muzej, 2000., str. 70.

²⁹⁶ Stanko Piplović, »Arheološki radovi u Saloni...«, 2013., str. 151.

“klasičnog tla Salone”, ukoliko se odobri još više financijske podrške.²⁹⁷ To je točno trenutak kada je službena potpora počela redovito pristizati za iskapanja ove nekropole.

Kada je pak boravio u Splitu, car Franjo Josip nije propustio posjetiti Arheološki muzej i na taj način potvrditi kontinuitet interesa habsburških monarha za rimskom prošlošću Dalmacije. Čini se kako je još 1821. godine započeti carski projekt razvoja znanstvene arheologije u Splitu stopio viziju slavnog Rima i obećavajuće budućnosti za lokalni puk pod okriljem Austrije. U knjizi je istaknuto kako je velikodušna financijska i intelektualna potpora Franje Josipa i carske Akademije znanosti sačuvala spomenike od vandalizma i nemara stanovništva.²⁹⁸ Sada su uz “njemačku temeljitost” (njem. *deutscher Gründlichkeit*) sabrane i znanstveno organizirane brojne starine grada i čitave okoline te postavljene uz uz “posebnu njegu” (*besonderen Obhut*) mladog konzervatora spomenika prof. Glavinića.²⁹⁹ Glaviniću je također dodijeljen “časni zadatak” (*ehrenvolle Aufgabe*) arheološki obraditi manje poznate i razjašnjene građevine i zbirke. Nadalje, Glaviniću nije pripala samo čast da ga se u pohvalnu kontekstu spomene u reportaži carskog putovanja. Nakon povratka “Njegove Carevske i Apostolske Visosti” objavljen je i popis osoba dobitnika odlikovanja na temelju iskazane odanosti dinastiji, tj. carskoj obitelji i Carstvu, te patriotskih ili karitativnih djela.³⁰⁰ Iz istog saznajemo da je Glavinić bio odlikovan zlatnim križem reda Franje Josipa za zasluge s krunom (njem. *Goldenes Verdienstkreuz mit der Krone*), a odmah do njega na popisu se nalazio i Pavao Diana.³⁰¹ Ovaj orden sa slovima *FJ* unutar centralnog kruga i crvenom mašnicom Franjo Josip I. je utemeljio 1850. godine, a imao je četiri kategorije poredane prema važnosti: srebrni, srebrni s križem, zlatni i zlatni s križem. U prijevodu, Glavinić je od Franje Josipa primio najveće moguće priznanje – Car je jamačno bio zadovoljan vodstvom i rezultatima iskapanjima koji su on i Diana iznjedrili na Manastirinama. Križ mu je dodijeljen Carskom rezolucijom 29. V. 1875. godine, a na odlikovanje je – osim “posebne izvedbe” (tal. *le speciali di lui prestazioni*) tokom carskog putovanja – utjecala i činjenica da je uz iskapanja dio svoje pažnje davao podučavanju mladih.³⁰²

Vodstvo tako važne ličnosti poput austrijskog cara Franje Josipa I. učvrstilo je poziciju Mihovila Glavinića kao najpoželjnijeg pratitelja po splitskim i salonitanskim lokalitetima. O tom govori jedan drugi događaj kojem je – iste te godine kada je Car boravio u Dalmaciji – osobno

²⁹⁷ Daniel Baric, »Illyrian Heroes...«, 2011., str. 454.

²⁹⁸ Isto, str. 455.

²⁹⁹ Isto.

³⁰⁰ Mario Talajić, »Car Franjo Josip I. u dolini Neretve 1875.«, u: *Hrvatski neretvanski zbornik* 5 (2013.), str. 86.

³⁰¹ Isto, str. 88.

³⁰² Josip Alačević, »Michele Glavinić«, 1898., nepaginirano.

svjedočio hrvatski povjesničar, teolog i književnik Kerubin Šegvić (1867. – 1945.) kao dječak. On se može nadovezati na spomenuto Burtonovo kazivanje ispred članova Antropološkog instituta Velike Britanije i Irske kako je Mihovil Glavinić bio omiljen kod njihovih zemljaka. Mjesto događaja ovaj put nije bila stara Salona ili Dioklecijanova palača – radi se o franjevačkoj crkvi i samostanu sv. Ante na Poljudu smještenima u uvali sa sjeverne strane splitskog poluotoka. Tu je Glavinić na razgledanje sakralne umjetnosti doveo skupinu zainteresiranih Engleza – očito politički moćnih i bogatih. Šegvić se prisjetio:

“Godine 1875. ravnatelj spljetskog gimnazija i spljetskog muzeja, kasniji pokrajinski nadzornik, Miho *Glavinić* doveo je u Poljud skup veoma odličnih Engleza, među kojima je bio i sir Vaughan Williams iz Gilforda, nećak Gladstoneov. Ovi su razgledali pozornu crkvu, slike u njoj, onda su se duže zaustavili na ovim dvama koralima. Iza trosatnog pregledanja jedan od tih Engleza izjavi, da bi englezka vlada bila u svako vrieme pripravna kupiti ih i za njih dati onoliko zlata, kolika je njihova težina. Ja sam onda bio gimnazijalčić, ali se sjećam, da je taj ostavio i svoju kartu. Glas o toj ponudi razširi se brzo po Spljetu i od tada počinja neko zanimanje Splječana za to monumentalno djelo. Znam, da je tom prigodom palo u privatnom razgovoru predloga, da se knjige prodadu, jer je za nas Hrvate sve jedno (!!) gdje se one nalaze na kruglji zemaljskoj, a treba nam živa kapitala, a ne mrtva, kakove su te knjige!!”³⁰³

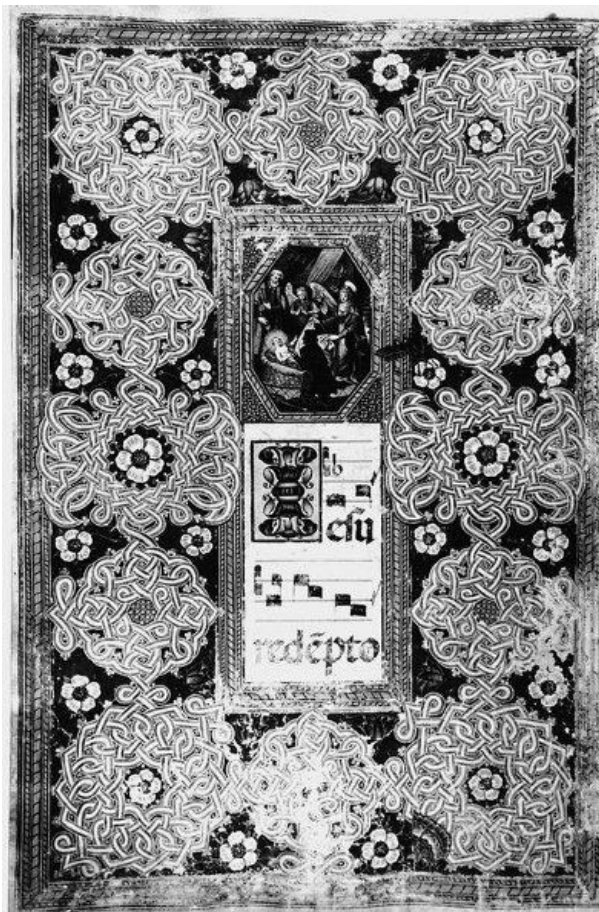
Knjige u pitanju rad su minijaturista i nekadašnjeg svećenika u tom samostanu fra Bone Razmilovića (1626. – 1678.). Na tim dvama psaltirima za svečane prigode u kojima su bili i koralni Razmilović je radio dugo – od 1669. do 1676.³⁰⁴ Bogato su ilustrirani; inicijali i stranice urešeni su motivima raznobojnih vrpca, baroknim kartušama i realističnim prikazima cvijeća i kukaca.³⁰⁵ Šegvić je događaj prepričao s ciljem da ukaže na vrijednost Razmilovićeva rada. Iako je tada bio tek 8-godišnji dječak, isti mu se očito duboko urezao u pamćenje. Nakon pomnog proučavanja Razmilovićevih koralna, Englezi su prepoznali njihovu umjetničku vrijednost i brzo zaključili kako bi engleska vlada bila spremna platiti za njih u izdašnoj količini zlata. Zanimljiv je ovdje Šegvićev navod privatnog razgovora u kojem se doima kako su gosti doista pokušali nagovoriti vodstvo samostana na prodaju kazujući kako im je kao Hrvatima svejedno kada bi se psaltiri čuvali na nekom drugom mjestu i da im svakako treba “živa kapitala, a ne mrtva” – vjerojatno pritom aludirajući na siromaštvo pokrajine. Na svu sreću, psaltiri ipak nisu na kraju završili u rukama britanske gospode i još se uvijek čuvaju u poljudskom samostanu. Postoji

³⁰³ Kerubin Šegvić, »Poljud. Riznica domaće umjetnosti«, u: *Vjesnik Kr. Hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoga zemaljskog arkiva* 16 (1914.), str. 35–36.

³⁰⁴ Isto, str. 34.

³⁰⁵ Razmilović, Bone. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 4. 1. 2023. <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=52044>>.

međutim jedna poteškoća u ovoj priči. Da se upotrijebi metafora iz engleskog jezika, “slon u prostoriji” takvih razgovora je upravo Mihovil Glavinić. Nije li on kao lokalni vodič družbe morao preuzeti ulogu posrednika u razgovorima između potencijalnih kupaca i vlasnika? Kakvo je stajalište zauzeo kao konzervator zadužen također i za zaštitu dalmatinskih pokretnih spomenika?

Slika 22. Bone Razmilović, Iluminacija psaltira, Split, samostan na Poljudu

U pogledu očuvanja umjetničkih predmeta iz novijih razdoblja važna je bila spomenuta reorganizacija Središnjeg povjerenstva iz 1873. godine kada je Mihovil Glavinić ujedno preuzeo obveze i ovlasti konzervatora. Tada je proširena mjerodavnost konzervatora na sve spomenike, a ne isključivo graditeljske.³⁰⁶ Dodatno, zaštita se proširila i na djela novijih povijesno-umjetničkih razdoblja (poput baroka) koji do tada nisu bili doživljavani kao jednakovrijedni starijima. Ocjena je da su stupanjem Glavinića na poziciju konzervatora za splitsko okružje nastupili povoljni dani za brigu oko dalmatinske pokretne baštine.³⁰⁷ Car se na putovanju uvjerio u nepovoljno stanje

³⁰⁶ Ivana Čapeta Rakić, »O propisima i pravnim aspektima zaštite pokretne baštine za vrijeme Druge austrijske uprave u Dalmaciji«, u: Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Splitu 9 (2017.), str. 8.

³⁰⁷ Sandra Šustić, *Djelovanje Cvite Fiskovića na zaštiti i restauraciji povijesnog slikarstva i skulpture na hrvatskoj obali*, doktorski rad, Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2016., str. 12–13.

mnogih pokretnih spomenika u Dalmaciji te se 1876. godine založio da se počne sa sustavnim pregledom i restauracijama slika i skulptura starih majstora. Dakako, u pokrajini je postojao manjak stručnog kadra za takav posao zbog čega je Franjo Josip I. u Dalmaciju poslao ravnatelja Restauratorske akademije Belvedere u Beču Karla Schelleina (1820. – 1888.).³⁰⁸ Schellein je po potrebi transportirao oštećene slike u Beč na restauriranje kod slikara Eduarda Gerischa (1853 – 1913.), a Glavinić je s obojicom surađivao u tom poslu.³⁰⁹ Osim toga, konzervatorska služba pri splitskom muzeju u tom je razdoblju nadzirala restauriranje slika iz katedrale sv. Lovre u Trogiru, o čemu svjedoči pronađeni zapis s poleđine oltarne pale *Sv. Augustin i bl. Augustin Kažotić* Jacopa Palme Mlađeg (1548. – 1628.). Naime, na novoumetnutom platnu dopisana su imena kanonika Vjekoslava Maričića (*Luigi Canonico Marichich*) i samog Glavinića (*Prof. M. Glavinić*).³¹⁰ Zbog sličnosti restauratorskog postupka znamo da je tada intervenirano i na slikama *Marija Magdalena, Polaganje u grob* i *Bogorodica žalosna, Bogorodica radosna, Bog otac i nepoznati donator*; sve nepoznatih autora.³¹¹

Nije nažalost postojao jedinstveni zakon o zaštiti spomenika. Okvir za djelovanje bio je napatuk od 14. IX. 1875. koji se u svojim glavnim crtama temeljio na dokumentu *Djelokrug konzervatora*, ali je tada bio preciziran za konzervatore po odjeljenjima.³¹² Od novih napatuka u paragrafu br. 15 navodilo se konzervatoro zaduženje da spriječi uništavanje i raznošenje nalaza s privatnih posjeda, što se prethodno nije prakticiralo. Glavinić se osobito pridržavao ovog napatka jer je pazio na privatne radnje vlasnika u Manastirinama.³¹³ Poznavajući njegovu angažiranost oko legislativnih pitanja, ne čudi da postoji i njegov primjer djelovanja po napatku – prekršajni proces iz 1879. godine koji je ujedno prvi poznati takav primjer u Dalmaciji iz tog razdoblja.³¹⁴ Glavinić je po dojavi salonitanskog čuvara spomenika Mate Katića Mornara odaslao dopise kotarskom poglavarstvu u Splitu u kojima je prijavio Luku Milišića iz Solina za iskapanja bez licencije i prethodne dozvole njega kao konzervatora. Teren na kojem je Milišić kopao dakle jest bio njegov, ali se nalazio ponad antičkog amfiteatra na mjestu zvanom Male Jezerine. Tom je prilikom oštećen spomenik – izvađeni su kameni blokovi od kojih je nekolicina razbijena, a deset komada prodano za ukupno 12 forinti. Glavinić se pozvao i na svjedočenje jedne osobe. Apelirao je da se na temelju Carske naredbe od 20. travnja 1854. godine odredi da

³⁰⁸ Isto.

³⁰⁹ Isto, str. 461.

³¹⁰ Radoslav Tomić, *Trogirska slikarska baština. Od 15-20 stoljeća*, Zagreb/Split: Matica Hrvatska/Ministarstvo kulture - Konzervatorski odjel Split., str. 34–35.

³¹¹ Isto, str. 52-55.

³¹² Franko Ćorić, *Carsko i kraljevsko...*, 2010., str. 132.

³¹³ Don Frane Bulić, *Po ruševinama...*, 1986., str. 133.

³¹⁴ Ivana Čapeta Rakić, »O propisima...«, 2017., str. 9.

optuženi vrati kamenje na izvorno mjesto te da mu se izreče prikladna presuda.³¹⁵ Optužnica sastavljena na temelju Glavinićeva apela bila je usvojena te je već u rujnu iste godine Milišiću u uredu kotarskog poglavarstva izrečeno upozorenje u vidu zabrane bilo kakvih daljnjih iskapanja uz novčanu kaznu za mogući neposluh od 20 forinti. Nažalost, kamenje se nije moglo vratiti na izvorno mjesto jer je već bilo prevezeno i upotrijebljeno u druge svrhe.³¹⁶ Educiranost Glavinića o ovom legislativnom dokumentu govori nam kako je on morao poznavati i drugi takav, usko vezan uz zaštitu spomenika; Carsku naredbu od 4. rujna 1852. godine.³¹⁷ Ta je naredba pod člankom 12 zabranjivala trgovanje po kućama određenom robom. Od zabranjenih predmeta spominju se, pored ostalog, crkveno posuđe i paramenti, zatim književna i umjetnička djela kao što su knjige, slike, kipovi i dr. Drugim riječima, konzervator Glavinić je nesumnjivo znao da bi prodaja samostanskog blaga poput Razmilovićevih korala (a bez za to prethodnog ovlaštenja Središnjeg povjerenstva) bila ilegalan čin zbog kojeg bi i on sam – da je na bilo koji način bio uključen – mogao prekršajno odgovarati. Da se odlučio djelovati, Mihovil Glavinić je tek mogao savjetovati upravu samostana da se psaltiri ni pod koju cijenu ne smiju prodavati.

Na popis Engleza koji su pratili vodiča Glavinića po spomenicima Splita i Salone treba dodati historiografa Edwarda Augustusa Freemana (1823. – 1892.) i arheologa Arthura Johna Evansa (1851. – 1941.). Prvi se odlučio baš na jesen 1875. godine uputiti u Split da bi ostvario svoj stari san. Želja da prouči antičku arhitekturu grada pod Marjanom mu se javila dok je još bio oksfordski student na Trinity koledžu 1840-ih godina.³¹⁸ Na putovanju po našoj obali tada su mu se pridružili lord Morley i gosp. J. F. F. Horner. To međutim nije bio njegov jedini posjet Splitu jer se ponovno vratio 1877. i 1881. godine. Suputnik na druga dva putovanja bio mu je upravo Evans – prvi put kao prijatelj, a drugi put kao zet jer se u međuvremenu oženio za njegovu kćer Margaret.³¹⁹ Freeman je svoj doživljaj Splita, ali i ostatka Dalmacije, sjeverne Italije, Bosne, Albanije i Grčke s ovih putovanja donio u putopisu iz 1881. godine pod nazivom *Sketches from the Subject and Neighbour Lands of Venice*. Freeman je već tada slovio kao priznati autor velikog djela u osam svezaka *The History of the Norman Conquest of England* (Povijest normanskih osvajanja, 1865–1876.), dok je A. J. Evans bio dopisnik za *Manchester Guardian* koji se primarno bavio južnoslavenskim pitanjima. Evans je Split prvi put posjetio također 1875. godine ali mu je, za razliku od Freemana, to bila tek usputna stanica da posvjedoči

³¹⁵ Isto.

³¹⁶ Stanko Piplović, »Arheološki radovi u Saloni...«, 2013., str. 152.

³¹⁷ Ivana Čapeta Rakić, »O propisima...«, 2017., str. 7.

³¹⁸ Marko Špikić, »Dva engleska putopisca u Splitu i počeci moderne konzervatorske ideje«, u: *Kulturna baština* 38 (2012.), str. 128.

³¹⁹ Isto, str. 129.

događanjima u Bosni i Hercegovini za ustanka protiv vlasti Osmanskog Carstva. O iskustvima s tog putovanja iscrpno je pisao u knjizi *Through Bosnia and the Herzegovina on Foot During the Insurrection, August and September 1875*. (Pješke kroz Bosnu i Hercegovinu tokom ustanka kolovoza i rujna 1875.) objavljenoj godinu dana kasnije. Evansu se pak na tom prvom putu u “Iliriju” pridružio mlađi brat Lewis s kojim je ujedno sve isplanirao. Ono zajedničko Freemanu i Evansu i njihovoj pratnji je to što su se u Splitu 1875. godine susreli i upoznali s Mihovilom Glavinićem, o čemu je ostao zabilježen trag u oba spomenuta djela.

Slika 23. Edward Augustus Freeman, 1886., National Portrait Gallery, London

Marko Špikić je istaknuo kako i E. Freeman i A. Evans pripadaju istoj, postojanoj predaji britanskih putopisaca koja se u drugoj polovici XIX. stoljeća razvila desetljećima nakon objave Adamove knjige o Dioklecijanovoj palači.³²⁰ Prema njemu, riječ je o pravom malom kulturnom fenomenu koji je u svom središtu imao splitsku Palaču kao jedan od najprivlačnijih spomeničkih sklopova Europe. Glavinić je, kao što je već navedeno, poznavao djelo tog škotskog arhitekta, koristeći njegove rekonstrukcije “izvornog stanja” Palače da bi Yriarteu predočio kako je ona nekada mogla izgledati. Zbog toga je bio idealni sugovornik za Freemana. Freeman (sl. 23) je ovako sažeo svoje dojmove o Palači:

³²⁰ Isto, 124-125.

“Pravo je čudo što je toliko toga bilo pošteđeno i što je preživjelo do naših dana. I zapravo smo iznenađeni što je Konstantin izjavio kako je u njegovo vrijeme veliki dio bio uništen. Jer dijelovi koji su bili najimpresivniji [eng. *the stateliest*] još uvijek opstaju. Veliki otvoreni dvor, peristil, sa svojim arkadama postao je javni trg grada; mauzolej na jednoj i hram na drugoj strani očuvani su i stavljeni u kršćanske upotrebe. Kažemo mauzeolej, jer u potpunosti prihvaćamo sugestiju koju je izrekao profesor Glavinich, kustos muzeja u Splitu, da današnji *duomo*, tradicionalno zvan hram Jupitera, nije bio hram, već ustvari mauzolej.”³²¹

Freeman je dakle, za razliku od Yriartea, prihvatio Glavinićevo uvjerenje da je katedrala izvorno bila carev mauzolej i to je doista prijelomni trenutak kada možemo ustvrditi da je nova paradigma arhivirala staru jer se Yriarte samo godinu ranije kolebao između dva dijametralno suprotna tumačenja, odlučivši se naposljetku pristati uz Francesca Lanzu i pristaše hipoteze o krstionici kao mauzoleju. S druge strane, u odlomku je očita i Freemanova fascinacija ostacima – on je Palaču personificirao kao da je riječ o živom organizmu.³²² Glavinićevo vodstvo zbililo se u vrijeme kada su se anticipirale promjene unutar osjetljivog tkiva splitske jezgre, ali i kada su se historijski heterogeni ambijenti već počeli promatrati na nov način u smislu kritike zahvata koji su za svoj cilj imali “oslobađanje” takvih ambijenata od kasnijih slojeva. U raspravama o očuvanju kulturne baštine koje su tada vođene diljem Europe suprotstavljale su se dvije škole mišljenja: na jednoj su strani bili stilski restauratori, sljedbenici Eugène Viollet-le-Duca (1814. – 1879.), a na drugoj zagovornici ideje očuvanja koji su slijedili Johna Ruskina (1819. – 1900.). Tu je prvenstveno zanimljiva uloga Mihovila Glavinića, ne samo lokalnog vodiča i tumača, već i recipijenta ideja koje su preko njega mogle prodrijeti u našu sredinu – slično kao što se to dogodilo u slučaju percepcije zgrade splitske katedrale kada je prihvatio mišljenje “stranaca” Conzea i Hausera. U kojem se taboru ovaj put pronašao konzervator Glavinić? Sam Freeman se nalazio negdje “na pola puta” između ove dvije struje, ali je iskazivao diskriminatorni stav prema određenim slojevima, zalažući se za uklanjanje “omraženih modernizama” i “barbarizama”, zbog čega se u njegovom opisu arhitekture Dioklecijanove palače ona sukobljava sa srednjovjekovnim i novovjekovnim gradom.³²³

Nakon Glavinićeva vodstva iz listopada 1875. godine između ove dvojice uspostavljen je plodonosan kontakt. To nam potvrđuje detalj iz Glavinićeva programa povodom objave prvog

³²¹ Edward Augustus Freeman, *Sketches from the Subject and Neighbour Lands of Venice*, London: Macmillan & co., 1881., str. 147.

³²² Marko Špikić, »Dva engleska putopisca...«, 2012., str. 130.

³²³ Isto, str. 127.

broja *Bullettina* u kojem se pozvao na zaštitu – osim T. Mommsena, R. Eitelbergera, A. Conzea i A. Hausera – također i “poznatog publicista i engleskog historičara” E. Freemana.³²⁴ Freeman se odužio tako što je u više navrata 1878. godine prilagao svoje radove za *Bullettino*; točnije članak u dijelovima *Gl’Imperatori Illirici e la loro patria* (Ilirski carevi i njihova domovina).³²⁵ Glavinić je program potpisao 30. XI. 1877., dakle iste godine kad je Freeman drugi put boravio u Splitu. Dioklecijanova palača je od njegova prethodnog boravka doživjela vidljive promjene – 1876. godine počeli su razni radovi, a obol za njihovu provedbu kao konzervator splitskog okruga dao je Mihovil Glavinić. Ključni projekt za razumijevanje Glavinićeva stajališta i smještanje istog u kontekst ondašnjih teoretskih rasprava je onaj vezan uz Kriptoportik, nekadašnju Carevu šetnicu. To je natkriveni trijemu uz južni zid Palače rastvoren nizom arkada prema moru, a koji je Freemana prilikom posjeta živo podsjetio na Tabularij na rimskom Kapitolu.³²⁶ Za njegova drugog dolaska dio je bio prekriven skelama. Niz otvora naglašen je trima lođama od kojih je ona zapadna tada zaprijetila urušavanjem.³²⁷ Oko te problematike organiziran je sastanak 9. IV. 1876. u uredu Arheološkog muzeja na kojem su nazočili ravnatelj Glavinić, pokrajinski savjetnik Alačević i državni inženjer Inchiostru. Glavni je cilj bio odrediti potrebne radove za zaštitu, demontažu i rekonstrukciju lođe.³²⁸ Inchiostru je bio angažiran za voditelja radova koji su trebali početi dan kasnije. Vlasnik kuće iza stupova lođe kriptoportika planirao je projekt kojim je namjeravao pregraditi postojeću kuću i sagraditi novu. To je nagnalo Glavinića da ispita mogućnost suradnje ne bi li spasio neke važne ostatke lođe. U zajednički iznađenom rješenju vlasnik kuće Savo je podupro obnovu lođe bez da njeni dijelovi budu ugrađeni u zgradu, a Središnje povjerenstvo složilo se s rješenjem. Za Inchiostruov projekt restauracije kao uzorci su služili sačuvani dijelovi istočne lođe i pročelja Vestibula, što nije previše odstupalo od Adamova rješenja.

Mihovil Glavinić je u svom izvješću Središnjem povjerenstvu od 14. IV. 1876. o projektu restauracije zapadne lođe kriptoportika Dioklecijanove palače pisao kako su zadovoljene potrebe vlasnika i uvjeti prezentacije spomenika, što je probudilo kod njega nadu da će se s vremenom na sličan način obnoviti i ostatak Kriptoportika, prepušten tad samovolji vlasnika zgrada.³²⁹ Kako je

³²⁴ Mihovil Glavinić, »Programma pubblicato il Sessagesimo Giorno Natalizio di Teodoro Mommsen«, u: *Bullettino di archeologia e storia dalmata* 1(1) (1878.), str. 4.

³²⁵ Vidi u: Edward Augustus Freeman, »Gl’Imperatori Illirici e la loro patria«, u: *Bullettino di archeologia e storia dalmata* 1(5) (1878.), str. 65-69. Nastavci se donose u narednim brojevima 6, 7, 8, 9 i 10.

³²⁶ Marko Špikić, »Dva engleska putopisca...«, 2012., str. 129.

³²⁷ Stanko Piplović, »Radovi unutar Dioklecijanove palače u Splitu sedamdesetih godina XIX. stoljeća«, u: *Kulturna baština* 39 (2013.), str. 381.

³²⁸ Isto, str. 382.

³²⁹ Isto, str. 389.

to donio Piplović, ovaj je osjetljivi konzervatorski zahvat naveo Glavinića da 1877. godine opširno iznese Središnjem povjerenstvu svoje poglede na to kako bi se trebali odnositi prema starinama. Najvažnija Glavinićeva prosudba je kako spomenike nije dovoljno konzervirati, nego ih valja i restaurirati.³³⁰ Osim toga, u projektu kuće Savo – prema njemu – uvaženo je ono “vrjednije” kako bi se ostvarila ne samo funkcija nego i “umjetnički efekt cjeline”. Iako ovaj projekt, unatoč gorljivom zalaganju Glavinića, nikada nije realiziran (Središnje povjerenstvo je odobrilo samo 300-350 forinta iako je ukupna procjena iznosila 4269 forinti!),³³¹ iz njega možemo iščitati sve ono o čemu je prethodno bilo naznake. Mihovil Glavinić se priklonio stilskom restauriranju i suprostavio ideji konzerviranja. Kao klasični arheolog školovan na tradiciji kulta antičkih spomenika i sljedbenik austrijskih autoriteta poput Conzea i Hausera zamišljao je Kriptoportik, kao i ostatak Dioklecijanove palače, u cjelovitosti njegovog estetskog djelovanja. Stupove zapadne lođe, koja je za njega predstavljala spomenik vrjedniji od kasnije pridodanih gradnji, trebalo je potpuno osloboditi ispred planiranog objekta i vizualno istaknuti u prostoru.

S druge strane, nedostajuće dijelove trebalo je preuzeti iz susjednih građevina kako bi se reproducirala dosljedna kopija (pri čemu su tehnički crteži iz Adamove knjige bili vodilja), što neodoljivo podsjeća na postavku Prospera Mériméa (1803. – 1870.) o integriranju izvornika na temelju analogije s usporedivom, očuvanijom građevinom, kao i na osnovu pisanih izvora. U oprjeci prema tomu i očito svjestan otpora s kojima su se takvi postupci počeli sve češće dočekivati u njegovoj domovini, Freeman je oko 1877. godine puno opreznije od Glavinića pristupao temi restauriranja u Splitu.³³² Ustvrdio je kako valja biti pažljiv kod uklanjanja naknadnih prigradnji jer postoje i druge građevine (poput mletačkih) vrijedne poštovanja, dok bi otvaranje stupova i arkada moglo ugroziti njihovu statiku i ukloniti izvorni kamen. Njegov stav nije bio osuda restauracija bečkih stručnjaka kojima je svjedočio unutar splitskog kasnoantičkog sklopa, već slutnja promjene paradigme o recepciji restauratorskih postupaka. Iste te godine je ojačana skupina Ruskinovih sljedbenika, na čelu s Williamom Morrisom (1834. – 1896.), osnovala *Society for the Protection of Ancient Buildings* (Društvo za zaštitu starih građevina) koje je za glavni cilj zacrtalo borbu protiv “destruktivnih restauracija” historijskih građevina i diskriminiranja određenih epoha.

³³⁰ Isto, str. 382.

³³¹ Isto, str. 383.

³³² Marko Špikić, »Dva engleska putopisca...«, 2012., str. 132.

Glavinić je s Freemanom obišao i Salonu. Freemana je ponajprije zanimala distinkcija između istočnog i zapadnog dijela grada, odnosno starijeg predrimskog i rimskog dijela grada.³³³ On je zapisao da se čini da je istočni dio kao dio koji se proteže više u unutrašnjost, stariji, i da se grad širio prema zapadu. To se na prvi pogled doima jer je u krajnjem sjeverozapadnom kutu amfiteatar jasno ugrađen u zid, na isti način na koji se amfiteatar *Castrense* u Rimu ugradio u Aurelijanov zid. Obrazložio je kako su amfiteatri obično bili bez zidina i da izgleda kao da su oni koji su proširili grad prema zapadu iskoristili amfiteatar kod delineiranja novih fortifikacija – isto kao što je to učinio Aurelijan. Glavinić je Freemana suočio s drugačijim mišljenjem:

“Profesor Glavinić, na kojeg smo se referirali kada smo govorili o Splitu i čije je oštrije zapažanje došlo korisno nakon hvalevrijednih istraživanja dr. Carrare, pokazao je s nepobitnom silom [engl. *unanswerable force*] da vrata Salone imaju dva tornja na istočnoj strani, pokazujući da je ta strana vanjska, i da je prema tome zapadni dio stariji, a istočni nadodani. Ovo je dokaz preko kojeg je bilo teško prijeći.”³³⁴

Slika 24. Sir Arthur John Evans, National Portrait Gallery, London

³³³ Edward Augustus Freeman, *Sketches from the...*, 1881., str. 162.

³³⁴ Isto, str. 163.

Glavinićevo vodstvo arheologa Evansa (sl. 24) iz 1875. godine također je usko vezano uz Salonu. Glavinić je u muzeju Evansu pokazao i tumačio pronađene predmete. To doznajemo iz jedne epizode u njegovu putopisu. Naime, Evans je po povratku iz Bosne početkom rujna boravio u Cavtatu i Konavlima gdje je razmatrao neka pitanja iz antičke prošlosti tog kraja. U oči mu je upalo mnoštvo primjeraka rimskodobnog nakita i jedan zanimljiv običaj kod seljaka:

“Ovdje u okolini otkriveno je mnoštvo drevnih ukrasa i moglo bi se pretpostaviti da je ovo bila rezbarska četvrt starog Epidaura. [...] Značajno je da još vlada navika kod seljaka nastanjenih na položaju negdašnjeg Epidaura da nose drago kamenje s urezanim figurama. Cavtaćani i Konavljani mijenjaju naročito drago kamenje s udubeno-urezanim ukrasima [*intaglio*, op. a.], koje katkada nađu, kod dubrovačkih trgovaca dragocjenostima [...] Ovdje pronađeno gravirano drago kamenje većinom je ahata, karneol, oniks, hematit i nešto malo granata.”³³⁵

Evans međutim primjećuje da Epidaur nije bio usamljen u proizvodnji gema, odnosno, on je vidio ovu pojavu kao zajedničku točku svih njemu poznatih ostataka rimskih gradova u Iliriji, a referirao se pritom na Naronu, Salonu i Enonu. Kao primjer je naveo produkciju Salone u koju se uvjerio preko Mihovila Glavinića: “Iz Salone sakupljena je lijepa zbirka, koja se nalazi u muzeju u Splitu i *Direttore, signor Glavinich*, pokazao mi je jedan primjerak za koji vjeruje da predstavlja nekog ranijeg ilirskog kralja.”³³⁶ Evans je takođeranimalo porijeklo materijala, pa je smatrao logičnim da se u sirovom obliku prikupljao u raznim dolinama iz unutrašnjosti Bosne i Hercegovine (poput okolice današnjeg Nevesinja), a potom u velikim primorskim gradovima gravirao prema “elegantnim nacrtima klasične mitologije”. Kao prilog posljednjoj tvrdnji dodao je mišljenje autoriteta: “Gospodin Glavinić mi je rekao da je uvjeren da je Salona bila sjedište proizvodnje rimskih ukrasa”.³³⁷ Ovdje je u fusnoti Evans uputio na zavjetni natpis iz nekadašnjeg doma Pavlovića-Lučića pronađen u Naroni i prvotno objavljen u već opisanom djelu *Makarski natpisi* I. J. Pavlovića-Lučića (Evans je zabilježio *Monumenta Macarensia* umjesto *Marmora Macarensia*), a s istim ga je očigledno upoznao pranećak Glavinić.³³⁸ Taj je natpis Evansu bio posebno zanimljiv iz rakursa rimskog umjetničkog obrta jer je spomenuto zanimanje roba koji je žrtvenik podigao kao posvetu vrhovnom Jupiteru (CIL 3, 1777).³³⁹

³³⁵ Artur Dž. Evans, *Pješke kroz Bosnu i Hercegovinu tokom ustanka avgusta i septembra 1875.*, Sarajevo: Veselin Masleša, 1973., str. 273.

³³⁶ Isto.

³³⁷ Isto, str. 274.

³³⁸ Spomenik se danas nalazi u Gradskom muzeju Makarska.

³³⁹ Theodor Mommsen, *Corpus inscriptionum...*, 1873., str. 292.

Naime, Maksimu je pridodat atribut kamenorezac (lat. *lapidarius*).³⁴⁰ Evans je pretpostavljao kako je ovaj spomen zanimanja možda dokaz kako su tu uistinu postojale radionice koje su umjetnost proizvodnje gema razvile “[...] do savršenstva u gradovima rimske Ilirije”. Dakako, nije se propustio pritom zapitati nije li se u rimskom razdoblju “gruba” umjetnost kombinirala s “plemenitijom”, misleći pod tim kako se ondašnji kamenoresci nisu specijalizirali samo na klesanje teškog kamena poput mramornih blokova, već istovremeno i na precizniju obradu primjeraka dragog ili poludragog kamenja poput karneola.

Evans je u tom trenu imao samo 25 godina, a fakultet u Oxfordu je završio tek godinu dana ranije. Dakle, puno prije nego što je postao slavan po otkriću minojske kulture na Kreti i palače u Knosu, on je bio u potpunosti zaokupljen otkrivanjem naših krajeva. Jedan od njegovih profesora u Oxfordu bio je upravo Freeman kojemu je pravio društvo na druga dva putovanja 1877. i 1881. godine. Freeman je toliko cijenio njegovo znanje o Dalmaciji da je u svom djelu zapisao da se riječima ne može opisati njegov doprinos, dodavši da bi se, da ga nije upoznao nakon što je počeo pisati knjigu, osjećao gotovo kao uljez u zemlji koju je on učinio svojom.³⁴¹ Arthur Evans je naime nakon zaposlenja za novine *Manchester guardian* 1877. godine nastavio živjeti u Dubrovniku, a od 1878. je tamo boravio zajedno sa svojom bračnom partnericom Margaret Freeman. Iako mu je primarni posao bio izvještavati o političkim prilikama u regiji, on je kao arheolog dio svog vremena posvetio proučavanju antičke prošlosti provincije Dalmacije. Na temelju tih istraživanja mu je objavljeno djelo *Antiquarian Researches in Illyricum* (Antikvarska istraživanja u Iliriku, 1883–1885.). Sam naziv govori kako je i Evans bio pod utjecajem iste one antikvarske tradicije koja je kod Glavinića još za vrijeme dječaćkih dana potakla zanimanje za iščitavanje antičkih spomenika. Naime, u domu Evansovih, slično kao i u domu Pavlovića-Lučića, postojala je zbirka raznih predmeta starine koje je sabirao i proučavao Arthurov otac, također arheolog, John Evans (1823. – 1908.).³⁴² Evans mlađi je zato izrastao u strastvenog kolekcionara koji je prilikom svojih putovanja otkupljivao raznovrsne predmete od lokalnog stanovništva, kao što je to učinio za vrijeme svog boravka u Cavtatu kada je uspio zbaviti mnoštvo antičkih gema. Dapače, katkada se njegova strast pretvarala u financijski problem jer je toliko toga htio ponijeti kući sa sobom da nije mogao plaćati za svu dodatnu prtljagu.³⁴³ Na temelju ovih srodnih interesa, ne bi nas trebao začuditi podatak da je Evans nastavio svoju komunikaciju s Glavinićem i nakon susreta iz 1875. godine. On je Glavinića u

³⁴⁰ Restitucija natpisa: *I(ovi) O(ptimo) M(aximo) s(acrum) / Maximus / lapidari/us ex voto / aram pos(uit)*

³⁴¹ Edward Augustus Freeman, *Sketches from the...*, 1881., predgovor.

³⁴² Ivan Lupić, »Arthur Evans and the Illyrian Parnassus«, u: *Dubrovnik Annals* 25 (2021.), str. 151.

³⁴³ Isto, str. 153.

Antikvarskim istraživanjima navodio na više mjesta, pokazavši dobru upoznatost s terenskim izvidima i iskapanjima koja je on poduzimao u Naroni. S obzirom na to, ona su nam izvrstan, štoviše zanemaren dokumentarni izvor o Glavinićevom radu u Donjoj Neretvi, kao što će se to obrazložiti u potpoglavlju o prvom arheološkom istraživanju u Naroni.

Vezano uz Glavinićeva vodstva simptomatično je kako ga je predstavio austrijski časnik i novinar Amand von Schweiger-Lerchenfeld (1846. – 1910.). Potonji se 1871. godine umirovio iz vojske kako bi se posvetio pisanju i putovanjima, tj. putopisu.³⁴⁴ U Dalmaciji je boravio u dva navrata: 1875. godine kao dopisnik za različite časopise kada je o njoj objavio i prve članke, te između 1880. i 1882. kao afirmirani urednik i novinar. Objedinjeni materijal s tih putovanja izdan mu je u knjizi *Die Adria: Land- und Seefahrten im Bereiche des Adriatischen Meeres* (Jadran: Zemlje i brodarstvo na području Jadranskog mora, 1883.). Neke od ilustracija iz tog djela nadahnute su predlošcima iz Yriarteove *Obale Jadrana*, pa možemo pretpostaviti kako je Schweiger-Lerchenfeld za Glavinića doznao upravo preko tog izvora. U dijelu knjige u kojem govori o historijatu istraživanja Salone, on je iznio kako se pronalasci s iskapanja mogu vidjeti izloženi u prostorijama lokalnog muzeja u Splitu kojeg vodi “profesor dr. Glavinić”.³⁴⁵ Schweiger-Lerchenfeld je istaknuo kako je Mihovil Glavinić “susretljivi cicerone” (njem. *ein liebenswürdiger Cicerone*) svih onih koji žele razgledati brojne predmete iz muzeja, a koji je taj svoj zadatak shvatio vrlo ozbiljno.³⁴⁶

Tko je ustvari *cicerone* [čičero:'ne]? To je talijanski naziv za vodiče koji na zabavan i prijemčiv način upoznaju strane posjetitelje s kulturnim znamenitostima historijskih gradova i baštinskih lokaliteta, često ih prateći po muzejima ili galerijama.³⁴⁷ Pojam međutim nosi sa sobom snažne konotacije antikvarstva. Uvriježeno je shvaćanje kako je nastao u Rimu u prvoj polovini XVIII. stoljeća, gdje su tamošnji stanovnici znali – na pomalo zajedljiv način – uspoređivati pričljive vodiče sa slavnim govornikom Ciceronom. Osobe koje su željele pojašnjavati određena pitanja iz domene rimske historije, arheologije i sl. najčešće su bili talijanski poznavatelji starina, odnosno antikvari. Ukoliko tomu nadodamo neke od Glavinićevih osobnih karakteristika i crta ličnosti koje su prethodno predstavljene u radu kao što su sklonost učenju i poučavanju Cicerona, izražene govorničke vještine i poliglotizam, „društvena

³⁴⁴ Svein Mønnesland, *Dalmacija očima stranaca...*, 2011., str. 248.

³⁴⁵ Amand Schweiger-Lerchenfeld. *Die Adria: Land- und Seefahrten im Bereiche des Adriatischen Meeres*, Wien/Pest/Lepzig: A. Hartleben's Verlag, 1883., str. 269.

³⁴⁶ Isto, str. 270.

³⁴⁷ cicerone. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 3. 1. 2023. <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=11772>>.

duhovitost“ kao i „simpatičnost i vesela ćud“, ovakav se lakonski opis doima sasvim pogodnim. Glavinić je kao *cicerone* uspio stvoriti mnoga inozemna prijateljstva i – ono što je najvažnije – pronijeti priču o našoj kulturnoj baštini. Pisanje stranih istraživača o Saloni ili Splitu nije se započelo ili svršilo s Glavinićem, ali on je – više nego itko u svoje vrijeme – doprinio da se glas o dalmatinskim spomenicima daleko čuje. Kao jednog od glavnih predstavnika lokalne inteligencije, njegovo su mišljenje cijenili i uvažavali Richard F. Burton, Charles Yriarte, Franjo Josip I., Edward A. Freeman, Arthur J. Evans i mnogi drugi. Ironija je sudbine da je slična recepcija sve do danas izostala kod nas, kao što će se to pokazati u nastavku rada.

No, vratimo se zasada na nedovršenu priču o Manastirinama. Nakon careva putovanja, Glavinićeva istraživanja su se oteгла sve do 1876. godine kada je ministar od njega zatražio izvještaj.³⁴⁸ Zbog toga je tadašnji namjesnik Rodić urgirao da se ona konačno dovrše. Glavinić je kao odgovor sastavio detaljan izvještaj i uputio ga ministru 20. VIII. 1876. preko Središnjeg povjerenstva. U njemu je iznio kako tehničke podatke o samim radovima može ustupiti arhitekt Wilhelm Klingenberg, profesor Obrtničke škole u Beču koji je u lipnju te godine boravio u Splitu. Međutim, očigledno je kako je Glavinićev inicijalni zalet s istraživanjima Manastirina do kraja 1870-ih godina progresivno izgubio na snazi. Ministar bogoštovlja i nastave je 1880. godine iznio neugodnu kritiku na njegov račun kako je od 2.000 forinti odobrenih za iskapanja u Saloni 1879. propalo čak 1.760, pritom tražeći da se umjesto njega imenuje neka “savjesnija” osoba.³⁴⁹ Problem je ležao u činjenici što je Glavinić u izvješću od 25. V. 1879. zatražio da se obračun odgodi do oktobra, ali ni tada ga nije dostavio. Tek je pod prijetnjom prekršajnom kaznom odgovorio 4. III. 1880. podastiranjem izvještaja o dotacijama za 1878. godinu i nejasnoj obustavi iskapanja za prethodnu godinu.

Koji je mogao biti razlog slabe angažiranosti Glavinića u tom razdoblju? Alois Hauser je kao referent tada iznio da je on zapravo preopterećen poslom jer je istovremeno vršio dužnost ravnatelja Muzeja i ravnatelja splitske Gimnazije.³⁵⁰ U ranijem potpoglavlju rada koje se bavi s njegovom prosvjetnom karijerom detaljno su opisani postupak i okolnosti izbora Glavinića za ravnatelja Klasične gimnazije u Splitu krajem 1878. godine. Njegove zadatke kao konzervatora usporavalo je i to što je morao obnašati dužnost kotarskog inspektora sve do imenovanja novog, što se dogodilo tek u novembru 1879. godine.³⁵¹ Zbog brojnih obveza su, kako je to prenio

³⁴⁸ Stanko Piplović, »Arheološki radovi u Saloni...«, 2013., str. 146.

³⁴⁹ Franko Ćorić, *Carsko i kraljevsko...*, 2010., 191.

³⁵⁰ Isto.

³⁵¹ Stanko Piplović, »Arheološki radovi u Saloni...«, 2013., str. 145.

Hauser, iskapanja provedena samo u njegovo slobodno vrijeme, dok je komunikacija na relaciji Glavinić – Središnje povjerenstvo svedena samo na nužno. Franko Ćorić je iznio kako Glavinić zato predstavlja dobar primjer preopterećenosti počasnih konzervatora. Indikativan je i Hauserov tadašnji prijedlog da se zbog obveza on zadrži na funkciji konzervatora dok mu se ne pronađe “adekvatna zamjena”.³⁵² Osim što je dobio brojna nova zaduženja kao gimnazijski ravnatelj, Glavinić se posvetio i uredništvu jer je upravo 1878. godine s Alačevićem pokrenuo muzejsko glasilo *Bullettino di archeologia e storia dalmata*. Nadalje, iste te godine odvijali su se radovi na restauraciji Dioklecijanovog akvedukta što je projekt čije je ostvarenje Glavinić inicirao i svim silama agitirao kod Središnjeg povjerenstva i dalmatinskog Namjesništva.

Čini se da su kritike nadležnih na Glavinićev rad urodile plodom, tako da su se iskapanja na Manastirinama ponovno nastavila 1. III. 1880. Glavinić se i ovaj put odmah na početku susreo s problemima. Naime, daljnjim iskapanjima utvrđeno je da se glavni dio nekropole nalazio, ne na istoku kompleksa kao što se prethodno mislilo, već na zapadu.³⁵³ Problem je ležao u činjenici što se baš na tom mjestu odlagao iskopani materijal. Glavinić je zato morao pronaći mjesto na kojem se nisu očekivali nalazi da bi se tu prenio materijal. Kada je nađeno rješenje i ocijenjeno da bi se taj posao mogao obaviti uz mala sredstva, vlasnica se opet počela opirati što je značilo nastavak prema ranijem planu. Ove logističke poteškoće s kojima se Glavinić konstantno susretao jasno pokazuju zašto je uporno zazivao državnu intervenciju, tj. zakon kojim bi se privatnici mogli izvesti iz zemljišta od iznimnog značaja za arheologiju. Vlasnica Gašpić je ubrzo umrla te su se njeni sinovi pokazali razumni i spremniji za suradnju. U prisustvu Glavinićevih suradnika (župnika Diane i čuvara Katića) oni su se složili da se na zemljištu postupi kako je zamišljeno.³⁵⁴ O količini nanesenog materijala govori podatak da se on premještao 24 radna dana, a sudjelovalo je 135 dnevničara i 45 kola s po dva konja.³⁵⁵ Konačno su na očišćenom mjestu na zapadnoj strani 5. IV. započeli iskopi prema planu koji je odredio Hauser.

Odmah su na vidjelo izašli neki nalazi – dva fragmenta granitnih stupova i mramorna korintska kapitela, sarkofazi bez natpisa (već opljačkana) te svjetiljka dekorirana vinovom lozom sa radioničkim žigom i grčkim natpisom.³⁵⁶ S proširenjem iskopa prema zapadu naišlo se i na prostoriju sa sedam sarkofaga od kojih je jedan bio zapečaćen. Njegovu otvaranju 17. V. 1880. nazočio je i Hauser, a otkrivena su dva dobro očuvana kostura muškarca i žene glavama

³⁵² Franko Ćorić, *Carsko i kraljevsko...*, 2010., 191.

³⁵³ Stanko Piplović, »Arheološki radovi u Saloni...«, 2013., str. 148.

³⁵⁴ Isto.

³⁵⁵ Isto.

³⁵⁶ Noel Duval, Emilio Marin, *Salona III...*, 2000., str. 21, 277.

okrenutim prema zapadu. Tom je prilikom napravljena skica kostura nakon čega je isti opet zatvoren.³⁵⁷ Pronašlo se i nekih novih kamenih ulomaka s natpisima za muzej. Glavinić je u svemu redovno izvještavao Središnje povjerenstvo o napretku iskapanja – barunu Helfertu su bila upućena dva detaljna dokumenta na 17. IV. i 29. V.³⁵⁸ Očito je dakle da su očekivanja struke i javnosti bila velika. To potvrđuje i Hauserov članak za javnost objavljen u listu *Wiener Zeitung* kada se krenulo s iskapanjem temeljne velike trobrodne bazilike 1881. godine.³⁵⁹ Novac utrošen na radove u Saloni od 1877. godine popeo se na ukupno 2089 forinti, od čega je samo dio namijenjen za radove na nekropoli iznosio 1485. S obzirom da je prekoračio iznos, Glavinić je 12. VIII. 1880. zatražio od Namjesništva otvaranje kredita kako bi mu se omogućila dodatna sredstva.

Na popisu radova za koje su bile potrošena sredstava našle su se i dvije zanimljive stavke – rušenje kule kod željezničke stanice i prijevoz tim događajem pronađenih predmeta putem željeznice do Muzeja starina u Splitu. O ovoj je izvanrednoj okolnosti Glavinić pisao u časopisu Središnjeg povjerenstva naslova *Mittheilungen der k.k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale* (Priopćenja C. kr. Središnjeg povjerenstva za proučavanje i održavanje starinskih grañevina).³⁶⁰ To je bila periodička publikacija osmišljena s nakanom da se potakne opća informiranost o spomenicima, kao i senzibiliziraju širi društveni slojevi.³⁶¹ Prema Eitelbergeru javnost je trebala postati “stražarom nad spomenicima”, a časopis mijenjati svijest i razbijati predrasude.³⁶² Glavinićev članak *Aus Salona* (“Iz Salone”) iz 1881. godine direktno se referirao na neke vrijedne pronalaskе za vrijeme radova na željezničkoj pruzi. Naime, 1880. godine prilikom radova otkriven je dio zapadnih gradskih zidina s dvjema četvrtastim kulama. Glavinić je ranije pretpostavljao da će do toga doći, zbog čega se kao konzervator nije usuglasio s projektom kada se on planirao.³⁶³ Njegove molbe tada nisu urodile plodom, a kada su otkrivene kule pripala mu je ponovno nezahvalna uloga nadzora nad rušenjem spomenika. Nakon rušenja prve, ipak se javila slutnja da bi se tim činom moglo iznjediti nove spomenike. U Glavinićevu radu stoji:

³⁵⁷ Isto, str. 485.

³⁵⁸ Stanko Piplović, »Arheološki radovi u Saloni...«, 2013., str. 149

³⁵⁹ Isto.

³⁶⁰ Mihovil Glavinić, »Aus Salona«, u: *Mittheilungen der k. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale* 7 (1881.), str. 24–25.

³⁶¹ Franko Ćorić, *Carsko i kraljevsko...*, 2010., str. 58.

³⁶² Isto, str. 59.

³⁶³ Stanko Piplović, »Arheološki radovi u Saloni...«, 2013., str. 149.

“Nakon rušenja ove kule postalo je očigledno da su blokovi, od kojih je bila sačinjena, imali drugu svrhu, jer je više natpisa izašlo na vidjelo. U nadi da bi se mogli pronaći drugi natpisi ili važni predmeti osim ovih, odlučeno je porušiti ovu kulu – ali tek nakon odobrenja viših razina i kada su se tlocrti i elevacije iste dokumentirali. Rezultat je daleko prevazišao očekivanja jer su na danje svjetlo izašli kolosalni i važni natpisi [...] svi su predmeti pohranjeni u muzej.”³⁶⁴

Slika 25. Ilustracije natpisa iz Glavinićeva članka u *Priopćenjima*, 1881.

Dakle, zajedno s vlastima postignuta je odluka da se i druga kula zapadnih zidina Salone “žrtvuje” prema pretpostavci da bi se time otkrili neki novi natpisi ili važni predmeti. Da su se očekivanja doista obistinila vidljivo je iz niza crteža koje je Glavinić priložio uz tekst – iz kule je izvađeno sveukupno 17 spolija, a po dimenzijama neki od njih doista su poprilični i ukrašeni. Ističu se are Gaja Julija Dolenta (CIL 3, 8745) i Kvinta Servilija Statijana (CIL 3, 8756). Obe su pripadale veteranima i dijele ikonografske sličnosti – na bočnim stranama nalazi se gotovo pa

³⁶⁴ Mihovil Glavinić, »Aus Salona«, 1881., str. 25.

identičan prikaz krilatih erota s vijencima u ruci.³⁶⁵ Međutim, na kraju se ipak nameće pitanje kolika je bila stvarna potreba rušenja te male kule? Bojazan od krađe natpisa uzidanih u nju nije mogao predstavljati argument. Možemo li zato govoriti o pretjeranoj znatiželji znanstvenika, odnosno arheologa? Glavinić se prije odluke posavjetovao s arheolozima Hauserom i Benndorfom, a na nju je utjecalo to što se prema njihovoj prosudbi radilo o građevini bez “neke posebne važnosti”.³⁶⁶ Bilo kako bilo, o njoj danas postoji svjedočanstvo tek u vidu dokumentacije i spomenika izloženih u lapidariju Arheološkog muzeja u Splitu.

Još jedan salonitanski lokalitet usko vezujemo uz Glavinića. Riječ je o tzv. nekropoli 16 sarkofaga. Naime, godine 1871. jedan je vlasnik zemlje sjeverno od perimetralnih zidova grada, neposredno uz suhi potok Kapljuč, slučajno naišao na dubini od 2.5 metra na šesnaest primjeraka ranokršćanskih sarkofaga iz 5-6. stoljeća, poredanih od istoka prema zapadu.³⁶⁷ Svi su zatečeni napunjeni zemljom, bez priloga i probijeni karakterističnom rupom od strane Avara prilikom razorenja grada. Po dekretu ministra iz 1874. godine naloženo je da se od tog vlasnika otkupi dio terena na kojem su se nalazili sarkofazi, s uvjetom da ostanu na prvobitnom mjestu.³⁶⁸ Nesretna je okolnost bila što je baš u to vrijeme preminuo vlasnik bez ostavljene oporuke. Konzervator Glavinić je zato morao čekati na dogovor te familije oko podjele nasljedstva. Nakon podjele je napokon sastavljen ugovor o prodaji zemljišta koji je obuhvaćao i sarkofage. Ministar je u tu svrhu dodijelio bio 400 forinti, a zemljište je kupljeno za samo 80 forinti. Glavinić je zato držao da je ugovor bio izrazito povoljan za državu.³⁶⁹ Naime, prema njegovoj procjeni svaki sarkofag vrijedio je oko 20 forinti jer ih je za tu cijenu otkupljivalo lokalno stanovništvo. Po toj računici samo je ukupna vrijednost sarkofaga iznosila 320 forinta. U ugovoru su međutim bile i određene odredbe. Glavinić je obećao prodavačima da će sarkofazi ostati *in situ*, što je vrijedilo i za druge sarkofage na toj čestici zemljišta – ukoliko bi se pronašli. Osim toga, njima je pripalo pravo na obeštećenje u iznosu od polovice materijalne vrijednosti zlatnih i srebrenih predmeta koji bi se eventualno pronašli na istom mjestu. Sjevernije su 1880. godine, otkrivena još dva sarkofaga s natpisima.³⁷⁰

³⁶⁵ Ivan Matijević, »O salonitanskim natpisima konzularnih beneficijarija iz legije Desete gemine (legio X Gemina)«, u: *Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku* 105 (2012.), str. 72–73.

³⁶⁶ Stanko Piplović, »Arheološki radovi u Saloni...«, 2013., str. 150.

³⁶⁷ Don Frane Bulić, *Po ruševinama...*, 1986., str. 84–45.

³⁶⁸ Stanko Piplović, »Arheološki radovi u Saloni...«, 2013., str. 145.

³⁶⁹ Isto.

³⁷⁰ Isto.

2.2. Dioklecijanova palača i njegov akvedukt

Uz Kriptoportik, i drugi su dijelovi Dioklecijanove palače doživjeli promjene u periodu dok je Glavinić vršio dužnost konzervatora u Splitu. Najveću pozornost tada je dobio Mauzolej, odnosno stolna crkva sv. Duje. Već duže vrijeme su padali komadi dekorativnih elemenata i tako ugrožavali vjernike. Međutim, pitanja je bilo mnogo – od toga tko bi financirao radove, do toga koliki bi oni bili u svom opsegu. Stvari su se pokrenule 1872. godine kada je dalmatinsko Namjesništvo iznijelo prijedlog o općem i temeljitom uređenju Mauzoleja.³⁷¹ Središnje povjerenstvo je bilo uvjerenja da se obnova graditeljskog spomenika kao što je Mauzolej mora svesti na najnužnije, poštivajući zatečene umjetničke vrijednosti. Ono je zatražilo Glavinićevu suradnju poradi izbora sposobnog inženjera kao voditelja radova, te je 1873. godine oformilo mješovito povjerenstvo na kojem se trebalo saslušati mišljenje Glavinića i izabrati tehničara.³⁷² Trebalo je utvrditi i sva oštećenja te predložiti potrebne radove. Prva sjednica održana je 13. V. iste godine i odmah je zaključeno da se Mauzolej nalazi u teškom stanju, ali se nisu predložile zaštitne mjere prije nego što je mogao biti izvršen tehnički očevid. Jedna od tema bila je i moguća izolacija Mauzoleja, a jedan od njenih snažnih zagovaratelja bio je i splitski gradonačelnik Antonio Bajamonti (1822. – 1891.). Druga sjednica održala se 4. VII. u Glavinićevom uredu u zgradi Muzeja gdje su usuglašeni potrebni građevinski radovi.

U to vrijeme je u Split zajedno s korvetom „Zriny“ pristigao i trojac profesora Conze, Hauser i Niemann koji su proučili lokalne spomenike i razgovarali o prijedlozima lokalnoga povjerenstva. To je bio zamašnjak početku uređenja dijelova Dioklecijanove palače.³⁷³ Oni su zabilježili da je zgrada Mauzoleja „potpuno zapuštena“ i „ruševna“ i – unatoč tome što se nisu u svemu slagali s prijedlozima komisije – su smatrali da ju je najprvo potrebno „osloboditi“ od svih susjednih, po njihovom mišljenju manje vrijednih građevina. Država je trebala otkupiti i porušiti zgradu na istočnoj kolonadi Peristila u kojoj je bila kavana *Al tempio* (sl 26). Ona je zaklanjala pogled na Mauzolej, a pročelje joj je bilo ugrađeno između tri stupa. Problem je predstavljala i susjedna crkvice sv. Barbare, te se i nju planiralo ukloniti. Na sami Mauzolej naslanjalo se više kasnijih zgrada i privatnih kuća koje su svojim zidovima obuhvaćali antičke stupove periptera. Za njih je također određeno rušenje s ciljem da se otvori pogled na vanjštinu Mauzoleja. Tu se ubrajala i stara sakristija koja je „nagrđivala“ Mauzolej. Ovdje je posebno zanimljiva bila uloga Mihovila Glavinića kao odgovornog konzervatora. Tako je kotarski poglavar zatražio od njega 1. II. 1874. godine mišljenje o svim navedenim prijedlozima. On je

³⁷¹ Stanko Piplović, »Radovi unutar...«, 2013., str. 366–367.

³⁷² Stanko Piplović, *Alois Hauser u Dalmaciji*, Split: Društvo prijatelja kulturne baštine, 2002., str. 19.

³⁷³ Stanko Piplović, »Radovi unutar...«, 2013., str. 369.

odgovorio 14. II. uz odobrenje svega zacrtanog, ali uz neke sitne dopune. Prema Glaviniću, nije trebalo postavljati krov nad peripterom jer ga nije bilo sačuvano dovoljno. Želio je Mauzolej izgledom približiti „izvornom stanju“ na način da se orgulje koje su bile smještene iznad glavnih vrata treba premjestiti u dno kora te da bi se time otvorilo lunetu iznad ulaza.

Slika 26. A. Deroy i C. Laplante, Veduta Peristila iz Yriarteove knjige s porušenom zgradom kavane *Al tempio* i crkvicom sv. Barbare (detalj), drvorez, 1883.

Za izradu projekta i troškovnika restauracije i izolacije Mauzoleja bio je zadužen Hauser. Međutim, trebalo je prije obaviti eksproprijaciju okolnih kuća koje su bile u vlasništvu države, crkvenih ustanova i pojedinaca, što je bio složen postupak. Određene građevine je također trebalo osloboditi od zakupnika koji su ih koristili. Hauser se 1875. godine javio Glaviniću da ustupi Središnjem povjerenstvu podatke o stanju eksproprijacije.³⁷⁴ Iako su odobrena sredstva od

³⁷⁴ Isto, str. 370.

strane države kasnila što je odugovlačilo sam postupak, koncem 1876. godine započelo se s uređenjem okoliša Mauzoleja.³⁷⁵ Konzervator Glavinić je bio zadužen za nadziranje radova. Odmah su na vidjelo izašla oštećenja dotada skrivenih dijelova istočne kolonade Peristila – dva oslobođena stupa imala su pukotine. S obzirom da je bila ugrožena njihova stabilnost, Glavinić je morao hitno reagirati. Odlučio je prekinuti radove i obavijestiti Beč o problemu. Hauser se uputio 26. X. te godine da bi na licu mjesta prosudio stanje. Zaključio je da se radovi izvode besprijeckorno, ali je trebalo s velikim oprezom nastaviti dalje. Prva je bila uklonjena crkvice sv. Matije koja se nalazila u južnom dijelu temenosa, zatim zgrada kavane *Al tempio*, a nakon njih na red su došle crkvice sv. Barbare i sakristija crkve.³⁷⁶ Dakle, u jugoistočnom kvadrantu Palače došlo je do značajnih promjena urbane strukture. Veliki dio tih radova odrađen je do 1880. godine. Treba još napomenuti da su osim sv. Barbare trebale biti srušene i crkvice sv. Roka i sv. Karla.³⁷⁷ Sve tri je Državni ured 1878. godine ustupio Glaviniću, ali se od njihova uklanjanja naknadno odustalo.

Aloisu Hauseru je dekretom na 27. X. 1878. napokon povjerena vrhovna uprava nad svim tehničkim i umjetničkim radovima koji su se trebali izvesti u zgradi samog Mauzoleja.³⁷⁸ Za pomoćnika je dobio inženjera Antonia Inchiostria koji je zadužen za upravljanje financijama. Međutim, sve je teklo dosta sporo, a stanje katedrale se iz godinu u godinu samo pogoršavalo. Za vrijeme Velikog tjedna iduće godine srušio se komad maltera s vijenca, a 1880. godine tijekom jedne korizmene propovijedi drugi takav komad. To je bilo i više nego dovoljno da katedralna uprava sastavi alarmantan dopis samom ministru, a ovaj je naložio Hauseru da detaljno ispita zgrade i eventualno dogovori obustavu bogoslužja. Hauser je zajedno s kanonikom Devičem i Glavinićem obavio očevid i utvrdio da su loše zakrpljeni dijelovi oko vijenca i dalje prijetili padom s visine. Zaključak je bio da se predloži biskupu da se zatvori crkva, a u međuvremenu bi se pristupilo popravcima unutrašnjosti. Međutim, ova je činjenica donijela izvjesne probleme Glaviniću. Nakon zatvaranja katedrale za vjernike na 25. VI. 1880., puk je počeo negodovati, a javili su se određeni „zlonamjerni podbadači“.³⁷⁹ Naime, gradom su počele kružiti priče kako je sam Glavinić nagovorio Vladu na taj čin, a sve kako bi se katedrala pretvorila u muzej za antičke predmete koji su u to vrijeme u velikim količinama pristizali s ponovno pokrenutih iskapanja na Manastirinama u Saloni. Da Glaviniću uopće nije bilo lako slušati takve optužbe govori to što je

³⁷⁵ Stanko Piplović, *Alois Hauser...*, 2002., str. 20.

³⁷⁶ Stanko Piplović, »Radovi unutar...«, 2013., str. 386.

³⁷⁷ Isto, str. 376.

³⁷⁸ Stanko Piplović, *Alois Hauser...*, 2002., str. 21.

³⁷⁹ Stanko Piplović, »Purifikacija i uređivanje istočnog temenosa Dioklecijanove palače u 19. stoljeću«, u: *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 45, 2019., str. 407.

u svoju obranu napisao prilog u novinama *La chiusura del Duomo* (Zatvaranje katedrale) koji je tiskan kao letak. U njemu je potanko objasnio pravi razlog privremenog zatvaranja sv. Dujma i zašto je došlo do potrebe za tim činom. Također se direktno obratio i predsjedniku Središnjeg povjerenstva, barunu dr. Helfertu, sa zamolbom da se barem uklone opasni dijelovi i postave skele za njihovo podupiranje – u slučaju da ne bude dostajalo financija za izvođenje. Kasnije je – nakon što su radovi započeli – predložio Hauseru da dozvoli da se na Sudamju, tradicionalnu feštu svetog Dujme, otvori crkva za sve građane Splita.³⁸⁰ Očito je u ovom slučaju da je katedrala zatvorena prvenstveno zbog opasnosti po vjernike, ali zanimljivo je primijetiti kako je Glavinić desetak godina kasnije u Ninu došao na sličnu ideju – da se nakon obnove crkvice sv. Križa nju iskoristi za čuvanje spomenika. U svakom slučaju, Glavinićeva molba je uvažena pa se zgrada katedrale njegovom zaslugom otvarala barem za proslave *ffere* svetoga Dujme. Nadalje, na samom početku radova bilo je i nekih nerazmjera u obračunima. Krajem kolovoza 1880. godine u Split je poslan od strane Namjesništva inženjer Ferdinand Mayer radi kontrole, te je ustvrdio da su troškovi pretjerani.³⁸¹ Inchiostri koji je vodio evidenciju je tada bio teško bolestan. Zbog toga su se Alačević i Glavinić telegramom javili Hauseru u Beč s argumentom da je kontrola izvršena bez potrebnih podataka i da kao takva može dovesti do pogrešnih zaključaka koji bi ujedno štetili ugledu dobavljača. Zaključak Ministarstva na kraju je bio da je poslovanje bilo uredno.³⁸² Radovi na katedrali su završeni 1885. godine kada je ona svečano otvorena, ali Glavinić se tada već nalazio u Zadru.

Za kraj izlaganja o konzervatorskom djelovanju Glavinića unutar Dioklecijanove palače, navedimo još jedan primjer slučaja s kojim se susreo na terenu. S istim bi se dale povući mnoge paralele u smislu načina kako se dan danas privatni vlasnici odnose prema dragocjenim ostacima antičke arhitekture. Naime, Glavinić je u izvidu Palače opazio da se obavljaju neke preinake u jednom dućanu koji se nalazio ispred zapadnih vrata.³⁸³ S obzirom da se radilo o kući u kojoj su bili sačuvani ostaci antičke oktogonalne kule, uputio se sa šefom gradskih redara kako bi provjerio o kakvim je radovima riječ, te zatražio nacrt. Iz nacrtu je shvatio da je vlasniku odobreno da jedan prozor pretvori u vrata. Konzervator Glavinić je zidaru kojeg je zatekao na licu mjesta dao jasne upute da ni u kom slučaju ne smije dirati stari zid. Ukazao mu je da je riječ o važnom spomeniku i da u njega ne smije uglaviti niti šarke od vrata. Taj je zidar saslušao Glavinića i rekao mu kako neće nikako oštetiti taj zid. Glavinić se zaputio od njega smiren,

³⁸⁰ Isto, str. 408.

³⁸¹ Stanko Piplović, *Alois Hauser...*, 2002., str. 23.

³⁸² Stanko Piplović, »Purifikacija i uređivanje...«, 2019., str. 408.

³⁸³ Stanko Piplović, »Radovi unutar...«, 2013., str. 384.

preporučivši šefu policije da pripazi na odvijanje radova. Sljedeće jutro redar je poručio Glaviniću kako se čitavu noć radilo u dućanu te je zbog toga posumnjao da je urađen prekršaj. Glavinić se tako ponovno zaputio na gradilište i tu vidio da su blokovi iz kule bili odignuti i otučeni. S obzirom da je nanesena šteta građevini, zatražio je da se vlasniku izda visoka kazna, kao i zidaru koji je radove izveo. Ovaj se događaj zbio jednog ljetnog dana daleke 1874. godine, ali ne bismo bili pretjerano začuđeni kada bismo za takav slučaj čuli i danas.

Dioklecijanovu palaču je s izvora rijeke Jadro pitkom vodom opskrbljivao akvedukt. On je gradnjom kongenijalan carevoj rezidenciji, a s obzirom da je rađen u kasnoantičko vrijeme – točnije krajem 3. stoljeća – pripada najmlađim akveduktima u Carstvu uopće.³⁸⁴ Dug je 9 km, a po procjenama je davao čak oko milijun kubika vode dnevno.³⁸⁵ Kao i svi rimski akvedukti, on koristi prirodni pad da bi voda došla do svojeg odredišta – razlika u visini između početne točke (tj. izvora) i krajnje (tj. Palače) je 33 metra. Njegov kanal prolazi mjestimice udoline na pilonima s lukovima, a mjestimice kao tunel siječe brežuljke. Zasigurno najpoznatiji dio Dioklecijanovog akvedukta predstavlja „Suhi most“ u uvali Dujmovača. U povišenom tonu opisao ga je Glavinić: „Ovaj segment zbog svoje impresivnosti privlači one koji mu se dive iz blizine, i s romantičnom okolinom gradi očaravajući krajolik.“³⁸⁶ Iako je kao utilitarni objekt prestao raditi u VII. stoljeću s provalama Gota, ostao je u splitskom krajoliku prisutan kao slikovita ruševina (sl. 27) koja je privlačila pisce i antikvare. Nakon prestanka rada akvedukta, stanovnici splitskog područja morali su se opskrbljavati vodom na alternativne načine; korištenjem kišnice iz cisterni ili vode iz bunara. Međutim, u Splitu je često znalo tokom ljeta doći do nestašice pitke vode koja se čak i skupo naplaćivala, tako da je s vremenom došlo do ideje da se obnovi Dioklecijanov vodovod.³⁸⁷ O toj je ideji razmišljao krug Francesca Carrare, a istraživanju se prepustio konzervator Vicko Andrić. Godine 1845. Dalmatinskoj vladi su tako podastrta četiri projekta za izgradnju vodovoda u Splitu, a onaj Andrićev je planirao rehabilitirati upravo ovo monumentalno zdanje iz kasne antike. Iako je ocijenjen najkvalitetnijim, nije se na njemu nastavilo raditi. Više je puta Andrić obilazio teren, vršio iskapanja i arhitektonska snimanja ostataka, a u konačnici je čak otišao proučavati vodovode u Italiju. Međutim, gospodarske prilike nisu bile naklonjene izvedbi tako složenog projekta.³⁸⁸

³⁸⁴ Joško Belamarić, *Dioklecijanov akvedukt*, Split: Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, Konzervatorski odjel Split, 1999., str. 9.

³⁸⁵ Isto, str. 11.

³⁸⁶ Isto, str. 118.

³⁸⁷ Isto, str. 12.

³⁸⁸ Isto, str. 14.

Slika 27. Carl Mohr von Ehrenfeld, Dioklecijanov akvedukt, akvarel, 1846.

Prilika da se Dioklecijanov akvedukt (ponovno) upotrijebi za snabdijevanje stanovništva grada Splita i njegove okolice vodom ukazala se zapravo sasvim neočekivano, a bila je povezana s industrijskim napretkom regije za vrijeme austrijske uprave. Naime, 1. V. 1874. godine izglasan je zakon o gradnji već spomenute željeznice Split-Siverić. U tu priču konzervator Glavinić je bio uključen, kao što je to već navedeno, zbog eventualnih pronalazaka antičkih ostataka u Saloni. Dakako, pokretanje parnih kotlova željeznice iziskuje znatne količine vode te su se zbog toga uz njenu trasu planirali kopati bunari. Glavinić je zato u svom dopisu Središnjem povjerenstvu od 16. IV. 1876. izrazio svoje nezadovoljstvo tim razmišljanjem – to nije podeseo zbog infiltracije slane vode na koju bi se sa velikom vjerojatnošću naletilo, a same cisterne bi ovisile o vremenskim (ne)prilikama jer u Dalmaciji često zna vladati suša.³⁸⁹ Jedina preostala mogućnost bila je dakle izgradnja vodovoda i Glavinić je predložio restauraciju Dioklecijanovog akvedukta. Tu su se sukobile dvije struje razmišljanja i razvila se žučna rasprava. S jedne strane nalazila se uprava Željeznice koja je napravila projekt za postavljanje vodovoda od lijevanog željeza, većinom za potrebe željeznice, dok su se s druge strane nalazili Glavinić i gradonačelnik Ante Bajamonti, obojica zagovornici restauracije rimskog akvedukta koji su na umu imali interes splitskog puka i samog grada. U izvjesnom smislu radilo se i o sukobu između modernista i antimodernista, kao što je to primijetio Belamarić. Glavinić je u svom dopisu tražio od Ministra trgovine da što prije propiše inženjerima željezničke stanice da „[...] razrade projekt kompletne restauracije [tal. *restaurazione completa*] antičkog akvedukta, zaustavljajući nedostojnu u vremenu i napretku civilizacije ideju o konduktoru od lijevanog željeza, koji bi u usporedbi s monumentalnim ruševinama rimskog rada bio uvreda austrijskoj vlasti [...]“.³⁹⁰

³⁸⁹ Isto, str. 15.

³⁹⁰ Isto, str. 121-122.

Glavinić se, dakle, svim sredstvima obrušio na vodstvo željeznice i njene inženjere, ali je imao dovoljno političkog takta da slučaj predstavi kao uvredu onima kojima se obraća. Iz samog dopisa je razvidno kako inženjeri željeznice njegovu ideju o ponovnom stavljanju u funkciju Dioklecijanovog akvedukta uopće nisu smatrali provedivom. On je, naime, bio uvjeren i znao kako „[...] restitucija [tal. *restituzione*] u iskoristivo stanje takvog spomenika mora biti moguće, te da teško griješe protiv svog uma svi koji, bez znanja činjenica, podržavaju suprotno“.³⁹¹ S druge strane, on je naveo kako općina prihvaća tu ideju i sudjeluje u troškovima. Obećanje mu je bio dao sam gradonačelnik. Da je tome uistinu bilo tako potvrdilo se kada je Bajamonti 20. III. 1877. godine pred općinskom upravom iznio da je spreman na osobni rizik voditi gradnju akvedukta u iznosu od čak 300.000 forinti, a što je bilo znatno niže od ponuda drugih poduzetnika. Spomenimo ovdje i ono očevidno – bez obzira na pozivanje na korist koju bi svi građani Splita imali od ovog projekta, Glavinić je ovdje bio i u ulozi restauratora koji vidi priliku da se jednom antičkom spomeniku vrati cjelovitost. On tako govori u dopisu o „veličanstvenim arkadama“ (tal. *maestose arcade*), kao i „grandioznim ostacima“ (*grandiosi avansi*) rimskog spomenika. Glavinić se nedugo nakon toga, 6. VI. 1877. godine, javio i samom namjesniku Dalmacije, barunu Rodiću.³⁹² Poslao mu je iscrpnu peticiju s opisom akvedukta i odgovorom koji je dobio od strane Središnjeg povjerenstva na svoj prijedlog. Naime, ono ga je izvijestilo da razumije dobrobit koju bi restauracija akvedukta donijela Splitu, ali ne može preuzeti inicijativu po tom pitanju jer nema vezu s vodoopskrbom grada Splita, te bi u tom slučaju sama restauracija spomenika bila sporedna stvar. Zato mu je savjetovano da se poduzmu koraci s nadležnim vlastima. Nadalje, saznajemo da Ministarstvo u tom trenutku još nije donijelo definitivnu odluku vezano za projekt vodovoda uz upotrebu željeznih cijevi, ali Glavinić je otkrio da su blizu njenog donošenja. Prenio je kako je gradonačelnik vlastitim sredstvima napravio iskapanja dijela trase akvedukta. Na kraju je poručio Rodiću da iskoristi svoju utjecaj kako bi restauracija spomenika postala gotov čin, kazavši kako ona „[...] nije samo u interesu grada - vojske - bolnica - nego i u interesu znanosti i umjetnosti, kao i u interesu istog austrijskog Genija koji se ne smije pokazati manjim od rimskog Genija [*Genio Romano*], također kako bi se umanjilo uvjerenje suvremenika i našeg potomstva da isti nikad nije imao mogućnosti i sredstava u svojim rukama.“³⁹³

Anti-modernisti Glavinić i Bajamonti su izašli kao pobjednici u ovom slučaju, iako se ta pobjeda za samog Bajamontija naposljetku ispostavila pirovom. Njegovi su se politički protivnici, tj. Narodna stranka, okomili na projekt zbog nesređenih i nemarno vođenih financija.

³⁹¹ Isto.

³⁹² Isto, str. 113-120.

³⁹³ Isto, str. 120.

Nakon gubitka vlasti Bajamonti je odbijao da Općinu uvede u posjed vodovoda, čak ju je i tužio.³⁹⁴ Bitno za ovaj rad jest da je restauracija antičkog akvedukta započela 1877. godine, a završila se 1879. godine. Međutim, voda tada još nije bila potekla jer se čekao rezervoar. Taj veliki događaj za Split i Splitskane dogodio se na 14. III. 1880. Tom prilikom je konzervator Glavinić uputio telegram predsjedniku Središnjeg povjerenstva dr. Helfertu (sl. 28). Napisao je: „Rimski akveduk kojeg je rekonstruirao [tal. *ricostruito*] gradonačelnik Bajamonti državnim i općinskim novcem, danas je u 10 sati, pod pokroviteljstvom N. V. Franje Josipa, pustio vodu sa izvora Jadra u novi rezervoar.“ Helfert je poslao najljepše čestitke splitskoj općini i čestitao Bajamontiju na uspješnom pothvatu.

N.º 5
Eccellenza Barone Helfert
Vienna

Acquedotto romano, ricostruito Podestà Bajamonti con
denari Stato e Comune, oggi ore 10, sotto auspicii S. M.
Francesco Giuseppe, ricondusse acqua dalla sorgente Jadro
nel nuovo serbatoio.

14/3 80
Glavinić

Classe del telegramma. Razred brzojavke.	Telegramma Nr. _____ Brzojavka Br. _____ a - cò _____ direttore glavinić sp.	Aggiunte uffelose. Službeni pridodatei.
Numero de l' _____ telegramma ad _____ no. di _____ il _____ ore _____ u _____	Da _____ In _____ Parole _____ Cifre _____ Riferi _____ Cifre _____	Consegnato li _____ 18 _____ Predato dne _____ alle _____ ore _____ minuti _____ u _____ anti _____ e _____ poste.
sp wien 2451 25 15 2/30 - s		
heute telegram erhalten dank der centralcommisszion an gemeinde spalato und podestà bajamonti beste gluckswuensche zum gelungenen und erfolgverheissen den unternahmen .: helfert		

Slika 28. Telegram direktora Glavinića upućen Helfertu, predsjedniku Središnjeg povjerenstva

³⁹⁴ Isto, str. 15.

2.3. Narona – prva poduzeta arheološka istraživanja

Colonia Iulia Narona bila je jedan od najvažnijih gradova rimske provincije Dalmacije, a razvila se na padini brežuljka u delti rijeke Naron (današnja Neretva), na mjestu nekadašnjeg grčkog trgovišta (*emporium*). Sve do dolaska Glavinića na mjesto ravnatelja Muzeja starina u Splitu, ona nije bila u fokusu interesa te institucije. Njegov prethodnik Francesco Lanza iskazao je volju za proučavanjem Narone još dok je radio kao kotarski liječnik u Opuzenu u razdoblju između 1839. i 1840. godine. Nedugo nakon toga izašla je *Saggio storico statistico-medico sopra l'antica città di Narona e lo stato presente del suo territorio* (Povijesno-statističko-medicinski ogled o antičkom gradu Naroni i današnjem stanju u njegovu području, 1842.), knjiga u kojoj je – pored ostalog – pisao o procvatu i padu tog antičkog grada, kao i neobjavljenim natpisima koje je na terenu zatekao. Međutim, dok je bio na čelu splitskog Muzeja nije ostao zabilježen njegov pokušaj arheoloških iskapanja. Događaj iz srpnja 1877. godine kada je Mihovil Glavinić došao u malo selo Vid na desnoj obali Neretve sa zadatkom da prione iskopavanjima bilježimo zato kao najranije poduzeto arheološko istraživanje Narone.³⁹⁵ Glavinić je dakle započeo dugotrajan i kontinuiran proces bavljenja kustosa i ravnatelja Arheološkog muzeja u Splitu tim značajnim lokalitetom. Glavinićev interes nije se pojavio niotkuda – možemo ga pratiti godinama unazad. Za početak valja imati na umu njegovu obiteljsku pozadinu predstavljenu u prvom poglavlju rada. Preci su mu po majčinoj liniji bili Pavlovići-Lučići – prastric mu je bio poznati makarski kanonik i epigrafičar Ivan Josip Pavlović-Lučić koji je proučio i objavio natpise sa spomenika dopremljene iz Narone i uzidane u njihov dom u Makarskoj.³⁹⁶ Glavinić je pokazao upoznatost s njegovim radovima, kao i porijeklom tih spomenika, pozivajući se na “povjerljive informacije” i pisane izvore obitelji. S druge strane, uz Donjoneretvanski kraj vezalo ga je i očevo porijeklo – prerano preminuli otac Vide odrastao je na Vidonjama u Zažablju s lijeve obale Neretve, gdje je nakon njegova odlaska u Makarsku nastavio živjeti dio rodbine.

Donju Neretvu Glavinić je kao novopečeni konzervator posjetio na jesen 1873. godine. Njegova prvotna namjera bila je krenuti od Splita prema Naroni kroz unutrašnjost s početkom rujna, ali s obzirom da je putovanje bilo moguće ostvariti tek u prvoj polovici listopada, kada su se uslijed jesenskih kiša očekivala plavljenja terena duž te trase, odluka je promijenjena i krenulo

³⁹⁵ Hrvoje Manenica: »Predgovor«, u: *Katalog stalnog postava*, (ur.) Hrvoje Manenica, Toni Glučina, Metković/Vid: Arheološki muzej Narona, 2016., str. 5.

³⁹⁶ Dječak Mihovil Glavinić ipak nije odrastao u kući Pavlovića-Lučića, kako se to tvrdilo u nedavnoj izložbi “Prvo arheološko istraživanje u Naroni – Vidu (1877. –2022.)“ Arheološkog muzeja Narona (28. I. 2022. – 28. II. 2022.). Tu tvrdnju poriču arhivski izvori (i kazivanje) prikazani u uvodnom potpoglavlju “Glavinići i Pavlovići-Lučići”. Naime, Vido Glavinić je prilikom ženidbe za Jelu Pavlović-Lučić bio nastanjen u kući br. 117, a ona u kući br. 174. Kasnije, kod upisa Mihovila u Matičnu knjigu rođenih majka Jela Glavinić je navedena da stanuje u kući br. 117.

se put mora. O tome saznajemo u uvodu izvještaja *Aus einem Reiseberichte des k. k. Conservator Mich. Glavinich* (Iz putopisa c. kr. konzervatora Mih. Glavinića), objavljenom u *Priopćenjima Središnjeg povjerenstva* 1878. godine.³⁹⁷ Glavinić je ovaj tekst u skraćenom obliku i s fokusom samo na svoj zavičaj – Makarsko primorje – objavio u dva dijela u *Bullettinu*, ali je tu napisao da je putovanje poduzeto nešto kasnije, tj. 1874. godine.³⁹⁸ U svakom slučaju, prije negoli je pristigao morskim putem do ušća rijeke Neretve, on se zaustavio u rodnoj Makarskoj i naseljima duž Makarskog primorja (Brela, Bast, Tučepi, Živogošće, Zaostrog, Gradac, Baćina), te o njima naveo pojedine antičke podatke i nalaze. Marinko Tomasović je istaknuo kako je taj njegov prikaz uvelike zaslužan što su materijalni ostaci iz rimskog razdoblja već zarana bili razlogom predožbe o arheološkom značaju tog područja.³⁹⁹ Objasnio je kako je pristup Glavinića kao školovanog klasičara “trezven”, što je u suprotnosti sa sličnim dotadašnjim osvrtima. On je naime podatke iznosio ujednačeno, bez slobode da vrši selekciju. To znači da se nije trenutno oduševljavao pojedinačnim otkrićima, već je pažnju usmjeravao na sve podatke do kojih je mogao doći unutar svakog od tih naselja. Time je razlučio pojedine nalaze na užem prostoru s obzirom na položaj njihova otkrića, što je za eventualna buduća istraživanja znatno olakšalo prostorno percipiranje.⁴⁰⁰ Isti autor drži da je upućenost u topografiju učinio ovaj sintetski pregled tiskan u prva dva godišta *Bullettina* prvim (značajnijim) arheološkim vodičem za rimsku povijest ovog kraja.⁴⁰¹

Prvo naselje u kojem je Glavinić boravio uzvodno od Neretve bilo je *Fort Opus*, odnosno današnji Opuzen.⁴⁰² Zapisao je da mu je tu kao dar za splitski Muzej poklonjeno 10 matapana (mletačkih groševa) različitih duždeva, a koji su svi pronađeni u Vidu. Pisao je Glavinić kako Opuzen nema starine, ali je puno primjeraka dopremljeno iz Vida i nalaze se na trgu. Uočio je ulomke friza, stupova i tri natpisa, a zabilježio je i odjeveni ženski kip bez glave i torzo rimskog ratnika s oklopom, dakle iste dvije skulpture koje je prije njega vidio John Gardner Wilkinson u posjetu Opuzenu 1844. godine. Međutim, detaljno su nabrojani i još neki fragmenti skulptura, a radilo se o tri torza (jednom manjem), donjim dijelovima muškog kipa u prirodnoj veličini, te naposljetku rukama i nogama jednog kipa u prirodnim veličinama. Nakon Opuzena Glavinić je

³⁹⁷ Mihovil Glavinić, »Aus einem Reiseberichte...«, 1878., str. 91.

³⁹⁸ Vidi u: Mihovil Glavinić, »Antichità in Macarsca e nel suo Litorale«, u: *Bullettino di archeologia e storia dalmata* 1(12) (1878.), str. 184. Nastavak se donosi u prvom broju drugog godišta.

³⁹⁹ Marinko Tomasović, *Starine Makarskog primorja u svjetlu arheološke literature*, Makarska: Matica Hrvatska ogranak Makarska, 2007., str. 50.

⁴⁰⁰ Isto, str. 51.

⁴⁰¹ Marinko Tomasović, *Literatura humanističkog okvira o Makarskoj i Primorju*, Makarska: Matica Hrvatska ogranak Makarska, 2010., str. 21.

⁴⁰² Mihovil Glavinić, »Aus einem Reiseberichte...«, 1878., str. 92.

pristigao u svoju sljedeću postaju – Metković. Poveo se savjetima Metkovaca i taj grad izabrao kao središnje mjesto za daljnja istraživanja, umjesto „neuglednog“ Vida. S obzirom da su se smirile bujične kiše, odlučio je iskoristiti priliku i prije istraživanja Narone otići u susjednu Tursku, tj. zapadnu Hercegovinu. Tu je vidio Ljubuški, Vitinu, Kutac i samostan na Humcu.⁴⁰³

Slika 29. Glavinićeva karta Vida (Narone), 1874., Arhiv AMS, 141/1899.

Kada je konačno došao u Vid, nakon opisa položaja zabilježio je da ima oko pedesetak kuća, te da su stanovnici siromašni i “tromi”, a što je pretpostavljao da je posljedica nezdravog, odnosno močvarnog zraka.⁴⁰⁴ Očita je ipak njegova zadivljenost prizorima prilikom uspona na vidonjski brežuljak: “Dok se penjete mogu se vidjeti dokle god pogled seže stare građevine, srušeni stupovi svake vrste, arhitektonski fragmenti, osakaćene ili otkinute ploče s ili bez natpisa, ili pak pojedinačna slova čiji oblik podsjeća na najbolju epohu [...]”.⁴⁰⁵ Ne postoji kuća, nastavio je on, u kojoj nisu uzidani natpis ili blok s arhitektonskim ornamentima. Kao iznimno lijep je istaknuo masivni ulomak friza dorskog reda s motivom ukrštenih štitova u metopama, a kojeg je

⁴⁰³ Isto, str. 93.

⁴⁰⁴ Isto, str. 94.

⁴⁰⁵ Isto.

registrirao na prostoru Plećaševih štala. U tekst je pisao i o gradskim zidinama i mogućem teritorijalnom pružanju grada, te je priložio ilustraciju ulomka jedne grede s natpisom (CIL 3, 8446), a koja se danas nalazi na krovnoj terasi Arheološkog muzeja Narona. Mihovil Glavinić je ovaj put u Naronu nazvao “arheološkom izletom” (njem. *archäologische Excursion*). Očigledno su tada odrađene prve pripreme za arheološke radove koji su se odvijali 1877. godine.⁴⁰⁶ Nastala je geografska karta Vida (Narone) i bliže okolice (tal. *Piano topografico del villaggio di Vido*) s naznakama za pojedine topografske položaje poput crkve sv. Vida i sv. Marije (sl. 29). Karta se čuva u arhivu Arheološkog muzeja u Splitu.

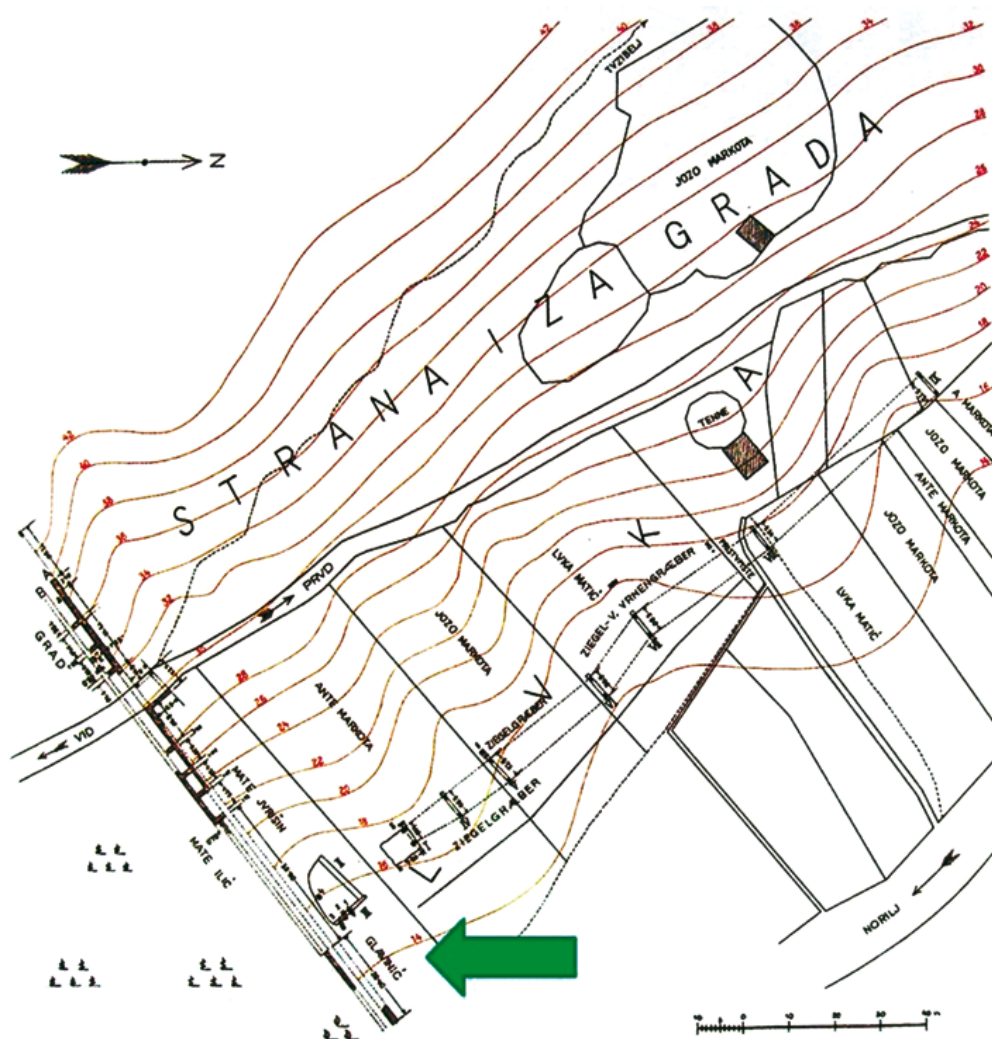
U arhivu Konzervatorskog odjela u Splitu nalaze se pak dopisi koji svjedoče o drugom poduzetom Glavinićevom arheološkom izletu iz lipnja i srpnja 1877. godine od mjesta Čitluk kod Sinja do Vida.⁴⁰⁷ Konzervator Glavinić je 14. V. te godine primio odluku o odobrenim sredstvima od strane namjesnika Rodića, na što je isti dan uzvratio slanjem potanko napisanog itinerara. Glavna je razlika ovog putovanja u odnosu na ono od četiri godine ranije to što je Glavinić ostvario svoj inicijalni naum o dolasku do Narone kopnenim putem. Duplančić primjećuje da putni itinerar otkriva i širinu Glavinićeva interesa za povijesnu baštinu kao i njegova očekivanja na pojedinom lokalitetu. Kada je putovao uz obalu Makarskog primorja, naglasak je bio gotovo isključivo na antici. Iako je on i ranije bio konzervator II. odjeljenja, čini se da je u međuvremenu znatno porastao njegov interes za spomenicima mlađih razdoblja. Tako Glavinića 1877. godine – osim rimskih cesta i natpisa – zanimaju također i stećci (on ih naziva *sepolcreto*) na nalazištu Lazine u Biorinama, želi obići srednjovjekovne ruševine (tzv. skakala Marka Kraljevića) i mletačka utvrđenja (Čačvina), zatim crkve (sv. Petar, Gardun) itd.⁴⁰⁸ Nakon toga je dalmatinsko Namjesništvo 26. V. 1877. izdalo nalog za isplatu 600 forinti za iskopavanja i istraživanja u Vidu što ih je odobrilo Ministarstvo za bogoštovlje i nastavu. Duplančićeva je procjena da se Glavinić uputio na jug oko 10. VI. zato jer je 15. VI. odao iz Sinja brzojav suradniku Alačeviću u ured splitskog Muzeja. Poručio mu je da su početni rezultati odlični – u Čitluku i Potravlju nađeno je novih natpisa – te da se sutradan upućuje u Gardun, drugu točku iz itinerara. Alačevića je još zamolio da mu se u Imotski pošalje kopija rješenja o doznaci sredstava za Metković.

⁴⁰⁶ Emilio Marin: »Zemljovid Narone (Vida) i don Frane Bulić«, u: *Narona* (ur.) Stjepan Šešelj, Zagreb/Opuzen: Naro naklada/Neretvanska riznica umjetnina i inih vrijednosti, 1999., nepaginirano.

⁴⁰⁷ Arsen Duplančić. »Arhivski izvori...«, 2021., str. 44.

⁴⁰⁸ Isto, 49–50.

Nakon što je Mihovil Glavinić pristigao u Metković, on je 4. VII. 1877. sklopio ugovor s čak sedam vlasnika čestica gdje su se trebala provoditi iskapanja.⁴⁰⁹ Ugovor je imao šest točaka, a potpisali su ga u ime države komesar političkog kotara u Metkoviću i prirodoslovac Blaž Klećak (1823. – 1881. ili 1882.), dopisnik Središnjeg povjerenstva Klement Gabrić⁴¹⁰ i sam Glavinić kao konzervator za splitski okrug.⁴¹¹ U ugovoru se lokalitet na kojem se trebalo iskopati naziva Luke, a nalazio se sa sjeverne strane bedema Narone. Karl Patsch je zaključio da je riječ o prokopu s vanjske strane zidina, kakvi su se već u rano rimsko doba znali koristiti kao groblja.⁴¹² U svojoj je knjizi *Zur Geschichte und Topographie von Narona* (Povijest i topografija Narone, 1907.) označio točan položaj iskapanja na geografskoj karti (usp. prethodnu Glavinićevu kartu):

Slika 30. Karta s položajem Glavinićevih iskapanja iz 1877. godine prema Patschu

⁴⁰⁹ To su bili: Andrija Beš Šimunov, Šimun Beš pok. Ivana, Petar Jurišin, Vidak Jurišin, Ante Markota pok. Mije, Stipan Markota pok. Ante i Ivan Ilić.

⁴¹⁰ Gabrić je bio dopisnik za Metković u razdoblju od 1874. do 1883. godine. Vidi u: Franko Ćorić, *Carsko i kraljevsko...*, 2010., str. 187.

⁴¹¹ Arsen Duplančić, »Arhivski izvori...«, 2021., str. 45.

⁴¹² Carl Patsch, *Povijest i topografija Narone*, Metković: Matica Hrvatske ogranak u Metkoviću, 1996., str. 31.

O ugovoru je moguće povući mnoge paralele s ugovorom sklopljenim s vlasnicom zemlje na Manastirinama prilikom Glavinićevih iskapanja 1874. godine. Pod točkom jedan se navodi kako je država, tj. Austrija uzela pod najam zemlje u vlasništvu gore navedenih pojedinaca.⁴¹³ U slučaju zemljišta na Manastirinama, Glavinićev pokušaj kupnje je bio neuspješan, ali ovdje je najam očito bio dovoljan jer nije bilo zamisli o sustavnim iskapanjima, već o iskapanjima koja su se poduzimala jednokratno. Dva su procjenitelja trebala utvrditi iznos godišnje naknade s obzirom na dobit koju bi vlasnici od nje ostvarili, a to im je trebao isplatiti c. kr. konzervator. Naknada u slučaju vlasnice Gašpić je bila čak dvostruko veća od iste. Dodatno, pod točkom dva se navodi kako će se svi otkriveni predmeti smatrati vlasništvom države (tj. Arheološkog muzeja u Splitu), koja će zauzvrat obešteti vlasnike zemalja u četvrtini materijalne vrijednosti istih, dok je na Manastirinama riječ bilo o polovini. Nema niti spomena o prodaji predmeta. Pod točkom tri stoji da ukoliko se pronađu neki predmeti ili građevine koje bi se trebale zadržati na lokalitetu, vlasnicima će se isplatiti za dio zemlje po procijenjenoj vrijednosti. Ovdje se dakle mislilo i na eventualan nalaz sarkofaga koji bi bili prezahtjevni za transport do Splita. Pod točkom četiri stoji da pronađena kamenja koja nemaju znanstvenu vrijednost ili koje država ne želi konzervirati, ostaju na zemljištu vlasnika na kojem su iskopani; s obvezom da ih transportiraju o vlastitu trošku. Peta točka govori kako će se zemlja nakon iskapanja vratiti vlasnicima u stanju u kojem je zatečena, ukoliko se tako bude zahtijevalo. Najzad, pod šestom točkom stoji da će se štete učinjene drveću ili biljkama tokom iskopavanja kompenzirati od strane c. kr. konzervatora po procjeni. Usporedbom sa sličnim ugovorom za lokalitet Manastirine moguće je izvesti zaključak kako su postignuti uvjeti bili razumni i s njima su mogle biti zadovoljne obje interesne strane – i država i vlasnici.

Nakon što su zadovoljene sve potrebne predradnje, krenulo se s iskapanjima. Glavinić je kao voditelj očito znalački odabrao lokaciju jer su postignuti rezultati premašili sva očekivanja. On je o njima oduševljeno izvijestio u tek pokrenutom glasilu Arheološkog muzeja u Splitu – *Bullettino di archeologia e storia dalmata* 1878. godine. U zacrtanoj viziji, tj. programu časopisa je objasnio kako će taj periodičnjak posvećivati posebne članke o lokacijama koje plijene pažnju središnjih vlasti poput Asserije, Burnuma, Andetrija, Delminija i najzad Narone “[...] gdje su ove godine počela iskapanja koja su dala izvanredne rezultate”.⁴¹⁴ Dalje je u članku *Iscrizioni inedite* (Neobjavljeni natpisi) priložio 12 natpisa s otkrivenih spomenika (sl. 31).⁴¹⁵ U uvodu stoji:

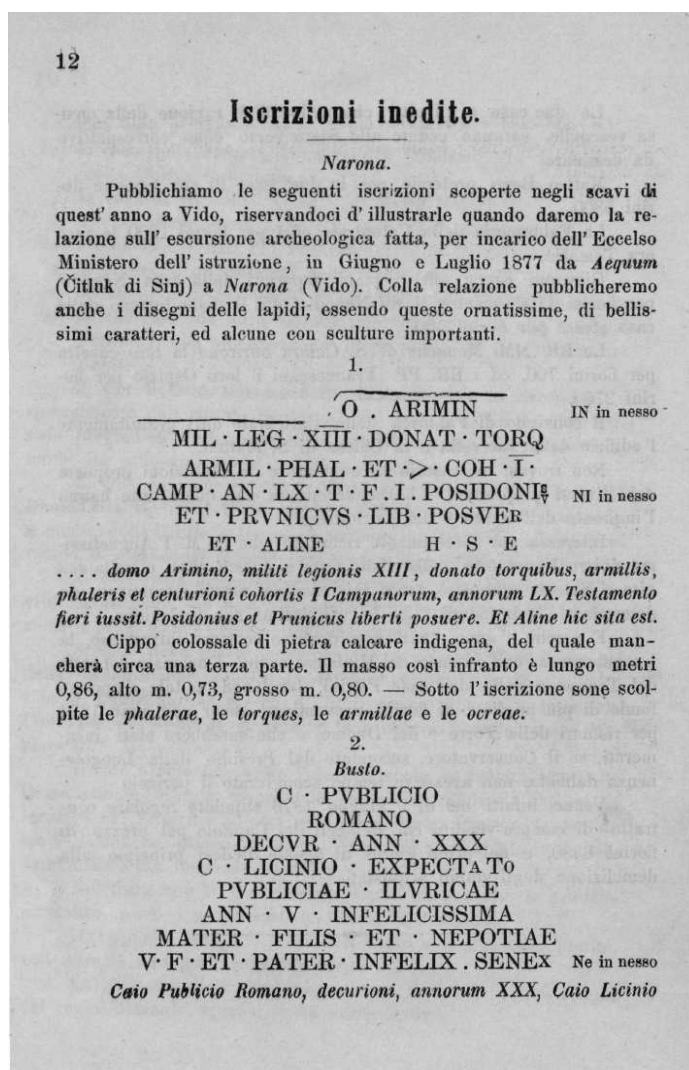
⁴¹³ Vidi u: Arsen Duplančić, »Arhivski izvori...«, 2021., str. 51.

⁴¹⁴ Mihovil Glavinić, »Programma pubblicato...«, 1878., str. 3.

⁴¹⁵ Mihovil Glavinić, »Iscrizioni inedite«, u: *Bullettino di archeologia e storia dalmata* 1(1) (1878.), str. 12–16.

“Objavljujemo sljedeće natpise otkrivene ove godine na arheološkom nalazištu u Vidu, koje ćemo prikazati kada budemo davali izvještaj o arheološkom izletu, po nalogu Uzvišenog Ministarstva nastave, u lipnju i srpnju 1877 od *Aequuma* (Čitluk kod Sinja) do *Narone* (Vid). Uz izvještaj ćemo objaviti i ilustracije spomenika, nekih od kojih su vrlo dekorativni s prelijepim slovima, a neki s važnim skulpturama.”

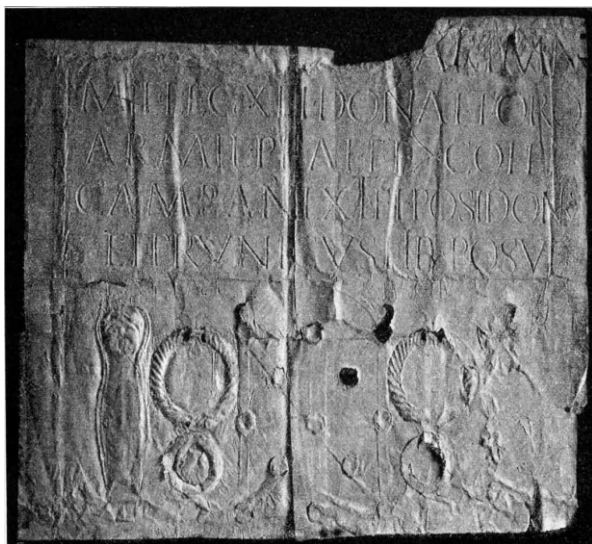
Ovdje treba upozoriti da Glavinićevo obećanje čitateljima kako će donijeti izvještaj o arheološkom izletu ipak nije ispunjeno.⁴¹⁶ Razlog zašto taj izvještaj nije objavljen mogao bi se tražiti u njegovoj preopterećenosti s obvezama, što je razmatrano u prethodnom potpoglavlju. Bilo kako bilo, na taj smo način ostali uskraćeni za još jedan Glavinićev putopis, ali i podatke o drugim nalazima. Da je takvih uistinu bilo, pokazat će se u nastavku rada.

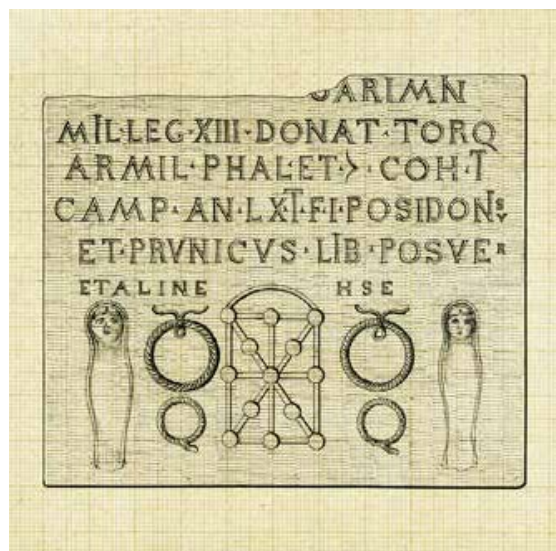
Slika 31. Glavinićev članak s prijepisima natpisa iz Narone, prvi broj *Bullettina* 1878., NSK

⁴¹⁶ Carl Patsch, *Povijest i topografija...*, 1996., str. 29.

Valja izdvojiti pokoju riječ o naronitanskim spomenicima koji su tijekom Glavinićevih iskapanja u srpnju 1877. godine ugledali danje svjetlo. “Znamenit” nadgrobni spomenik “vrijedne dekoracije” je ara nepoznatog centuriona (nižeg časnika) rodom iz Arminija (današnji Rimini) s prikazima na čeonj strani u vidu centurionskih insignija (CIL 3, 8438).⁴¹⁷ Glavinić je ovaj spomenik zbog važnosti u članku prvog opisao.⁴¹⁸ Uz njega se veže zanimljiva priča o kojoj postoje dvije varijante. Naime, nikada nije stigao na svoje odredište u splitski Muzej – završio je na dnu mora uslijed brodoloma ili je pak s broda bačen za olujnog nevremena, najvjerojatnije kao teretno rasterećenje. Zbog toga su nam jedina dokumentacija o njemu Glavinićev prijepis i otisak na papiru bugačici, a recentno je prepoznat i crtež sadržan u Glavinićevoj ostavštini u splitskom Arheološkom muzeju.⁴¹⁹ Prema mišljenju Duplančića, isti je nastao radi predviđene detaljnije objave istraživanja. On ga međutim nije atribuirao Glaviniću jer je nepotpisan, pa tako govori o nepoznatom “crtaču”. Yriarteov navod o Glavinićevoj skici s idealnom rekonstrukcijom Salone, kao i slični crteži uz njegove članke u *Priopćenjima* sugeriraju da je autor upravo on. Nadalje, iz natpisa doznajemo da se radilo o vojniku 13. legije (radilo se o *legio XIII gemina*) koji je bio odlikovan s ogrlicama (*torques*), narukvicama (*armillae*) i medaljonima (*phalerae*), ali ono što je privuklo pozornost stručnjaka nije sam natpis koliko prikazi odličja ispod.⁴²⁰ U sredini se vidi sustav remenja s trinaest medaljona, do njih u gornjem redu ogrlica i narukvica točno ispod, a sa strana nazuvci, odnosno štitnici za noge s reljefnim ukrasom u formi glava.

Slika 32. Otisak pročelja naronitanskog spomenika CIL 3, 8438

Slika 33. Crtež centurionovog natpisa iz Glavinićeve ostavštine, AMS

⁴¹⁷ Dražen Maršić, »Bilješke uz naronitanski spomenik CIL 8438«, u: *Archaeologica Adriatica* 9 (2015.), str. 95–96.

⁴¹⁸ Isto, str. 97.

⁴¹⁹ Arsen Duplančić, »Arhivski izvori...«, 2021., str. 46.

⁴²⁰ Dražen Maršić, »Bilješke uz naronitanski...«, 2015., str. 101–102.

Drugi natpis sa spomenika kojeg je u svom članku donio Glavinić je onaj s nadgrobne stele Gaja Publicija Romana (CIL 3, 8441) – po svoj prilici jedne od “važnih skulptura” na koje se referirao. Unutar edikule je prikazan mladi čovjek odjeven u togu (sl. 34), a u ruci drži svitak (*volumen*).⁴²¹ Tordirani stupići sa strana nose zabat kojemu su akroteriji dvije glave barbara.⁴²² Unutar zabata se nalazi rozeta, a na samom vrhu češer. U tretmanu figure, naročito draperije, osjeća se premoć lokalnog faktora. Ovdje je dakle bila riječ o provincijskoj produkciji, a tome u prilog govori Glavinićeva opaska kako je stela izrađena od autohtonog kamena vapnenca (tal. *pietra calcare indigena*). Klesar se koristio tehnikom uskih, paralelnih pruga čime je svjesno postignuta linearnost i izvjesna dekorativnost prikaza. Posebnu pozornost pritom valja obratiti na tip frizure s okomito češljanim vlasima. Portret ovog pokojnika je za uzor očito imao portret cara Trajana. Isti je prema Cambiju nevješto izveden, bez autentičnog izraza kakav se javlja u takvim slučajevima, ali zato likove barbara drži osobito dobro izrađenim. Stela Gaja Publicija Romana se datira u početak 2. stoljeća, a iz natpisa saznajemo da je pokojnik bio član gradske uprave.⁴²³

Spomenik je poprilično monumentalan, a po svojoj visini (1,93 m) odskače od ostatka grupe – slično kao i nadgrobna stela roba Viktora (1,82 m) koju su mu podigli njegovi roditelji, također robovi (CIL 3, 8467).⁴²⁴ Ona ne prikazuje pokojnika, ali je zato vrlo bogato i raznoliko ukrašena – naročito florealnim motivima poput vinove loze, listova akanta i palmeta. Na kosim stranama zabata nalaze se također prikazi morskih grifona. Cambi je istaknuo da je Viktorova stela važna jer se na njoj po prvi put pojavljuje tzv. “pučka likovna tendencija” koja je kasnije postala dominantna u razvoju skulpture kako u Naroni, tako u znatno široj regiji.⁴²⁵ Tu tendenciju odlikuje vrlo plitki, tj. plošni reljef, najčešće ornamentalnog karaktera. Njegovi su elementi gusti do te mjere da ne postoji više slobodnih površina. Spomenik ima i naznaku figurativnosti što je vidljivo po motivu erota skrivenim među viticama loze. S obzirom da ga se datira u kasnije 2. stoljeće, to je dokaz da se ova pučka tendencija na spomenicima pojavljuje već tada. Stela Gaja Publicija Romana (inv. br. A 243) i stela roba Viktora (inv. br. A 124) su izložene u lapidariju splitskog Arheološkog muzeja i obje su u sastavu Epigrafičke zbirke, kao i ostatak naronitanskih natpisa pronađenih 1877. godine.

⁴²¹ Kruno Prijatelj, »Nekoliko rimskih nadgrobnih portreta u Arheološkom muzeju u Splitu«, u: *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 53 (1952.), str. 145.

⁴²² Nenad Cambi, *Antički portret u Hrvatskoj*, Zagreb: Nakladni zavod Matice Hrvatske, 1991., str. 84-85.

⁴²³ Smiljan Glušćević, *Donja Neretva u antici*, Metković: Ogranak Matice hrvatske u Metkoviću, 1996., str. 52.

⁴²⁴ Napomena kako se Glavinićeve mjere iz članka (za oba spomenika je zapisao 1,95 m) ne podudaraju s onim iz epigrafičkih baza i Arheološkog muzeja u Splitu.

⁴²⁵ Nenad Cambi, »Antička Naroni – urbanistička topografija i kulturni profil grada«, u: *Dolina rijeke Neretve od prethistorije do ranog srednjeg vijeka*, (Metković, Hrvatsko arheološko društvo, 4.–7. X 1977.) (ur.) Željko Rapanić, Split: Izdanja Hrvatskog Arheološkog Društva, 1980. str. 135.

Slika 34. Nadgrobnja stela Gaja Publicija Romana iz Narone, AMS

Slika 35. Nadgrobnja stela roba Viktora iz Narone, AMS

Dakako, ovdje se zainteresiranom istraživaču nameće jedno logično pitanje: imajući na umu da se radi o grupi spomenika koje je struka prepoznala kao važnu, koja priča priču o prvim evidentiranim iskapanjima Narone i koji su u konačnici zavrijedili tu čast da budu objavljeni u prvom broju najstarijeg arheološkog časopisa u Hrvatskoj, zašto iste danas ne nalazimo u sastavu zbirki Arheološkog muzeja Narona u Vidu, tj. njegovu stalnom postavu? Kako bismo dobili odgovor na to pitanje potrebno je detaljnije ispitati okolnosti koje su dovele do osnivanja ove baštinske ustanove, a samim time ćemo dobiti uvid u recepciju Glavinićevih istraživanja Narone 1870-ih od strane arheologa i istraživača koji su ga naslijedili u bavljenju Naronom. Spomenici otkriveni u Vidu na Lukama 1877. godine će se – radi lakšeg referiranja – u nastavku rada nazivati jednostavno *Glavinićevi spomenici*. Glavinić je, kao što je rečeno u uvodu ovog potpoglavlja, započeo skrb Arheološkog muzeja u Splitu nad lokalitetima Narone počevši od 1873. godine. Don Frane Bulić koji je došao na čelo muzeja nakon njega se u jednom pismu upućenom na 30. XII. 1899. c. kr. upravi u Beču založio za svestrano istraživanje Narone.⁴²⁶ Na tu temu se 12. IV. 1904. u Vidu sastao s austrijskim arheologom iz Zemaljskog muzeja u Sarajevu, Karlom Patschem (1865. – 1945.). Tada je dogovoren početak opsežnijih arheoloških istraživanja što je rezultiralo već spomenutom Patschevom knjigom.

⁴²⁶ Emilio Marin: »Narona u vrijeme Carla Patscha i danas«, u: *Narona*, 1999., nepaginirano.

Kasnije je – 1930. godine – na Buličev poticaj došlo i do osnivanja Starinarskog društva “Narona” zaslugom tadašnjeg vidonjskog župnika don Serafina Puratića.⁴²⁷ Godinu dana nakon dolazi do utemeljenja prve arheološke zbirke u Vidu, za čije je potrebe uzet u najam prostor koji se nalazio u prizemlju jedne private kuće.⁴²⁸ Od tada se može pratiti promjena u odnosu mještana prema naronitanskoj baštini u vidu sakupljanja, organizacije i prezentacije zbirke.⁴²⁹ Postavljanje mjesne kamene zbirke prije Puratića već je preporučio Patsch.⁴³⁰ Ovdje je neophodno ukazati na jedan sasvim previđen, ali vrlo značajan podatak – isti takav naum je svojedobno imao i Mihovil Glavinić. U svojstvu konzervatora Središnjeg povjerenstva pisao je čitateljima *Priopćenja* o poruci koju je htio prenijeti mještanima Vida još u jesen 1873. godine: “Izvjestitelj se svim silama potrudio objasniti seljanima važnost očuvanja svih pronađenih predmeta, a jasno im je dao do znanja da je ovo želja Vlasti koja bi također bila spremna sve pronađene primjerke sabrati na jednoj posebnoj lokaciji i njihove vlasnike obešteti.”⁴³¹ On je dakle tu u identičnoj ulozi koju mu je Bertoša pripisao na crtežu Yriarte nastalom na iskapanjima Salone naredne godine – onu narodnog preporoditelja koji je sudjelovao u tranziciji ruralnog stanovništva Dalmacije od pučke ka učenoj kulturi; potičući svijest o očuvanju njihove, tj. naše kulturne (antičke) baštine. Spomen sabiranja predmeta na zasebnoj lokaciji u Vidu ne ostavlja nikakvog mjesta za dvojbu – Mihovil Glavinić je prvi dao ideju o osnutku zbirke antičkih starina u Vidu. Nešto kasnije sličnu je ideju doista i realizirao u Ninu gdje je započeo sabirati kamene spomenike u crkvi sv. Križa, a time je izravno utjecao na osnivanje tamošnje Starinarske zbirke 1910. godine.

Starinarsko društvo “Narona” je pred osvit Drugog svjetskog rata ugašeno, ali se zbirka uspjela očuvati i ponovno prezentirati 1989. godine kao Arheološka zbirka Narone. Ona je tada bila jedna od 11 zbirki Arheološkog muzeja u Splitu.⁴³² Zaslužni za njeno postavljanje bili su dakle stručnjaci iz tog muzeja koji su i u tom razdoblju vodili računa o Naroni.⁴³³ Građa iz te zbirke bila je izložena u prostorima škole i dječjeg vrtića u Vidu. Glavinićevi spomenici nisu postali dio te zbirke, a sama Narona kao arheološki lokalitet u tom trenutku još nije bila dovoljno istražena. Načela i ciljeve novih iskapanja postavio je zato 1988. godine Emilio Marin, ravnatelj

⁴²⁷ Jakov Vučić, “Narona” Društvo za istraživanje narodne povijesti u Vidu. Mrežna stranica Vid. https://www.vid.hr/narona/drustvo_narona.htm (pregledano 15. I. 2023.)

⁴²⁸ Isto.

⁴²⁹ Toni Glučina, *Deset godina Arheološkog muzeja Narone*, katalog izložbe (18. V. 2017.–18. VII. 2017.), Vid: Arheološki muzej Narona, str. 9.

⁴³⁰ Vidi u: Carl Patsch, *Povijest i topografija...*, 1996., str. 87.

⁴³¹ Mihovil Glavinić, »Aus einem Reiseberichte...«, 1878., str. 94.

⁴³² Višnja Zgaga, »Muzej Narona: muzeološki program«, u: *Informativa museologica* 33(3-4) (2002.), str. 24.

⁴³³ Toni Glučina, *Deset godina...*, 2017., str. 9.

splitskog Muzeja od tada pa sve do 2004. godine.⁴³⁴ On je vodio deset godina “ekstenzivnih i intenzivnih” istraživanja kada je, pored ostalog, otkopan najveći dio rimskog foruma na prostoru Plećaševih štala. Na forumu je 14. VI. 1995. otkriven *Augusteum*, odnosno hram posvećen caru Augustu, a istraživanjima koja su se na tom mjestu nastavila i naredne 1996. niz carskih kipova, uglavnom julijsko-klaudijevskih.⁴³⁵ Sveukupna je procjena da je sačuvano 19 ili 20 kipova što ujedno znači da se radi o najbrojnijoj ikada pronađenoj skupini carskih kipova na čitavu prostoru nekadašnjeg Rimskog Carstva.⁴³⁶ Posebna važnost počiva na činjenici što se na njima može promatrati rast i pad carskog kulta. Rezultati nisu oduševili samo arheološku struku i lokalno stanovništvo, već i svekoliku hrvatsku javnost – o otkriću se opsežno pisalo i izvještavalo u svim važnim masovnim medijima. Međutim, kipovi su zatečeni oboreni na pod i dekapitirani pa ih je trebalo identificirati, a neki su sačuvani samo djelomično poput dva primjerka plinte, tj. postolja. Ubrzo su se počele povlačiti paralele s otprije poznatim fragmentima i glavama iz susjedstva (i dalje!), kao i njihovoj sudbini. Od ranije poznata Vespazijanova glava tako je “pronašla” svoje tijelo, a znalo se da postoji i Livijina glava. Zapravo, početna točka za istraživanje *Augusteuma* bio je, po vlastitom navodu Marina, Livijin portret izvorno iz Narone, a kojem se divio početkom 80-ih godina u Ashmolean muzeju u Oxfordu.⁴³⁷ U hramu je pronađena i Livijina kameja, tako da se anticipirala i identifikacija njenog kipa. Ovako je Marin govorio na jednom predavanju 1997. godine:

“Nedvojbeno je u naronitanskom *Augusteumu* bila postavljena statua Livije. Njezin kult je bio i dosad poznatim natpisima zajamčen u Naroni, kao i portretom koji je izložen u Ashmolean muzeju u Oxfordu. Tako su zapravo Livijini spomenici bili na ishodištu svake zamisli da se u Naroni pokuša uočiti ustrojenje carskog kulta. Sada je, pak, tijekom istraživanja unutar *Augusteuma* pronađena i kameja s likom Livije, što samo još više učvršćuje dosadašnje spoznaje o njenom kultu [...] Nakon istraživanja u naronitanskom *Augusteumu*, nedvojbeno znamo da je tzv. torzo imperatora iz Opuzena bio u *Augusteumu* u Naroni. Naime, tu smo otkrili dio imperatorove odore koji tom torzu upravo nedostaje. [...] Ono što je bilo izbačeno vani, nije imalo nad sobom toliko debelu zaštitu zemlje, i ono je ranije došlo na vidjelo dana pojedinim radovima mještana na tom prostoru, odnosno, arheološkim sondazama. Tako je bilo s opuzenskim torzom. Razložno je pretpostaviti da je tako bilo i s Evansovom oxfordskom Livijom [...]”⁴³⁸

⁴³⁴ Emilio Marin, »Augusteum Naronae«, u: *Art bulletin* 65 (2015.), str. 87-88.

⁴³⁵ Isto, str. 90.

⁴³⁶ Toni Glučina, *Deset godina ...*, 2017., str. 7.

⁴³⁷ Emilio Marin, »Augusteum Naronae«, 2015., str. 108.

⁴³⁸ Emilio Marin, *Hello Naronae*, Metković: Matica Hrvatska Metković, 1999., str. 27, 29.

U svemu tome su se bitnima pokazali detalji koje je konzervator Glavinić donio u svom izvještaju. Torzo imperatora je ustvari “torzo rimskog ratnika s oklopom” (njem. *ein Torso eines römischen Kriegers mit Panzer*) kojeg je on zabilježio u svom posjetu Opuzenu.⁴³⁹ Na temelju usporedbe oklopa s fragmentom pterigi (lat. *pteryges*) iz samog Augusteuma, torzu je pripisana jedna od pronađenih plinti s dijelom nogu kipa u nadnaravnoj veličini (cara Tiberija). Za drugu skulpturu koju je Glavinić zabilježio, odnosno “ženski odjeveni kip kojemu nedostaje glava” (njem. *eine weibliche bekleidete Statue, welcher jedoch der Kopf fehlt*), u tom se trenutku nije znalo da se zapravo radi o carici Liviji. Skulpturu je prije Marina već objavio Cambi implicitno je datirajući u 2. stoljeće, ali je ostavio mogućnost da se radi o carici. Glavinić je – kao što je to već rečeno – bio i svjedokom da su se u Opuzenu tada nalazila i neka druga torza i dijelovi, ali nažalost isti su kasnije izgubljeni.⁴⁴⁰ Slijedom tog podatka Marin je smatrao kako bi spomenuti elementi sugerirali da su se u Opuzenu nalazile više od tri skulpture iz Narone, odnosno da je grupa carskih kipova mogla biti još veća.

Dodatno, Glavinićev nam je tekst u ovom kontekstu dragocjen jer je u njemu po prvi put zabilježen podatak o Livijinoj glavi (sl. 36) u Vidu, kao i imenu njenog vlasnika. Naime, povod da objasni Vidonjcima spremnost države da isplati sve pronalazitelje spomenika bio je očito potaknut saznanjem o tretmanu kojem su oni bili izloženi. Prenoseći informacije koje je očito dobio iz razgovora s lokalnim stanovništvom, zabilježio je kako se na zemlji izvjesnog Antonija Vučića⁴⁴¹ duboko kopalo i da tom su prilikom pronađeni blokovi, a koji su možda pripadali “velebnoj” građevini (njem. *von einem grossartigen Baue*). Par mjeseci prije njegova dolaska, nastavio je Glavinić, oni su te blokove raznijeli barutom kako bi ih mogli iskoristiti kao materijal pri gradnji mosta.⁴⁴² Blokovi iz iste zemlje par su godina ranije također iskorišteni kao spoliji prilikom gradnje “tornja” u Borovcima i kod proširenja crkve sv. Vida.⁴⁴³ Dalje je Glavinić zabilježio podatak o dvjema glavama koje će uskoro promijeniti svoje mjesto stanovanja i od

⁴³⁹ Vidi u: Emilio Marin i dr., »The Statues from the Augusteum«, u: *The Rise and Fall of an Imperial Shrine: Roman Sculpture from the Augusteum at Narona* (ur.) Emilio Marin, Michael Vickers, Split: Arheološki muzej, 2004., str. 76.

⁴⁴⁰ Isto, 82.

⁴⁴¹ U Glavinićevu tekstu na njemačkom jeziku vlasnik se naziva *Anton*, ali s obzirom da su se u 19. stoljeću prevodila imena (zato je u *Priopćenjima* i ostalim publikacijama na njemačkom Mihovil preimenovan u *Michael*), ime vlasnika je moglo biti Antonio, Ante, Antun i sl.

⁴⁴² Nije se radilo ipak o samom mostu jer je Glavinić koristio riječ *Brückenkopf*, što je u prijevodu mostobran. Vidi u: Miroslava Topić, »Arheološka istraživanja na prostoru foruma u razdoblju 1907. – 1986.«, u: *Forum Naronitanum* (ur.) Miroslava Topić, Toni Glučina, Emilio Marin, Vid: Arheološki muzej Narona, 2017., str. 12.

⁴⁴³ Indikativno je da su recentno radnici na obnovi vodovoda slučajno otkrili masivne kamene blokove baš sjeverno od mosta na ulazu u Vid. Na jednom od njih je natpis s kapitalama visine 30 cm, što je najveći dosada pronađeni natpis u Naroni, a prema preliminarnom mišljenju radi se upravo o gredi s hrama Augusteuma.

Vidi u: *AMN – Najnovija otkrića iz Narone*. Mrežna stranica *Arheologija.hr*, <https://www.arheologija.hr/2021/04/27/amn-najnovija-otkricka-iz-narone-press/> (pregledano 19. I. 2023.)

kojih će jedna postati slavna: “Kod vlasnika ove zemlje nalaze se dvije glave. Jedna je vrlo lijepa Merkurova glava koja je jako dobro očuvana, izuzev malog oštećenja na petasu; druga je ženska glava grube obrade.”⁴⁴⁴ Marin je iznio pretpostavku da se položaj iz kojeg su izvađeni svi ovi fragmenti nalazi u Donjem gradu na samom forumu ili u njegovoj blizini. Glavinić je mogao brzo zaključiti da se radi o Merкуру (sl. 37) zbog karakterističnog atributa, putničkog šešira širokog oboda (tzv. *petasos* ili *petasus*), a o samom kultu Merkura mogao je doznati od svog prethodnika Francesco Lanze, koji je pisao da se u Naroni kao trgovačkom gradu najviše štovao bog Merkur, zaštitnik trgovine.⁴⁴⁵ Glavinić se nije upustio u nagađanja o prikazanoj osobi na drugoj skulpturi. Nužno je naglasiti da je ovdje očigledno došlo do jedne omaške kod iščitavanja Glavinićeva teksta od strane Emilija Marina, a koja se nakon toga nastavila prenositi sve do najrecentnijih publikacija o Naroni. Naime, on je napisao da je ime izvornog vlasnika Livije Antonija Vučića prvi donio austrijski stručnjak Robert von Schneider u svom članku iz 1885. godine.⁴⁴⁶ U nekakve poredbene analize ovdje nije potrebno ulaziti jer je ime vlasnika jasno naznačeno u Glavinićevom kronološki ranijem članku iz 1878. godine.

**Slika 36. Glava Livije,
Ashmolean muzej, Oxford**

**Slika 37. Glava Merkura,
Ashmolean muzej, Oxford**

⁴⁴⁴ Mihovil Glavinić, »Aus einem Reiseberichte...«, 1878., str. 94.

⁴⁴⁵ Francesco Lanza, *Saggio storico-statistico-medico sopra l'antica città di Narona*, Bologna: Marsigli, 1842., str. 15.

⁴⁴⁶ Vidi u: Emilio Marin, *Augusteum Naronitanum*, Vid/Zagreb: Arheološki muzej Naroni/Hrvatsko katoličko sveučilište, 2021., str. 106.

Ovdje glavnu ulogu u priči preuzima britanski arheolog A. J. Evans koji je, kao što je to pokazano u prethodnom potpoglavlju, Mihovila Glavinića upoznao već 1875. godine kada se kao mladić na samom početku karijere uputio s bratom Lewisom u Bosnu i Hercegovinu. Glavinić mu je pokazao sadržaj zbirke gema c. kr. Muzeja starina u Splitu, a tema njihovog razgovora bila je antička produkcija nakita u Dalmaciji. Nakon što se vratio u naše krajeve 1877. godine na duži period raditi kao dopisnik *Manchester Guardian* s Balkana, posjetio je Vid godinu dana poslije i predstavio antičku Naronu u spomenutim *Antikvarskim istraživanjima*. To mu međutim nije bio prvi posjet Donjoj Neretvi, na svom prvom putovanju iz 1875. se također zaustavio u Vidu – a vodič mu je bio dr. Francesco Lanza.⁴⁴⁷ Pošto je bio strastveni sabiratelj raznih predmeta, često je otkupljivao starine kada bi mu se za to ukazala prilika. Napisao je, među inim, kako je u svom posjetu uspio nabaviti dvije mramorne glave.⁴⁴⁸ Riječ je o istim glavama koje je Glavinić zapazio i opisao četiri godina prije njega. Za prvu je sa sigurnošću napisao da je Merkurova, te da je “[...] izrađena u lijepom grčko-rimskom stilu”, a za drugu da je glava “[...] rimske dame, čiji se stil frizure izgledno najbolje slaže s onim od Dioklecijanove kćeri i Galerijeve supruge, carice Galerije Valerije, iako bi tehnika izrade sugerirala da pripada boljim godinama”.⁴⁴⁹ Evans isto kao i Glavinić nije znao o kome se točno radi, ali je za razliku od njega iznio svoju hipotezu. Frizura koju je pritom razmatrao je Livijina karakteristična *nodus* frizura koja se raspoznaje po visokom uvojk u iznad čela, te blago valovitoj kosi sa strana. Prema predaji iz porodice Evans, on je ove dvije skulpture kupio od ponuditelja u Metkoviću 1879. godine, ali nije platio u novcu već je ponudio vlasniku glava u zamjenu svoj šešir, tzv. cilindar (engl. *top hat*) u zamjenu.⁴⁵⁰ Evans je taj šešir kupio prije nego se uputio iz Engleske po savjetu oca. John Evans stariji mu je kazao da će upoznati “mnogo važnih osoba” na svojim putovanjima po Balkanu i da se zbog toga ne pomišlja uputiti bez takvog šešira. Svileni cilindar iz trgovine *Lock's of St James* Evans mlađi ipak nikad nije nosio.⁴⁵¹ Nakon obavljene transakcije, obe skulpture je pospremio u kožnu torbu namijenjenu cilindru, te su zajedno s njim otišle kada je napustio Dalmaciju. Nakon što je Arthur John Evans umro 1941. godine, Livija je oporučno pripala oksfordskom Ashmolean muzeju, a Hermesa je istom muzeju predala Arthurova polusestra Dame Joan Evans 1974.⁴⁵²

⁴⁴⁷ Artur Dž. Evans, *Pješke kroz Bosnu...*, 1973., str. 263.

⁴⁴⁸ Arthur John Evans, *Antiquarian Researches in Illyricum*, Westminster: Nichols and Sons, 1-2 (1883.), str. 77.

⁴⁴⁹ Isto.

⁴⁵⁰ Christopher Brown, »Foreword«, u: *The Rise and Fall...*, 2004., str. 9. Na ostalim mjestima se navodi 1878.

⁴⁵¹ Božidar Jezernik, »The Empress...«, 2012., str. 169.

⁴⁵² Isto, str. 168.

Dok je boravio u Dalmaciji, Evans je Glavinićev rad pomno pratio. On se u *Antikvarskim istraživanjima* više puta pozivao na njegovo stajalište vezano za određene rasprave o antičkoj Dalmaciji, čime je pokazao upoznatost s njegovim radovima u *Bullettinu* i *Priopćenjima*. Već je navedeno kako je jedna od postaja s drugog Glavinićevog arheološkog izleta u Vid bilo naselje Gardun (*Delminium*), gdje je pronašao neke natpise, a 1878. godine ih i objavio. Kada se Evans dotakao poteškoća vezanih uz točan prostorni smještaj ilirskog uporišta – kasnije rimskog grada Delminija – napisao je da je Glavinić pobornik teze da se to naselje nalazilo, ne u Duvanjskom polju, već u dolini rijeke Cetine: “Profesor Glavinić iz Splita [...] je na svoje zadovoljstvo uspio ući u trag liniji zidina izvornog ilirskog grada, ali i ograničenog obuhvata rimskog grada, kao što je bio nanovo sagrađen nakon osvajanja Figula i Scipiona Nazike”.⁴⁵³ Kada je govorio o rimskim cestama u provinciji naveo je kako je Glavinić uočio ostatke iste od Ciste prema zapadnom dijelu duvanjskog polja, te kako je pratio njenu trasu uz lijevu obalu rijeke Trebižat od Runovića, preko Drinovaca, zatim prema gornjoj Tihaljini.⁴⁵⁴ Malo dalje, Evans je pisao kako je cesta od antičkog *Bigestea* (Ljubuški) do Narone vidljivo sačuvana i kako bi, očišćena od grmlja, mogla ponovno biti korištena za putovanje. Za tu tvrdnju se u fusnoti pozvao na Glavinićev članak iz *Priopćenja*. Malu pomutnju unosi pogrešno navođenje godine izdanja (1880.), ali svaka dvojba se otklanja nakon kratke komparativne usporedbe: “[...] i kada bi se [rimski put] očistio od drveća i grmlja, koje raste po njemu, bio bi još i danas prohodan.”⁴⁵⁵ No, nije li to isti onaj članak u kojem je Glavinić pisao o dvjema glavama na zemlji Antonija Vučića? Zadržimo se na trenutak na ovoj konstataciji. Ovako Evans opisuje smještaj Vida, ponovno citirajući Glavinića: “Glavni ostaci se nalaze na stožastom brežuljku” (engl. *The chief remains are situate on a conical hill*).⁴⁵⁶ Iz Glavinićeva putopisa: “Selo Vid leži na jednom osamljenom brežuljku stožastog oblika” (njem. *Das Dorf Vido liegt auf einem isolirten Hügel von conischer Form*).⁴⁵⁷ Na istoj stranici rada u tekstu mogu se pronaći opisane glave koje je Evans otkupio 1878. godine u Metkoviću. Slijedom toga, sa sigurnošću izvodimo zaključak kako je o portretnim glavama boga Hermesa i carice Livije Evans čitao upravo iz Glavinićeva konzervatorskog izvještaja s prvog poduzetog arheološkog izleta u Vid.

Nadalje, spomenuto je da ovo Evansovo djelo predstavlja zanemaren dokumentarni izvor o Glavinićevim istraživanjima Narone 1877. godine. Ta se tvrdnja daje lako potkrijepiti. Kao

⁴⁵³ Arthur John Evans, *Antiquarian Researches...*, 1883., str. 69.

⁴⁵⁴ Isto, 72–73.

⁴⁵⁵ Mihovil Glavinić, »Aus einem Reiseberichte...«, 1878., str. 93.

⁴⁵⁶ Arthur John Evans, *Antiquarian Researches...*, 1883., str. 75.

⁴⁵⁷ Mihovil Glavinić, »Aus einem Reiseberichte...«, 1878., str. 94.

uvod spomenimo prije toga jedan Patschev navod kada je započeo istraživati Naronu. On je htio saznati više o okolnostima pronalaska Glavinićevih spomenika pa je zato pokušao pronaći izvore ili bar prikupiti kazivanja mještana, ali kako to nije dalo rezultata pesimistično je zaključio da “[...] nema ni najmanjih zapisa”.⁴⁵⁸ Teško bi bilo očekivati od Patscha da je trebao pretpostaviti da bi se informacije o iskopavanjima Narone iz 1877. godine mogle otkriti u djelu britanskog arheologa koji je u njegovo doba iskapao na grčkom otoku Kreti, ali ne možemo reći kako zapisi uopće nisu postojali. Zanimljivo je primijetiti da je Evans za svog prvog boravka u Vidu napisao kako je glavni autoritet za Naronu Francesco Lanza,⁴⁵⁹ a za drugog je to očito postao Glavinić. Ovako je uveo svoje čitatelje: “Lokalitet važnog dalmatinskog grada Narone više je istražen od većine. Sto dvadeset i šest natpisa s ovog mjesta je objavljeno u *Corpus Inscriptionum*-u, a drugi su recentno dodani od strane profesora Glavinića kao rezultat iskopavanja koja je proveo ispred Središnjeg povjerenstva u Beču.”⁴⁶⁰ Međutim, da on nije bio upućen samo na pronađene natpise kada je pisao o iskopavanju Narone, već da je u svojoj glavi imao jasnu predodžbu o izgledu drugih pronađenih predmeta na položaju Luke, postaje razvidno kada se dotakne nekih nama nepoznatih i neobjavljenih nalaza rimskog stakla:

“Više lijepih predmeta pronađenih na ovom lokalitetu [...] svjedoče o nekadašnjem bogatstvu ovog ilirskog grada. Tijekom svojih nedavnih iskopavanja, Profesor Glavinić ovdje je otkrio ametistnu staklenu zdjelu vrsne izrade, a po čestoj pojavi staklenih čaša kasne vrste s trnovitim ispupčenjima [engl. *thorn-bossed*], koje smo na Zapadu skloni poistovjećivati s franačkom i saskom grobnom kulturom, možemo zaključiti da ovdje, pa sve do Dokleje dalje na jugu, staklena manufaktura traje jako kasno; jer, u najmanju ruku, teško je zamisliti da se takvo osjetljivo posuđe, kao što sam ih vidio iskopane u Naroni, moglo transportirati iz velikih udaljenosti.”

Sve nas to dovodi na sam početak trećeg milenija i nastavak Marinova rada na atribuciji statua carske dinastije iz cele Augusteuma. Glava Livije se dakle nalazila u muzeju u Oxfordu, a u jednom članku londonskih novina *The Times* iz 25. X. 2000. objavljena je Marinova potraga za Livijinim kipom.⁴⁶¹ On je uputio zahtjev Ashmolean muzeju da se Livijina glava iz Narone vrati u Hrvatsku, iako nije očekivao pozitivan ishod. Iznenađujuće po Marina, sljedećeg dana je na sastanku upravnog vijeća Ashmolean muzeja odlučeno da se glava šalje natrag u svoju domovinu – Arheološkom muzeju u Splitu je tada odobrena jednogodišnja posudba. Livijinu je glavu 16.

⁴⁵⁸ Carl Patsch, *Povijest i topografija...*, 1996., str. 29.

⁴⁵⁹ Arthur Dž. Evans, *Pješke kroz Bosnu...*, 1973., str. 261.

⁴⁶⁰ Arthur John Evans, *Antiquarian Researches...*, 1883., str. 74–75.

⁴⁶¹ Božidar Jezernik, »The Empress...«, 2012., str. 167.

XII. 2000. u Split sa sobom donio kustos tog muzeja Michael Vickers.⁴⁶² Marin je očekivao da bi se glava trebala spojiti s jednom od pronađenih ženskih skulptura u Augusteuma, ali ta hipoteza nije bila potvrđena stvarnim izvidom, unatoč tomu što se torzo slagao s glavom po tipu mramora, kronologiji i stilu.⁴⁶³ Marinova se potraga nastavila dalje, a zaustavila se u obližnjem Opuzenu. Zajedno s britanskim kolegama tu je 22. I. 2001. ispitao ženski torzo u prirodnoj veličini (onaj isti kojeg je zabilježio Glavinić u jesen 1873. godine), iako je prema Cambiju bio datiran jedno stoljeće kasnije. Dodatno, tip mramora je bio sasvim drugačiji – torzo je izrađen od penteličkog, a glava od paroskog. Ipak, gipsani odljev oksfordske Livije savršeno se spojio s utorom na torzu, dok se dio draperije na desnom ramenu slagao s dijelom po strani glave, što je bilo sasvim dovoljno da uvjeri stručnjake da su to dijelovi cjeline.⁴⁶⁴

Slika 38. Oxford-Opuzen Livija

⁴⁶² Isto.

⁴⁶³ Emilio Marin i dr., »The Statues...«, 2004., str. 76.

⁴⁶⁴ Božidar Jezernik, »The Empress...«, str. 168.

Skulptura je otada postala poznata kao Oxford-Opuzen Livija (sl. 38). Odjeci objave njenog spoja bili su brojni, naročito u Britaniji. Iz jednog članka u *The Timesu* koji je čitavu priču kontinuirano pratio, saznajemo da je tadašnji ravnatelj Ashmolean muzeja dr. Christopher Brown čestitao kolegama iz Splita na njihovu “detektivskom poslu”.⁴⁶⁵ S druge strane, hrvatski su mediji s velikim oduševljenjem primili vijest da je posudba Livijine glave produžena na još šest godina, s mogućnošću da postane trajna. Kip Livije je nakon toga zajedno s ostatkom carske grupe nastavio putovati po muzejima u sklopu izložbe *Augusteum Narone* koja je bila osmišljena za glavnu galeriju Ashmolean muzeja. Osim u Oxfordu, uživo su je mogli vidjeti i posjetitelji u Splitu, Zagrebu, Rimu i Barceloni. Livijin je od svih kipova postao najpoznatiji široj javnosti, dijelom zbog toga što se uz glavu veže zanimljiva priča o kupnji od nepoznate osobe zamjenom za šesir cilindar. Međutim, kako je to primijetio Jezernik, u hrvatskoj interpretaciji došlo je do jedne sitne, ali bitne promjene u cijeloj priči.⁴⁶⁶ Marin je naime ovako prepričao: “Priča ide da su mu neki seljaci pokazali dvije mramorne glavne iskopane negdje u selu i Evans je rekao da je dobio ove glave u zamjenu za svoj cilindar.”⁴⁶⁷ Otada se u našoj javnosti govori o prodavatelju kao vidonjskom seljaku. Usporedbom s verzijama koje su prenijeli kustos Vickers i ravnatelj Brown referirajući se izravno na kazivanja iz obitelji Evans, o prodavatelju kao “seljaku” nigdje nema niti traga. Osim toga, valja primijetiti da je Brown napisao kako je Evans glave otkupio u susjednom gradu Metkoviću, a ne samom Vidu. O tome da se ovakva “iskrivljena” verzija priče ukorijenila i među lokalnom populacijom svjedok je i sam autor ovih redaka koji ju je nebrojeno puta preslušao odrastajući u Metkoviću. Međutim, u svjetlu engleskih izvora i svega što dosada znamo – razvidno je da je ona djelomično iskonstruirana i da ne odgovara stvarnom događaju.

Jezernik je u svom radu sa stajališta etnologije ustvrdio kako je “[...] malo vjerojatno da je prodavatelj mramornih glavi koji je primio cilindar bio *seljak*.”⁴⁶⁸ Objasnio kako su prema izvorima iz tog vremena samo predstavnici viših klasa odbacili narodnu nošnju da bi prihvatili bečki stil oblačenja. Pozivajući se na *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena* Antuna Radića, napisao je kako oni koji su nosili takvu odjeću nisu bili svrstavani pod “prosti narod”, već “civilizirane” ljude. Dapače, za one koji su nosili dijelove odjeće poput cilindra smatrano je da su izgubili “djelić svoje narodne duše”. Ovdje dolazi do kopernikanskog obrata u cijeloj priči oko prodaje dviju glava. Na temelju svega Jezernik je zaključio da je prodavatelj, ili barem posrednik, morao biti pripadnik viših dalmatinskih krugova, “možda čak arheolog”. U nastavku

⁴⁶⁵ Isto.

⁴⁶⁶ Isto, str. 169.

⁴⁶⁷ Emilio Marin: »Ave Narona«, u: *Narona* (ur.) Stjepan Šešelj, 1999., str. 307.

⁴⁶⁸ Božidar Jezernik, »The Empress...«, str. 170.

teksta, Jezernik implicitno ukazuje da je posrednik mogao biti nitko drugi do arheolog Mihovil Glavinić. Predstavio je sve ono o čemu je prethodno bilo govora u radu: da je Glavinić bio vodič učenih stranaca poput Evansa, zatim da je prihvatio zapadnjački stil oblačenja s polucilindrom već 1870-ih godina, kao što je prikazano na ilustraciji iz Yriarteove knjige (usp. sl. 21). Dakako, u niti jednom trenutku nije izravno ustvrdio da je to bio upravo Glavinić jer bi to zahtijevalo opipljiv dokaz. Ukoliko bi se na ovom mjestu odlučili složiti i nadograditi tezu o prodavatelju Livijine glave kao posredniku (a ne samom vlasniku Antoniju Vučiću), arheologu i pripadniku viših društvenih slojeva u Dalmaciji – tj. Mihovilu Glaviniću – načinili bi iskorak u nepoznato kakav je svojedobno napravio sam Marin. Elemenata u prilog toj tezi itekako ima – epizoda iz samostana na Poljudu gdje se razgovaralo o mogućoj prodaji dva psaltira fra Bone Razmilovića, zatim Evansovo poznanstvo s Glavinićem i njegovim otkrićima u Naroni. Kada bismo tvrdili da je Glavinić bio taj koji je Evansu prodao glave Hermesa i Livije, onda bismo isto tako trebali moći objasniti zašto se baš u tom slučaju ogriješio o postulate koje je prihvatio kada je postao konzervator Središnjeg povjerenstva, te kako je sebi opravdao jedan takav postupak kao netko tko je zadužen da spriječi raznošenje dalmatinske kulturne baštine.

Istovremeno s Marinovom potragom za Livijinim torzom možemo pratiti njegove prve zamisli oko stvaranja muzeološkog objekta u Vidu. Njemu se ta zamisao “spontano nametnula”, a glavna premisa takvog projekta bila je *in situ* prezentacija galerije rimskih carskih skulptura, dakle unutar samog Augusteja.⁴⁶⁹ Takav pristup prezentaciji arheološke baštine ima uporište u muzeološkoj teoriji: nastoji se nalaze zadržati unutar autentičnog ambijenta nastanka.⁴⁷⁰ Potaknut svim otkrićima on je u lipnju 1999. godine dao zamašnjak osnivanju radne skupine za korake oko izgradnje “muzejskog paviljona Augusteum – Forum – Akropola”.⁴⁷¹ Ministarstvo kulture Republike Hrvatske prihvatilo je taj njegov prijedlog 7. VII. 1999., a Marin je zadužen da napravi elaborat do početka rujna.⁴⁷² Iako su ovo prvi poduzeti koraci u stvaranju muzeja kojeg danas znamo pod nazivom Arheološki muzej Narona, Marin je kao ravnatelj Arheološkog muzeja u Splitu – i to treba jasno naglasiti – bio suprotstavljen ovakvoj ideji. Ovako je govorio u trenutku kada je preuzeo zadatak izrade muzeološkog koncepta: “[...] to je doista *samo* jedan paviljon nad jednim od središta Narone, možda će jednog dana biti i drugih; dakle ne stvaramo arheološki muzej Narone, a još manje Arheološki muzej”.⁴⁷³ Čemu izričito suprotstavljanje bilo

⁴⁶⁹ Emilio Marin, »Augusteum Narona«, 2015., str. 110.

⁴⁷⁰ Višnja Zgaga, »Muzej Narona«, 2002., str. 25.

⁴⁷¹ Emilio Marin, *Hello Narona*, 1999., str. 89.

⁴⁷² Isto, str. 91.

⁴⁷³ Isto, str. 92.

kakvoj ideji o muzeju u Vidu u samom začetku? Iako Marin to ne objašnjava, takva odluka bi – gledano iz perspektive muzejskog ravnatelja – značila gubitak ingerencije splitskog Arheološkog muzeja nad arheološkim lokalitetom Narona. Pod znak pitanja bi se moglo dovesti i vlasništvo nad svim predmetima porijeklom iz Narone, uključujući i Glavinićeve spomenike – isti bi se mogli pripojili novoj muzejskoj instituciji. Da je takva bojazan kod njega zacijelo postojala, primjetno je na paralelnom primjeru iz hrvatske prakse. Iste godine kada je za javnost otvoren Muzej Narona u Vidu, u Zadru je oformljen Muzej antičkog stakla čija je staklena građa preuzeta iz Arheološkog muzeja Zadar. Ravnatelj tog muzeja iz 2012. godine Smiljan Gluščević iznio je kritiku iz koje iščitavamo da je zadarski Arheološki muzej osnivanjem Muzeja antičkog stakla drastično osiromašen zato jer se “[...] s njegovim materijalom napravio drugi”.⁴⁷⁴

Međutim, čini se da Marin nije u vidu imao Glavinićeve istraživanja i njegove spomenike ili ih jednostavno nije smatrao dovoljno bitnim. Poslužimo se spomenutim elaboratom koji je predan 31. VIII. 1999.⁴⁷⁵ U samom uvodu stoji: “Ostaci antičkog grada Narone nalaze se na prostoru mjesta Vid, na udaljenosti od 3 km od Metkovića. Prva arheološka istraživanja vodila su se početkom 20. stoljeća”.⁴⁷⁶ Kako objasniti ovu očito pogrešnu tvrdnju? Marin nije bio loše obaviješten jer je znao o iskapanjima iz 1877. godine – to se vidi u knjizi iz iste godine kada je napisan i elaborat.⁴⁷⁷ Da nije riječ ni o nekakvoj brzopletosti vidimo u sljedećem primjeru. U katalogu velike izložbe *Uspon i pad carskog svetišta: rimska skulptura iz Augusteuma u Naroni* iz 2004. godine naveo je kako su se prva “važna” arheološka iskapanja Narone odvila početkom XX. stoljeća, misleći pod tim na ona Patscheva.⁴⁷⁸ Glavinićevim istraživanjima ovdje su tiho zanijekana, a vrijednosna kvalifikacija Patschevih nam ukazuje da ona, u najmanju ruku, nisu zaslužila intenzivnija razmatranja. Glavinićeva otkrića iz 1877. godine možda nisu bila toliko “senzacionalna” kao Marinova otkrića iz 1995. i 1996. godine, ali daleko od toga da ih se može tek tako izostaviti iz historijata istraživanja antičke Narone.

Iz svega prikazanog u ovom potpoglavlju rada proizlazi da je izostala valjana recepcija Glavinićevih istraživanja Narone iz 1870-ih godina. Tomu je zaslužan i sam Glavinić jer nije objavio detaljni izvještaj s drugo arheološkog izleta u Naronu i time nas zakinuo za podatke o staklenim i svim drugim nalazima, ali svejedno začuđuje odnos od strane njegovih nasljednika u

⁴⁷⁴ *Svi ti "divni predmeti" iz MAS-a vlasništvo su Arheološkog muzeja u Zadru*. Mrežna stranica *057info*, <https://057info.hr/kultura/2012-01-27/svi-ti-divni-predmeti-iz-mas-a-vlasnistvo-su-arheoloskog-muzeja-u-zadru> (pregledano 22. I. 2023.)

⁴⁷⁵ Višnja Zgaga, »Muzej Narona...«, 2002., str. 29.

⁴⁷⁶ Emilio Marin, *Hello Narona*, 1999., str. 99.

⁴⁷⁷ Emilio Marin: »Zemljovid Narone...«, 1999., nepaginirano.

⁴⁷⁸ Emilio Marin: »Narona and the Discovery of the Augusteum«, u: *The Rise and Fall...*, 2004., str. 15.

splitskom Arheološkom muzeju koje je Mihovil Glavinić najviše zadužio. Ponajprije osnivanjem muzejskog glasila *Bullettina* u čijem programu nije propustio progovoriti o “izvanrednim rezultatima” iskapanja u Naroni. Ne preostaje nam drugo nego zaključiti kako su Glavinićevi spomenici sve do trenutka osnivanja Muzeja Narona jednostavno “zaboravljeni”. Na taj način lišeni su mogućnosti da se vrate u svoj izvorni kontekst – antičku Naronu, ali i mogućnosti da posjetiteljima prenesu brojne poruke o liku i djelu prvog arheologa istraživača Narone koji očevim porijeklom pripada istom neretvanskom zavičaju kao i oni. Arheološki muzej Narona je postao samostalna muzejska ustanova dana 27. III. 2008. godine, kada je potpisana Primopredaja muzejske građe i dokumentacije.⁴⁷⁹ Primopredaju ipak nije izvršio Emilio Marin već njegova nasljednica Zrinka Buljević koja je obnašala dužnost ravnateljice od 2004. do 2013. godine. Postupak izlučenja Glavinićevih spomenika iz fundusa Arheološkog muzeja u Splitu, odnosno prijenos njihova vlasništva na Arheološki muzej Narona, tom prigodom nije napravljen.

Ukoliko bi si na ovom mjestu dopustili prigovor kako se u sagledavanju muzejske građe koju je trebao preuzeti novoosnovani muzej razmatrala isključivo građa iz područne zbirke u Vidu ili Marinovih istraživanja, zašto se u stalnom postavu nalaze replike ulomaka dviju greda s reljefnim prikazom plesačica iz Narone? Ukoliko se smatralo da bi donacijom svih 12 spomenika došlo do, recimo to tako, “pretjeranog osiromašenja” splitskog muzeja, zašto se nije pristupilo izradi par replika odabranih primjeraka? Na taj se način moglo kompromisno razmišljati pa da originali ostanu u lapidariju Arheološkog muzeja u Splitu – kao i u slučaju plesačica. Dakle, možemo reći kako u izradi muzejske koncepcije Glavinićevi spomenici nisu zavrijedili pozornost da barem istaknutiji primjerci iz grupe – poput nadgrobnih stela Gaja Publicija Romana ili roba Viktora – budu izrađeni kao replike za stalni postav. Nekakva ironija u svemu tome leži u činjenici što je Mihovil Glavinić u izvještaju s prvog arheološkog izleta u Vid donio precizan opis upravo reljefa s prikazom plesačica koji se u nalazio u domu njegovih Pavlovića-Lučića.⁴⁸⁰ Da ovaj dio rada ne ostane isključivo u kritičkom tonu što se moglo ili trebalo učiniti, navedimo da postoji i jedna realna mogućnost kako da se isprave ovi propusti i Glavinićevi spomenici vrate u Naronu – gdje po svim iznesenim argumentima danas nesumnjivo pripadaju. U tijeku je izrada nove zgrade Arheološkog muzeja Narona koja bi trebala sadržavati – osim ureda, radnih prostorija, dormitorija, čuvaonice – i izložbene prostore za stalni postav i povremene izložbe.⁴⁸¹ S obzirom da bi ovaj projekt trebao zaokružiti muzeološki koncept Narone, postoji li bolja prilika od ove da se izloži priča o prvom arheološkom istraživanju Narone, njenom istraživaču i

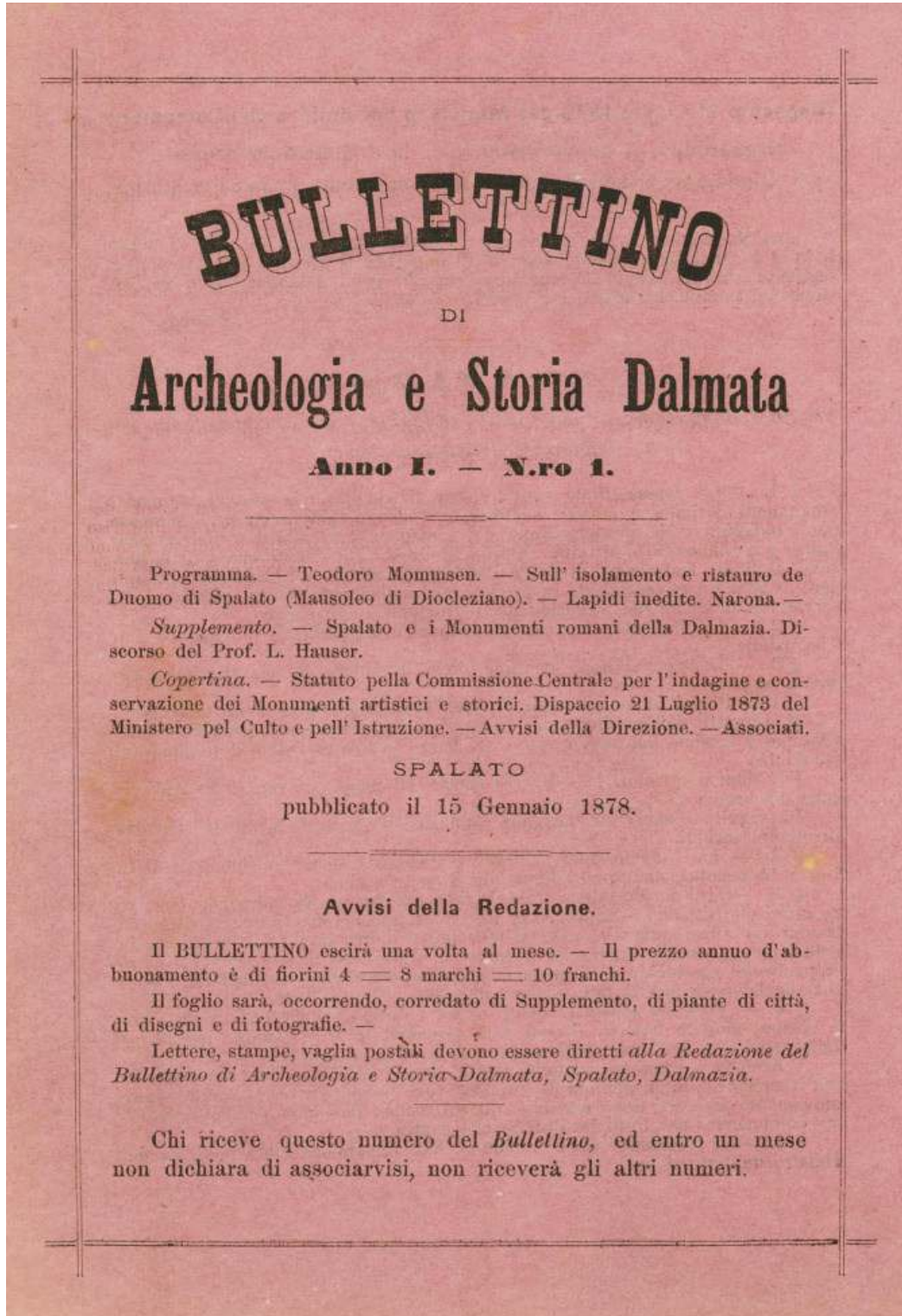
⁴⁷⁹ Toni Glučina, *Deset godina...*, 2017., str. 5.

⁴⁸⁰ Mihovil Glavinić »Aus einem Reiseberichte...«, 1878., str. 92.

⁴⁸¹ Toni Glučina, *Deset godina...*, 2017., str. 16–17.

spomenicima koje je tom prilikom pronašao? Za takvo što bi trebala volja struke, ali i priznanje da se pogriješilo.

2.4. Osnutak časopisa *Bullettino* i rad na muzejskoj knjižnici

Slika 39. Ovitak prvog broja *Bullettina*, 1878.

Bullettino di archeologia e storia dalmata, odnosno *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* najstariji je arheološki časopis u Hrvatskoj.⁴⁸² Štoviše, s obzirom da je prvi put tiskan 15. I. 1878., ubrajamo ga u najstarije stručne časopise u našoj zemlji uopće. Njegov je osnivač bio Mihovil Glavinić, a pokrenuo ga je zajedno sa suradnikom sudskim savjetnikom Josipom Alačevićem.⁴⁸³ Njih su dvojica zajedno uređivali prvih šest godišta: I/1878., II/1879., III/1880., IV/1881., V/1882., VI/1883. Kako je to napisao Glavinić, oni su ideju o publiciranju časopisa poput *Bullettina* “dugo njegovali”, a nastala je iz “iskrene ljubavi prema domovini”.⁴⁸⁴ Časopis je oformljen prvenstveno kao glasilo Muzeja starina u Splitu, ali u njemu su se donosile i obavijesti Središnjeg povjerenstva za naše krajeve. Prije njega, ravnatelji Muzeja morali su svoje radove objavlјivati u raznim novinama, školskim programima⁴⁸⁵ i časopisima poput bečkih *Priopćenja*. Program i ujedno proglas o pokretanju potpisao je Glavinić 30. XI. 1877., točno na 60 rođendan svog profesora latinske epigrafije na Berlinskom sveučilištu, Theodora Mommsena. Glavinić ga je čitateljstvu predstavio s puno poštovanja: “[...] učeni sabiratelj naših natpisa, prvi historičar antičkog Rima, i velikih učitelj rimskog prava” (tal. *il dotto raccoglitore delle nostre Iscrizioni, il primo storico di Roma antica, ed il grande maestro in diritto romano*). Časopis je stavljen i pod zaštitu drugih imena koji su bili “toliko zaslužni za naše spomenike”: austrijski profesori Rudolf Eitelberger, Alexander Conze i Alois Hauser, te britanski povjesničar Edward A. Freeman.

Činjenica da su se Glavinić i Alačević odlučili staviti časopis pod Mommsenovo okrilje donijela je određena negotovanja dok prvi broj nije još ni izašao iz tiskare.⁴⁸⁶ Tadašnji tajnik u kancelariji zadarskog nadbiskupa – don Filip Franjo Nakić – uputio je 7. I. 1878. oštre kritike u *Katoličkoj Dalmaciji*. Prema njemu je bilo ponižavajuće što je odlučeno da se časopis stavi pod zaštitu “stranca po narodnosti i po vjeri”. Nakić se pozvao se na govor koji je Mommsen izrekao u njemačkom parlamentu 28. XI. 1877., gdje se usmjerio protiv katoličanstva i katolika, te na omalovažavanje talijanske književnosti u svojoj knjizi *Povijest Rima*. Po mišljenju Duplančića, izbor Mommsena kao glavnog pokrovitelja tada nije bio sretan s vjerske, a ni političke strane.⁴⁸⁷ Naime, pojedinim autonomašima je to bila prigoda da istaknu utjecaj rimske kulture na Dalmatince, odnosno superiornost iste. Sam Mommsen je – čitamo to iz ulomka njegova pisma

⁴⁸² Arsen Duplančić, »Pokretanje časopisa *Bullettino*...«, 2008, str. 9.

⁴⁸³ Emilio Marin, »Stoljetni jubilej "Vjesnika za arheologiju i historiju dalmatinsku"«, u: *Latina et Graeca* 11 (1978.), str. 54.

⁴⁸⁴ Mihovil Glavinić, »Programma publicato...«, 1878., str. 1.

⁴⁸⁵ Glavinić je objavio pojedine radove u Programu Splitske gimnazije (*Programma dell'i.r. Ginnasio superiore di Stato di Spalato*).

⁴⁸⁶ Arsen Duplančić, »Pokretanje časopisa *Bullettino*...«, 2008, str. 11–12.

⁴⁸⁷ Isto, str. 15–16.

na početku – smatrao ideju da se *Bullettino* uspostavi na njegov jubilej srdačnom i nije zaboravio poručiti kako bi njemu najveća nagrada bila da oni koji ga vole održe *Bullettino* tako da postanu njegovi zaštitnici. Dakako, postojale su i pozitivne reakcije na objavljeni Glavinićev program i osobe koje su htjele podržati časopis. U najavi koji je donio splitski list *Pravo* na 30. XII. 1877. poduhvat je nazvan plemenitim uz nadu da će naići na odaziv.⁴⁸⁸ Zadarski *Il costituzionale* od 16. XII. 1877. iznio je, pak, preporuke svima da podupru novi časopis, a naročito profesorima filologije i povijesti.⁴⁸⁹ Sažetak programa sadržan je ustvari u samom naslovu časopisa. Glavinić je međutim naglasio da pod imenom Dalmacije ne misli samo na tadašnju Dalmaciju, odnosno regiju koja pripada Austro-Ugarskom Carstvu, već rimsku provinciju Dalmaciju ili *Dalmatiae* kako se prostirala u antičko vrijeme. Iz ovakvog stava vidljiva je prisutnost znanstvenog duha i odsutnost bilo kakve autonomaške koncepcije.⁴⁹⁰ Ovako je Glavinić približio cilj časopisa:

“Ono što nastoji postići ovaj časopis jest da želi zainteresirati posebno Dalmatince za upoznavanje i proučavanje dalmatinskih historijskih i umjetničkih spomenika, a po kojima je naša domovina poznata, i da će moći jedno vrijeme poslužiti kao sredstvo da se ujedine snage naših domoljuba kako bi razmijenili svoje recipročne ideje i izvršena promatranja i kako bi se skupili materijali koji će morati poslužiti onome tko bude imao kapaciteta napisati dobru priču o Dalmaciji. Bit će velik događaj ako ova publikacija bude mogla na neki način pridonijeti ostvarenju toga da netko obradi historijska sjećanja teritorija, gradova ili također i sela, sastavi monografije, ili temeljito obrađene argumente sa malim opsegom, opise pojedinačnih objekata. Sve može biti od koristi.”⁴⁹¹

Dakle, Glavinić je govorio o ujedinjavanju snaga sunarodnjaka kao neophodnog puta da bi se pripremilo jedno buduće sintetsko djelo. I doista, kada se razmišlja iz današnje perspektive, Marin je zaključio da se ova zacrtana vizija ostvarila, jer su određena sintetska djela iza nas (iako takvo djelo uvijek mora biti pred nama). Na stranicama *Bullettina* je otada pa sve do naših dana objavljeno mnoštvo značajnih studija, obrađena velika količina materijala i registrirana opsežna bibliografija. *Bullettino/Vjesnik* se uz određene zastoje i promjene imena,⁴⁹² ipak uspio održati sve do naših dana. Dalje je Glavinić pisao kako je u prvom planu precizna “stručna obrada” jer je to nužni zahtjev kojim se jedino može dati i objašnjenje i tumačenje. Također je naglašeno da se

⁴⁸⁸ Isto, str. 11.

⁴⁸⁹ Isto.

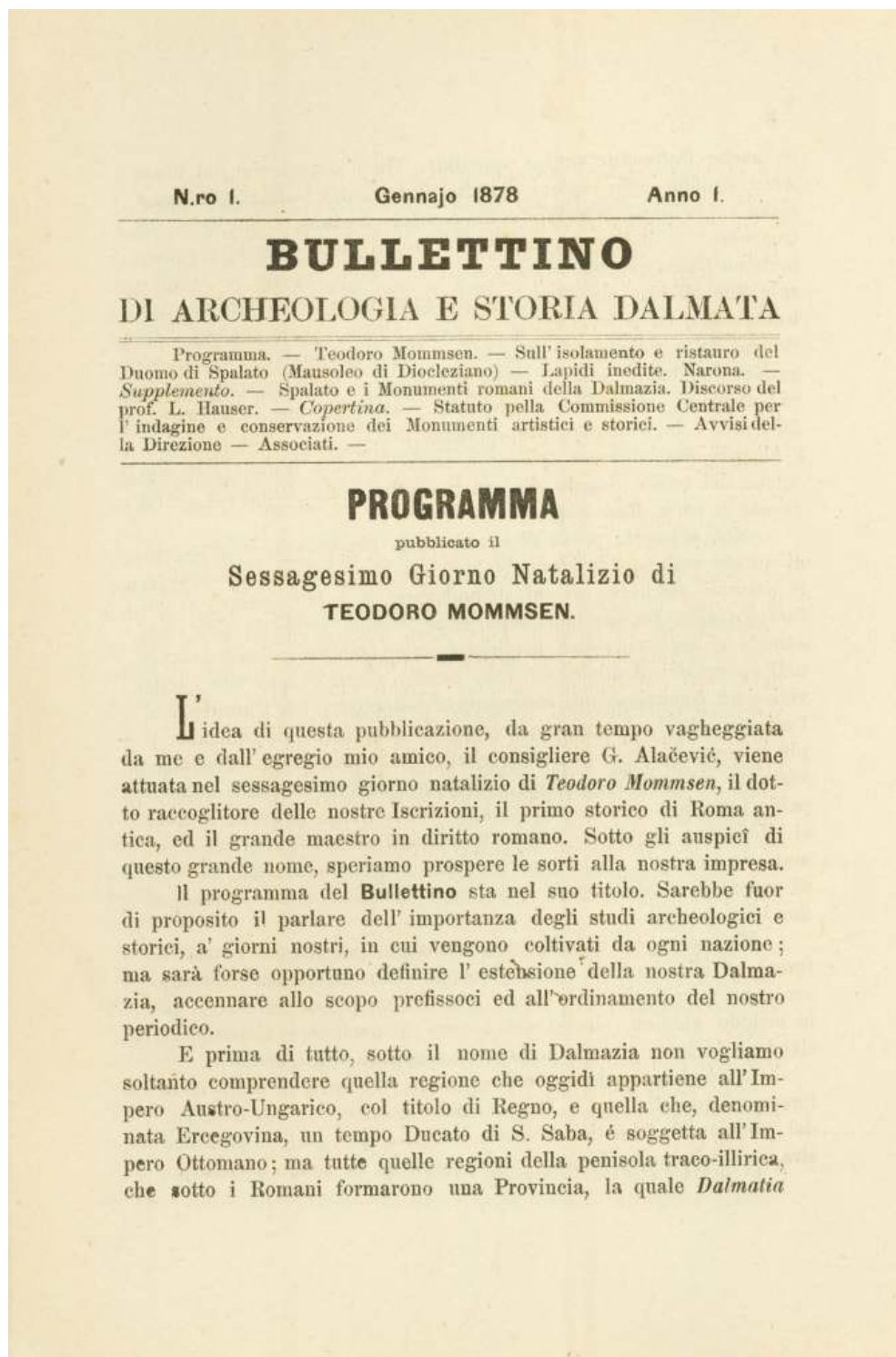
⁴⁹⁰ Emilio Marin »Stoljetni jubilej...«, 1978., str. 57.

⁴⁹¹ Mihovil Glavinić, »Programma pubblicato...«, 1878., str. 2-3.

⁴⁹² Naziv *Bullettino di archeologia e storia dalmata* se održao sve do Prvog svjetskog rata, a zatim je od 1920. (sv. XLIII) pohrvaćen u *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, ime koji i danas nosi. U razdoblju od 2005. do 2014. godine se riječ “historija” zamijenila za “povijest”. Vidi u: *Povijest Vjesnika za arheologiju i historiju dalmatinsku*. Mrežna stranica *ARMUS - Arheološki muzej u Splitu*.

<https://www.armus.hr/nakladnistvo/vjesnik/povijest> (pregledano 24. I. 2023)

časopis neće ograničavati samo na teme iz starogrčke i starorimske epohe, već i one iz narednih epoha sve do 19. stoljeća. Nadalje, planirano je da se objavljuju važni arheološki nalazi u svijetu, radovi stranih stručnjaka o našim spomenicima i našoj povijesi, te bibliografski podaci. Trebali su se donositi opisi i ilustracije brojnih muzejskih predmeta, a sve kako bi se ostvarili uvjeti za objavljivanje kataloga predmeta Arheološkog muzeja u Splitu.

Slika 40. Prva stranica prvog broja *Bullettina*, 1878.

Na ovom mjestu je potrebno objasniti zašto su se Glavinić i Alačević odlučili da časopis nosi ime na talijanskom jeziku i zašto je uglavnom bio tiskan na talijanskom. Oni su, kako je to prenio Glavinić, ustanovili da talijanski jezik nosi epitet “diplomatskog jezika arheologije” kao što je posvjedočeno publikacijama Njemačkog arheološkog instituta. Međutim, oni su isto tako otvoreno naglasili da će rado sakupljati radove na narodnom i na latinskom jeziku, a to je kasnije i realizirano.⁴⁹³ Ne postoji dakle za tu odluku nikakav politički, “talijanaški” razlog. Zamišljena koncepcija *Bullettina* je, ocijenio je to Marin, doista bila na europskom nivou, a ona je i dan danas aktualna i moderna. Dapače, redakcija se u prvom broju drugog godišta obratila čitateljima i otvorila suradnju svima, a ne samo stručnjacima. Na taj način je *Bullettino* afirmirao svoju širu društvenu ulogu koja se, po mišljenju Marina, s vremenom izgubila kao posljedica znanstvene specijalizacije.

Osim što se angažirao po pitanju muzejskog izdavaštva, Glavinić je ozbiljno pristupio i muzejskoj knjižnici.⁴⁹⁴ On je odmah nakon povratka iz Berlina i preuzimanja mjesta ravnatelja 1872. godine izradio četiri popisa knjiga kako bi sistematizirao ono što je zatekao i unio sve nove naslove, a zatim je te popise poslao ministru za nastavu i bogoštovlje. U tom poslu mu je sigurno dobrodošlo iskustvo stečeno prilikom rada na osnivanju Narodne slavjanske čitaonice u Splitu 1862. godine, ali i vodstvo gimnazijske knjižnice. Prvi popis (*Elenco I*) donosi sve knjige što je Muzej već sadržavao do njegova preuzimanja dužnosti. Iz drugog popisa (*Elenco Ia*) saznajemo da je od rečenog Ministarstva Glavinić zamolio 100 forinti za nabavu 17 knjiga u 26 svezaka. Treći popis (*Elenco II*) nam je važan jer su tu registrirane knjige koje je dobio na dar. Kao darovatelji autorskih primjeraka tu su navedeni, između ostalih, Glavinićev profesor sa studija klasične arheologije u Beču Alexander Conze (čak 17 djela), profesor arheologije na Berlinskom sveučilištu Heinrich Heydemann⁴⁹⁵ (6 djela) i asistent Numizmatičkog kabineta u Berlinu Alfred von Sallet (7 djela). Glavinić je iz svoje privatne knjižnice splitskom Muzeju poklonio 28 knjiga od kojih su određeni primjerci veoma vrijedni poput putopisa *Voyage d'Italie, de Dalmatie, de Grece et du Levant*⁴⁹⁶ dvojca Jacoba Spona i Georgea Whelera, kao i *Storia della Dalmazia* (Zara, 1834–1835.) autora Ivana Katalinića. Ukoliko je suditi po ostalim darovanim naslovima, Glavinićeva je knjižnica morala obilovati grčkim i rimskim klasicima. O četvrtom popisu

⁴⁹³ Emilio Marin »Stoljetni jubilej...«, 1978., str. 58–59.

⁴⁹⁴ Neda Anzulović, »Postanak i razvoj...«, 1985., str. 158.

⁴⁹⁵ Anzulović ovdje ustvari navodi “E. Heydmann” što se zacijelo odnosi na klasičnog filologa i arheologa Heinricha Heydemanna (1842. – 1889.) koji je na Berlinskom sveučilištu predavao kada je tamo boravio Glavinić. Heinrich se, naime, prevodio na talijanski jezik kao *Enrico*. Slično je i sa plemićkom titulom – Alfred *de* Sallet umjesto Alfred von Sallet (1842. – 1897.).

⁴⁹⁶ S obzirom da je primjerak iz 1689. godine radi se o prvom izdanju prijevoda na francuski jezik.

(*Elenco III*) već je bilo govora, a odnosi se na knjige kupljene tijekom studijskog boravka Glavinića u Berlinu.

Glavinić je ministru osim ova četiri popisa poslao i jedan opširan dopis koji se najvećim dijelom bavio problemom knjižnice.⁴⁹⁷ Ovaj dopis nam tako nudi bliži uvid u muzejsku zgradu koja se nalazila kraj istočnog ulaza u Dioklecijanovu palaču. Glavinić je opisao prostorije uprave Muzeja kazavši kako se sastoje od jednog predvorja i dvije osobe. U drugoj su se sobi nalazila dva ormara za knjige, a knjige su zauzimale stolice i stol – jedini koji mu je bio na raspolaganju. Dalje se Glavinić referirao na četiri popisa kazavši kako će ministar vidjeti da su to knjige koje su jako korisne, štoviše, neophodne za bavljenje arheologijom. Zbog toga je zamolio da mu se odobri još jedna svota od 250 forinti. Glavinić je, naime, zamislio kompletirati izdanja *Istituto di corrispondenza archeologica di Roma* (Institut za arheološku korespondenciju, Rim), a pružila mu se dobra prilika jer mu ih je Institut ponudio uz 50 posto popusta. Nije propustio naglasiti kako on bez stalne godišnje novčane pomoći (koje bi bile namijenjene nabavci časopisa i drugih djela) neće moći istraživati spomenike, a to je pravdao činjenicom da je naše područje bilo lišeno knjiga, tj. knjižnica. Njegova je molba pala na plodno tlo jer je Ministarstvo odobrilo traženi iznos preko Namjesništva u Zadru 31. V.⁴⁹⁸ Osim toga, Glavinić je odmah prionuo uspostavljanju suradnji između knjižnice Muzeja i drugih knjižnica, tražeći od istih na dar određene radove. On se na 20. XI. 1872., dakle dva dana nakon preuzimanja funkcije (!), obratio Jugoslavenskoj akademiji u Zagrebu pismom koje je sastavio na hrvatskom jeziku. Ovaj je dopis značajan jer se, po Anzulović, radi o prvom dopisu na hrvatskom jeziku u arhivu Arheološkog muzeja u Splitu. Ovako je Glavinić pisao u Zagreb:

“U ovom Zavodu utemeljenu 1818. za sačuvanje starinah Solinskih i drugih mistah prastare Dalmacie sakupilo se ne samo prinesljivih spomenikah svake vrste, dali gledalo se jošter sastaviti malo po malo i priličnu knjižnicu bez koje jedan zavod ne može napredovati, i za tu svrhu nije se štedilo ni truda ni svakojakog poštenog načina. Štograd se kupilo, štograd izminilo, i štograd je darovano: ali hoćese još knjigah i dobrih, i briga je moja dobivat jih od svake strane.”⁴⁹⁹

⁴⁹⁷ Isto, str. 159.

⁴⁹⁸ Ovdje je po svojoj prilici riječ o 1873. godini. Anzulović piše kako je to bilo “iste godine”, međutim, nastavlja se na 1872. jer ranije čitamo da se primopredaja Dević-Glavinić dogodila u studenom. Slično je i s datumom dopisa Akademiji u Zagreb. Naime, tvrdi se kako je Glaviniću “ubrzo stigao odgovor”, ali je isti datiran više od godinu dana poslije. To bi više odgovaralo 1872. godini i vremenskom roku od 8 dana.

⁴⁹⁹ Isto.

Glavinić je od Akademije tražio da se pošalju na dar svi dotada tiskani *Radovi i Listine*, a bez kojih se Knjižnica njemu činila praznom. Dakako, zauzvrat je obećao poslati par primjeraka svega što se u budućnosti tiska kao muzejska publikacija. Odgovorio mu je Josip Torbar (1824. – 1900.), tadašnji tajnik Jugoslavenske akademije. Torbar mu je prenio da je na sjednici od 28. XI. 1872. donijet zaključak kako će se splitskom Muzeju starina poslati *Radovi i Listine*. Pristizali su slični zahtjevi i samom ravnatelju Glaviniću, ali on u tom trenutku nije mogao uzvratiti istom mjerom. U prvom službenom dopisu od 28. XII. 1872. javilo mu se *Društvo za povjestnicu i starine Jugoslavenah* (Društvo za jugoslavensku povjestnicu i starine) sa zamolbom za prijateljsku suradnju i razmjenu radova, a priložen je bio XI. svezak njihovog časopisa *Arkiv*. Jamačno je Glavinić već tada uvidio potrebu tiskanja muzejskog časopisa i mogućnostima koje bi on otvorio. Međutim, uz ova hvalevrijedna nastojanja oko povećanja knjižničkog fonda on se istovremeno borio da stekne razumijevanje Namjesništva u Zadru. O tome više saznajemo iz prepiski između njega i Namjesništva nakon analize financijskog izvještaja za 1873. godinu.⁵⁰⁰ Glavinić je naime utvrdio da je za tu godinu potrošio više od iznosa namijenjene dotacije, i to 123 forinte. Pravdao se kako je zato uštedio na drugim stavkama, a same knjige su bile važne i potrebne. Iako se dalmatinsko Namjesništvo složilo s takvim postupkom, ono je isto tako zahtijevalo da se manjak na drugim stavkama izgadi u 1874. godini. K tomu, iznijelo je primjedbu da bi se za svaki nabavljeni predmet ili knjigu trebali dodavati inventarni brojevi. Glavinić je na to odgovorio kako nije u mogućnosti u potpunosti udovoljiti zahtjevu jer su inventarne knjige bile uspostavljene samo za gema, knjige i kamene spomenike. Ovaj je podatak indikativan jer nam kazuje kako je Glavinić odranije vodio evidenciju o ulaznim muzejskim predmetima. Imajući to na umu, treba propitati konstatacije poput one da je don Frane Bulić bio taj koji je u praksu muzeja uveo takve kataloge i – očito *ex nihilo* – popisao podatke o “tisućama predmeta”.⁵⁰¹

Uskoro je postalo očevidno da prostorni uvjeti splitskog Muzeja ne mogu pratiti korak s Glavinićevim sabirateljskim nagonom, slično kao što se dogodilo s predmetima. Sama knjižnica je bila skućena u vlažnoj prostoriji stare zgrade, tzv. *sala D*. Rad u takvim neprikladnim uvjetima naveo je Glavinića da se potuži kako mu je narušeno zdravlje, a da istovremeno na njemu leži odgovornost da skrbi o knjigama i “dragocjenim dokumentima” (tal. *documenti preziosi*) koje je tu zatekao. Iz pisma fotografa P. Zinka kojeg je ovaj uputio dok se Glavinić nalazio u Berlinu, znamo da se on uspio oporaviti od neke teške bolesti. Ta je epizoda očigledno ostavila na njemu

⁵⁰⁰ Isto, str. 160.

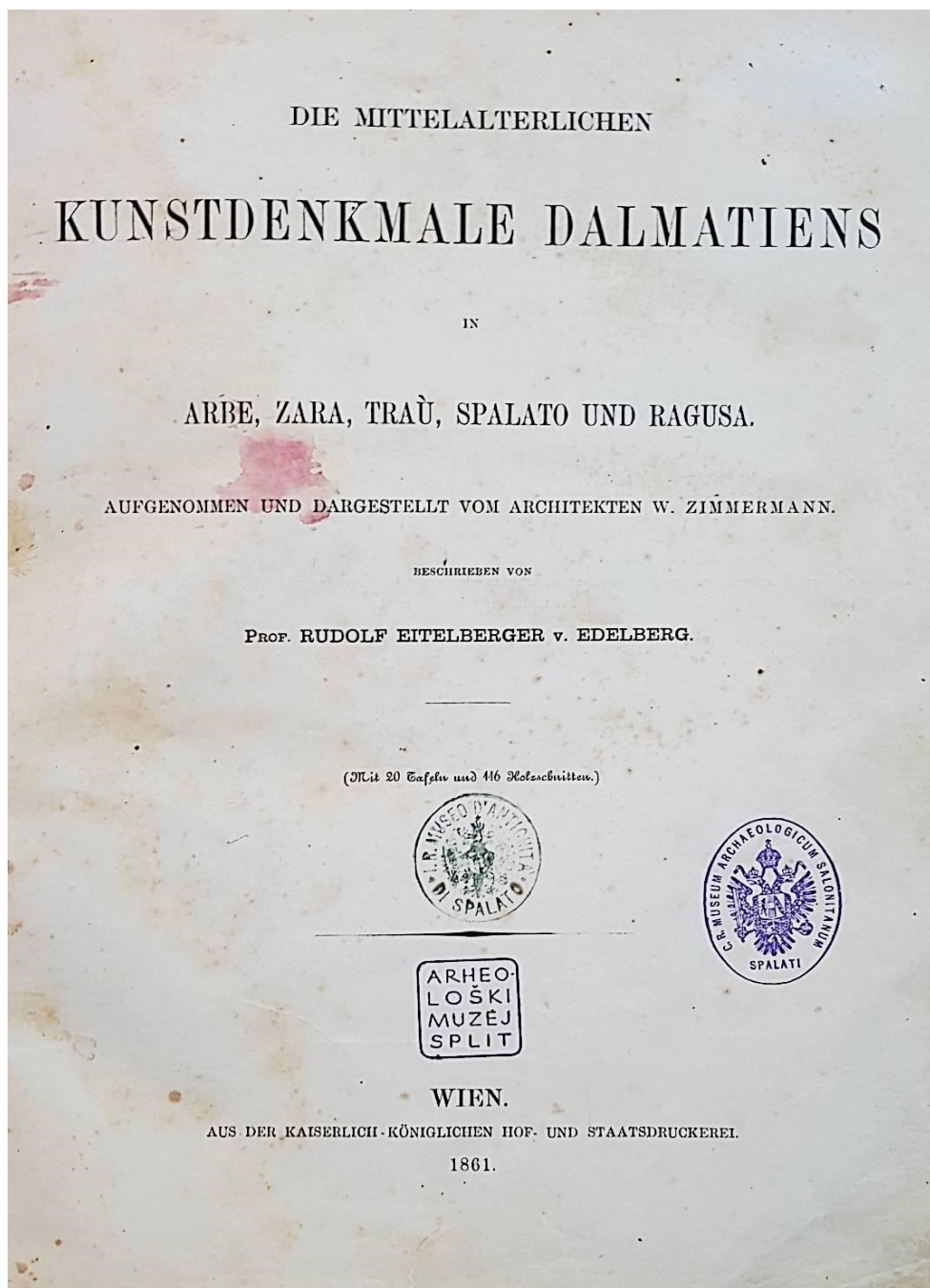
⁵⁰¹ Vidi u: Arsen Duplančić, »Spomen-soba don Frane Bulića u Tusculumu«, u: *Informatica museologica*, 15(1-3) (1984.), str. 34.

traga i povećala pozornost koju je pridavao vlastitom zdravlju. Da je bio krhkog zdravlja i u ovom periodu sugeriraju nam dva podatka. Glavinić je 18. XII. 1874. uputio brzojav u Središnje povjerenstvo o radovima koji su se odvijali na zgradi glavne straže na Gospodskom trgu (danas Narodnom).⁵⁰² Naime, u tijeku je bilo rušenje postojećih lukova na pročelju koje se trebalo zazidati, ali Glavinić nije mogao spriječiti štetu jer se u to vrijeme razbolio. Drugi primjer je iz 1875. godine u vezi gradnje željezničke postaje u Solinu. Tada je ministar trgovine odredio posebno povjerenstvo gdje je Glavinić kao konzervator trebao biti uključen, ali on nije mogao sudjelovati u njegovom radu jer je i u tom razdoblju bio bolestan.⁵⁰³ U svakom slučaju, te godine njegov interes za knjige nije popustio – kupio je za Muzej 37 knjiga u 67 svezaka.⁵⁰⁴ Nabavio je dvije knjige bračkog povjesničara Andrije Ciccarellija (1759. – 1823.); *Osservazioni sull'Isola della Brazza e sopra quella nobiltà* (Opaske o otoku Braču i o njegovu plemstvu) i *Opuscoli riguardanti la storia degli uomini illustri di Spalato, e di parecchi altri Dalmati* (Knjižice koje se tiču povijesti slavni Splićana i nekih drugih Dalmatinaca). Samo je za izdanje karte *Tabule Peutingeriane* plaćeno 500 forinti. Kupio je i numizmatičku studiju *Opis jugoslavenskih novaca* svog kolege s fakulteta u Beču Šime Ljubića, te knjigu *Die mittelalterlichen Kunstdenkmale Dalmatiens in Arbe, Zara, Nona, Sebenico, Traù, Spalato und Ragusa* (Srednjovjekovni spomenici Dalmacije u Rabu, Zadru, Ninu, Šibeniku, Trogiru, Splitu i Dubrovniku) austrijskog povjesničara umjetnosti Rudolfa Eitelbergera (1817. – 1885.), kasnijeg pokrovitelja *Bullettina*. Nju niže donosimo kao opipljivi dokaz Glavinićeva rada na razvoju knjižnice Arheološkog muzeja u Splitu. Na prvoj stranici utisnuti su stari žigovi muzeja (zeleni – *I. R. Museo d'Antichità di Spalato*; plavi – *C. r. Museum Archaeologicum Salonitanum Spalati*) s carskim grbom Habsburga s dvoglavim orlom.

⁵⁰² Stanko Piplović, *Alois Hauser...*, 2002., str. 57.

⁵⁰³ Stanko Piplović, »Arheološki radovi u Saloni...«, 2013., str. 149.

⁵⁰⁴ Neda Anzulović, »Postanak i razvoj...«, 1985., str. 160.

Slika 41. Eitelbergerova knjiga nabavljena za vrijeme Glavinićevog ravnateljstva, Knjižnica AMS

Nakon četiri godine gorljivog rada – primijetila je to Anzulović – došlo je do stagnacije. Ravnatelj Glavinić u periodu od 1876. do 1878. godine nije pokazao nikakvu inicijativu u pogledu muzejske knjižnice, izuzev tu i tamo pokoje kupljene knjige. Očigledno je da je on svoje napore usmjerio na objavljivanje *Bullettina* jer je nakon pojave prvog sveska došlo do oživljavanja aktivnosti.⁵⁰⁵ Glavinić je tada ponovno pokušao ukazati na nemogućnost rada u muzejskim prostorima, zatraživši da se oni prošire i uredi. Namjesništvo u Zadru kojem se

⁵⁰⁵ Neda Anzulović, »Postanak i razvoj...«, 1985., str. 161.

obraćao nije činilo puno da se takvo stanje promijeni, ali je zato inzistiralo na preciznim financijskim obračunima i uspostavi kataloga za knjige, namještaj i spomenike. Kada Glavinić ne bi ispoštovao urgencije od Namjesništva, on bi bio suočen s neugodnim kritikama. Čini se da je stanje kulminiralo u jednom trenutku, jer se Glavinić – kako je to opisala Anzulović – “veoma razljutio u odgovoru na nekoliko urgencija”. On je smatrao da Namjesništvo traži nemoguće jer je izrada kataloga muzejskih predmeta posao koji je dug, naporan i zahtijeva znanstvenu obradu i stručnu spremu. Saznajemo da je bio oglobljen s 10 forinti, ali on se tomu odupirao uz obrazloženje kako nije pošteno da mu se izriču novčane kazne kada se on sam daje besplatno Muzeju, iako ne ispunjava sve birokratske zahtjeve.

Iz programa *Bullettina* vidljivo je kako je Glavinić imao najbolje namjere u ostvarenju tog cilja, ali izgledno je da je vršeni pritisak u njemu stvorio vrst zazora od tog posla. Možemo iznijeti tvrdnju da je upravo u vođenju muzejske dokumentacije najočitija diskrepancija između Glavinića kao arheologa i Glavinića kao muzealca, tj. kustosa. Više je puta istaknuto kako je on bio izrazit sabiratelj arheološke baštine, ali onoga trenutka kada bi ona dospjela u muzej očito bi izostala potrebna obrada. Ovdje na umu treba imati još jednu činjenicu koja nam pomaže u određenju razloga zašto je Glavinić 1883. godine – nakon 11 godina upravljanja – bio primoran napustiti mjesto ravnatelja Muzeja starina u Splitu. Naime, po Hauseru znamo da je Središnje povjerenstvo počelo razmatrati njegovu zamjenu 1880. godine uslijed opterećenosti brojnim obvezama zbog kojih nije mogao redovito provoditi iskapanja na Manastirinama. Ukoliko je to bio uzrok da mu se pronađe zamjena, 1882. godine dogodio se povod da ga se doista i smijeni. Namjesništvo je od Glavinića zatražilo kopiju kataloga knjiga i dalo mu konačni rok za ispunjenje obveze do kraja maja. Anzulović je napisala kako je on odgovorio s “neprikrivenom nervozom”, ustvrdivši kako će to moći ispuniti tek u novembru. Pravdao se kako bi trebalo dati potpuni opis svake knjige, a on sam se nije mogao opteretiti tako “dugim i dosadnim” poslom s ono malo vremena što mu je preostalo za rad.⁵⁰⁶ Zanimljivo je za primijetiti da su u izvještaju koji je priložio za tu godinu od popisa muzejskog namještaja još uvijek navedena samo dva ormara za knjige, dakle ista ona koja su se nalazila i kada je preuzeo dužnost ravnatelja.

Kašnjenje s izradom Kataloga knjižnice bio je dakle razlog za Glavinićevu smjenu.⁵⁰⁷ U donošenju konačne odluke o njegovoj smjeni možda je pripomoglo to što tu nije bila prisutna osoba pod čijim je protektoratom on i došao na mjesto ravnatelja Muzeja starina u Splitu – Alexander Conze. On se još 1877. godine vratio u svoju domovinu kako bi u Berlinu preuzeo

⁵⁰⁶ Isto.

⁵⁰⁷ Isto, str. 162.

mjesto ravnatelja Muzeja antičke skulpture. Bilo kako bilo, Glavinić je svejedno do kraja izradio kompletni Katalog knjiga i časopisa i predstavio ga u obliku knjige.⁵⁰⁸ Zaključio ga je 2. XII. 1883. godine, a u tom trenutku on je sadržavao 750 naslova. Anzulović je djelo koje je Glavinić ostavio u nasljeđe nazvala imponantnim, istaknuvši pritom i njegove plemenite ljudske osobine. Naime, Glavinić je – kao što je to svojedobno činio i Carrara – u iščekivanju dotacija vlastitim novcem podmirivao razne muzejske troškove. Dio tih pozajmica mu je isplaćen po odlasku iz Muzeja, ali ne sve. Adekvatnu zamjenu za Glavinića Središnje povjerenstvo je pronašlo u don Frani Buliću 1884. godine. Između mandata Glavinića i Bulića dužnost ravnatelja kratko je obnašao Josip Alačević (sl. 42).⁵⁰⁹ Glavinić i Bulić su se zamijenili za službe konzervatora, s tom razlikom što su se u popisu dalmatinskih konzervatora od 1882. godine podjele počele izražavati po političkim kotarima, a ne okružjima.⁵¹⁰ Mihovil Glavinić je tako krajem 1883. godine postao konzervator I. odjeljenja za spomenike političkih kotara Zadar, Šibenik, Benkovac i Knin (tj. bivši zadarski okrug), a od 1884. godine preuzeo je i II. odjeljenje. Preselio se u glavni grad pokrajine Zadar gdje je bio postavljen na mjesto pokrajinskog nadzornika za srednje škole, ali je uz to nastavio raditi i u tamošnjem tek osnovanom arheološkom muzeju – Muzeju sv. Donata.

Slika 42. Josip Alačević (Makarska, 18. X. 1826. – Zadar, 7. III. 1904.)

⁵⁰⁸ Isto, str. 162.

⁵⁰⁹ Franko Ćorić, *Carsko i kraljevsko...*, 2010., str. 192.

⁵¹⁰ Isto, str. 182, 185.

3. ARHEOLOŠKI MUZEJ U ZADRU I SPOMENICI ZADARSKOG OKRUGA

Korijeni Arheološkog muzeja u Zadru sežu, kao i u slučaju Arheološkog muzeja u Splitu, u prvu polovinu XIX. stoljeća. Nakon već spomenutog proglasa namjesnika Lilienberga počeli su u Zadar pristizati razni predmeti baštine koji su se pohranjivali na I. kat osnovne škole na položaju nekadašnje crkve sv. Tome, nasuprot sv. Krševana.⁵¹¹ Odlukom Namjesništva iz 1834. godine tom je muzeju nadjenuto ime Narodni muzej. U početku je o njemu brinulo povjerenstvo sastavljeno od tri službenika Namjesništva. Građa je nastavila kontinuirano pristizati iz svih dijelova pokrajine, ali u isto vrijeme nije bilo adekvatnog prostora za pohranu. Zbog toga se već 1845. godine ona morala premjestiti iz prostorija Osnovne škole u prostorije Gimnazije koja se tada nalazila pri Samostanu sv. Krševana. Ovaj početni periodu u životu Muzeja bio je obilježen krizom i stagnacijom.⁵¹² Osim što je bilo manjka prostora i namještaja, nisu postojali drugi uvjeti kojima bi se omogućio rast i razvoj zbirke. Sama arheološka zbirka nalazila se zajedno sa svim ostalim zbirkama i bez stručnjaka koji bi je propisno i znanstveno obrađivali. Počelo se zato ozbiljno razmišljati o izdvajanju specijaliziranih muzeja iz ovog muzeja općeg tipa.

U tim nastojanjima pružila se pogodna prilika 1877. godine kada se oslobodio sv. Donat. Naime, crkva sv. Donata već je duže vrijeme bila izvan kulta – za vrijeme francuske uprave ona je postala vojno skladište, a od 1870. godine služila je kao skladište jedne vinarske udruge. Nakon što je ta udruga iselila, tu se namjeravalo realizirati ideju jednog posebnog Arheološkog muzeja. Ideju pretvaranja crkve u muzej lokalno je stanovništvo poduprlo i prihvatilo.⁵¹³ Ona se i obistinila 1880. godine kada je u Beču odobreno da se u unutrašnjosti sv. Donata počne smještati arheološka građa. Zbog toga se ta godina smatra godinom osnutka samostalnog Arheološkog muzeja u Zadru. Međutim, sama građevina bila je u teškom stanju i očekivali su je mnogi radovi. Dostatni su Eitelbergerovi opisi s kraja 1850-ih.⁵¹⁴ Naveo je kako je već tada kupola bila urušena i s privremenim krovom, a dio vanjštine prekrivao je bršljan. U samoj unutrašnjosti nalazila se velika drvena skela. Dakle, iako je Glavinić dolazio u muzej koji je već tad imao razmjerno dugu tradiciju i značajnu zbirku, u smislu strukovnog bavljenja arheologijom on je bio tek u povojima, uključujući i terenski rad. Osnivač i prvi ravnatelj bio je Ivan Smirić/Giovanni Smirich (1842. – 1929.), profesor crtanja koji je studirao slikarstvo u Firenci, Sieni i Veneciji.⁵¹⁵ K tomu, on je bio i Glavinićev kolega konzervator jer ga je Središnje povjerenstvo imenovalo 1877. godine

⁵¹¹ Radomir Jurić, »170. obljetnica...«, 2004., str. 14-15.

⁵¹² Šime Batović, *150 godina Arheološkoga muzeja u Zadru*, Zadar: Arheološki muzej, 1982., str. 14.

⁵¹³ Franko Ćorić, *Carsko i kraljevsko...*, 2010., str. 255.

⁵¹⁴ Isto, str. 254.

⁵¹⁵ Stanko Piplović, »Slikar i konzervator Ivan Smirić«, u: *Croatica Christiana periodica* 16(29) (1992.), str. 129.

konzervatorom II. odjeljka za bivše zadarsko okružje. Smirić je bio odgovoran da se Donat ne upotrebljava kao odlagalište stvari za katedralnu upravu koja je bila vlasnik zgrade. U njegovo doba već su počele prve akvizicije muzeja – 1880. godine u zgradu sv. Donata dospjeli su kameni nalazi iz antike pronađeni kod Gradine.⁵¹⁶ Smirić je upravljao muzejem od njegova osnutka 1880. do 1883. godine, kada je prepustio upravljanje Glaviniću.⁵¹⁷ To znači da je u historijatu Arheološkog muzeja u Zadru Mihovil Glavinić ostao upisan kao njegov drugi po redu ravnatelj.

U *Museo di San Donato*, odnosno Muzeju sv. Donata, kako mu je tada bilo ime, Glavinić je morao obavljati višestruke poslove.⁵¹⁸ S obzirom da je muzej bio tek u osnivanju, a da se samu crkvu tek istraživalo i popravljalo, on je od samog početka brinuo za njeno restauriranje. Za provedbu istih se založio i odlaskom u Beč. Naime, 1885. godine Glavinić je zajedno s Bulićem sudjelovao na trećoj po redu Konzervatorskoj konferenciji koja se održala u Beču 2. do 4. XI. 1885.⁵¹⁹ Potrebno je napomenuti da je ona bila namijenjena prvenstveno konzervatorima i dopisnicima iz Donje i Gornje Austrije, Štajerske, Moravske i Salzburga. Sudjelovanje dalmatinskih konzervatora, dakle, na njoj nije bilo obavezno. Glavinić i Bulić su ipak iskoristili ovu platformu kako bi izložili o problemima njihovih muzeja – Bulić je govorio o neadekvatnim prostorima splitskog Muzeja starina, dok se Glavinić požalio na prokišnjavanje krova i oštećivanje inventara Muzeja sv. Donata. Već su iduće godine u Donatu provedeni zahvati koji su označeni “adaptacijama”.⁵²⁰ Najveći dio radova je obavljen u naredne dvije godine, a svi su bili usmjereni na osposobljavanje unutrašnjosti zgrade. U srpnju i kolovožu 1887. godine popravljena je krovna konstrukcija, otvoreno je šest zazidanih prozora, postavili su se odgovarajući prozori na hvatištu kupole, popravljene su stube i pregradni zid između srednje i desne apside, a djelomično je obnovljena i žbuka u središnjem prostoru i emporama prvog kata. U oktobru iste godine popravili su se i zidovi u prizemlju, zatim žbuka i zid stubišta dok je pod galerije popločan opekom, a pod prizemlja kamenom. Očistili su se i prostori između ulomaka antičkih klesanaca u samim temeljima građevine koji su bili ispunjeni zemljom i šutom. U listopadu 1888. godine otvoreni su brojni prozori (pet u kupoli i pet na stubama), uklonila su se dva recentnija zida i ostaci poda iz vremena dok je građevina bila korištena kao vojno skladište. Tim oslobađanjima postali su vidljivi i dijelovi stare crkve. Glavinić je 1891. godine proslijedio

⁵¹⁶ Franko Ćorić, *Carsko i kraljevsko...*, 2010., str. 256.

⁵¹⁷ Isto, str. 133.

⁵¹⁸ Šime Batović, »Mihovil Glavinić...«, 1993., str. 253–254.

⁵¹⁹ Franko Ćorić, *Carsko i kraljevsko...*, 2010., str. 156–158.

⁵²⁰ Isto, str. 257.

Središnjem povjerenstvu popis svih predmeta koji su se tada čuvali u zgradi Muzeja sv. Donata i tom je prilikom izvijestio kako je sam Muzej u unutrašnjosti potpuno restauriran.

Slika 43. Unutrašnjost Muzeja sv. Donata nakon restauracije i smještaja zbirki, AMZD

Uz poslove ravnatelja muzeja i konzervatora Mihovil Glavinić je istovremeno odrađivao i poslove kustosa prethistorijske i rimske zbirke. Za sve one iz kasnijih razdoblja skrbio je Smirić. Godine 1886. Glavinić je izradio izvještaj u kojem je precizno naveo sadržaj arheološke zbirke koja se tada još uvijek nalazila u zadarskoj Gimnaziji.⁵²¹ Ona je brojala ukupno 4557 predmeta.

⁵²¹ Šime Batović, *150 godina...*, 1982., str. 15.

Najviše je bilo primjeraka novca (4116), zatim keramike (139), stakla (135), bronce (132) gema (18) i najzad kamenih predmeta (17).⁵²² Iz izvještaja je također vidljivo da su se u Donatu tada već u tom trenutku čuvala 132 kamena spomenika. O brojnosti akvizicija Muzeja u ovom početnom razdoblju najbolje svjedoči podatak iz Smirićeva kataloga u kojem čitamo da se ta brojka 1894. odnosila samo na srednjovjekovne kamene spomenike. Prilika za obogaćenje zbirke bili su razni radovi i rušenja.⁵²³ Takav je primjer predromanička crkva sv. Nediljice koja je 1890. srušena da bi se na njenom mjestu podigla zgrada ili crkva sv. Krševana u kojoj se 1888. godine podizalo razinu poda. Ministarstvo za bogoštovlje i nastavu je od 1891. godine počelo dodjeljivati Muzeju stalne godišnje dotacije za održavanje građe i otkup u iznosu od 400 forinti.⁵²⁴ Godinu ranije je ravnatelj Glavinić uputio molbu istom Ministarstvu radi nabave četiri vitrine za smještaj arheološke zbirke u zgradi Gimnazije, a Središnje povjerenstvo je taj zahtjev odobrilo.⁵²⁵

Međutim, restaurirana unutrašnjost zgrade sv. Donata omogućila je planiranje premještaja mnogobrojnih predmeta. Glavinić je zato 1894. godine poslao Središnjem povjerenstvu u Beč novi katalog arheološke zbirke iz Gimnazije, s molbom da se predmeti prenesu u novouređenu zgradu Muzeja.⁵²⁶ U katalogu je naveo da su se u zbirkama čuvala 4693 kovanice i 298 ostalih predmeta. Iste te godine Glavinić je objelodanio i katalog rimskih natpisa iz kojeg saznajemo da se u Muzeju nalazilo i 79 epigrafskih spomenika (sl. 44).⁵²⁷ Muzeju je tada na dulji rok osigurana državna subvencija i najam prostora sv. Donata. Manje nalaze i zbirku numizmatike Glavinić je počeo preseljavati iz Gimnazije već 1893. godine.⁵²⁸ Ta sitnija građa bila je izložena u dijelu galerije, tj. matroneja u novim vitrinama, a kameni spomenici u prizemlju, po zidovima, i u predvorju matroneja.⁵²⁹ Sve zbirke su uspješno preseljene u zgradu Donata do 1896. godine, a stalni postav je dovršenu godinu kasnije.⁵³⁰ To je bio prvi organizirani stalni postav Arheološkog muzeja u Zadru koji se nije mijenjao sve do 1929. godine, kada je izvršena reorganizacija.⁵³¹ Glavinić se istakao i kao numizmatičar – usporedbom brojki iz dva

⁵²² Isto, str. 15–16.

⁵²³ Šime Batović, *Arheološki muzej u Zadru*, Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1964., str. 679.

⁵²⁴ Godišnju pripomoć zadarskom Muzeju omogućila su Glavinićeva poznanstva s “[...] najvidjenijim ličnostima na arheološkom polju u Beču”. Vidi u: Frano Radić, »Mihovio Glavinić«, 1898., str. 97.

⁵²⁵ Franko Ćorić, *Carsko i kraljevsko...*, 2010., str. 256.

⁵²⁶ Isto.

⁵²⁷ Šime Batović, *150 godina...*, 1982., str. 22.

⁵²⁸ Mihovil Abramić, Josip Bersa, Giovanni Smirich, *Führer durch k. k. Staatsmuseum in S. Donato in Zara*, Wien: Hödler, 1912., str. 34.

⁵²⁹ *O muzeju*. Mrežna stranica *Arheološki muzej Zadar*, <https://amzd.hr/o-muzeju/> (pregledano 27. I. 2023)

⁵³⁰ Šime Batović, *150 godina...*, 1982., str. 18.

⁵³¹ Šime Batović, *Arheološki muzej...*, 1964., str. 684.

kataloga uočljiva je njegova angažiranost na prikupljanju numizmatičke građe za zbirku Muzeja sv. Donata. Radić je istakao kako mu je proučavanje i klasificiranje starih novaca za ovu zbirku bila „poglavita ljubav“.⁵³² Brunšmid je jedan od arheologa i numizmatičara koji su istu imali priliku uživo vidjeti, a u svom nekrologu o Glaviniću dotakao se i načina na koji je on sabirao predmete za zadarski Muzej:

“Imam da mu zahvalim na uslužnosti, kojom mi je dozvolio proučavanje dosta lijepe numizmatičke zbirke svoga muzeja. Tu je zbirku on stvorio, skloniv vladu, da je dozvolila, da se bogata gimnazijska zbirka predade muzeju i pobrinuv se, da ju umnoži darovima mnogobrojnih svojih prijatelja i bivših učenika. Katalogizovanje muzejskih antiknih zbiraka bilo je posao, kojim je ispunjavao vrijeme, koje mu je preostajalo od službenoga posla.”⁵³³

Slika 44. Dio stalnog postava s rimskim spomenicima iz prizemlja Donata, AMZD

Službeni posao na kojeg se Brunšmid referira je onaj pokrajinskog nadzornika za srednje škole u Dalmaciji. Glavinić je dakle i u Zadru nastavio raditi na više funkcija istodobno, što

⁵³² Frano Radić, »Mihovio Glavinić«, 1898., str. 98.

⁵³³ Josip Brunšmid, »Mijo Glavinić«, 1989., str. 246.

samo govori u prilog o kakvom je neumornom radniku bilo riječ. Osim toga, da je doista ulagao znatan napor u sabiranje antičkog novca za zbirku Muzeja svjedoči nam i sljedeći primjer. Godine 1898. on zajedno s austrijskim arheologom i numizmatičarem Wilhelom Kubitschekom (1858. – 1936.) objavio jedan izvještaj u prvom Godišnjaku Arheološkog instituta iz Beča.⁵³⁴ U njemu se govori o skupnom nalazu denara i srebrnog nakita iz Kruševa kod Obrovca, a kojeg su slučajno pronašli tamošnji seljaci u prosincu 1897. godine. Ova se ostava sastojala od sveukupno 150 primjeraka rimskog republikanskog i carskog novca koji su se nakon pronalaska “raštrkali”, ali je Glavinić zabilježio da se 98 komada, zajedno s prstenovima koji su pripadali tom nalazu, uspjelo objediniti za Muzej sv. Donata u Zadru. Naime, otkriće je izazvalo pomamu među narodom i privatnim kolekcionarima koji su na sve moguće načine pokušavali doći do nalaza.⁵³⁵ Iz jednog brzojava kojeg je tadašnji kruševski župnik fra Ivan Gverić uputio arheologu fra Luji Marunu (1857. – 1939.) – a koji je sam bio jedan od zainteresiranih kupaca – saznajemo da je situacija bila vrlo alarmantna: “Novaca srebreni nisam mogao više dobiti - svak za njima pohlepan pa i kot. poglavar Benkovca, ali nije nikakove dobio. Naslutio sam da je Glavinić kupio nazad 3 nedilje do 10 komada - novce srebrene sve u onome krugu našaste”.⁵³⁶ Glavinić je odmah uvidio važnost ove ostave i intervenirao kod seljaka da prodaju zadarskom Muzeju. Da je u tome bio i poprilično spretan govori podatak kako je Marun uspio otkupiti samo 34 primjerka. Ovaj skupni nalaz predstavlja jedno vrijedno svjedočanstvo učvršćenja rimske vlasti na istočnoj jadranskoj obali jer ga dovodimo u vezu s pokretima vojnih jedinica iz Batonskog rata (*Bellum Batonianum*) od 6. do 9. godine po. Kr., kada je Rim suzbijao veliki ilirski ustanak.⁵³⁷

Nažalost, ovi primjerci rimskog novca – kao uostalom i čitava zbirka na kojoj je Glavinić radio dugi niz godina – do nas nisu dospjeli. To nas dovodi do sljedeće historijske etape Muzeja sv. Donata. Naime, on je dijelio sudbinu grada u kojem se nalazi, a taj je grad od Glavinićeve doba pretrpio brojne gubitke po pitanju umjetničke i povijesne baštine – poglavito za Drugog svjetskog rata. Godine 1920. Zadar se pripojio Italiji, a kada su se Talijani povlačili 1943. godine, ponijeli su sa sobom većinu najvrjednije građe iz Muzeja sv. Donata.⁵³⁸ Dakako, u nedostatku vremena prvi su pokupljeni manji i lakši predmeti poput gema, keramike, stakla i novaca. Otišla je tako – pored ostalog – cjelovita zbirka gema (preko 700 komada), sva izložena

⁵³⁴ Mihovil Glavinić, Wilhelm Kubitschek, »Ein Denarfund in Dalmatien«, u: *Jahreshefte des Österreichischen archäologischen Institutes* 1 (1898.), str. 83–84.

⁵³⁵ Tomislav Šeparović, »Revizija skupnog nalaza rimskog novca iz Kruševa kod Obrovca«, u: *Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku* 98, 2005., str. 66.

⁵³⁶ Isto.

⁵³⁷ Isto, str. 71.

⁵³⁸ Šime Batović, *150 godina...*, 1982., str. 29.

grčko-italska keramika, 2 najbogatija liburnska groba iz Nina i Asserije, razni predmeti umjetničkog obrta od zlata i srebra itd. Pokupljena je gotovo cijela numizmatička zbirka koja je do tog trenutka narasla bila na oko 10.000 komada. Većina se građe otada nalazi u Arheološkom muzeju u Veneciji i Muzeju stakla u Muranu kod Venecije, a do danas nije vraćeno ništa. Nakon te nepogodne okolnosti za Muzej, uslijedila je još jedna. Savezničko bombardiranje Zadra se odvijalo između 1943. i 1944. godine. Na 16. XII. 1873. stradao je Zeleni trg, zapadno od crkve sv. Donata. Tom je prilikom zapaljena jedna zgrada u kojoj su bile uredske prostorije Muzeja, čuvaonica, knjižnica i drugi odjeli. Kada su se čistile ruševine na tom mjestu, u paljevini je pronađen mali dio numizmatičke zbirke.⁵³⁹ Ovo je ujedno i glavni razlog zašto o Glavinićevim aktivnostima na čelu Muzeja sv. Donata imamo manje informacija nego iz Muzeja starina, iako se tu vremenski dulje zadržao (u Splitu je upravljao 11 godina, a u Zadru 15). Doduše, jednu stvar sa sigurnošću znamo iz knjige Matice umrlih – Glavinić je u Zadru stanovao upravo na *Piazza dell' Erbe* (Zeleni trg), u kući br. 736. Ovdje se donosi razglednica s pogledom na taj dio grada, onako kako je nekoć izgledao.

Slika 45. Zeleni trg u Zadru prije Drugog svjetskog rata – nekadašnje mjesto stanovanja Glavinića i upravnih prostorija Muzeja sv. Donata, DADU-SCMT

⁵³⁹ Šime Batović, *Arheološki muzej...*, 1964., str. 681.

3.1. Nastavak rada na iskapanjima – Asserija pa Aenona

Arheološki muzej u Zadru bio je pod izravnom upravom bečkog Središnjeg povjerenstva, a njegovo djelovanje određeno je na područje sjeverne Dalmacije.⁵⁴⁰ Glavinić je kao konzervator imao nadležnost nad spomenicima bivšeg zadarskog okruga (sl. 46), tj. političkih kotara Zadar, Šibenik, Benkovac i Knin. Međutim, u prvih pet godina njegove službe nisu zabilježeni zahtjevi za provođenjem terenskih radova, odnosno arheoloških istraživanja. Trebalo je prvo postaviti na noge Muzej sv. Donata i omogućiti normalne uvjete za čuvanje zbirki i stručno-znanstveni rad. U tom je razdoblju arheolog Glavinić primarno prikupljao informacije s terena. U više od dvadeset radova razmatrao je građu s područja sjeverne Dalmacije, te je pratio sva otkrića i spomenike u nekadašnjim liburnsko-rimskim naseljima: *Aenona* (Nin), *Asseria* (Podgrađe kod Benkovca), *Burnum* (Ivoševci kraj Kistanja), *Hadra* (Medviđa), *Corinium* (Karin), *Argyruntum* (Starigrad Paklenica), *Ansium* (Cvijina gradina u Kruševu), *Promona* (Tepljuh) itd.⁵⁴¹ Time je, po Batoviću, dao prvu dokazanu arheološku topografiju tih krajeva, a ista je poslužila kao pouzdana osnova za daljnja istraživanja. Godine 1887. zabilježen je i njegov pokušaj nabave dva zanimljiva antička natpisa iz mjesta Popović i Morpulača.⁵⁴²

Slika 46. Rudolf Jabornigg von Altenfels, Podjela Dalmacije na okruge, prikaz zadarskog, 1834.

⁵⁴⁰ Isto, str. 679.; Šime Batović, *150 godina...*, 1982., str. 20.

⁵⁴¹ Šime Batović, »Mihovil Glavinić...«, 1993., str. 253.

⁵⁴² Franko Ćorić, *Carsko i kraljevsko...*, 2010., str. 256.

S krajem 1880-ih godina počinjemo pratiti Glavinićeve prve inicijative po pitanju iskopavanja. Radić je napisao: “Zadarski kotar nije onako obilato mogao zadovoljavati arheologa kao što je spljetski; ali opet je Glavinić umio da obrati pažnju ministarstva na ruševine starinske Asserije i dobio dopust i podporu da pretraži ono zemljište.”⁵⁴³ Nakon što su odobrena sredstva iz Beča, Glavinić je 1888. godine započeo sustavna istraživanja Asserije. Čini se da je i ovdje – kao i u Saloni – Glavinić pozvao Hausera da osobno prisustvuje iskapanjima. Naime, Hauser je u njegovoj pratnji obišao lokalitet na 21. V. 1889.⁵⁴⁴ Tada su dočekani od strane kotarskog poglavara i načelnika općine Dapara te su svi zajedno razgledali ruševine i iskopine. Glavinić se na početku usmjerio na utvrđivanje topografije. Zanimala ga je “*arx* starinskoga grada”. Otkrio je gradski zid i vrata, te uz to par natpisa i arhitektonskih ulomaka. Pronađene natpise je objavio u *Bullettinu* te napisao kako se svi pronalaze u Muzeju sv. Donata.⁵⁴⁵

Važan dokumentarni izvor o istraživanjima je prvi arheološki rad talijanskog arheologa i epigrafičara Piera Sticottija (1870. – 1953.). On je pisao još kao 21-godišnji mladić o Asseriji u izvještaju s putovanja po Liburniji i Dalmaciji (*Bericht über einen Ausflug nach Liburnien und Dalmatien 1890 and 1891*) objavljenom 1893. godine.⁵⁴⁶ Sticotti je naime dobio dopuštenje da sudjeluje na Glavinićevim iskapanjima koja su poduzeta u kolovozu 1891. godine.⁵⁴⁷ Ovo je bio nastavak iskapanja koja su započeta 4. V. te godine, ali su ubrzo bila zaustavljena, o čemu je sam Glavinić pisao u izvještaju Središnjem povjerenstvu.⁵⁴⁸ Iz Sticottijeva teksta saznajemo da je Glavinić iskapanja vodio u suradnji s Georgom Niemannom, jednim od trojice koji su vodili znamenitu ekspediciju na grčki otok Samotroku 1873. i 1875. godine. Sticotti je naveo da su se iskopi prvotno usmjerili na otkrivanje gornjih dijelova gradskih zidina i da su tom prilikom otkrivena dva otvora na sjevernoj strani; jedan širi i jedan uži. Glavni ulaz na zapadnoj strani već je odranije bio poznat. Od ova tri ulaza Glavinić i Niemann su kopali unutar grada u razini njihovih pragova. Na vidjelo su izašli, zabilježio je Sticotti, arhitektonski ostaci, naročito u predjelu zapadnih vrata (tri arhitrava). U blizini istih je pronađena jedna baza jonskog stupa i jedan dio trupa, kao i ploča s profilacijom. “Jedan jedini natpis je pronađen kod zapadnih vrata, fragment okruglog cipusa”, zapisao je Sticotti.⁵⁴⁹ Hauser je proučio Glavinićev izvještaj, te je na

⁵⁴³ Frano Radić, »Mihovio Glavinić«, 1898., str. 97.

⁵⁴⁴ Stanko Piplović, *Alois Hauser...*, 2002., str. 78.

⁵⁴⁵ Mihovil Glavinić, »Iscrizioni inedite«, u: *Bullettino di archeologia e storia dalmata* 13 (1) (1890.), str. 5-7.

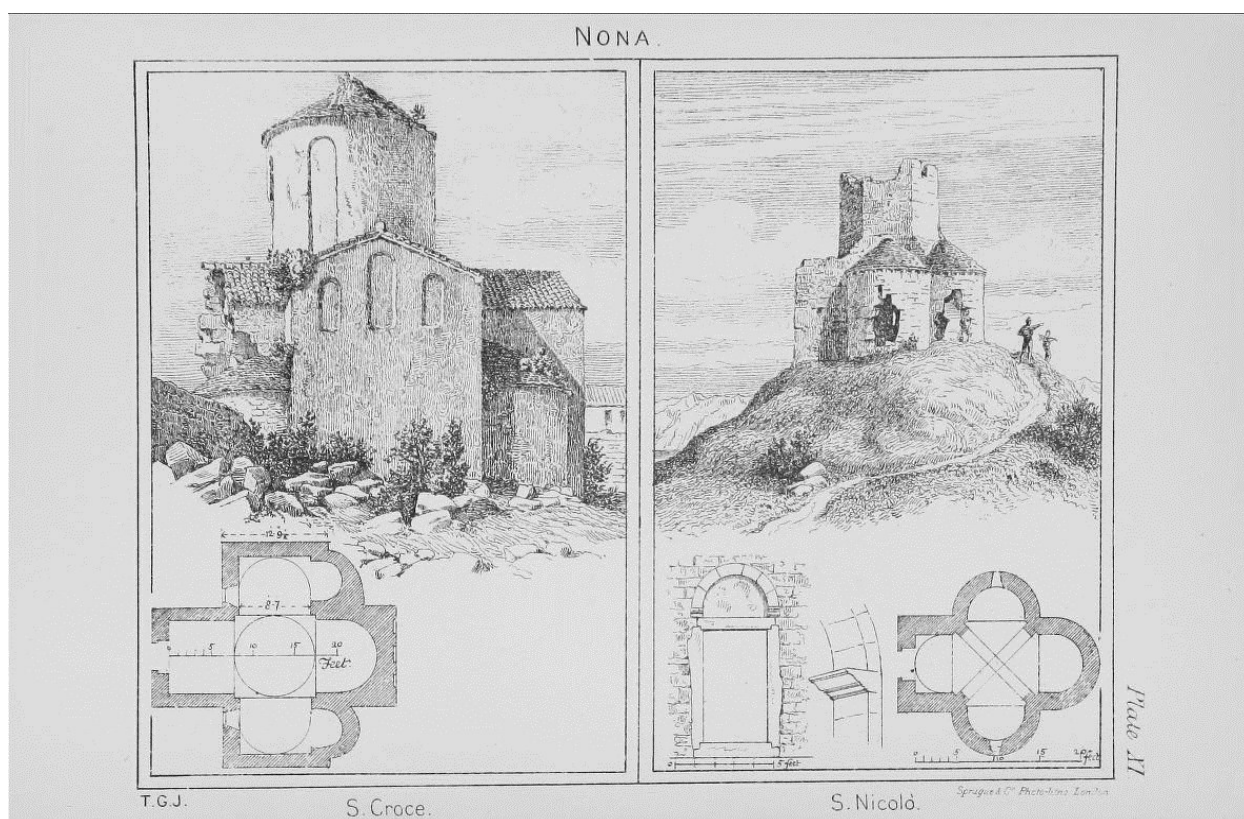
⁵⁴⁶ Robert Matijašić, *Sticotti, Piero*. Mrežna stranica *Istrapedia*, <https://www.istrapedia.hr/hr/natuknice/1015/sticotti-piero> (pregledano 29. I. 2023.)

⁵⁴⁷ Piero Sticotti, »Bericht über einen Ausflug nach Liburnien und Dalmatien 1890 and 1891«, u: *Archäologisch-epigraphische Mitteilungen aus Österreich-Ungarn* 16 (1893.), str. 44.

⁵⁴⁸ Stanko Piplović, *Alois Hauser...*, 2002., str. 78.

⁵⁴⁹ Isto, str. 45.

plenarnoj sjednici Središnjeg povjerenstva kao izvjestitelj također ocijenio da se radi o skromnim nalazima. Dalje je Sticotti izdvojio detalje o drugim nalazima poput staklenih pasti, glinenih ručki i utega, bakrenog novca i prstenja i dr. U vrijeme kada nije bilo iskapanja Sticotti je naveo kako ga je na izlete po okolici vodio gosp. Glavinić, od kojega je imao najprijateljskiju podršku. Zanimljivo je primijetiti da je Radić zapisao da je Glavinić naumio pokrenuti nova istraživanja ovog rimskog municipija malo prije svoje smrti 1898. godine.⁵⁵⁰ Tada su kod crkvice slučajno pronađeni “ogromni ulomci nadpisa” i “izvrstno izradjeni arhitektonični komadi”, nakon čega je Glavinić žurno pozvao iz Beča kolege Benndorfa i Niemanna. Oni su na licu mjesta prepoznali važnost većeg istraživanja tog kraja. Kada su se vratili u Beč, dali su prijedlog Ministarstvu da Glaviniću doznače sredstva. Nažalost, ti su planovi bili obustavljeni zbog njegove prerane smrti.

**Slika 47. Stanje crkvice sv. Križa i sv. Nikole prije zahvata,
Thomas Graham Jackson, 1887.**

Glavinić je 1894. godine započeo sustavna iskapanja u još jednom historijskom središtu nedaleko Zadra – *Aenoni*, tj. Ninu. Ona su za njegova razdoblja doživjela svoj vrhunac.⁵⁵¹ Tu je istraživanja vodio na nizu položaja – Vlaka, Škaljenice, liburnske i rimske nekropole, oko stolne

⁵⁵⁰ Frano Radić, »Mihovio Glavinić«, 1898., str. 97.

⁵⁵¹ Odjel “Muzej ninskih starina”. Mrežna stranica *Arheološki muzej Zadar*, <https://amzd.hr/odjeli/odjel-muzej-ninskih-starina/> (pregledano 28. I. 2023.)

crkve i oko sv. Križa, Kreljevac i rimski hram.⁵⁵² Glavinić je podršku za ova iskapanja također dobio od Ministarstva, a sitni nalazi iz liburnskih grobova su odmah obogatili zbirke Muzeja sv. Donata.⁵⁵³ Iskapanja su se odvijala sve do 1897. godine. Glavinić je kasnije vodio konzerviranje i zahvate na predromaničkim crkvicama sv. Križa i sv. Nikole. O tome u kakvom su stanju ova dva graditeljska spomenika bili prije tih zahvata predočavaju nam ilustracije (sl. 47) i opisi koje je donio Thomas Graham Jackson (1835. – 1924.) u svom opsežnom djelu o Dalmaciji, Kvarneru i Istri iz 1887. godine, dakle svega deset godina prije započetih radova. Za ruševnu “utvrdu” sv. Nikole Jackson je zabilježio:

“Prije dolaska u Nin ostali smo ispitati ruševinu čudnog izgleda [...] Ruševina u pitanju je mala križna crkva posvećena sv. Nikoli, ali ista odaje impresiju utvrde umjesto sakralne građevine, a široko probijeni otvori u njenim zidovima mogu predstavljati rane [engl. *wounds*] koje je zadobila kada je jednom prilikom prenamijenjena u obrambene svrhe.”⁵⁵⁴

S druge strane, jedan od krakova crkvice sv. Križa je također prijetio urušavanjem. Za pokretanje obnove obe građevine zaslužan je Hauser koji se zalagao za očuvanje i istraživanje predromaničke arhitekture u Dalmaciji.⁵⁵⁵ Sve je započelo slučajem crkve sv. Nediljice koja je srušena zbog privatnog interesa, a Središnje povjerenstvo tada nije imalo načina reagirati. Hauser je smatrao da to predstavlja loš primjer i za ninske crkve.⁵⁵⁶ Taj primjer ga je potakao da 1894. godine napiše svoju kategorizaciju spomenika graditeljstva u Dalmaciji, rukopis koji je trebao postati podlogom zakonskog reguliranja zaštite spomenika u AU Monarhiji, i da tu obe crkvice svrsta pod oznaku I. kategorije spomenika.⁵⁵⁷ Nacrte za potpunu restauraciju je 1894. godine napravio inženjer Bartul Tamino uz predračunsku vrijednost od 1160 forinti.⁵⁵⁸ Iz proračuna za 1896. godinu za radove konzerviranja sv. Križa i sv. Nikole izdvojeno je ukupno 1000 forinti. Crkvice su popravljene tijekom 1897. godine.

⁵⁵² Šime Batović, »Mihovil Glavinić...«, 1993., str. 253.

⁵⁵³ Mihovil Abramić, Josip Bersa, Giovanni Smirich, *Führer durch...*, 1912., str. 34.

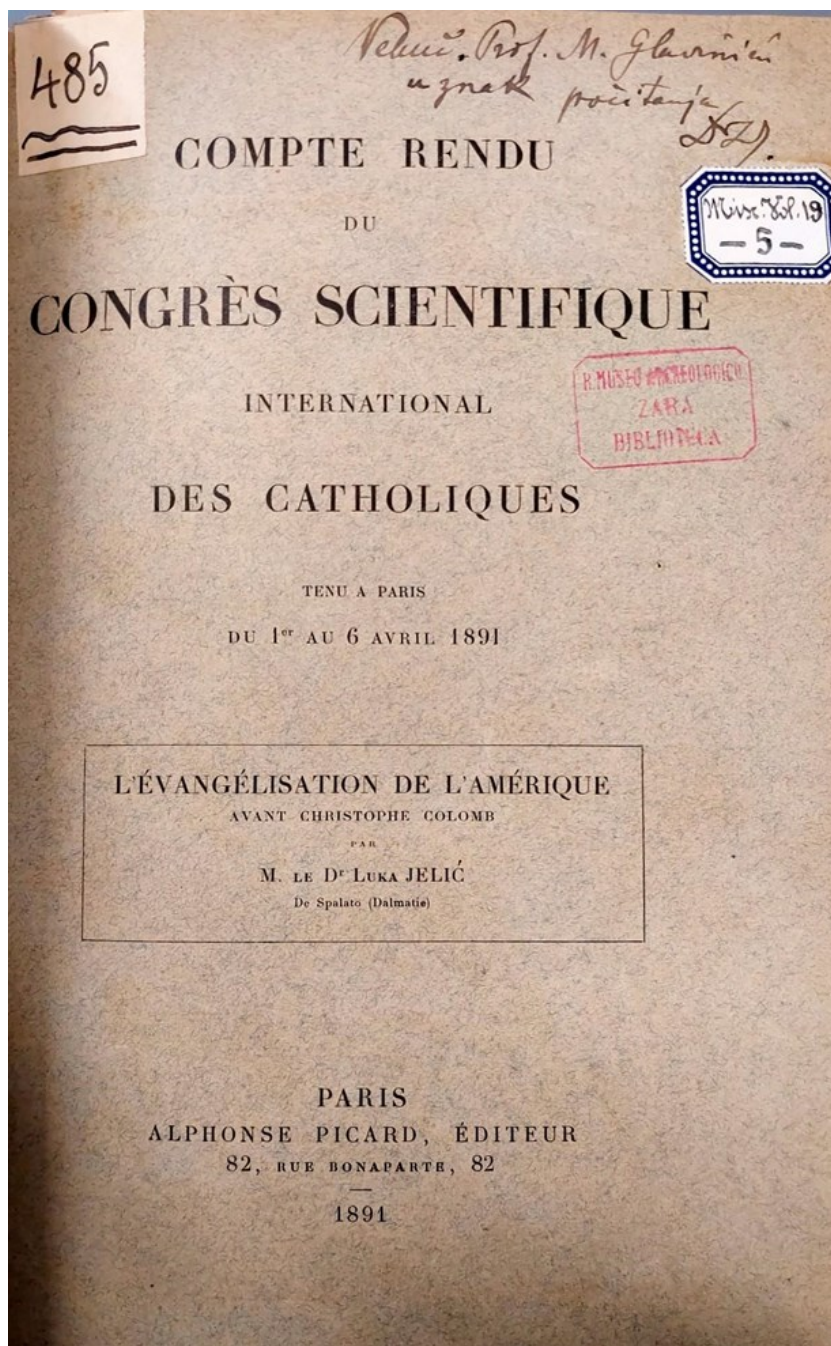
⁵⁵⁴ Thomas Graham Jackson, *Dalmatia the Quarnero and Istria*, Oxford: Clarendon Press, 1(1887.), str. 342.

⁵⁵⁵ Franko Ćorić, *Carsko i kraljevsko...*, 2010., str. 172, 197, 199.

⁵⁵⁶ Stanko Piplović, *Alois Hauser...*, 2002., str. 75.

⁵⁵⁷ Franko Ćorić, *Carsko i kraljevsko...*, 2010., str. 151–152.

⁵⁵⁸ Stanko Piplović, *Alois Hauser...*, 2002., str. 79.

Slika 47. Naslovnica Jelićeve monografije s posvetom Glaviniću, Knjižnica AMZD

Glavinić je nakon završetka svih radova izabrao zgradu sv. Križa kao mjesto za pohranu kamenih spomenika. Tu je dakle došlo do iste utilitarne funkcije kao i u slučaju zgrade Donata. Naime, sv. Križ je također bio izvan bogoslužja. Glavinić je dakle začetnik ideje da se ninski kameni spomenici saberu i trajno čuvaju na jednom mjestu.⁵⁵⁹ Njemu su u tom poslu na samom početku pomagali povjesničar i arheolog don Luka Jelić (1864. – 1922.) i spomenuti Sticotti kojeg je ranije upoznao na istraživanju Asserije. Jelić je na Glavinićevom tragu kasnije u zgradi

⁵⁵⁹ Marina Maruna, »Stručna literatura na Odjelu „Muzej ninskih starina“ u Ninu i doprinos stručnog muzejskog osoblja u njezinu prikupljanju«, u: *Diadora* 33-34 (2020.), str. 669.

sv. Križa otvorio Starinarsku zbirku 1910. godine. Da je u odnosu između ove dvojice vladalo međusobno uvažavanje svjedoči bilješka s naslovnice jedne knjige koja se čuva u knjižnici Arheološkog muzeja Zadar (Misc. 19/5, Inv. br. 1120) u zbirci *Miscellanea di archeologia e storia*.⁵⁶⁰ Radi se o Jelićevoj monografiji u kojoj je se bavio temom širenja kršćanstva u pretkolumbovskoj Americi (*L'évangélisation de l'amérique avant Christophe Colomb*), a izdana je u Parizu 1891. godine. Jelić je primjerak darovao Glaviniću s posvetom "Veleučenom prof. M. Glaviniću u znak počitanja". Knjiga je postala dio knjižnice Arheološkog muzeja što je vidljivo po sačuvanom pečatu *R. MUSEO ARCHEOLOGICO, ZARA, BIBLIOTECA* (sl. 48). Vrijedi istaknuti kako u okviru iste zbirke postoji još jedan takav primjer. Povjesničar i arheolog don Petar Kaer (1848. – 1919.) je svom Makaraninu darovao djelo tiskano u *Bullettinu* 1890. godine pod nazivom *Dvie opatije Sv. Petra Gumajskoga i Sv. Stjepana de Pinis u staroj Spljetskoj nadbiskupiji za doba narodne hrvatske dinastije* (Misc. 4/21). U bilješci stoji "Glaviniću, spisatelj u znak uzajamnosti i dubokog štovanja, poklanja". U toj zbirci nalazi se i separat samog Glavinića *Il museo di s. Donato* s natpisima iz zbirke zadarskog Muzeja.⁵⁶¹

3.2. Glavinićeva smrt i neka otvorena pitanja

U nekim enciklopedijskim natuknicama o Glaviniću može se pronaći podatak da je umro u Splitu. Svaku neizvjesnost po pitanju lokacije smrti razrješuje upis kojeg pronalazimo u jednoj od matičnih knjiga u Zadru (sl. 49).⁵⁶² U rubrici o mjestu i vremenu smrti stoji da je umro u vlastitoj kući (tal. *in Casa di propria abitazione*) na Zelenom trgu (*Piazza dell' Erbe*) u jedanaest sati dana 21. kolovoza 1898. godine. Mihovil je dakle umro s navršene 64 godine, deset mjeseci i osam dana. Pokopan je dva dana nakon, na komunalnom katoličkom groblju u Zadru, u grobnici obitelji Borović. S obzirom da je Mihovilova sestra bila udana za Borovića, radilo se o grobnici njegovog zeta, odvjetnika dr. Dimitrija Borovića. Kao razlog smrti u zadnjoj rubrici naveden je encefalitis, tj. akutni meningitis od gnojne upale srednjeg uha (tal. *da Encefalo = meningite acuta da otite media purulente*). U ostalim rubrikama nalaze se podaci koji su već ranije izneseni u radu, poput onog da ga je car Franjo Josip odlikovao zlatnim Križem zasluge s krunom (tal. *decorato colla Croce del merito colla corona*) nakon povratka s putovanja po Dalmaciji u proljeće 1875. godine.

⁵⁶⁰ Marina Maruna, »Bibliografija Miscellanea di archeologia e storia: izbor«, u: *Diadora* 29 (2015.), str. 172.

⁵⁶¹ Isto, str. 209.

⁵⁶² HR-DAZD-378, Zbirka matičnih knjiga (1565.–1949.), Matična knjiga mrtvih Zadar (1897-1902), sign. br. 2188, upis br. 103.

Glavinic prof. ed. Michele.	anni 65 64. sessanta quattro. mesi: 10 giorni 14 1/10 1833	Cattolico.	T. R. Ispettore scolastico prov. decorato colla Croce del merito colla corona, ecc. a Spalato Ducato 41/5 1863.	Nato a Makarska; domiciliato a Zara in questa Parrocchia al Civ. N. 736, Piazza dell'Erbe, Ammoggiato con Eugenio Bernati n. 3-1838.
D. Nicolò Lampieri, canonico - Parroco -				
Glavinic Vito; & Parlovic Elena; coniugi genitori Defunti	All. Civ. N. 736, Piazza dell'Erbe in casa di propria abitazione, all'ora 11. undici come ridiana del giorno 21. ventuno di agosto 1898 Novantaotto.	Il giorno seguente alla seguita morte dal medico co- munale Dislugi Czerwenka.	Le 23. Agosto nel limitero Cattolico Comunale di Zara, sito fuori della Città nella Tomba della fami- glia Borovic.	da Encefalo = meningite acuta da stite media purulente.

Slika 49. Upis smrti Mihovila Glavinicia iz matice umrlih, DAZD

Na ovom mjestu potrebno je razriješiti još jednu nedoumicu vezano uz Glavinicevu smrt, ali i postaviti neka otvorena pitanja. Naime, Anzulović je iznijela hipotezu kako je on “[...] umro u bijedi”.⁵⁶³ To je zaključila na temelju bilješke uz popis knjiga koje su pripadale Glavinicu, a kojeg je Buliću uputio jedan od Glavinicevih prijatelja iz Zadra nakon njegove smrti (Anzulović nije navela o kome se radilo). Uz popis je stajalo: “Učinili biste djelo milosrđa kad biste ih nabavili za vaš Muzej”. Međutim, iz Radićeva nekrologa slika Glavinicia u posljednjoj godini njegova života doima se drugačijom. On je ovako zabilježio: “Baš u ovo zadnje doba bijaše naumio, da privede kraju katalog rimskih predmeta i numizmatične sбирke zadarskog muzeja, a zato bijaše odlučio, da nastajuće godine pita mirovinu.”⁵⁶⁴ Glavinic je dakle malo prije svoje smrti još uvijek odrađivao kustoske poslove za Muzej sv. Donata. Nadalje, doznajemo da ga je bolest zadesila poprilično brzo, jer je svega mjesec dana prije smrti vršio i svoju primarnu dužnost zemaljskog nadzornika.⁵⁶⁵ Štoviše, Glavinic je umro dok je bio “[...] još krepak i cio u punoj snazi života”. Ukoliko tomu nadodamo planove da izvrši još jedno opsežnije iskapanje Asserije, pretpostavka da je umro kao ubog čini se još manje izgledna. U svjetlu ovih informacija, prodaju Glavinicevih knjiga (od kojih su neke jamačno bile na visokoj cijeni) i aluziju na neimaštinu trebalo bi dovesti u vezu s neizvjesnom sudbinom ostavštine. Zašto je Glaviniceve knjige prodavao “prijatelj”, a ne njegova kćer, žena ili bliža obitelj? Tko je uopće

⁵⁶³ Neda Anzulović, »Postanak i razvoj...«, 1985., str. 162.

⁵⁶⁴ Frano Radić, »Mihovio Glavinic«, u: *Starohrvatska prosvjeta* 4(2) (1989), str. 98.

⁵⁶⁵ Isto, str. 97.

preuzeo skrb nad Glavinićevom knjižnicom i ostatkom njegove pisane ostavštine? Na neka od ovih pitanja odgovore možda nikada nećemo dobiti, ali ne smijemo prestati stremiti kao da znamo da ćemo do njih doći. To bi moglo biti važno jer po pismima koja su prilikom istraživanja za ovaj diplomski rad otkrivena u dva arhiva u Berlinu, znamo da je održavao korespondenciju s osobnostima poput A. Conzea i W. Bodea. Tu bi trebalo pribrojiti i E. Freemana, T. Mommsena, A. Evansa i druge zaljubljenike u naše spomenike. Da su neka od pisama sačuvana, imali bismo puno bolji uvid u – primjerice – Freemanovu motivaciju za radove u *Bullettinu*. Osim građe iz muzeja u Splitu i Zadru, kao i konzervatorskih odjela, ne postoji puno toga što je došlo do nas neposredno od samog “Mije” Glavinića.

Na kraju ove zadarske epizode iz njegova života, ne izostavimo spomenuti još i odnos prema njegovom radu od strane kasnijih rukovoditelja Arheološkog muzeja u Zadru. Glavinića je na mjestu kustosa prehistorijske i rimske zbirke zamijenio prof. Josip Bersa (1862. – 1932.). Uz sve doprinose, za očekivati bi bilo da je Glavinić (uz dvojac Smirić-Bersa) istaknut zbog svoje uloge u rastu i razvoju muzeja, bez obzira na manjak arhivskih izvora. U tiskanoj verziji Jurićeva govora izrečenog povodom 170. obljetnice Muzeja, ispod poglavlja “3. razdoblje od osnutka Arheološkoga muzeja do konca I. svjetskog rata (1880.–1918.)”, o Glaviniću ipak nema niti spomena.⁵⁶⁶ Ako je riječ bila o nekakvoj uštedi prostora u tekstu, zašto je odabir pao samo na Smirića i Bersu koji su uredno spomenuti? Govori se o prijenosu zbirki i dovršenju stalne izložbe u Donatu, ali ne i tko je prenosio ili postavljao, iako je to sasvim razvidno iz ranijeg teksta kojeg je pisao Batović i koji je korišten kao izvor. Isti se uzorak ponovio i na recentnoj izložbi *190 godina Arheološkoga muzeja Zadar* (10. X.–20. XI. 2022.) koja se također bavila razvitkom ustanove.⁵⁶⁷ Ovdje je međutim zanimljivo da su na legendama predstavljene fotografije Smirića i Berse. Da je postojala takva fotografija ravnatelja Muzeja sv. Donata M. Glavinića, znamo iz kataloga povodom 150. obljetnice – Batović ju je prikazao na izložbi zajedno sa slikama Smirića i Berse.⁵⁶⁸ Na tom tragu, autor ovog rada obratio se putem elektroničke pošte dokumentacijskom odjelu zadarskog Muzeja s upitom čuva li se ta fotografija u fototeci Muzeja,⁵⁶⁹ na što je dobio negativan odgovor i da su se vjerojatno koristili neki drugi izvori.⁵⁷⁰ Od fotografija iz objavljenih izvora poznata je međutim samo jedna iz splitskog Muzeja koja se donosi niže (sl. 50), a ista će možda moći pomoći u prepoznavanju one iz zadarskog. A kao dovoljan razlog da se Glavinić

⁵⁶⁶ Radomir Jurić, »170. obljetnica...«, 2004., str. 14-15

⁵⁶⁷ Autor je pokušao doći do kataloga izložbe, ali mu je na muzejskoj porti rečeno kako je za isti “odlučeno da ne bude dostupan u prodaji”.

⁵⁶⁸ Šime Batović, *150 godina...*, 1982., str. 45.

⁵⁶⁹ Upit poslan 20. V. 2022.

⁵⁷⁰ Odgovor od 7. VI. 2022.

ponovno ne izostavi iz nekih budućih obljetnica navedimo citat arheologa Šime Batovića (1927. – 2016.), ujedno rijetkog ravnatelja tog muzeja koji se potrudio valorizirati njegov rad:

“Po svemu, veoma su velike i raznolike zasluge M. Glavinića u razvitku naše znanosti i kulture, osobito arheologije i Arheološkoga muzeja u Zadru i sjevernoj Dalmaciji krajem 19. stoljeća, pa se svrstava među njihove najzaslužnije utemeljitelje i začetnike i time među najistaknutije naše velikane.”⁵⁷¹

Slika 50. Mihovil Glavinić (Makarska, 14. X. 1833. – Zadar, 22. VIII. 1898.)

⁵⁷¹ Šime Batović, »Mihovil Glavinić...«, 1993., str. 254.

ZAKLJUČAK

U ovom radu je pokazano kako je Mihovil Glavinić bio jedna od ključnih osobnosti u istraživanju i očuvanju dalmatinske kulturne baštine u drugoj polovici XIX. stoljeća. Kao prvi naš školovani klasični arheolog sa Sveučilišta u Beču, on simbolizira uspon generacije domaćih stručnjaka koji su proučavali antičku prošlost Dalmacije na znanstvenim osnovama. Zadužio nas je kroz svoj neumorni rad na čelu dvaju muzeja, Arheološkog muzeja u Splitu i Arheološkog muzeja u Zadru, gdje se ponajprije istakao kao sabiratelj. Njihove zbirke je obogatio mnoštvom predmeta baštine, od sitne numizmatičke građe do monumentalnih nadgrobničkih stela, u prvom redu kao rezultat iskapanja koja je vodio na niz antičkih lokaliteta (Salona, Naron, Asserija, Aenona). Na Manastirinama je prvi poduzeo sustavna iskapanja, a u Naroni prva dokumentirana iskapanja uopće. Zaslužan je za zaštitu dvaju znamenitih sarkofaga (Fedre i Dobrog pastira). U splitskom Muzeju je pokrenuo izdavaštvo osnutkom glasila *Bullettino di archeologia e storia dalmata*, što je prvi takav časopis u zemlji. U zadarskom Muzeju omogućio je kvalitetne uvjete za rad – založio se za restauriranje crkve sv. Donata, preselio zbirke iz Gimnazije te naposljetku uredio stalni postav prethistorije i antike. U Ninu je bio začetnik ideje o osnivanju mjesne zbirke jer je nakon završetka radova na zgradi sv. Križa nju odabrao kao mjesto za sabiranje i trajno čuvanje ninskih kamenih spomenika. Istu ideju imao je i za naronitanske spomenike u Vidu.

Kao konzervator slijedio je principe stilskih restauratora smatrajući kako spomenike treba restaurirati, a ne konzervirati. Nije se zadovoljavao samo fragmentima antičkih spomenika, već ih je zamišljao u njihovoj izvornoj cjelovitosti. To je posebno uočljivo na njegovom zalaganju za realizaciju projekta restauracije Dioklecijanovog akvedukta, kao i uloženi u radovima oslobađanja unutar Dioklecijanove palače. Zbog svoje društvenosti, erudicije i poliglotskih sposobnosti pojavljivao se u ulozi vodiča – *ciceronea* – za strane istraživače i putopisce kojima je pokazivao naše zbirke i baštinske lokalitete. Zbog toga ga pronalazimo u djelima niza istaknutih autora (C. Yriarte, E. Freeman, R. F. Burton, A. J. Evans, A. Schweiger-Lerchenfeld) koji su 70-ih i 80-ih godina XIX. stoljeća putovali istočnom jadranskom obalom. Unatoč nabrojanim doprinosima i plodnoj aktivnosti na raznim poljima, doima se kako je Mihovil Glavinić zanemaren od strane domaćih znanstvenika i muzealaca, poglavito onih koji su bili zaduženi da njegovo djelo nastave. Iz pregleda geneza dvaju spomenutih muzejskih ustanova, kao i historijata istraživanja pojedinih lokaliteta, očividno je kako se njegovo ime često izostavljalo. Ovaj je rad zato iznio na vidjelo sve lakune o radu Glavinića, nastojeći ih nadopuniti uz anticipaciju da će se rad na tom putu dalje nastaviti, tako da jednog dana dobijemo sintetski pregled na njegov lik i djelo.

POPIS KRATICA

AMS – Arheološki muzej u Splitu
AMZD – Arheološki muzej u Zadru
DADU-SCMT – Državni arhiv u Dubrovniku, Arhivski sabirni centar Metković-Opuzen-Ploče
DAST – Državni arhiv u Splitu
DAZD – Državni arhiv u Zadru
GKM – Gradska knjižnica Makarska
GKMM – Gradska knjižnica Marka Marulića u Splitu
NAS – Nadbiskupski arhiv u Splitu
NSK – Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu
SBB – *Staatsbibliothek zu Berlin*
SMB-ZA – *Zentralarchiv der Staatlichen Museen zu Berlin*
UAW – *Archiv der Universität Wien*

POPIS ARHIVSKIH IZVORA I LITERATURE

ARHIVSKI IZVORI:

AT-UAW/Phil. Nat. 10.
AT-UAW/Phil. Nat. 11.
AT-UAW/Phil. Nat. 13.
AT-UAW/Phil. Nat. 14.
AT-UAW/Phil. Nat. 15.
HR-DAST-175, Osobni fond Pavlinović Mihovil.
HR-DAST-179/577, Split – Sv. Dujma, Matična knjiga rođenih 1867 – 1871., stara sig. 157.
HR-DAST-179/588, Split – Sv. Dujma, Matična knjiga vjenčanih 1858 – 1871., stara sig. 158.
HR-DAZD-378, Zbirka matičnih knjiga (1565.–1949.), Matična knjiga rođenih Makarska (1824-1837), sign. br. 590.
HR-DAZD-378, Zbirka matičnih knjiga (1565.–1949.), Matična knjiga vjenčanih Makarska (1824-1852), sign. br. 592.
HR-DAZD-378, Zbirka matičnih knjiga (1565.–1949.), Matična knjiga mrtvih Zadar (1897.-1902.), sign. br. 2188.
NAS, M 113, Stanje duša, 1802. – 1807.

SMB-ZA, IV/NL Bode.

SBB, NL Vahlen.

LITERATURA:

- I. Mihovil Abramić, Josip Bersa, Giovanni Smirich, *Führer durch k. k. Staatsmuseum in S. Donato in Zara*, Wien: Hödler, 1912.
- II. Josip Alačević, »Michele Glavinić«, u: *Bullettino di archeologia e storia dalmata* 21(10-11) (1898.), 193-199.
- III. Nikola Alačević, *Slavni i zaslužni muževi: Makarska i Primorje*, Split: Narodna tiskara, 1910.
- IV. Neda Anzulović, »Postanak i razvoj biblioteke Arheološkog muzeja u Splitu«, u: *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 78 (1985.), str. 151–212.
- V. Daniel Baric, »Illyrian Heroes, Roman Emperors and Christian Martyrs: The Construction of a Croatian Archaeology between Rome and Vienna, 1815–1918«, u: Gábor Klaniczay, Michael Werner, Ottó Gecser, *Multiple Antiquities – Multiple Modernities*, Frankfurt/New York: Campus Verlag, 2011., str. 449-462.
- VI. Šime Batović, *Arheološki muzej u Zadru*, Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1964.
- VII. Šime Batović, »Mihovil Glavinić (Makarska 1833 — Zadar 1898)«, u: *Zadarska smotra* 42(4-5) (1993.), str. 252-254.
- VIII. Šime Batović, *150 godina Arheološkog muzeja u Zadru*, Zadar: Arheološki muzej u Zadru, 1982.
- IX. Joško Belamarić, *Dioklecijanov akvedukt*, Split: Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, Konzervatorski odjel Split, 1999.
- X. Otto Benndorf, »Michael Glavinić«, u: *Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Institutes in Wien* 1 (1898.), str. 197.
- XI. Wilhelm Bode, *Mein Leben*, sv. 1., Berlin: Hermann Reckendorf, 1930.
- XII. Josip Brunšmid, »Mijo Glavinić«, u: *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu* 3(1) (1989.), str. 246.
- XIII. Frane Bulić, *Moje zgrade u Saloni*, (ur.) Nino Švonja, Solin: Turistička zajednica grada Solina, 2021.
- XIV. Don Frane Bulić, *Po ruševinama stare Salone*, Split: Arheološki muzej, 1986.
- XV. Zrinka Buljević: »Ergo sit Hippolytus«, u: *Opuscula archaeologica*, 21 (1997.), str. 117-128.

- XVI. Richard Francis Burton, »The Long Wall of Salona and the Ruined Cities of Pharia and Gelsa di Lesina«, u: *The Journal of the Anthropological Institute of Great Britain and Ireland* 5 (1876.), str. 252-300.
- XVII. Nenad Cambi, »Antička Naronna – urbanistička topografija i kulturni profil grada«, u: *Dolina rijeke Neretve od prehistorije do ranog srednjeg vijeka*, (Metković, Hrvatsko arheološko društvo, 4.–7. X 1977.) (ur.) Željko Rapanić, Split: Izdanja Hrvatskog Arheološkog Društva, 1980. str. 127-155.
- XVIII. Nenad Cambi, *Antički portret u Hrvatskoj*, Zagreb: Nakladni zavod Matice Hrvatske, 1991.
- XIX. Alexander Conze, *Römische Bildwerke einheimischen Fundorts in Österreich. I. Heft. Drei Sarkophage aus Salona*, Wien: Karl Gerold's Sohn, 1872.
- XX. Ivana Čapeta Rakić, »O propisima i pravnim aspektima zaštite pokretne baštine za vrijeme Druge austrijske uprave u Dalmaciji«, u: *Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Splitu* 9 (2017.), str. 3-18.
- XXI. Franko Ćorić, *Carsko i kraljevsko Središnje povjerenstvo za proučavanje i održavanje starinskih građevina u hrvatskim zemljama - Ustroj, zakonodavstvo i djelovanje 1850.-1918.*, doktorski rad, Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2010.
- XXII. Franko Ćorić, »Razvojne faze i intervencijske koncepcije carskog i kraljevskog Središnjeg povjerenstva na primjerima iz hrvatskih krajeva«, u: *Peristil* 57(1) (2014.), str. 127–135.
- XXIII. Stjepan Ćosić, »Obilježja i ustroj austrijske vlasti u Dalmaciji u doba apsolutizma«, u: *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* 40 (1989.), str. 349-360.
- XXIV. Arsen Duplančić, »Arhivski izvori o dvjema statuetama i dva natpisa iz Dalmacije«, u: *Starohrvatska prosvjeta*, 48 (2021.), str. 33-53.
- XXV. Arsen Duplančić, »Osnivanje knjižnice Arheološkog muzeja u Splitu«, u: *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 45 (2019.), str. 335-375.
- XXVI. Arsen Duplančić, »Pokretanje časopisa Bullettino di archeologia e storia dalmata i Theodor Mommsen«, u: *Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku* 101(1) (2008.), str. 7-27.
- XXVII. Arsen Duplančić, *Solinska narodna nošnja na starim grafikama i crtežima*, Split/Solin: Etnografski muzej/Zvonimir, 2009.
- XXVIII. Noel Duval, Emilio Marin, *Salona III: Manastirine*, Rim/Split: École française de Rome/Arheološki muzej u Splitu, 2000.

- XXIX. Arthur John Evans, *Antiquarian Researches in Illyricum*, Westminster: Nichols and Sons, 1-2 (1883.)
- XXX. Artur Dž. Evans, *Pješke kroz Bosnu i Hercegovinu tokom ustanka avgusta i septembra 1875.*, Sarajevo: Veselin Masleša, 1973.
- XXXI. Edward Augustus Freeman, »Gl'Imperatori Illirici e la loro patria«, u: *Bullettino di archeologia e storia dalmata* 1(5) (1878.), str 65-69.
- XXXII. Edward Augustus Freeman, *Sketches from the Subject and Neighbour Lands of Venice*, London: Macmillan & co., 1881.
- XXXIII. Tatijana Gareljić, *Grbovi i rodoslovi Makarske i Makarskog primorja*, katalog izložbe, Makarska: Gradski muzej Makarska, 1996.
- XXXIV. Mihovil Glavinić, »Antichità in Macarsca e nel suo Litorale«, u: *Bullettino di archeologia e storia dalmata* 1(12) (1878), str. 184-190.
- XXXV. Mihovil Glavinić, »Aus eine Reiseberichte des k. k. Conservator Mich. Glavinich«, u: *Mittheilungen der k. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale* 4 (1878.), str. 91–94.
- XXXVI. Mihovil Glavinić, »Aus Salona«, u: *Mittheilungen der k. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale* 7 (1881.), str. 23-26.
- XXXVII. Mihovil Glavinić, Wilhelm Kubitschek, »Ein Denarfund in Dalmatien«, u: *Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Institutes in Wien* 1 (1898.), str. 83–84.
- XXXVIII. Mihovil Glavinić, »Iscrizioni inedite«, u: *Bullettino di archeologia e storia dalmata* 1(1) (1878.), str. 12-16.
- XXXIX. Mihovil Glavinić, »Iscrizioni inedite«, u: *Bullettino di archeologia e storia dalmata* 13(1) (1890.), str. 5-7.
- XL. Mihovil Glavinić, »Programma pubblicato il Sessagesimo Giorno Natalizio di Teodoro Mommsen«, u: *Bullettino di archeologia e storia dalmata* 1(1) (1878.), str 1-4.
- XLI. Stanko Glavinić, *Baština kao pokretač razvoja – studija slučaja donjoneeretvanske Općine Zažablje*, diplomski rad, Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2022.
- XLII. Toni Glučina, *Deset godina Arheološkog muzeja Narona*, katalog izložbe (18. V. 2017.–18. VII. 2017.), Vid: Arheološki muzej Narona.
- XLIII. Nada Grčević, »Franz Thiard de Laforest, autor fotografija i teksta u knjizi o Splitu (1878.)«, u: *Peristil* 45 (2002.), str. 167-182.

- XLIV. Ivana Horbec, »Studirati u okrilju bečkoga dvora: Kolegij sv. Augustina i formiranje crkvene elite u hrvatskim zemljama«, u: *Croatica Christiana periodica* 42(82) (2018.), str. 71–99.
- XLV. Ivan Hrستیć, *Društveni razvoj Makarske od 1918. do 1929.*, doktorski rad, Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2013.
- XLVI. Milan Ivanišević, »Frane Bulić«, u: *Kulturna baština* 15 (1984.), str. 3-14.
- XLVII. Mirja Jarak, Nenad Cambi, »O Dobrom pastiru kao sepulkralnom motivu u povodu objave fragmenta sarkofaga s otoka Raba«, u: *Vjesnik za historiju i arheologiju dalmatinsku* 109 (2016.), str. 305-337.
- XLVIII. Jasna Jeličić-Radonić, Darko Pereža, »Topografija antičke Salone (II) Istraživači Salone u XIX. stoljeću«, u: *Tusculum* 3 (2010.), str. 167-203.
- XLIX. Božidar Jezernik, »The Empress with Two Heads«, u: *Traditiones* 41 (2012.), str. 165-179.
- L. Radomir Jurić, »170. obljetnica Arheološkoga muzeja u Zadru«, u: *II. skup muzejskih pedagoga Hrvatske s međunarodnim sudjelovanjem* (Zadar, 7.–9. XI. 2002.), (ur.) Eduard Kletečki, Zagreb/Zadar: Hrvatsko muzejsko društvo-Sekcija za muzejsku pedagogiju/Arheološki muzej Zadar, 2004., str. 13-27.
- LI. Pave Kamber, Eduardo Takoni, Kosto Vojnović, Mijo Glavinić, Ante Slodre, »Poziv«, u: *Prilog k Narodnomu listu*, 7. II. 1863.
- LII. Duško Kečkemet, *Ante Bajamonti i Split*, Split: Slobodna dalmacija, 2007.
- LIII. Duško Kečkemet, *Fotografija u Splitu 1859.-1990*, Split: Marjan tisak, 2004.
- LIV. Slavo Kovačić, »Filozofski studij - licej u splitskom sjemeništu od 1817. do 1856. godine«, u: *300. obljetnica splitskoga sjemeništa i klasične gimnazije*, Split: Crkva u svijetu, 2000., str. 433-460.
- LV. Karl R. Krierer, »Alexander Conze und Theodor Mommsen Die Wiener Briefe (1870-1877)«, u: *Netzwerke der Altertumswissenschaften im 19. Jahrhundert* (Universität Wien, 30.–31. 5. 2014.), (ur.) Karl R. Krierer, Ina Friedmann, Beč: Phoibos Verlag, 2017., str. 111-124.
- LVI. Ivan Lupić, »Arthur Evans and the Illyrian Parnassus«, u: *Dubrovnik Annals* 25 (2021.), str. 149-188.
- LVII. Hrvoje Manenica: »Predgovor«, u: *Katalog stalnog postava*, (ur.) Hrvoje Manenica, Toni Glučina, Metković/Vid: Arheološki muzej Naron, 2016., str. 5.

- LVIII. Dražen Maršić, »Bilješke uz naronitanski spomenik CIL 8438«, u: *Archaeologica Adriatica* 9 (2015.), str. 95-108.
- LIX. Emilio Marin i dr., *Arheološki muzej - Split AD 2000*, Split: Arheološki muzej, 2000.
- LX. Emilio Marin, *Atički prikaz s prikazom lova = Der Attische Jagdsarkophag*, Split: Arheološki muzej, 1992.
- LXI. Emilio Marin, »Augusteum Naronae«, u: *Art bulletin* 65 (2015.), str. 85-117.
- LXII. Emilio Marin, *Hello Naronae*, Metković: Matica Hrvatska Metković, 1999.
- LXIII. Emilio Marin, »Stoljetni jubilej "Vjesnika za arheologiju i historiju dalmatinsku"«, u: *Latina et Graeca*, 11 (1978.), str. 53-60.
- LXIV. Emilio Marin i dr., *Naronae* (ur. Stjepan Šešelj), Zagreb/Opuzen: Naro naklada/Neretvanska riznica umjetnina i inih vrijednosti, 1999.
- LXV. Emilio Marin, Michael Vickers, *The Rise and Fall of an Imperial Shrine: Roman Sculpture from the Augusteum at Naronae*, Split: Arheološki muzej, 2004.
- LXVI. Marina Maruna, »Bibliografija Miscellanea di archeologia e storia: izbor«, u: *Diadora* 29 (2015.), str. 171-221.
- LXVII. Marina Maruna, »Stručna literatura na Odjelu „Muzej ninskih starina“ u Ninu i doprinos stručnog muzejskog osoblja u njezinu prikupljanju«, u: *Diadora* 33-34 (2020.), str. 667-683.
- LXVIII. Ivan Matijević, »O salonitanskim natpisima konzularnih beneficijarija iz legije Desete gemine (legio X Gemina)«, u: *Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku* 105 (2012.), str. 67-82.
- LXIX. Dino Milinović, *Nova post vetera coepit. Ikonografija prve kršćanske umjetnosti*, Zagreb: FF Press/Hrvatska sveučilišna naklada, 2016.
- LXX. Theodor Mommsen, *Corpus Inscriptionum Latinarum*, sv. 3, Berlin, 1873.
- LXXI. Svein Mønnesland, *Dalmacija očima stranaca: Dalmatia through foreign eyes*, Zagreb: Fidipid/Sypress Forlag, 2011.
- LXXII. Andreja Mrkonjić, »Francesco Lanza. Dioklecijanov mauzolej: današnja katedrala ili krstionica«, u: *Kulturna baština* 23 (2005.), str. 295-314.
- LXXIII. Jadranka Neralić, »Povijesni izvori za antičku epigrafiju u Dalmaciji«, u: *Građa i prilozi za povijest Dalmacije* 24 (2012.), str. 295-332.
- LXXIV. Ante Palavršić, Benedikta Zelić, *Korespondencija Mihovila Pavlinovića*, sv. 4., Split: Historijski arhiv Split, 1962.

- LXXV. Carl Patsch, *Povijest i topografija Narone*, Metković: Matica Hrvatske ogranak u Metkoviću, 1996.
- LXXVI. Ivo Perić, *Ante Trumbić na dalmatinskom političkom poprištu*, Split: Muzeja grada Splita, 1984.
- LXXVII. Ivo Perić, *Borba za ponarođenje dalmatinskog školstva: 1860 – 1918*, Zagreb: Hrvatski školski muzej u Zagrebu, 1974.
- LXXVIII. Stanko Piplović, *Alois Hauser u Dalmaciji*, Split: Društvo prijatelja kulturne baštine, 2002.
- LXXIX. Stanko Piplović, »Arheološki radovi u Saloni sedamdesetih i osamdesetih godina 19. stoljeća«, u: *Tusculum* 6 (2013.), str. 141-156.
- LXXX. Stanko Piplović, »Purifikacija i uređivanje istočnog temenosa Dioklecijanove palače u 19. stoljeću«, u: *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 45, 2019.
- LXXXI. Stanko Piplović, »Radovi unutar Dioklecijanove palače u Splitu sedamdesetih godina XIX. stoljeća«, u: *Kulturna baština* 39, 2013.
- LXXXII. Stanko Piplović, »Slikar i konzervator Ivan Smirić«, u: *Croatica Christiana periodica* 16(29) (1992.), str. 129.
- LXXXIII. Stanko Piplović, »Središnje povjerenstvo za spomenike u Beču i graditeljsko nasljeđe Dalmacije«, u: *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske* 28 (2004.), str. 7-34.
- LXXXIV. Dinko Politeo, *Izabrani članci: Predgovor (predgovora I. dio)*, Dubrovnik: Knjižare Jadran, 19uu.
- LXXXV. Kruno Prijatelj, »Nekoliko rimskih nadgrobnih portreta u Arheološkom muzeju u Splitu«, u: *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 53 (1952.), str. 135-154.
- LXXXVI. Ivo Prodan, »Srednje Spljetske škole i "Avvenire"«, u: *Katolička Dalmacija*, Zadar, 25. X. 1880., str. 2-3.
- LXXXVII. Frano Radić, »Mihovio Glavinić«, u: *Starohrvatska prosvjeta* 4(2) (1989.), str. 97-98.
- LXXXVIII. Jakša Ravlić, »Botičeva pisma i neka pitanja iz kronologije njegova života«, u: *Arhivski vjesnik* 13(1) (1970.), str. 93-188.
- LXXXIX. Jakša Ravlić, *Hrvatski narodni preporod u Dalmaciji i Istri*, Zagreb: Matica Hrvatska, 1969.
- XC. Amand Schweiger-Lerchenfeld, *Die Adria: Land- und Seefahrten im Bereiche des Adriatischen Meeres*, Wien/Pest/Lepzig: A. Hartleben's Verlag, 1883.
- XCI. Nikša Stančić, *Hrvatska nacionalna ideologija preporodnog pokreta u Dalmaciji: Mihovil Pavlinović i njegov krug do 1869.*, Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, 1980.

- XCII. Piero Sticotti, »Bericht über einen Ausflug nach Liburnien und Dalmatien 1890 und 1891«, u: *Archäologisch-epigraphische Mitteilungen aus Österreich-Ungarn* 16 (1893.), str. 32-49.
- XCIII. Kerubin Šegvić, »Poljud. Riznica domaće umjetnosti.«, u: *Vjesnik Kr. Hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoga zemaljskog arkiva* 16 (1914.), str. 1-39.
- XCIV. Tomislav Šeparović, »Revizija skupnog nalaza rimskog novca iz Kruševa kod Obrovca«, u: *Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku* 98, 2005., str. 63-72.
- XCIV. Ljerka Šimunović, »Kronika splitske gimnazije od ljeta Gospodnjega 1817./18. do godine 1866./67.«, u: *Građa i prilozi za povijest Dalmacije* 23 (2010.), str. 9-336.
- XCVI. Marko Špikić, »Carlo Lanza, prvi ravnatelj Arheološkog muzeja u Splitu«, u: *Kulturna baština* 34 (2007.), str. 373-388.
- XCVII. Marko Špikić, »Dekadencija i ideal: Principi rekonstrukcije antičkih spomenika u Dalmaciji od Adama do Andrića«, u: *Adrias* 18 (2012.), str. 183-198.
- XCVIII. Marko Špikić, »Dva engleska putopisca u Splitu i počeci moderne konzervatorske ideje«, u: *Kulturna baština* 38 (2012.), str. 123-140.
- XCIX. Marko Špikić, *Konzerviranje europskih spomenika od 1800. do 1850. godine*, Leykam international: Zagreb, 2009.
- C. Marko Špikić, »Život i djelo antikvara Ivana Josipa Pavlovića-Lučića«, u: *Peristil*, 51(1) (2008.), str. 47-70.
- CI. Sandra Šustić, *Djelovanje Cvite Fiskovića na zaštiti i restauraciji povijesnog slikarstva i skulpture na hrvatskoj obali*, doktorski rad, Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2016.
- CII. Mario Talajić, »Car Franjo Josip I. u dolini Neretve 1875.«, u: *Hrvatski neretvanski zbornik* 5 (2013.), str. 64-89.
- CIII. Marinko Tomasović, *Literatura humanističkog okvira o Makarskoj i Primorju*, Makarska: Matica Hrvatska ogranak Makarska, 2010.
- CIV. Marinko Tomasović, *Starine Makarskog primorja u svjetlu arheološke literature*, Makarska: Matica Hrvatska ogranak Makarska, 2007.
- CV. Miroslava Topić, »Arheološka istraživanja na prostoru foruma u razdoblju 1907. – 1986.«, u: *Forum Naronitanum* (ur.) Miroslava Topić, Toni Glučina, Emilio Marin, Vid: Arheološki muzej Narona, 2017., 12-25.
- CVI. Domagoj Vidović, *Metkovski prezimenski mozaik*, Metković: Gradsko kulturno središte Metković, 2014.

- CVII. Mile Vidović, »Nadbiskupsko sjemenište u Splitu (1800.-2000.)«, u: *300. obljetnica splitskoga sjemeništa i klasične gimnazije*, Split: Crkva u svijetu, 2000., str. 101-144.
- CVIII. Žarka Vujić. »Izlučiti ili ne izlučiti predmete iz zbirke«, u: *Informatica museologica* 27 (1996.), str. 5-11.
- CIX. Žarka Vujić, *Izvori muzeja u Hrvatskoj*, Zagreb: Kontura art magazin, 2007.
- CX. Charles Yriarte, *Istra i Dalmacija: putopis*, Zagreb: Izdanja Antibarbarus, 1999.
- CXI. Benedikta Zelić-Bučan, *Hrvatski narodni preporod i Don Mihovil Pavlinović*, Split: Matica Hrvatska, 1992.
- CXII. Višnja Zgaga, »Muzej Narona: muzeološki program«, u: *Informatica museologica* 33(3-4) (2002.), str. 23-30.

INTERNETSKI IZVORI:

- i. Marino Srzić, *Štorijice o rasprodanoj, ukradenoj i nestaloj baštini, I.dio*. Mrežna stranica *Makarska Danas*, <https://makarska-danas.com/kamarin-marina-srzica-storijice-o-rasprodanoj-ukradenoj-i-nestaloj-bastini/> (pregledano 5. IV. 2022.)
- ii. *Erešova kula – prvi “muzej” antičke Narone*. Mrežna stranica *Arheološki muzej Narona*, <https://www.a-m-narona.hr/eresova-kula/> (pregledano 10. IV. 2022)
- iii. Botić, Luka. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 17. 4. 2022.
<<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=8980>>.
- iv. Jovanović, Stjepan. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 20. 5. 2022.
<<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=2938>>.
- v. Brlić, Ignjat. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 10. 10. 2022.
<<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=9598>>.
- vi. *Epigrafička zbirka*. Mrežna stranica *ARMUS - Arheološki muzej u Splitu*, <https://www.armus.hr/izlozbe/stalni-postav/epigraficka-zbirka> (pregledano: 26. VI. 2022.)
- vii. Arheološki muzej u Splitu. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 12. 10. 2022.
<<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=70340>>.

- viii. Burton, Richard Francis. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 14. 10. 2022.
<<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=10307>>.
- ix. *Institut für Klassische Archäologie - Institutsgeschichte*. Mrežna stranica *Universität Wien*, <https://klass-archaeologie.univie.ac.at/ueber-uns/institutsgeschichte/> (pregledano 19. VI. 2022.)
- x. *Theodor Mommsen*. Mrežna stranica *Humboldt-Universität zu Berlin*, <https://www.hu-berlin.de/de/ueberblick/geschichte/nobelpreise/mommsen> (pregledano 20. VI. 2022.)
- xi. Mommsen, Theodor. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 20. 6. 2022.
<<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=41642>>.
- xii. Jelčić, Josip. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 28. 11. 2022.
<<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=28968>>.
- xiii. *Linker, Gustav Wilhelm Reinhard*. Mrežna stranica *Deutsche Biographie*, <https://www.deutsche-biographie.de/sfz51690.html?language=en> (pregledano 18. X. 2022.)
- xiv. Etički kodeks za muzeje. Mrežna stranica *ICOM Hrvatska*, <http://www.icom-croatia.hr/wp-content/uploads/2011/11/Eticki-kodeks-za-muzeje.pdf> (pregledano 24. XI. 2022.)
- xv. Razmilović, Bone. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 4. 1. 2023.
<<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=52044>>.
- xvi. cicerone. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 3. 1. 2023. <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=11772>>.
- xvii. Friedrich Künzel, *Nachlaß Wilhelm von Bode*. Mrežna stranica *Staatliche Museen zu Berlin*,
https://www.smb.museum/fileadmin/website/Institute/Zentralarchiv/Bestaende/Dokumente/ZA_Findbuch_Nachlass_Wilhelm_von_Bode.pdf (pregledano 25. VI. 2022.)
- xviii. *150 Jahre Klassische Archäologie*. Mrežna stranica *Universität Wien*,
<https://medienportal.univie.ac.at/uniview/wissenschaft-gesellschaft/detailansicht/artikel/die-klassische-archaeologie-feiert-150-jahre/>
(pregledano 20. VI. 2022.)

- xix. *AMN – Najnovija otkrića iz Narone*. Mrežna stranica *Arheologija.hr*, <https://www.arheologija.hr/2021/04/27/amn-najnovija-otkricka-iz-narone-press/> (pregledano 19. I. 2023.)
- xx. *Svi ti "divni predmeti" iz MAS-a vlasništvo su Arheološkog muzeja u Zadru*. Mrežna stranica *057info*, <https://057info.hr/kultura/2012-01-27/svi-ti-divni-predmeti-iz-mas-a-vlasnistvo-su-arheoloskog-muzeja-u-zadru> (pregledano 22. I. 2023.)
- xxi. *Povijest Vjesnika za arheologiju i historiju dalmatinsku*. Mrežna stranica *ARMUS - Arheološki muzej u Splitu*, <https://www.armus.hr/nakladnistvo/vjesnik/povijest> (pregledano 24. I. 2023)
- xxii. *O muzeju*. Mrežna stranica *Arheološki muzej Zadar*, <https://amzd.hr/o-muzeju/> (pregledano 27. I. 2023)
- xxiii. Robert Matijašić, *Sticotti, Piero*. Mrežna stranica *Istrapedia*, <https://www.istrapedia.hr/hr/natuknice/1015/sticotti-piero> (pregledano 29. I. 2023.)
- xxiv. *Odjel "Muzej ninskih starina"*. Mrežna stranica *Arheološki muzej Zadar*, <https://amzd.hr/odjeli/odjel-muzej-ninskih-starina/> (pregledano 28. I. 2023.)

POPIS SLIKOVNIH PRILOGA

Slika 1. Upis vjenčanja roditelja Mihovila Glavinića iz matice vjenčanih. Preuzeto iz: HR-DAZD-378, Zbirka matičnih knjiga (1565.–1949.), Matična knjiga vjenčanih Makarska (1824-1852), sign. br. 592., str. 6, upis br. 2. (<https://www.dazd.hr/hr/pregled/invbr592/invbr592makarskamkv1824-1852#28>)

Slika 2. Upis rođenja Mihovila Glavinića iz matice rođenih. Preuzeto iz: HR-DAZD-378, Zbirka matičnih knjiga (1565.–1949.), Matična knjiga rođenih Makarska (1824-1837), sign. br. 590., str. 57, upis br. 46. (<https://www.dazd.hr/hr/pregled/invbr590/invbr590makarskamkr1824-1837#176>)

Slika 3. Grb Pavlović-Lučića, akvarel, 1789. Preuzeto iz: Tatijana Gareljčić, *Grbovi i rodoslovi Makarske i Makarskog primorja*, katalog izložbe, Makarska: Gradski muzej Makarska, 1996., str. 86.

Slika 4. Glavinićev prastric Ivan Josip Pavlović-Lučić, Beč, 1798., grafički list, NSK. Preuzeto iz: Marko Špikić, »Život i djelo antikvara Ivana Josipa Pavlovića-Lučića«, u: *Peristil*, 51 (2008.), str. 48.

Slika 5. Erešova kula u Vidu (28. VIII. 2022., foto: Aline Pascholati)

Slika 6. Glavinićev prijatelj don Mihovil Pavlinović, 68 x 54 cm, ulje na platnu, 1916., GKM. Preuzeto iz: *300. obljetnica splitskoga sjemeništa i klasične gimnazije*, Split: Crkva u svijetu, 2000., str. 451. (foto: Živko Bačić)

Slika 7. Pismo M. Glavinića upućeno don Mihovilu Pavlinoviću. Preuzeto iz: HR-DAST-175, Osobni fond Pavlinović Mihovil, Glavinić MP-XXIX/1. (29. XI. 2021., foto: Stanko Glavinić)

Slika 8. Prvi upis studenta Mihovila Glavinića na Filozofski fakultet u Beču. Preuzeto iz: AT-UAW/Phil. Nat. 10., str. 11. (<https://phaidra.univie.ac.at/view/o:686307>)

Slika 9. Max Liebermann, Portret dr. Wilhelma Bodea, ulje na platnu, 1909., SMB, Nationalgalerie. (foto: Jörg P. Anders)

Slika 10. Alexander Conze oko 1870., portretna fotografija, Fritz Luckhardt, foto album Arheološko-epigrafskog seminara, UAW. (<https://mediportal.univie.ac.at/uniview/wissenschaft-gesellschaft/detailansicht/artikel/die-klassische-archaeologie-feiert-150-jahre/>)

Slika 11. Christian Matthias Theodor Mommsen, oko 1863. Preuzeto iz: Stefan Rebenich, *Theodor Mommsen: eine biographie*, München: Verlag C.H. Beck, 2002., str. 119.

Slika 12. Pismo M. Glavinića upućeno Alexanderu Conzeu, SBB. Preuzeto iz: SBB, NL Vahlen, Blatt 21.

Slika 13. Pismo M. Glavinića upućeno Wilhelmu Bodeu, SMB-ZA. Preuzeto iz: SMB-ZA, IV/NL Bode 2070.

Slika 14. Prva zgrada Arheološkog muzeja u Splitu, 1908. Preuzeto iz: Jasna Jeličić-Radonić, Darko Pereža, »Topografija antičke Salone (II) Istraživači Salone u XIX. stoljeću«, u: *Tusculum* 3, 2010., str. 194.

Slika 15. Rudolf Jabornigg von Altenfels, Podjela Dalmacije na okruge, prikaz splitskog, 1834. (<http://geoportal.ios-regensburg.de/catalog/BV044733629>)

Slika 16. Razglednica s prikazom sarkofaga Fedre i Hipolita, Zavičajna zbirka GKMM Split.

(<https://digitalnezbirke.gkmm.hr/object/view/11120>)

Slika 17. Pietro Zink (?), Fotografija sarkofaga s prikazom Dobrog pastira, zima 1871/72. Preuzeto iz: Mirja Jarak, Nenad Cambi, »O Dobrom pastiru kao sepulkralnom motivu u povodu objave fragmenta sarkofaga s otoka Raba«, u: *Vjesnik za historiju i arheologiju dalmatinsku* 109 (2016.), str. 317. (vlasnik: Ivica Čurković)

Slika 18. Zaglavlje pisma P. Zinka sa suhim žigom ateljea, SMB-ZA. Preuzeto iz: SMB-ZA, IV/NL Bode 6071.

Slika 19. Rimsko groblje (lokalitet Manastirine), Thiard de Laforest, 1878. Preuzeto iz: Nada Grčević, »Franz Thiard de Laforest, autor fotografija i teksta u knjizi o Splitu (1878.)«, u: *Peristil* 45 (2002.), str. 181.

Slika 20. Charles Yriarte i Louis Morel-Retz Stop, Mihovil Glavinić istražuje u Saloni, 1878. Preuzeto iz: Carlo Yriarte, *Le Rive dell'Adriatico e il Montenegro*, Milano: Fratelli Treves, 1883., str. 249.

Slika 21. Charles Yriarte i Louis Morel-Retz Stop, Mihovil Glavinić u pratnji Pavla Diane čita natpis koji je pronašla djevojka, drvorez, 1878. Preuzeto iz: Carlo Yriarte, *Le Rive dell'Adriatico e il Montenegro*, Milano: Fratelli Treves, 1883., str. 253.

Slika 22. Bone Razmilović, Iluminacija psaltira, Split, samostan na Poljudu.

(https://www.enciklopedija.hr/Ilustracije/HE9_0509.jpg)

Slika 23. Edward Augustus Freeman, 1886., National Portrait Gallery, London.

(<https://www.npg.org.uk/collections/search/person/mp51484/edward-augustus-freeman>)

Slika 24. Sir Arthur John Evans, National Portrait Gallery, London.

(<https://www.npg.org.uk/collections/search/portrait/mw100765/Sir-Arthur-John-Evans?LinkID=mp01502&role=sit&rNo=7>)

Slika 25. Ilustracije natpisa iz Glavinićeva članka u *Priopćenjima*, 1881. Preuzeto iz: Mihovil Glavinić, »Aus Salona«, u: *Mittheilungen der k. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale* 7 (1881.), str. 25.

Slika 26. A. Deroy i C. Laplante, Veduta Peristila iz Yriarteove knjige s porušenom zgradom kavane Al tempio i crkvicom sv. Barbare (detalj), drvorez, 1883. Preuzeto iz: Carlo Yriarte, *Le Rive dell'Adriatico e il Montenegro*, Milano: Fratelli Treves, 1883., str. 233.

Slika 27. Carl Mohr von Ehrenfeld, Dioklecijanov akvedukt, akvarel, 1846. Preuzeto iz: Arsen Duplančić, »Salona na slici Carla Haasea«, u: *Tusculum* 9 (2016.), str. 159. (foto: Živko Bačić)

Slika 28. Telegram direktora Glavinića upućen Helfertu, predsjedniku Središnjeg povjerenstva. Preuzeto iz: Joško Belamarić, *Dioklecijanov akvedukt*, Split: Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, Konzervatorski odjel Split, 1999., str. 104.

Slika 29. Glavinićeva karta Vida (Narone), 1874., Arhiv AMS, 141/1899. Preuzeto iz: Emilio Marin: »Zemljovid Narone (Vida) i don Frane Bulić«, u: *Narona* (ur.) Stjepan Šešelj, Zagreb/Opuzen: Naro naklada/Neretvanska riznica umjetnina i inih vrijednosti, 1999.

Slika 30. Karta s položajem Glavinićevih iskapanja iz 1877. godine prema Patschu. Preuzeto iz: Dražen Maršić, »Bilješke uz naronitanski spomenik CIL 8438«, u: *Archaeologica Adriatica* 9 (2015.), str. 98.

Slika 31. Glavinićev članak s prijepisima natpisa iz Narone, prvi broj *Bullettina* 1878., NSK.
(<http://dnc.nsk.hr/journals/LibraryTitle.aspx?id=a98c656e-ad63-4ea0-a1f7-07ee5288c99a#>)

Slika 32. Otisak pročelja naronitanskog spomenika CIL 3, 8438. Preuzeto iz: Dražen Maršić, »Bilješke uz naronitanski spomenik CIL 8438«, u: *Archaeologica Adriatica* 9 (2015.), str. 96.

Slika 33. Crtež centurionovog natpisa iz Glavinićeve ostavštine, AMS. Preuzeto iz: Arsen Duplančić, »Arhivski izvori o dvjema statuetama i dva natpisa iz Dalmacije«, u: *Starohrvatska prosvjeta*, 48 (2021.), str. 46. (foto Živko Bačić)

Slika 34. Nadgrobna stela Gaja Publicija Romana iz Narone, AMS. (foto: Tonći Seser)

Slika 35. Nadgrobna stela roba Viktora iz Narone, AMS. (foto: Tonći Seser)

Slika 36. Glava Livije, Ashmolean muzej, Oxford. Preuzeto iz: Višnja Zgaga, »Muzej Narona: muzeološki program«, u: *Informatica museologica* 33(3-4) (2002.), str. 24.

Slika 37. Glava Merkura, Ashmolean muzej, Oxford. Preuzeto iz: Višnja Zgaga, »Muzej Narona: muzeološki program«, u: *Informatica museologica* 33(3-4) (2002.), str. 24.

Slika 38. Oxford-Opuzen Livija. Preuzeto iz: Emilio Marin i dr., »The Statues from the Augusteum«, u: *The Rise and Fall of an Imperial Shrine: Roman Sculpture from the Augusteum at Narona* (ur.) Emilio Marin, Michael Vickers, Split: Arheološki muzej, 2004., str. 83.

Slika 39. Ovitak prvog broja *Bullettina*, 1878. Preuzeto iz: Arsen Duplančić, »Pokretanje časopisa *Bullettino di archeologia e storia dalmata* i Theodor Mommsen«, u: *Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku* 101(1) (2008.), str. 10.

Slika 40. Prva stranica prvog broja *Bullettina*, 1878. Preuzeto iz: Arsen Duplančić, »Pokretanje časopisa *Bullettino di archeologia e storia dalmata* i Theodor Mommsen«, u: *Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku* 101(1) (2008.), str. 13.

Slika 41. Eitelbergerova knjiga nabavljena za vrijeme Glavinićevog ravnateljstva, Knjižnica AMS. (29. XI. 2021., foto: Stanko Glavinić)

Slika 42. Josip Alačević (Makarska, 18. X. 1826. – Zadar, 7. III. 1904). Preuzeto iz: Emilio Marin, Arheološki muzej - Split AD 2000, Split: Arheološki muzej, 2000., str. 101.

Slika 43. Unutrašnjost Muzeja sv. Donata nakon restauracije i smještaja zbirki, AMZD. Preuzeto iz: Izložba *190 godina Arheološkoga muzeja Zadar* (Arheološki muzej Zadar, Zadar, 10. X.–20. XI. 2022.)

Slika 44. Dio stalnog postava s rimskim spomenicima iz prizemlja Donata, AMZD. Preuzeto iz: Izložba *190 godina Arheološkoga muzeja Zadar* (Arheološki muzej Zadar, Zadar, 10. X.–20. XI. 2022.)

Slika 45. Zeleni trg u Zadru prije Drugog svjetskog rata – nekadašnje mjesto stanovanja Glavinića i upravnih prostorija Muzeja sv. Donata, DADU-SCMT. Preuzeto iz: Državni arhiv u Dubrovniku, Arhivski sabirni centar Metković - Opuzen - Ploče, Mladen Ključec, fond Andrija Ključec, HR-DADU-SCMT-966.

Slika 46. Rudolf Jabornigg von Altenfels, Podjela Dalmacije na okruge, prikaz zadarskog, 1834.
(<http://geoportal.ios-regensburg.de/catalog/BV044733629>)

Slika 47. Stanje crkvice sv. Križa i sv. Nikole prije zahvata, Thomas Graham Jackson, 1887. Preuzeto iz: Thomas Graham Jackson, *Dalmatia the Quarnero and Istria*, Oxford: Clarendon Press, I. (1887.), tabla XI.

Slika 48. Jelićeva monografija s posvetom Glaviniću, Knjižnica AMZD. (20. I. 2023, foto: Stanko Glavinić)

Slika 49. Upis smrti Mihovila Glavinića iz matice umrlih, DAZD. Preuzeto iz: HR-DAZD-378, Zbirka matičnih knjiga(1565.–1949.), Matična knjiga mrtvih Zadar (1897-1902), sign. br. 2188, upis br. 103.
(<https://www.dazd.hr/hr/pregled/invbr2188/invbr2188zadar-svstosijamkm1897-1902#88>)

Slika 50. Mihovil Glavinić (Makarska, 14. X. 1833. – Zadar, 22. VIII. 1898.). Preuzeto iz: Emilio Marin, *Arheološki muzej - Split AD 2000*, Split: Arheološki muzej, 2000., str. 100.

SUMMARY

This masters thesis presents the work of a prominent Croatian classical philologist, archaeologist and epigrapher, conservator of Dalmatian monuments, museum curator and director Mihovil Glavinić (1883. – 1898.). It is structured in three connected chapters that follow his life path, outlining the crucial professional stages: Ancestry, youth and education; Archaeological Museum in Split and monuments of the Split district; Archaeological Museum in Zadar and the monuments of the Zadar district. Glavinić's museum work from the periods of his management of the aforementioned museums, as well as his conservation work for various departments within the network of the Viennese Imperial and Royal Central Commission for the Study and Maintenance of Artistic and Historical Monuments, are approached and illuminated. In addition, Glavinić's letters from his study days in Berlin, as well as entries from the catalogues of Faculty of Philosophy in Vienna, which were completely unknown until now in domestic professional literature, are disclosed. At the end, the concrete role of Mihovil Glavinić in the development of the functions of the oldest museum institutions in our homeland is valorized, but also his role in the overall preservation of Dalmatian cultural heritage, and ultimately its transmission to future generations. In order to help understanding the socio-political context in which Glavinić lived and worked, significant events during the Second Austrian Administration were taken into account, especially those related to the very beginnings of state museums and the establishment of the conservation office in the province of Dalmatia.

Key words: Mihovil Glavinić, Conservation, I. R. Central Commission, Dalmatian monuments, Dalmatian cultural heritage, Archaeological Museum in Split, Archaeological Museum in Zadar